

ლილი ასათიანი
ვაზის კულტურასთან
დაკავშირებული ლექსიკა
ქართულში

თბილისი 1978

ნაშრომში წარმოდგენილია ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა, გარკვეულია მევენახეობის ტერმინთა მნიშვნელობა, განსაზღვრულია მათი არეალი.

ნაშრომს საფუძვლად უდევს ავტორის მიერ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში წლების მანძილზე შეგროვილი დიალექტოლოგიური მასალა. მასალა შევსებულია გამოქვეყნებული დიალექტოლოგიური ტექსტებიდან, ძველი ქართული ენის ძეგლებიდან და სპეციალური ლიტერატურიდან ამოკრებილი მევენახეობის ტერმინებით.

ნაშრომი დახმარებას გაუწევს არა მარტო ენათმეცნიერებს, უწინარეს ყოვლისა, ლექსიკოლოგებსა და ტერმინოლოგებს, არამედ ეთნოგრაფებსა და მატერიალური კულტურის ისტორიკოსებს.

წინასიტყვაობა

ქართველი მეურნე უძველესი დროიდან ახარებს ვაზს, აშენებს ვენახს, უვლის მას, იწვევს ყურძნის მოსავალს, აყენებს მრავალნაირ ღვინოს, გამოჰყავს ვაზის ახალი ჯიშები. ვაზი, ვენახი, ღვინო მუდამ იყო ქართველი ხალხის კეთილდღეობის ერთ-ერთი მთავარი წყარო. მევენახეობა-მეღვინეობა მისი მეურნეობის ერთი ძირითად დარგთაგანი იყო და არის დღესაც. ნიშანდობლივია, რომ ქართველ კაცს ვენახისათვის იგივე სახელი – მამული უწოდებია, რასაც სხვა შემთხვევაში მთელ თავის მამაპაპულ მიწა-წყალს კიდევ მეტი, რასაც თავის სამშობლოს ეძახის.

სოფლის მეურნეობის ამ დარგის. კარგად წარმართვა მევენახის დიდ ცოდნასა და გამოცდილებას, თითქმის მთელი წლის განმავლობაში გულდაგულ შრომას მოითხოვს. „ვაზს, როგორც ოჯახს, ისე ვუვლით, ვაზს შვილივით ვუვლით“, – გვითხრა ერთმა კახელმა გლეხმა. მევენახემ ყველაფერი უნდა გაითვალისწინოს, რაც ვაზს ეხება. მან უნდა იცოდეს: ამა თუ იმ ბუნებრივ პირობებს რომელი ვაზის ჯიშები უფრო ეგუება („თავკვერი აქ ბევრჯერ დავაბაგე, არ ივარგა“), როგორ უფრო გაიხარებს ვაზი „მაღლარად“ თუ „დაბლარად“ („იხტოურა ხეზე უფრო კარგათ მწიფდებოდა“, სვანური იანვრამდე ება ხეზე“), რომელ ხეზე აჯობებს ვაზის აშვება („ხუმბრაზე და ბჟოლაზე მეტად ხარობდა“), როგორი ადგილი სჯობს სავენახედ („ფერდა“, „ფენილი“, „ზიგული“, „პირმზე“), როგორ მიწაში უკეთ ხარობს ვაზი („თირი მიწა კარგია, მალე ხეირობს, მარა დაბერებითაც მალე ბერდება იქ ვაზი. შავნოყიერ მიწაში ქვე უჭირს, გვიან ხეირობს, მარა გვიანაც ბერდება“). როგორ ჩაყაროს ვაზი („სიმართლეზე დააყენებს“, „შარი-შარ ჩაჰყრის“), გააშენოს ვენახი, დაამზადოს ვაზის ნერგები, გაამრავლოს ვაზი, შეავსოს ვენახი („გადაწინდით“, „გადამუხვლით“), როგორ უნდა

დაამუშაოს სავენახე მიწა („მიწის გადაბრუნება“), რამდენი წლის ვაზის გასხვლა შეიძლება („გასხვლა მესამე წლიდან უნდა“), როდის გასხლას, შეყელოს, შეწამლოს ვაზი („მანამ სიცივე მასწრობდა“, „იმ დრომდე უნდა გაისხლას სანამ ატირდებოდეს“, „გვიან გასხლულმა იცის #4#

მეტი ტირილი“, „როცა კვირტი ჯერ ბუზებივით არ დასხდომია, ვაზი უნდა შაიყელოდ“, „შაურიანის ტოლა რომ გახდება ვაზის ფოთოლი, უნდა შაიწამლოს“), ვაზის რომელი რქა გასხლას და რამდენ კვირტზე“. ვენახის მომვლელი ამგვარ საკითხებს ვერ გადაწყვეტს, თუ არ გაარკვია: როგორ არის ვაზი გახარებული და რამდენი „რქის გატანა შეუძლია“, თუ ვაზი „თამამია“, მას შეიძლება ორი „მოსახვევი“ და ორი „ნეკი“ დაუტოვოს, თუ „ულონოა“, იძულებულია ერთ ნეკსაც დასჯერდეს. მევენახე ვაზს „ძალს დაუხედავს“ და იმის მიხედვით გასხლავს „მოსახვევს“ შვიდ-რვა ან ათ და მეტ კვირტზე.

გარდა გასხვლისა, ვაზს ესაჭიროება თავის დროზე „შესარვა“, „აკვრა“, „მოხვევა“, „თავის გადატეხა“, „გამორჩნა“, „გამოთხელება“. ამ სამუშაოს შესასრულებლად იყენებენ სათანადო იარაღებს („სავაზე“, „წალდუნა“). ვაზის საყრდენებს („ჭიგო“, „ხარდანი“), ვაზის ასაკრავ მასალას („მანუელი“, „სვია“), შესაწამლს („შაბიამანი“) და სხვ.

ვაზის მოვლის დროს მევენახე-მეურნემ აუცილებელია გაითვალისწინოს ვაზის ყოველი ნაწილის („ფესვი“, „დედა-ვაზი“, „რქა“, „ლერწი“, „ნეკი“, „მოსახვევი“, „ულვაში“, „ნამხრევი“, „მტევანი“, „კლერტი“, „კუფხალი“, „კიმპალი“, „ბიმბილი“, „წიპწა“, „ფერფლი“, „ლუნძლი“ და სხვ.) თვისება და დანიშნულება; ვაზის ძალა, უნარი და მისი ყოველნაირი თავისებურება.

ვაზის კულტურის რთული და მდიდარი ბუნების ჩაწვდომა, ვაზის გაშენებისა და მოვლის დიდი გამოცდილება, ბუნებრივია, დროთა განმავლობაში ენაშიც აისახებოდა¹. ვენახის მომვლელი ყველაფერს, რაც ვაზთან არის დაკავშირებული, თავ-თავის სახელს უწოდებს. შედეგად გვაქვს უხვი, მრავალფეროვანი დიდი ისტორიის მქონე მევენახეობის ლექსიკა, – უტყუარი მოწმე თვით ვაზის კულტურის მდიდარი ისტორიისა საქართველოში.

ძველი ქართული აგრონომიული თხზულებები, რომლებშიც ასახული იქნებოდა საქართველოში ვაზის კულტურის განვითარება, როგორც ცნობილია, არ მოგვეპოვება. ამიტომ საქართველოში მევენახეობის ისტორიის გარკვევის მთავარ წყაროს სათანადო #5#

ტერმინთა ანალიზი წარმოადგენს. მევენახეობა-მეღვინეობის ტერმინთა ანალიზი იყო ერთ-ერთი საფუძველი, რამაც ათქმევინა ივ. ჯავახიშვილს რომ „უხვი ამპელოგრაფიული და მევენახეობის ტერმინოლოგია, ვაზ-ყურძნის ჯიშების სიმრავლე, ისევე როგორც მათი სახელების აღმნიშვნელობით გამომჟღავნებული დაკვირვების ნიჭი, ქართული ვაზ-ყურძნის ჯიშების მაღალხარისხოვან თვისებებთან ერთად სრულ უფლებას აძლევს მკვლევარს დაასკვნას, რომ ძველ საქართველოში მევენახეობა უაღრესად განვითარებული ყოფილა,

¹ ერთ სოფელში ბავშვებს ეკითხე წიპწის სახელწოდება – ამას არაფერს ვეძახით, არაფერში გამოსადეგი არ არისო – მიპასუხეს. მათ არ იცოდნენ, რა თვისების არის წიპწა, რისთვის იყენებენ მას და სახელიც არ დასჭირდათ მისი.

მევენახეობის ცოდნისა და საქმიანობის დონეც უეჭველად მაღალი უნდა ყოფილიყო“ და ყოველივე ეს „ცხადჰყოფს, რომ მევენახეობის ერთ მთავარ ცენტრთაგანად უცილებლად საქართველოც უნდა იქნეს მიჩნეული“.²

ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა სპეციალურ საენათმეცნიერო, ისტორიულ-ეთნოგრაფიულს და აგრონომიულ ლიტერატურაში ფართოდ არის წარმოდგენილი – არაერთი საინტერესო ტერმინი არის ფიქსირებული და გაანალიზებული, მაგრამ ნაშრომი, რომელშიც მევენახეობის მდიდარი ლექსიკა იყოს თავმოყრილი და შესწავლილი, არ მოგვეპოვება. ამ ხარვეზის რამდენადმე შევსებას ისახავს მიზნად წინამდებარე ნაშრომი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მასში არ არის მოცემული ტერმინთა ისტორია და ეტიმოლოგია, რაც მოითხოვს იბერიულკავკასიურ ენათა მონაცემთა გათვალისწინებას და კვლევის შემდგომ საფეხურს წარმოადგენს. სპეციალურ ლიტერატურაში არსებული ასეთი კვლევის შედეგებზე მითითებულია სათანადო ტერმინებზე მსჯელობის დროს. იხ. მაგალითად, ბაბილო, დობილო.

ნაშრომი ეყრდნობა, ერთი მხრივ, ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლებიდან ამოკრებილ მასალას (ამ ტერმინთა უმეტესობა და ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული მრავალი სხვა სიტყვა განმარტებულია სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონში“), მეორე მხრივ – თანამედროვე ქართულ დიალექტოლოგიურ მასალას, ამოკრებილს დიალექტოლოგიური ტექსტებიდან და ლექსიკონებიდან (იხ. თანდართული ლიტერატურის სია); აგრეთვე, ივ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით 1935 წელს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შეგროვილი შინამრეწველობისა და ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილებაში დაცულ დიალექტურ მასალებს.

#6#

ნაშრომში წარმოდგენილი მასალის დიდი ნაწილი საგანგებოდ შევაგროვეთ სხვადასხვა დროს საქართველოს მევენახეობის რაიონებში ქართლში (ატენი, ბერბუკი, გორი, ხოვლე, იკოთი, ყანჩავეთი, წირქოლი), კახეთში (ყვარელი, გავაზი, საბუე, ახმეტა, ქისტაური, მატანი, თელავი, წინანდალი, ლაგოდეხი, კარდანახი, გურჯაანი, მანავი), იმერეთში (საჩხერე, სხვიტორი, ჭორვილა, ზესტაფონი, საქარა, ოზბა, გელათი, ვანი, ამალღება, ზეინდარი, შუა გორა, სალხინო, სალომინაო), გურიაში (ზენობანი, მამათი), რაჭაში (ამბროლაური), ლეჩხუმში (დერჩი, ონჭეიში, დღნორისა, საჩხეური, ჭაშლეთი, ორხვი, ტვიში, ქორენიში, უსახელო).

ნაშრომში, შეძლებისდაგვარად, სრულადაა თავმოყრილი და მნიშვნელობის მიხედვით დაჯგუფებული მევენახეობის ლექსიკა. ტერმინთა აღწერა და განმარტება ძირითადად მთქმელის სიტყვით არის გადმოცემული. თვით საგნის რაობა – ვაზის თვისებების გათვალისწინება და მასთან დაკავშირებული სამუშაოს შესრულების წეს-ჩვეულებანი, ცხადია, მევენახე აგრონომების, სოფლის მეურნეობის სპეციალისტთა და ეთნოგრაფების კვლევის საგანია.

² ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე, თბ., 1935, გვ. 603.

ტერმინთა მრავალფეროვნება, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ერთი და იმავე მნიშვნელობის სხვადასხვა ტერმინის არსებობა და, აგრეთვე, ერთი და იმავე ტერმინის სხვადასხვა მნიშვნელობით ხმარება, რაც თავისთავად მეურნეობის ამ დარგის ლექსიკის სიმდიდრეზე მეტყველებს ტერმინოლოგიის დადგენის თვალსაზრისით გარკვეულ სირთულეს ქმნის ხშირად ძნელი ხდება სინონიმთა სიმრავლეში ერთი ძირითადი ტერმინის შერჩევა. ამ მხრივ ნაშრომმა შეიძლება ხელი შეუწყოს მევენახეობის ტერმინოლოგიის შემუშავებას. საბოლოოდ დადგენილი ტერმინების უქონლობით უნდა აიხსენებოდნენ, რომ, მიუხედავად მევენახეობის ტერმინთა სიუხვისა, სპეციალურ ლიტერატურაში და შემდეგ ცოცხალ მეტყველებაშიც საკუთარ, მკვიდრ ტერმინთა ნაცვლად ვხვდებით ხელოვნურ ტერმინებსა და გამოთქმებს. მაგალითად, პრესაში და სპეციალურ ლიტერატურაში ხმარობენ გამოთქმას „ვაზის დაყენება სარზე“ (ნაცვლად ხალხში გავრცელებული ტერმინებისა შესარვა, შეჭიგვა, მოხარდვნა და სხვ.); „მწვანე ოპერაცია“, „ვაზის ფორმირება“, „ყლორტების დანორმება“ (ნაცვლად ტერმინებისა „გამორჩნა“, „გამოთხელება“, „გახილვა“); „ნიადაგის ფენების გადანაცვლება“ (ნაცვლად გამოთქმისა „მიწის გადაბრუნება“); ასევე „ანასხლავი რქები“, ე. ი. წალამი.

ნაშრომს საფუძვლად უდევს საკანდიდატო დისერტაცია, რომელიც არნ. ჩიქობავას ხელმძღვანელობით იყო შესრულებული.

#7#

თავი პირველი

ვაზი

ვაზი. მე-9, მე-10 საუკუნიდან მოყოლებული ქართული ენის ძეგლებში დადასტურებულია ტერმინი ვაზი ყურძნის ხის მნიშვნელობით. „და იყო ვაზი იგი ვა ვენაჯი მდდელთ მოძღურისა ლუკაძისგან ქადაგებულ“ (იპოლ. ტრ, III, 8. 87). „იყო მათ თანა ლომი და ვაზი ვენაჯი და კაცი და ორბი იგი“ (იქვე, 8. 81) „პოვა ვენაჯსა შა მსხმოდ ვაზი“ (კიმ. I, 326. 28). „წმიდამან დედოფალმან ჯელი მიჰყო ზედა კერძო ცხედრისა მისისა მყოფსა მას რტოსა ვაზისასა, მოჰკუთა მისგან და შექმნა ჯუარი“ (ცხ. ნინოძისი, აგიოგრ. III, 218.4). „მას წელ იყოს ზამთარი კმელ, ტფილ, ვაზი განჯმეს სიკმელითა“ (სიბრძ ფილოს., ლიტ ქრესტ., 30.12). „...ვაზი, რომლისა რტონი მისნი სავსენი ნაყოფითა ტკბილითა ჰქონან საზრდელად შვილთა თჳსთა მარადის“ (სას. პოეზ., 151).

ვაზი ქართული ენის კილოებში: „ვაზი ერთი ძირია, ვენახი – თუ ვაზი გიდგა“ (ქართლ., ატენი). „ახალ ვაზს ჩხირებს ჩაურჭობენ“ (ქართლ, ბერბ.). „აქ ვაზი ჩავყარე“ (იქვე). „ვაზს ჩვენ ვიცნობთ შტოებით, რქებით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „ვაზის წვერები მავთულს ასცდება“ (კახ., გავაზი) „ვაზ სარს ვუდგამთ“ (კახ., ყვარ.). „ვაზის ფოთოლს მოაწყობენ ქვევრის პირზე“ (იქვე). „ვაზები მოვრწყე“ (კახ., ახმეტა), „ვაზის ჩაყრა“ (კახ., საბუე). „ვაზი ცოცხლობს“ (იქვე), „ვაზი საზრდობს“ (კახ., მატანი), „ვაზი დიდხანს სძლებდა, ძველად მაინც ორი თაობა უნდა გამეეცვალნა ვაზს“ (ქიზ., „შინამრეწვ.), „ვაზი გაზაფხულზე ატირდეს, ვაზს აზარალებს“ (იმერ., სხვიტ.) „კარგი ნაზარდი ნახეირალი ვაზი იძლევა ბუმებს, ნაყარს“

(ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“), „ვაზის ავადმყოფობა ჩვენში იყო: ნაცარი, ოზი და ჭრაქი“ (გურ., „შინამრეწვ.“) „ვაზს აქვს ფესვი, ღერი, ლერწი (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „თავს ამოვაცოფინებდით ნეკებს და გადავჭრით ორ კვირტზე, ამოხეთქავდა და გაიზრდებოდა ვაზი“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ეს შვიდი ვაზი მაქო (შვიდი ღერი) და ის არ გამიკრიფოთ“ (რაჭ, ძიმიგ.) „ეს დამველებული გადამხმარი ვაზია და აღარ გაახალშენდება“ (ლექს., დერჩი) „ვენახისთვის კარქია თირიანი, მჩალტე მიწა. იმაში ვაზ ი კარქა მიდის“ (ლექს., „შინამრეწ.“). #9#

ვენახი. ყურძნის ხეს ვაზის გარდა, ვენახი³ ეწოდება. ვენაჯი ვაზის მნიშვნელობით გვხვდება ძველ ქართულში: „მე ვარ ვენაჯი და თქუენ რტონი, რომელი დამტკიცებულ იყოს ჩემ თანა“ (იოვ., 15.5C). „გამოაბას ვენაჯსა კიცვ მისი და რქასა ვენაჯისასა კიცვ ვირისა მისისა“ (დაბად., 49, 11). „ვენაჯმან მოსცეს ნაყოფი თვისი“ (ზაქ., 8. 12 იერუს.) „მე ვა ვენაჯმან შუენიერმან გამოვიღე მადლი“ (ისუ ზირაქ. 24.19 ომ.) „სხუად არს სიტკბოებად ვენაჯისა და სხუად – ვაშლისა, და სხუად ლელჯსა, და სხუად ფინიკისა“ (ზას. დიდი, 61.8) „შენ ხარ ვენაჯი ახლად აღყუავებული, მორჩი კეთილი ედემში დანერგული“ (დიმიტრ. მეფე, ლიტ. ქრესტ., 381.10). „დაესხა ჭიად ვენაჯთა მათთა“ (ცხ. პეტრ. იბერ., ლიტ. ქრესტ., 267.1).

ვენახი ერთი ძირი ვაზის მნიშვნელობით გვხვდება თანამედროვე ქართულის უპირატესად დასავლურ კილოებში. „ვენახის ლორდი რო გეიზრდება, უნდა ავახვიოთ“ (იმერ, ჭორჯ.). „თითო ჭირღვას დოუსობდით თითო ვენახს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ხარდნის დასმა მინამდისაც ქე იცოდენ ხოლმე, მარა უხარდნო ვენახიც ქე იცოდენ. ისე გედეიზდებოდა იქით-აქეთ მაყვლის ბუჩქივით“ (იქვე). „ვენახი მთელი ბაღიც არის და ერთი ძირიც“ (იქვე). „ვენახი იმ დრომდე უნდა გეისხლას სანამ ატირდებოდეს“ (იმერ., ობჩა), „ვენახი ამოიყრის ვაზს“ (იმერ., ამაღლ.). „როკს ვენახის ხეს ვემახდით, ვენახის ტანს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „გადაბარდულ ვენახს რომ ავაკრავთ, იმას ვენახის აკვრას ვემახდით“ (იქვე). „ვენახს ჩვენ ძირად ვემახდით. ყურძენი ნაყოფია ვენახისა, ვაზს კი ვენახის ლერწს ვემახდით“ (იქვე). „თოხით ან ბარით ვენახის გარშემო მიწა უნდა დაიბაროს“ (გურ. „შინამრეწვ.“). „ვენახი გამოიღებს ახალ ლერწებს და იმას გაუშვებენ ხეზე და ვენახი გაახლდება“ (იქვე). „ხშირად ვენახს როცა მოძველდება, გადაამაგინებენ“ (იქვე): „დღეს ასი ძირი ვენახი კი დავამაგინე“ (გურ., ჟღ. გვ. 71). „ჩვენსკენ შობა (-ხარობს) ველური ვენახი – ადესა“ (ზ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, გვ. 410) „პელაგია ყოველი ვენახის ძირში მიდიოდა და ტიროდა“ (ქვ. ლექს.,

#10#

დერჩი). „ვაზი არის ვენახის შტო“ (ქვ. ლექს., ორხვი). იშვიათად მაგრამ ვენახი ვაზის მნიშვნელობით ქართული ენის აღმოსავლურ კილოებშიც გვხვდება. „რომელიც გაიხარებდა და მოლონიერდებოდა გადააწიდნავდნენ, რომ ცარიელი შარი არ გამოსულიყო და ყოფილიყო ხშირად, ყოველ .სამ ჩარეჭზე უნდა ყოფილიყო ვენახი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“)

³ ვენახის ძირითად მნიშვნელობაზე (დღევანდელი სალიტერატურო ქართულის მიხედვით). იხ. გვ. 92.

„ვენახი ფოთოლი გვაჭამეს“ (ქართლ., მზეთ). „ვენახს ჭიგვას უდგამდით, სარსაც უდგამდით“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“)

მამული. ყურძნის ხის მნიშვნელობით ლექსებში მამული გვხვდება. „სარებ-მისმულ დაბალ მამულს ჩხიროდს ვეტყვით მაღლა თუა ხეზე, ამას ხე-მამული ქვია“ (ლექს. „შინამრეწვ.“). „წუნწუნს ასხამენ მამულის ძირებს“ (ქვ. ლექს., ორხვი).

ყურძენი. ზემო აჭარულში ვაზის მნიშვნელობით ყურძენიც უხმარიათ. „ყურძნის ჭავლს ჩამოვიღებთ ძირში, ჩავამაგინებთ“ (ზ. აჭარ., ქართ. დიალ., I, გვ. 411). „ყურძენს ყინვების რომ ეშინიან, მიწაში ჩაყრიან და გაზაფხულზე რგავენ“ (იქვე).

ლერწი. რაჭა-ლექსებში ვაზის მნიშვნელობით ლერწიც გვხვდება. „ი ბოშუნამ ხუთი ლერწი გაკრიფა“ (რაჭ., ფრ.). „ერთი არშინის სიგრძეზე ძველი ლერწიდან მიწას ამობარავდენ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“) „ლერწი თუ ძლიერია, რამდენიც ექნება მოსახვევი გოუმობთ“ (ქვ. ლექს. ონჭ.). „ლერწის ფოთოლი“ (ზ. ლექს., უსახ.).

ივ. ჯავახიშვილი ყურადღებას მიგვაქცევინებს იმ გარემოებაზე, რომ იყო დრო, როდესაც ვაზის სხეულს ხესაც ეძახდნენ და თვით ვაზიც ხედ ითვლებოდა⁴. „ვითარცა იგი ხე მენავისა“ ხეთა შორის მაღნარისათა რომელი მივეც ცეცხლსა შესაწუველად“ (ეზეკ 15.2, იერუს.). მისივე აზრით, ამ გარემოებას ცხადყოფს საქართველოში გავრცელებული ვაზის ჯიშის სახელი „ხევარდული“. „ხევარდულის“ ანალოგიით ივ. ჯავახიშვილი იქვე „ძელშავის“ მიხედვითაც ასკვნის, რომ ოდესღაც ვაზის აღმნიშვნელი **ძელიც** ყოფილა: „რამე ეყოს ძელსა მას ვენაჯისასა“ (ეზეკ, 15, 2. იერუს).

ამრიგად, ყურძნის ხის აღმნიშვნელი ტერმინებით

ვაზი – ძვ. და ახ. ქართ.

ვენახი – ძვ ქართ., ქართი ენის ძირითადად დასავლ. კილოები.

#10#

მამული – ლექს.

ყურძენი – აჭარ.

ლერწი – რაჭ, ლექს.

ვაზის ნაწილები

ფესვი. ვაზის (ისევე, როგორც ყველა მცენარის) იმ ნაწილს, რომელიც მიწაში არის მოქცეული, ფესვი ეწოდება. „ვაზი რაკი ხამ მიწაზე დავა, ფესვებსაც გაიკეთებს (ქართლ. სამხრ, „შინამრეწვ.“) „დასაბაგ რქას ჩავდგამთ ჭანჭრობ (წყლიან) ალაგას და იხარებს. მერმედ ფესვს გაიდგამს და ვიტყვით – აი გაიდგა ფესვი და ეხარაო“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „ძირეულ ვენახს პირველათ მოუჭრიდნენ მიწას თოხით და ჩარგავდენ, გაიკეთებდა ფესვებს, ტოტებს და მიუდგამდენ ხარდანს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ამოვჭრით ორმოს, გოუმლით ფესვებს და ჩავრგავთ“ (იმერ., ამაღლება). „ვაზს აქ ფესვი მიწაში“ (ზ. რაჭა., „შინამრეწვ.“).

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ, გვ. 299.

„ახლად დარგულ ლერწს ძირს შემოღობლით (მიწას), რომ ზედა ფესვი არ გაიკეთოს“ (ლექს., „შინამრეწვ.“). „ფესვიანი ლერწი“ (ლექს. ქართ. დიალ. I, გვ. 492).

ფერსო. „ფერსო“ დადასტურებულია ყვარელში.

ფესო. „ვენახს აქვს ძირად ფესო. ფესოს ზევით იქნება ტანი“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

ძირი. ქართულ ენაში ფესვზე არანაკლებ არის გავრცელებული ძირი. „ვითარცა ვენაჰმან ვერ გამოიღოს ნაყოფი თავით თვსით, არა თუ დამტკიცებულ არნ ძირსა ზედა...“ (იოვ. 15.4C). „ვაზის ნაწილებია: ძირი, ფესო, დედა-ვაზი ან კორძი, რქა“⁵ (ზ. ქართლ.) „შინამრეწვ.“). „ძირი – საიდანაც განტოტებაა გამოსული“ (ქიზ., ნანობ.). „გადაწიგვის შემდეგ გეიზდებოდა და გვიკეთებდა ძირს, ძირის შემდეგ გეიკეთებდა ტანს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ყურძნის ჭავლს.. ჩავრგავთ, ძირს გეიკეთებს“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, გვ. 411). „სარის ნასობზე ძირიან ლერწს ძირს ჩაუდებდით“ (ქვ. რაჭა, დიალ.).

#12#

ძირკვი. კახეთსა და ქიზიყში ძირკვი გვხვდება „ერთი ორჯერ ან სამჯერ ძირკვი უნდა შეეჭრაჲ, ის ძირკვი, რომელიც კვირტიდან არის ჩატანილი“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 216).

ამრიგად, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დადასტურებული გვაქვს:

ფესვი – ქართლ. კახ, იმერ, რაჭ., ლექს.

ფერსო – კახ.

ფესო – იმერ.

ძირი – ძვ. ქართ., ქართლ., იმერ., აჭარ., რაჭ.

ძირკვი – კახ., ქიზ.

დედა-ვაზი, დედო-ვაზი, დედა. ქართლსა (ატენი, ბერბუკი, მეჯვრისხევი) და კახეთში (ახმეტა) დადასტურებული გვაქვს ვაზის ნაწილის (ფესვიდან პირველ გატოტვამდე) აღმნიშვნელი სიტყვა დედა-ვაზი. „ვაზს ჩვენ ვიცნობთ შტოებით, რქებით. დედა-ვაზით კი ვერ ვიცნობთ“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). ამავე მნიშვნელობით გვხვდება აგრეთვე დედო-ვაზი და დედა. „მიწის ზემოთ ვაზის გამსხვილებული ტანი, დედაა“ (კახ., ლეკ.). „დედო-ვაზს გასხლავენ, ფუჭ ლერწებს ძირზე შეაჭრიან“ (რაჭ., ფრ.).

დედანი. „დედანი-ვაზის ტანი, რომელზედაც საკავებელი და ნეკია დატოვებული გასხვლის შემდეგ“ (ქართლ., ძიმიგ. და სხვ.).

მუშა-ვაზი. საბას ლექსიკონში შეტანილი აქვს ტერმინი „მუშა-ვაზი ძველი ვაზის ფერი, ამბრის ფერია“. მუშა-ვაზი დედა-ვაზის მნიშვნელობით გვხვდება კახეთში (თელავი, გურჯაანი). „მუშა-ვაზის ძველი ვაზის, ე. ი. ვაზის ლერწის იმ ქვედა ნაწილის აღმნიშვნელი ყოფილა, რომელიც თვითონ ყურძენს არ ისხამს, არამედ რომელსაც რქები გამოაქვს და მთელი ვაზის კვებისათვის მუშაობს“. ასე ხსნის მუშა-ვაზის შინაარსს ივ. ჯავახიშვილი.⁶

⁵ ჩანაწერს ახლავს ვაზის ჩანახატი წარწერებით.

⁶ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 294.

ვაზი. დედა-ვაზის ერთ-ერთი სინონიმია ვაზი. „ფესვის შემდეგ ჩვენ ვეძახით ვაზს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის ფერი სულ ერთნაირია, სუ ერთი ფერისა, ხოლო რქა რო #13#

გამოვა, იმას ვატყობთ ეს ბუდეშურია, დანახარულია, ეს მწვანე ვაზია“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“) „ვაზი ქვია ვენახის ტანს, მიწასა და მაღლა ახალ მოსაბმელ ლერწებს შუა რაც არის“. (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

შავი. ქართლში დედა-ვაზს შავს უწოდებენ „შავიდან გამოღებული რქა ნაყოფს არ იღებს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „შავს ვეძახით ვაზის ტანს – ვენახი რომ ავჩეხე, შავიდან წამოვიღე ახალი რქაო“ (იქვე). „შავი – დედა ტანს ვეძახით ვაზისას, შავი რომ გამოიტანს ვაზს, იმას ბარდღს ვეძახით“ (იქვე). ვისრამიანის ლექსიკონში მუშა-ვაზი ასე არის განმარტებული: „ძველი ვაზი, რომელსაც ხალხი შავს უწოდებს“.⁷

ძირი. დედა-ვაზს, შავად რომ ჩანს, ძირსაც უწოდებენ. „ფესვი, ძირი, ლერწი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“), „ყურძენს რქაზე შეატყობ, რა ჯიშია, ძირზე კი ვერ შეატყობ“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „რქა რო გამოვა, მაშინ სხვანაირია: ზოგი სუ მწვანეა, ძირზე კი ვერ შავატყობთ. ძირი კი ერთნაირია ყველასი“ (იქვე) „ვაზს შემოშლა უნდა ძირის, რომ ზედა ფესვი არ გაიკეთოს“ (ქვ. ლეჩხ., ონჭეიში). ჩანაწერიდან ცხადია ძირი, რომელსაც მიწაში ყოფნა არ ეკუთვნის რომელსაც მიწა უნდა მოაშორონ, ზედა ფესვები რომ არ გაიკეთოს, იგივე დედა-ვაზი არის.

ზრო. რაჭაში იხმარება ტერმინი ზრო ძირის, დედა-ვაზის მნიშვნელობით (რაჭ., ფრ.).

ძველი-ვაზი. საბას ლექსიკონში მუშა-ვაზის განმარტებაში ნახმარია ძველი-ვაზი. ივ. ჯავახიშვილის აზრით „ს. ორბელიანის განმარტებითგან ირკვევა, რომ მუშა-ვაზს, თუ ამაზე ადრე არა, მის დროს მაინც, ძველი-ვაზიც ჰრქმევია“.⁹

ძველ-კუნძი. დედა-ვაზის მნიშვნელობით ქართლში ძველ-კუნძიც გვხვდება. „ვაზს ჩვენ ვიცნობთ შტოებით, რქებით ძველკუნძით კი, დედა-ვაზით კი, ვერ ვიცნობთ“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

კორძი. ქართლელ გლეხს ვაზის ძველი, შავი ნაწილის აღწერის დროს უთქვამს „დედა-ვაზი ან კორძიო“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) ე. ი. დედა-ვაზის ერთ-ერთ სინონიმად კორძიც უნდა ჩაითვალოს.

ღერი. „ვაზს აქვს ფესვი და ძირი მიწაში, მაღლა - ღერი, ნამყენი, ლერწი, იმაზე კვირტი“ (ზ. რაჭ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს ღერიდან ან ქვეითა ლერწიდან რომელიც კაი რქა ექნება გამოღებული, ორ კვირტზე სამამულედ ისხვლება“ (რაჭ., ფრ.).

#14#

ტანი, დედა-ტანი. „ვენახს აქვს ძირად ფესო, ფესოს ზევით იქნება ტანი, ტანის შემდეგ ვენახი იბამს ვაზს.“¹⁰ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გადაწიგნვის შემდეგ გეიზრდება და

⁷ ვისრამიანი, 1884, გამომცემლები ილ ჭავჭავაძე, პ. უმიკაშვილი და ალ. სარაჯიშვილი, გვ. 467.

⁸ ახლავს ჩანახატი.

⁹ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 294.

¹⁰ ვენახი ვაზის მნიშვნელობით არის ნახმარი და ვაზი-რქის.

გეიკეთებდა ძირს, ძირის შემდეგ გვიკეთებდა ტანს“ (იქვე). „შავი – დედა-ტანს ვეძახით ვაზისას“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

წელი. „წელი – დედამიწის პირიდან სანაყოფე რქამდე“ (ქიზ., ნანობ).

როკი. „როკს ვენახის ხეს ვუძახით, ვენახის ტანს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახის როკი რომ ამოიყრის, ვაზსაც ვეტყვით და ლერწსაც ვეტყვით“ (იქვე).

ლერწი, რქა. მენტეშაშვილს აჭარაში ჩაწერილი აქვს „ლერწი – დედა-ვაზი“ და მეორედ – „ლერწი – ვაზის ტანი, რქა“. ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ აჭარაში რქა და. ლერწი ორივე იხმარება ვაზის ტანის მნიშვნელობით.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით ლერწი და მუშა-ვაზი ვაზის ზროს აღმნიშვნელი ტერმინებია. „რქა ეხლა და უკვე დიდხანია ვაზის ტოტების აღმნიშვნელ სიტყვად არის ქცეული“, მაგრამ გაცილებით ამაზე უწინარესაც უნდა იყოს ლერწი ვაზის ზროს აღსანიშნავად წინანდელი რქის მაგიერ შემოღებული“. ¹¹

ამრიგად, ვაზის ტანის (ფესვიდან დატოტვამდე) აღმნიშვნელი ტერმინებია:

დედა-ვაზი დედა – ქართლ., კახ.

დედო-ვაზი – რაჭ.

დედანი – ქართლ.

მუშა-ვაზი – საბა, კახ.

ვაზი – ქართლ., იმერ.

შავი – ქართლ.

ძირი – ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ., ლეჩხ.

ზრო – რაჭ.

ძველი-ვაზი – საბა.

ძველ-კუნძი – ქართლ.

კორძი – ქართლ.

ღერი – რაჭ.

ტანი – იმერ.

#15#

დედა-ტანი – ქართლ.

წელი – ქიზ.

როკი – იმერ.

ლერწი – აჭარ.

რქა – აჭარ.

ბორჯოყო. ვაზის დედა-ტანი, ისევე როგორც საერთოდ მცენარის ტანი, თავდება პირველი გატოტვის უბესთან. შემდეგ იწყება სხვადასხვა ასაკის ტოტები. იმ ადგილს, სადაც დედა-ვაზი თავდება და ტოტები იწყება რაჭა-ლეჩხუმში ბორჯოყო ეწოდება. „ღერს

¹¹ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ, გვ. 298

ბორჯოყო ებმის, ბორჯოყო ის ადგილია, საიდანაც შტოები ანუ ლერწები იწყება“ (რაჭ., ფრ., გვ. 80). „პირველად სარზე ბორჯოყოსთან მაგრდება ვაზი“ (იქვე, 85). „ბორჯოყო – ტოტების გასაყარი ადგილი“ (ლეჩხ., ალაგ.).

ძველი-რქა, ძველი-ლერწი. ვაზის ტოტების ასაკის გარკვევას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ვაზის გაშენებისა და სწორად მოვლისათვის. როგორც ცნობილია, ნაყოფს ისხამს ერთწლიანი რქა, რომელიც ორწლიან ტოტზე არის დაფუძნებული. ვაზის ტოტები სახელდებულია იმის მიხედვით თუ რამდენწლიანია. კახეთში ვაზის ერთზე მეტი ხნის ტოტს ძველ-რქას ეძახიან. ხოლო იმერეთში – ძველ ლერწს. „ხელშავი არი 4-5 სანტიმეტრის სიგრძის ნაწილი ძველი-ლერწისა, რომელზედაც ამოსულია გასამრავლებლად აჭრილი მეორე წლის ლერწი“ (ზ. იმერ., მოწ. I, გვ. 421).

ძველიანი. ვაზის ძველი ტოტის აღმნიშვნელი ტერმინი არის ძველიანი. „ძველიანი არის ვაზის დამსხვილებული (ტოტი), შავათა ჩანს“ (კახ., გავაზი). „რქას, ჩასაგდებათ რო გვინდა, ძველიანი უნდა ჰქონდეს, წინათ დიდი ქონდა, ეხლა ცოტა აქ“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ახალგასაშენებლად რომ ვაზს რქას ააჭრიან (ერთი წლისა უნდა იყოს), ძველიანს ერთი გოჯის ოდენას მიაყოლებენ“ (იქვე). „თუ რქას ძველიანი არ მიაყოლე, არ იხარებს“ (ქიზ., მენტ.). ძველიანი არ იხამს, საყურძნედ სულ ახალი რქა უნდა“ (რაჭ., ფრ.). „ძველიანი საფესვეა და ერთ ციდაზე გადაიჭრება“ (იქვე).

ხელშავი. იმერეთში ძველიანის მნიშვნელობით ხელშავი. იხმარება „ლერწით გამრავლების დროს იმ ჯიშის ლერწი ეიჭრება, რომელი ჯიშის გამრავლებაც გვინდა ეიჭრება, თავისი ხელშავით“ (ზ. იმერ., მოწ. I, გვ. 421) „დეირგება ხელშავიანი ლერწი“ (იქვე).

#16#

ბობლი, ბობდა, ბჯღლა. „ბობდა – ვაზის უნაყოფო ტოტი ძირიდან სამამულე რქამდე, ბჯღლა“ (კახ., მარტ., იმნ.). „გადაწვენა – ბობლს გავუშვებთ“ (კახ., გავაზი).

მხარი. ს. ჩოლოყაშვილი განასხვავებს სამ წელზე მეტი ხნის ტოტს, რომელსაც მხარს უწოდებს და ორი სამი წლის ტოტებს.¹² სამწუხაროდ ჩვენ მხარი ვერც ერთ კუთხეში ვერ დავადასტურეთ.

ამრიგად, გვაქვს ვაზის ძველი ტოტის აღმნიშვნელი ტერმინები:

ძველი-რქა – კახ.

ძველი-ლერწი – იმერ.

ძველიანი – კახ., ქიზ., რაჭ.

ხელშავი – იმერ.

ბობლი, ბობდა – კახ.

ბჯღლა – კახ.

მხარი

¹² ს. ჩოლოყაშვილი, მევენახეობის სახელმძღვანელო, თბ., 1937, გვ. 87.

ყლორტი. ვაზის ახლად ამოყრილი ტოტების აღსანიშნავად ქართულში გვხვდება ყლორტი, მორჩი, ნურჩი და სხვ. (ეს სახელწოდებები საერთოა სხვა მცენარეებთან). ტერმინი ყლორტი ფართოდ არის გავრცელებული საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში. „კვირტი როცა წეიზდება და გეიშლება, იმას ყლორტს უძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ახალ გამოყრილ ვენახს ქვია ყლორტი, რომ გეიზდება – ლერწი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ნამყენს სამი „გოჯის“ სიმალლეზე ექნება მიწა დაყრილი. ამოხეთქავს და მეორე თვეზე სიბნელიდან ამოვა ყლორტი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ყოტი. „აპრილში შავყელამდით, ყოტი რომ გამოვიდოდა კარგათ. მემრე დავეტამდით კარებს. რო შიგ აღარავინ შესულიყო თიბათვემდინ“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ყოტებზე ძირი ორი ფოთოლი უნდა გამაძცალდე“ (ქიზ., ქართლ. დიალ. I, 216).

დოყი, დუყი. „ვაზი, მაყვალი, რაც უნდა იყოს, რომელიც თამამი ამოდის მას დოყი ეწოდება“ (კახ., დიალ.). „დუყი – ახლამოყრილი ყლორტი“ (გურ., შარაშ.).

ტოლი. „ხმელს აჭრიან (ვაზის) ტანებს და ახალ ტოდებს ამოიღებს“ (აჭარ., მენტ.).
#17#

ყოვერი ყვიორი. „ყოვერი – ხის ახალი ნაზარდი, ვაზის შტო“ (ქართლ. სალ.). „რომ გაიზრდება გავფურჩქნით ყვიორისაგან და ნამხრევისაგან“ (ზ. რაჭ., „შინამრეწვ.“).

ლორდი. „ლორდი იგივე ლერწია, მხოლოდ ლორდი ქვია, სანამ დამწიფდებოდეს და გეისხლებოდეს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი რო გამოიღებს კვირტს, რო წამოიზრდება, იმას ლორდი ქვია, ლორდი რო გეიზრდება კარგათ – ლერწია“ (იქვე). „გასხვლის მერე სანამდის ლორდს გამოიღებდეს, შეკონავენ ეკლის საკრით“ (იქვე). „ლორდი ვენახის ახალგაზრდა ტოტი, მწვანე, ფოთლიანი“ (იმერ., დიალ.).

მორჩი. „...და იგი აღმოსცენდა და აღმორძნდა მორჩი და მწიფე იყვნეს ტევანნი იგი ყურძნისანი“ (დაბად 40.11). „მორჩის ამოხეთქვა“ (რაჭ., ფრ.).

ნურჩი. „ნურჩი-ვაზი ახლად რომ ამოიყრის“ (ქართლ., ბერბ.).

ჭავლი. გურიასა და აჭარაში ახალ ამოყრილ ტოტს ჭავლს უწოდებენ. „ვენახი რომ ჭავლებს გამოიღებდა, ამით ვენახი განახლებოდა“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „როცა (ვენახი) ახალ ჭავლებს გამოიღებდა მიურავავდნენ ხეებს“ (იქვე) ყურძნის ჭავლს ჩამოვიღებთ ძირში“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, გვ. 411).

ნახეთქი. „ნეკის ნახეთქს და მოხოულისაგან ახალ მოსახოვს უნდა აკვრა“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). „რო გეიბურდება ვენახი, მერე აკვრა უნდა და მაშინ ნახეთქს, ამონაყარს ავაკრავთ“ ლეჩხ., ქორენ.).

ამონაყარი, ნაყარი. „ახალი ამონაყარი“ (იმერ., გელათი). „ამონაყრიდან ვარჩევთ სანაწიგრეს“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). „მოსახვევს ძველს მოვჭრით თავისი ამონაყრით, რომ ვენახი მაღლა არ წავიდეს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „მოუშვებელი ნაყარი უნა მოვტეხოთ“ (იმერ., ქართ. დიალ. I, 462). „ნაყარი – ახლადამოყრილი რტოები“ (გურ., შარაშ.).

ვაზის ახლადამოყრილი ტოტების სახელწოდებებია:

ყლორტი – ქართული ენის თითქმის ყველა კუთხეში. **ყოტი** – ქიზ.

დოყი – კახ.

დუყი – გურ.
ტოღი – აჭარ.
ყოვერი – ქართლ.
ყვიორი – რაჭ.
ლორდი * იმერ.

#18#

მორჩი * ძვ. ქართ., რაჭ.
ნურჩი * ქართლ.
ჭავლი * გურ, აჭარ.
ნახეთქი * ლეჩხ.
ამონაყარი * იმერ., ლეჩხ.
ნაყარი * იმერ., გურ.

რქა. ვაზის ერთწლიან ტოტს რქა ეწოდება. „გამოაბას ვენაჯსა კიცვ მისი და რქასა ვენაჯისასა კიცვ ვირისა მისისაჲ“ (დაბად., 49.11) „ვენაჯი რქა შუენიერი ისრაჴლი“ (ოს., 10.1 ოშ.) „სავენაჯე იქმნა საყუარელისა რქისაჲ ადგილსა პოხილსა“ (ბას. დიდი, 57.18). „რომელთა თანა არა დაშთა ტევანიცა ერთი ცხოვრებისაჲ, არამედ არცაღა რქაჲ“ (სინ. მრ., 157.28). „რქა ეწოდების ვენაჯის ლერწსა“ (საბა).

ქართული ენის კილოებიდან რქა უპირატესად გვხვდება ქართლურში, კახურში, ქიზიყურში. „მწვანეს მოლურჯო რქა აქვს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზები რქაზედ უნდა იცნო“ (იქვე). „შავიდან გამოღებული რქა ნაყოფს არ იღებს“ (იქვე). „დაირთვილა, მაგრამ როცა გამაცალე ვაზს გამხმარი, ისევ გამაიტანა ყურძენიცა და რქაცა“ (ქართლ., ბერბ.). „ვაზის ფერი სულ ერთნაირია, სულ ერთი ფერისა, ხოლო რქა რო გამოვა, იმას ვატყობთ – ეს ბუდეშურია, დანახარულია, ეს მწვანე ვაზია“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „რქა ერთწლიანია“ (კახ., ლაგოდები). „გასხვლისას ვინარჩუნებთ ნეკს და რქას“ (კახ., ყვარელი). „რქას, რომელიც საჭირო არ არის მოვჭრით, სამამულეს გაუშვებთ“ (იქვე). „რქაწითელის რქა მოწითალოა და ფოთოლიც მოწაბლო აქვს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „რომელი ვაზი რა ყურძენია რქით შეეტყობა და ფოთლითაც“ (იქვე). „ჯანაანურამ გრძელი რქის გატანა იცის“ (იქვე). „ვსხლავდით სავაზით სდი რქასა და ერთ ნეკს ვაძლევდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „თუ კაი თამამი ვაზი იქნებოდა, შეხედულებით, ზოგს ორ-სამ რქასაც ვაძლევდით, უფრო კი – ერთს“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“) „რქას ჩასაგდებათ რო გვინდა, ძველიანი უნდა ჰქონდეს“ (იქვე). „ზომიერია სამ რქაზე გაისხლას ვენახი, ბევრი რქა ვაზს ავნებს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ლერწი. რქის სინონიმია ლერწი. თუ რქა უპირატესად აღმოსავლეთ საქართველოში იხმარება, ლერწის არეალი ძირითადად დასავლეთ საქართველოში შემოიფარგლება „ლერწი არის, ლორდი რო დასრულდება“ (იმერ., სხვიტ.). „ლორდი რო გეიზრდება კარქათ, ლერწია“

#19#

(ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ახალ გამოყრილ ვენახს ქვია ყლორტი, რომ გეიზდება – ლერწი“ (იქვე). „აკიდო – ერთ ლერწზე ორი მტევანი“ (იმერ., საქარა) „კრახუნას ლერწი მთავარი ეზდება“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „კვირტი როცა წეიზდება და გეიშლება, იმას ყლორტს

უძახით, მაგრამ როცა დამთავრდება, იმას კი ლერწს უძახით“ (იქვე). „ვაზის ნაყარს ლერწს ვეტყვით“ (იქვე). ვენახის როკი რომ ამოიყრის, ვაზსაც ვეტყვით და ლერწსაც ვეტყვით“ (იქვე). „ვენახის ლერწისაგან მოწნული გვერგვი“ (ლექს., „შინამრეწვ.“). „ლერწი წინოუნდელია“ (ლექს., დერჩი). ტერმინი ლერწი იშვიათად გვხვდება ქართლსა და ქიზიყშიც. „სავენაჯედ ჯერ დაბრუნება უნდა ორ ბარი პირზე. დაბრუნები მემრე ჯერ ლერწზე უნდა იზრუნო“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 215). „რქას ჩვენ ვეძახით ვაზის ლერწს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ვაზი. რქის მნიშვნელობით ვაზიც იხმარება. „არა თუ ვინმე დაადგრა ჩემ თანა, განვარდა იგი გარე ვითარცა ვაზი, განვმა, და შეკრიბონ იგი ღა ცეცხლთა დაასხან იგი და დაიწუას“ (იოვ., 15.6C). „ბოძებს რომ დაუსხამთ და ზედ მერმედ ხეებს გავაწყობთ, ვაზები გადავა, ის ვაზები მერე სულ დაინეკება სამ-სამ კვირტზე, იმას ვეტყვით. ხევიანს“. (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზი ის არის, რასაც ვენახი ყოველწლიურად ამოიყრის“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახის როკი რომ ამოიყრის, ვაზსაც ვეტყვით და ლერწსაც – რავალი ვაზი აქვს, ბასია, შენს ვენახს?“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახს ჩვენ ძირად ვეძახით... ვაზს კი ვენახის ლერწს ვეძახით“ (იქვე). „გაზაფხულზე დატოებულ ტოტებს ვაზს ვეტყვით, ვაზთან ერთად რჩება რქა. რქა საწინაოს მომცემია; მომავალი წლისათვის უნდა მოგვცეს ვაზები“ (იქვე). „კარგი შეძლებული ვაზიანი ვენახია“ (იმერ., გელათი). „ვენახი ამოიყრის ვაზს“ (იმერ., ამაღლება). „ვაზი – ვენახის შტო“ (ქვ. ლექს., დერჩი). „ვაზი ერთწლიანია“ (იქვე).

ვენახი. ვენახიც უხმარიათ რქის მნიშვნელობით. „ლორდი ქვია ახლათ გამოსულ ვენახს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მსხვილ ვენახს დააწვენდნენ გათხრილ მიწაში და დაამაგინებდნენ“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „წრეულს რუმ ვენახი გამუა, შეიძლება გაისათ სულ არ გამეისხას, თუ არ გამსხალე“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, 411). მუხლში უნდა გადატეხო ვენახი“ (ქვ. ლექს., საჩხეური).

ბაბილო, ბაბილო ქართლში ტყის ყურძნის მნიშვნელობით იხმარება, ძველ ქართულში, ქართლსა და კახეთში იგი ხეზე აშვებული ვაზის, მალღარის მნიშვნელობით #20#

გვხვდება. ძველ ქართულშივე ბაბილო რქის მნიშვნელობით გვხვდება. „იქმნა ვენაჯად და ყვნა წიდნენი და განავრცნა ბაბილონი მისნი“ (დაბად, 17.6) „და განირთხა ბაბილონი თვსნი“ (ეზეკ., 17.6. იერუს.). „დაფარნა მთანი ჩრდილმან მისმან და ბაბილოთა მისთა ნაძუნი“ (ფსალმ, 79.9). დ. ჩუბინაშვილის განმარტებითაც „ბაბილოთ რქა ვაზთა ან სხვათა ნერგთა, ნორჩი, შიმალი“ არის. ბაბილოსათვის „თავდაპირველი“ მნიშვნელობა უნდა იყოს რქა, შემდეგ რქიანი, რქა გაშვებული. ე. ი. ვაზი, რომელსაც ბაბილო მოზრდილი აქვს, ბაბილოიანი ხოლო რქის სიგრძე დამახასიათებელია როგორც გარეული, რომელსაც არავინ სხლავს და კვეცავს, ისე ხეზე გაშვებული ვაზისთვისაც. ამიტომაც გარეული და ხეზე გაშვებული ვაზი ერთი და იმავე ტერმინით აღინიშნება. არნ. ჩიქობავას ეკუთვნის ბაბილო სიტყვის ეტიმოლოგია. მაღალი ვაზის აღმნიშვნელ ბაბილო და დობილო ტერმინებში გამოყოფილია საერთო-ბილ- ძირი (ბა- და დო- თავსართისეულ ელემენტებად არიან მიჩნეული), იგივე ძირი, რასაც ხუნძურის ყურძნის აღმნიშვნელი – ფუძეც შეიცავს, გარკვეულია ამ ძირის

ამოსავალი მნიშვნელობა და დაკეზნილია ამ მნიშვნელობის საერთო ფუძეები ქართულსა და ხუნძურში.¹³

პოწკი. ყურძნის პოწკი. იგივეა, რაც რქა“ (აჭარ., მენტ.).

ღერო. „ბუშმა ღერო და ფოთლებს შუა იცის ამოსვლა“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“) „ლორდი რო გეიზდება ლერწია. ვაზიც ლერწია, ღერო ის არის, რომელიც ყურძენს გამოისხამს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ბოლი. „ოფოურე ხის ვენახი იყო, ყოველწლიურად გავსხლავდით ბოლებს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „ბოლი – ვაზის რტო“ (გურ., მამათი).

რტო, შტო, ტოტი. ვაზის ტოტის აღსანიშნავად გამოიყენება სხვა მცენარესთან საერთო სახელწოდებაც სახელდობრ რტო, შტო და ტოტი „მე ვარ ვენაჯი და თქუენ რტონი“ (იოვ., 15.5CDE). „რტო ხოლო ვენაჯისა“ (სინ. მრ., 34 15)) „წმიდამან დედოფალმან ჳელი მიჳყო ზედა კერძო ცხედრისა მისისა მყოფსა მას რტოსა ვაზისასა მოჳკუეთა მისგან და შექმნა ჯუარი“ (ცხ. ნინოფსი., ლიტ. ქრესტ. I, 218). „ვაზს ჩვენ ვიცნობთ შტოებით, რქებით“ (ზ. ქართლ., #21#

„შინამრეწვ.“) შტოებს ჩამეილებს ქვერე“ (ლეჩხ., ქართ. დიალ I, გვ. 492). „რაც ზედმეტი ტოტია, ვაზს უნდა მოვაცალოთ“ (ქართლ., ქართ. დიალ. I, გვ. 287). „მწკრეზე ჩაჳყრიდა... რქას და მიაყრიდა მიწას. გაზაფხულზე ტოტებს ამოიტანდა“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „გასხვლი დროდ უნა შეეჭრად ყველა ტოტი და უნა შადრჩედ ერთი რქა და ერთი ნეკი“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 216).

შუალა-რქა, ქართლსა და კახეთში ძველი რქისაგან განსხვავებით ერთწლიან რქას შუალა-რქას უწოდებენ (გორი, თელავი, გურჯაანი).

ყურძნიანი რქა. „ყლორტებს რო ამაიტანს, გაფურჩქვნა უნდა, უყურძნო გამეეცლება და სამამულე და ყურძნიანი რქები რჩება“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“).

სანაყოფო. „სანაყოფო გრძელი რქაა, ექვს-ათ კვირტზე ისხვლება“ (კახ., თელავი). „გამოსხვლისას ვაზს უტოვებენ სამ რქას, ერთს – მოკლედ, ორს – გრძლად. მოკლე რქას სამამულე რქა ეწოდება... გრძელს კი სანაყოფო რქას უწოდებენ“ (კახ., ჯოხ.).

მოსაბამი რქა. „რო გასხლავენ ვაზს, რაც დარჩება, იმას უძახიან მოსაბამ რქას“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ბევრი გოუშვი მოსაბამი რქაო – თუ კარგი ვენახი გინდა, ცოტა უნდა გოუშვა“ (იქვე).

საკავებელი. „ვაზს, როგორც ძალს დავუხედავთ, საკავებელს მივცემთ და... თუ უღონო არის, არ მივცემთ საკავებელს და უნდა დავნეკოთ სამ კვირტზე“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „საკავებელი – უნდა აპრილში მანუღლით მივაკრათ და ამას ვეტყვით“ (იქვე). „საკავებელი გრძელია“ (ქართლ., ბერბ). „ნეკი სამ კვირტზეა, საკავებელი შვიდ-რვა კვირტზე“ (ქართლ., ატენი). „ვაზს ვუტოვებთ ნეკს და საკავებელს“ (იქვე). „ვსხლავდით სავაზით და რქას და ერთ ნეკს ვაძლევდით – რქა იგივე საკავებელია“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“).

¹³ არნ. ჩიქოზავა. ერთი ძველი საერთო იბერიულკავკასიური ჯგუფის შესახებ მევენახეობის ტერმინში, ივე, ტ VI, თბ., 1954.

ბლუნძა. როგორც ქართლელი გლეხი ამბობს, „კახეთში საკავებელს ბლუნძას ეტყვიან“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). კახეთში კი ბლუნძა დადასტურებული არა გვაქვს.

მოსახვევი, მოსახოვი, შემოსახვევი. „ვენახს უტოვებენ მოსახვევს და ორ ნეკს“ (იმერ., საჩხერე). „მოსახვევს ორ-სამსაც დატოვებენ, თუ გაიმარჯვა“ (იმერ., საქარა). მოსახვევი #22#

გრძელია, შვიდ კვირტზე გასხლული“ (იქვე). „მოსახვევი არის, სამზე მეტ კვირტზე რომ დატოვებენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „დაუტოვთ ერთ ნეკს და ერთს მოსახვევს... ნეკი შედგება სამი კვირტისაგან და მოსახვევი კი – რვა კვირტისაგან. რვა კვირტიანს მოვახოვ ხარდანზე. სამ კვირტიანს არ უნდა ხელის ხლება“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მოსახვევი წრეულს მოიბამს და მერე მოაჭრი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ვაზის... მოსახოვი გამოისხამს მტევნებს“ (იქვე). „ნეკი გაისათ იქნება მოსახვევი“ (იქვე). „მოსახვევი ერთწლიანია“ (ქვ. ლეჩხ., ქორენ.). „მოსახოვს სამ კვირტზე მოუხოვ და ქვემოთ შვიდ-რვა კვირტზე მიაკრავ“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). „მოსახოვი სამ კვირტზე ამოიყრის სანაყოფეს და იმას გაუშობ ნეკათ და მოსახოვად“ (იქვე). „თუ ნეკი კარგს ამოიყრის იმისაგან გაუშვებთ მოსახვევს და ძველ მოსახვევს მოვჭრით თავისი ამონაყრით, რომ ვენახი მაღლა არ წევიდეს“ (ქვ. ლეჩხ., ტვიში). „მოხოვა ორ კვირტში ხდება, ერთში ნეკს ამოიყრის, მეორეში – მოსახოვს“ (იქვე). „მოსახვევი რომ მოიჭრება, დარჩება სანაყოფო და მერე იმისგან გაკეთდება ნეკი და მოსახოვი. ნეკი ქვემოთ არის, მოსახვევი ზემოთ“ (იქვე). „გრძლათ რო დატოვებენ ლერწს, მოსახვევი ლერწი ანუ რქაა“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

მოსახრელი. „მოსახრელი შეიძლება ოთხიგ დაყვეს (გასხვლის შემდეგ), ვენახის შეძლებაზეა“ (იმერ., ამაღლ). „მოსახრელი ლერწი რვა-ცხრა კვირტზე ისხვლება“ (იმერ., შუა გორა).

მოქიანი. „დამძლავრებულ კაი ვაზის ერთ (რქას) ხუთ-ექვს კვირტზე გადავჭრით და თავს ჩავუკავებთ ისე, რომ ვაზს ამოედოს. ეს მოქიანია და მისი თავი ყოველთვის ემაგრება ვაზის რომელიმე რქას, ხარდანს შვაში იქცევს. მომავალ წელიწადს ეს მოქიანი აუცილებლად უნდა ამოიჭრას“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

გაბმულა, გამბულა. საკავებელი ბლუნძა, მოსახვევი, შემოსახვევი და მოსახრელი ჭიგოზე გარკვეული წესით დამაგრებული ყურძნიანი რქის სახელწოდებებია. რქა მაგრდება თავისივე ვაზის ჭიგოზე მათგან განსხვავებით გაბმულა, გამბულა (და აგრეთვე გასაბამი) ისეთი ყურძნიანი რქა არძს, რომელიც მეზობელ სარზე ან ვაზზე არის გაბმული და დამაგრებული. „გაბმულას ავაჭრით ჩხათა“ (ქართლ., ბერბ.). „თუ ღონიერია ვაზი, გაბმულასაც ვუშვებთ“ (ქართ., ატენი). „უღონო ვაზს გავსხლავთ ნეკათ და ღონიერ ვაზს ვუტოვებთ ნეკსაც, გაბმულასაც სამამულესაც“ (იქვე). „თუ უღონო არის, გაბმულას არ #23#

მისცემენ, მოკლეთ. ტუკათ (გასხლავენ), რო აიტანოს“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „საკავებელს ვლუნავთ, კაკვავთ..., გამბულას კი პირდაპირ გადავლუნავთ, ტოტს გავაგრძელებთ, ვაზს თუ მიუახლოვდა წვერებს მიუმაგრებთ, თუ არა და სარებს დაუსობთ ვაზს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გასაბამი. „გასაბამი – დიდი ლერწი, რომელსაც გააბამენ ერთი ვაზიდან მეორე ვაზამდის – დანეკვის შემდეგ სტოვებენ გრძლად მოსახვევად“ (იმერ., წერეთ.). „დაუტოვებენ

ხოლმე კიდე გასაბამ ლერწს; გასაბამი ლერწი დიდი ლერწია, ერთი ვაზიდან მეორეზე გააბამენ ხოლმე“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მოსახვევ ლერწს ჩვენში გასაბამს უძახიან“ (იქვე). „ამავე (ნეკზე) მეტკვირტიანი თუ დატოვეს, გასაბამი ან მოსახვევი ქვია“ (იქვე). „გასაბამი გაიჭიმება და მისთვის საგანგებოდ დასმულ ხარდანს მიემაგრება“ (რაჭ., ფრ.). „რაც არ უნდა ღონიერი იყოს ვაზი, გასაბამი რვა-ცხრა კვირტზე მეტი არ შეიძლება, მოქიანი კი ექვს-შვიდ კვირტზე“ (იქვე).

ამრიგად, ვაზის ერთწლიანი ტოტის სახელწოდებებია:

რქა – ძვ. ქართ., ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ., რაჭ.

ლერწი – იმერ., ლეჩხ., ქიზ., ქართლ.

ვაზი – ძვ. ქართ., ქართლ., იმერ., ლეჩხ., რაჭ.

ვენახი – იმერ., ლეჩხ., გურ.

ბაბილო – ძვ. ქართ.

პოწკი – აჭარ.

ღერო – ლეჩხ., იმერ.

ბოლი – გურ.

რტო – ძვ. ქართ.

შტო – ქართლ., ლეჩხ.

ტოტი – ქართლ., კახ., ქიზ.

შუალა-რქა – ქართლ., კახ.

ყურმნიანი რქა – კახ.

სანაყოფო – კახ.

მოსაბამი რქა – ლეჩხ.

საკავებელი – ქართლ., კახ.

ბღუნმა – კახ.

მოსახვევი, მოსახოვი – იმერ., ლეჩხ.

#24#

შემოსახვევი – იმერ.

მოსახრელი – იმერ.

მოქიანი – რაჭ.

გაბმულა – ქართლ.

გამბულა – ქართლ.

გასაბამი – იმერ., რაჭ.

ნეკი. მევენახე ვენახის გასხვლისას ითვალისწინებს, რომელმა რქამ რა ფუნქცია უნდა შეასრულოს წელს და გაისად, მომავალში. ვაზს მევენახე უტოვებს შვიდ-რვა კვირტზე გასხლულ ერთწლიან რქას – მოსახვევს, რომელიც წელს მოისხამს ყურძენს და სამ-ოთხ კვირტზე გასხლულ ტოტს, რომელიც შემდეგ წელს იქნება მსხმოიარე. მოკლედ გასხლულ რქას ნეკი ეწოდება. თუ ვაზი მეტად „უღონოა“, მას არც ერთ მოსახვევს არ უტოვებენ, ე. ი.

ვაზი წელს ყურძენს არ გამოისხამს, მაგრამ ნეკის დაუტოვებლობა არ შეიძლება. შესაძლებელია შვიდ-რვა კვირტიანმა რქამ არ გამოიტანა სამამულე, რომელიც გაისად მსხმოიარე რქად გაიზრდება. ასეთ შემთხვევაში ვაზს „გაიტანს“ ნეკი. შემდეგ წელს, ნეკიდან ამოყრილ ყლორტს სხლავენ შვიდ-რვა კვირტზე – ე. ი. იღებენ მოსახვევს და ქვედა კვირტიდან ამოყრილი ყლორტი კი ისხვლება ნეკად. ნეკი ფართოდ არის გავრცელებული საქართველოს ყველა კუთხეში. „ნეკი სამამულეა, წრეულ რო რქას ამოიტანს, იმას დავაყენებთ საგაისოდ“ (ქართლ., ბერბ). „შაიძლება სამი-ოთხი ნეკი მივცეთ, როცა მძლავრი ვაზი“ (ქართლ., ყანჩ). „თუ ონა ვაზი არის, რქა ნეკათ (ისხვლება), თუ ღონიერი – ნეკს მივცემთ სამამულეს, ნეკი სამამულეა: მერმის ნეკზე უნდა გავიდეს. მაღლა არ ავწევთ, დაბლა უშვებთ. მაღლა არ უნდა წაიყვანოს ვაზი, გაფუჭდება“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ვსხლავდით სავაზით და რქასა და ერთ ნეკს ვაძლევდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „თუ კაი თამამი ვაზი იქნებოდა, შეხედულებით, ზოგს ორ-სამ რქასაც ვაძლევდით, უფრო კი – ერთს. ნეკსაც ვაძლევდით. უნეკოთ არ შეიძლება. ნეკს ორი ან სამი კვირტი აქვს. ნეკს იმისათვის ვაძლევთ, რომ შეიძლება გადაკავებულმა იქვე ახლო არ გამოიტანოს სამამულე, მაშინ ნეკი გაიტანს სამამულეს. ნეკს სამამულეთ ვაძლევთ“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). გასხვლის მერე ლერწებს რო მოჭრიან, რაც დარჩება ლერწის ბოლო ღერო, იმას უძახიან ნეკს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ნეკი ქვია სამ კვირტზე რო დატოვებენ, წლიანი ნაწილი“ (იქვე). „იმ ლირწს, რომელიც წელს #25#

იბავს, მოვჭრით და ნეკზე რომელიც იქნება, იმას დავტოვებთ“ (ქვ. იმერ „შინამრეწვ.“). „დაუტოვთ ერთ ნეკს და ერთს მოსახვევს. ნეკი შედგება სამი კვირტისაგან და მოსახვევი კი რვა კვირტისაგან. რვა კვირტიანს მოვახოვ ხარდანზე. სამკვირტიანს არ უნდა ხელის ხლება“ (იქვე). „ვენახს როდესაც ვსხლავთ და რამოდენიმეს რომ უშობ ერთს ან ორ ლერწს ორ-სამ კვირტზე გადავჭრით და იმას ქვიან ნეკი“ (იქვე). „ზოგმა მარტვა განეკვა იცის. ერთ-სამ ნეკს დაუტოვებთ და თითოს ოთხ-ხუთ კვირტს შევარჩენთ განეკვილს“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ლერწი რომ წამოიზდება იმ წელს ერთ ნეკზე დავტოვებთ, ორ-სამ კვირტზე დავაყენებთ, სხვას გადავჭრით“ (ზ. ლეჩხ., „შინამრეწვ.“). „თუ ნეკი კარგს ამოიყრის, ამისგან გაუშვებთ მოსახვევს და მოსახვევს (ძველს) მოვჭრით თავისი ამონაყრით, რომ ვენახი მაღლა არ წავიდეს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ნეკი თავისუფლადაა რო გეიბურდება ვენახი, მერე აკვრა უნდა და მაშინ ნახეთქს, ამონაყარს ავაკრავთ“ (ქვ. ლეჩხ., დღნორისა). „ნეკი გაისათ იქნება მოსახვევი“ (იქვე). „ნეკ ი საახალშენოა“ (ქვ. ლეჩხ., საჩხეური).

რქა-ნეკი. რაჭაში რქა-ნეკიც იხმარება. რქა-ნეკი სამ კვირტზე მეტი არ შეიძლება“ (რაჭ., ფრ., გვ. 82)

საწინაო. „ქუთაისის სანახებში... მოკლედ მოჭრილ ტოტს, ნეკს გარდა საწინაოსაც ეძახიან“ – მოჰყავს ივანე ჯავახიშვილს ერმ. ნაკაშიძის ცნობა.¹⁴

ამრიგად, სამ-ოთხ კვირტზე გასხლული ერთწლიანი რქის სახელწოდებებია:

¹⁴ ივ. ჯავახიშვილი. დასახ. ნაშრ., გვ. 329.

წევი – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ., გურ., რაჭ., ლეჩხ.

რქა-ნევი – რაჭ.

საწინაო – იმერ.

სამამულე, სამამულო რქა. ვაზის ტოტების სისტემაში კიდევ ერთი გარემოება უნდა გაითვალისწინოს მევენახემ. შვიდ-რვაკვირტიანი რქის – მოსახვევის მესამე კვირტიდან გაზრდილი ყლორტი გაისად გაისხვლება შვიდრვა კვირტზე. ასეთი ყლორტის ერთ-ერთი სახელწოდება არის სამამულე. „სამამულე მიკრულია სარზე წნელით. მერე რომ ამოიყრის, შავფურჩნით ბალახით“ (ქართლ., ბერბუკი). „სამამულე ნეკმა უნდა იმუშაოს, ნაყოფი უნდა მოგვცეს“ (იქვე). „უღონო ვაზს გავსხლავთ ნეკათ და ღონიერ ვაზს ვუტოვებთ ნეკსაც, #26#

გაბმულასაც, სამამულესაც“ (ქართლ., ატენი). „რომელიც სამამულე რქა არი, იმას შევარჩევთ და დანარჩენს გავაყრეინებთ, ხელით დავამტვრევთ, ლაფნით ავახვევთ“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „უვარგისს გავაგდებინებთ, გამოუსადეგარ რქას; რომელიც სამამულოა, ის უნდა შევარჩინოთ“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „...გავურჩქვან უნდა, უყურძნო გემეცლება და სამამულე და ყურძნიანი რქები დარჩება“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „სამამულე რქამ უნდა გაიტანოს... ყურძენი უნდა დაისხას“ (კახ. გავაზი). „კულავითვინ მოკავდება სამამულე რქა“ (შ. კახ., მარტ., იმნ.). „შთამომავლობის გამგრძელებელსა ქვიან სამამულე, ნევი“ (იქვე). „ნეკს იმისათვის ვაძლევთ, რო შეიძლება დაკავებულმა იქვე ახლო არ გამოიტანოს სამამულე, მაშინ ნევი გაიტანს სამამულეს. ნეკს სამამულეთ ვაძლევთ. სამამულე ის რქა არის, რომელიც მერმის უნდა დავაკაოთ“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“).

სანაყოფე, სანაყოფო. ტერმინი სამამულე, როგორც დავინახეთ, გავრცელებულია ქართლ-კახეთში, ქიზიყში, იმერეთსა და რაჭა-ლეჩხუმში. მისი სინონიმია სანაყოფე. „მოხვევილს ქვეშ რომ სამი კვირტი რჩება, ამ სამ კვირტიდან ვსარგებლობთ ჩვენ მომავლისათვის სანაყოფოთ. ამ სამში წინა ზედა კვირტში უვარგისი რომელიც იქნება, იმას შევაჭრით ვენახს და დაუტოვო ერთ ნეკს და ერთს მოსახვევს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მოსახოვს სამ კვირტზე მოუხოვ და ქვემოთ შვიდ-რვა კვირტზე მიაკრავ. მესამე კვირტზე ამოიყრის სანაყოფეს და იმას გოუმობს ნეკათ და მოსახოვათ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „მოსახვევი, სანაყოფეს რომ ამოიღებს, იმას იქით მოსაჭრელია“ (იქვე).

საყურძნე რქა. კახეთში სამამულე რქას საყურძნე რქასაც უძახიან. „საყურძნე რქას თავისუფლად გავუშვებთ“ (კახ., ახმეტა).

სანეკე. ლაგოდებში იმავე სამამულე რქას სანეკეც უწოდეს. ეტყობა კახელმა მევენახემ ერთსა და იმავე რქას სანეკე შეარქვა მისგან ამოყრილი იმ ყლორტის მიხედვით, რომელიც ნეკად ისხვლება და საყურძნე კი – იმ ყლორტის მიხედვით, რომელიც მოსახვევად უნდა გაიზარდოს.

საწინდარი. „რაჭაში აგრ. ა. გამყრელიძის სიტყვით... ერთწლიან ვაზზე მოკლეთ გასხლილ რქას თურმე საწინდარი ეწოდება“.¹⁵

¹⁵ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 330.

#28#

საკულაო. სამამულეს მნიშვნელობით კახელმა გლეხმა (სოფ. ახმეტა) იხმარა საკულაო. შდრ. „კულავითვინ მოკავდება სამამულე რქა“ (შ. კახ.).

ამრიგად, სამემკვიდრეო ტოტების სახელწოდებებია:

სამამულე, სამამულო რქა – ქართლ., კახ., ქიზ.

სანაყოფე, სანაყოფო – იმერ., რაჭ., ლეჩხ.

საყურძნე – კახ.

სანეკე – კახ.

საწინდარი – იმერ.

საკულაო – კახ.

ვენახის ნერგი ჩითილი. ვაზის რქით გამრავლების დროს კარგად გახარებულ, ღონიერ ვაზს წინასწარ ააჭრიან რქას, მუხლებად დაჭრიან და ჩარგავენ მიწაში. „რქას რომ ჩავსვამთ მიწაში, მიწას დავაყრით და დავფარავთ“ (კახ., ყვარ.). „ვაზი გაისხლა გაზაფხულზე, აიჭრა რქა. არც ფოთოლი აქვს... ჩავრგავთ მიწაში. ეს არის ჩაყრა პალოს ქვეშ (იქვე). „რქას კიდენა სამ-ოთხს ერთ ადგილას ჩავაგდებდით, ზოგი იხარებდა, ზოგი – არა“. მერმე ის რომ იხარებდა, მეორე-მესამე წელიწადს გადამაწვევნი-გადმოვაწვევნი“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ძველებურ ვენახს ახლაც რგავენ. გადამრუნებულ ან გოდოლბრუნებულ მიწაში ჩავრგავთ ლერწს, მერე იქაქა გეიხარებს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „დაბარავენ მიწას, მერე ჩარგავენ ლერწს სამ კვირტზე. ერთი კვირტი მალა იყოს და ვორი – ძირს“ (იქვე).

ვაზის გასამრავლებლად, დასარგავად გამზადებულ რქას ნერგი, ჩითილი ეწოდება. ნერგი... აღმოცენდა და იქმნა იგი ვენაჯ და ყვნა წიდნენი“ (ეზეკ., 17. 6, იერუს.). ჩვენ ვეძახით ჩითილს ხილის იქნება იგი, თუ ვაზისა, ჩითილის მაგიერადაც ჩვენ ნერგსაც ვხმარობთ“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვენახის ნერგებს წინდაწინ ამზადებენ“ (გურ., „შინამრეწვ.“).

დასაბაგი რქა. „დასაბაგ რქას ჩავდგავ ჭანჭრობ (წყლიან) ალაგას და იხარებს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ძირეული, ძიროული ვაზი. ძირეული ისეთი ლერწია, რომელიც თავისი ფუძით, ძველი რქის ნაჭრით, არის მოჭრილი. „ამოვთხრიდით მიწას, თუ ძირეულს ვერ ვიშონიდით,

#28#

მაშინ, ლერწი რომ იქნებოდა, იმას ჩავასობდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ძირეულ ვენახს პირველად მოუჭრიდენ მიწას თოხით და ჩარგავენ. გაიკეთებდა ფესვებს ტოტებს და მიურგავენ ხარდანს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „როცა ძიროული ვაზები ირგვება, მაშინ თხრილის გაჭრა ბარით უმჯობესია, ხოლო რქის ჩასაყრელად სახვნელით დაკვალულსაც არა უშავს“ (რაჭ., ფრ., 61) „თუ მძიმე მიწაა ძიროულს. მძიმე მიწა ჯობს, მაგრამ ძნელი გასაყვანია. არ გეიხარებს ყველა. ძიროულს კი ეჭვი აღარ უნდა რო გეიხარებს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ძიროული – ორწლიანია. ჯერ დარგავენ ერთ მწკრივში და მერე აიღებენ და დარგავენ სავენახეში – გადამრუნებულ ადგილში“ (ზ. ლეჩხ., უსახ.).

ხელშავი. „ხელშავი არის 4-5 სმ სიგრძის ნაწილი ძველი ლერწისა, რომელზედაც ამოსულია გასამრავლებლად აჭრილი მეორე წლის ლერწი“ (ზ. იმერ., მოწ. I, გვ. 421).

ჩასაგდები, ჩასაყრელი რქა. „რქა ჩასაგდებათ რო გვინდა, ძველიანი უნდა ჰქონდეს. წინათ დიდი ჰქონდა, ეხლა ცოტა აქ“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ჩასაყრელი რქა საშემოდგომოა, რთველის დროს უნდა აეჭრათ 8,9 კვირტზე, ძველიანსაც მიაყოლებდენ“ (კახ., ბოჭორ.). „ჩასაყრელ რქებს ბოლოში თითო ციდა ძველიანი ჰქონდა“ (ქიზ., ნანობ.).

ახალგასაშენებელი რქა. „ახალგასაშენებლად რომ ვაზს რქას ააჭრიან (ერთი წლისა უნდა იყოს). ძველიანს ერთი გოჯის ოდენას მიაყოლებენ“ (ქიზ., მენთ.).

ძირიანი ლერწი. „სარის ნასობზე ძირიან ლერწს ძირს ჩაუდებდით. ორი ნეკი უნდა ჰქონოდა ლერწს. ერთ ნეკს მარჯვნივ გადავაწვენდით სამ ჩარექზე კვალში და მეორეს – მარცხნივ, თავს ამოვაცოფინებდით ნეკებს და გადავჭრიდით ორ კვირტზე. ამოიხეთქავდა და გეიზრდებოდა ვაზი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

საწინდარი. ვენახის ვაზით შევსება ხდება რქის დაწვენით. ე. ი. რქას ვაზის ძირიდან სასურველი მიმართულებით საგანგებოდ გათხრილ მიწაში ჩაფლავენ და წვერს მიწის ზემოთ ამოაშვერინებენ. ასეთი რქის ერთ-ერთი სახელწოდება არის საწინდარი. „როცა თელ ვენახს აწვენენ, თუ ძლიერია ეს ვენახი, მაშინ თავს ამოვაცოფიფთ სამ-ოთხ ლერწს ორკვირტიანს მაინც, რომელსაც ვეძახით საწინდარს“ (ზ. იმერ., მოწ. I, 421). „ამოთხრილ მიწაში ჩანერგავდენ ლერწს როცა გეიხარებდა იქით-აქეთ გადაწინდენ. ამისთანა ლერწებს ერქვა საწინდარი ლერწი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს რომ ჩააწვენენ, ზედაპირზე საწინდარის ერთი ან ორი კვირტი რჩება“ (რაჭ., ფრ.).

ნაწიგარი, ნაწიკარი რქა. „ნაწიგარი ძირზე ამოსული ნერგია“ (ლექს., ჩიქ.). „ნაწიგარი – ვაზი რომ გამოისხამს“ (ქვ. ლექს., დერჩი). „ნაწიგარს უფრო იტანს მწვანე“ (იქვე). „ნაწიკარი გადაწვენილი ვაზი ან ხეა“ (ლექს., ალავ., 145). „სამი წლის შემდეგ მევენახე „დედო ვაზს“, „ნაწიკარ რქას“ მოაშორებს“ (რაჭ., ფრ.).

სანაწიგრე, სანაწიგრო (ყლორტი). ლექსუმში რქას, რომელსაც აწვენენ ვაზის გასამრავლებლად, ვენახის შესავსებად სანაწიგრო ეწოდება. „სანაწიგრო ყლორტი – საწვენი, გადასაწვენი“ (ქვ. ლექს., ქორენიში). „რო გავფურცქენ ვენახი დოუტოვე სანაწიგრო, გვერდით ვენახი არა აქ“ (იქვე). „ამონაყრიდან ვარჩევთ სანაწიგრეს“ (ქვ. ლექს., დერჩი).

სამამულე ვაზი. „სამამულე ვაზი – შემდეგი წლისთვის ვაზის ტანის გადასაყვანად“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გადაწვენილი რქა. „გადაწვენილს წვეთებს მალლა ამოუშვერდით ორ კვირტზე გაუშვებდიო“ (მ. კახ., „შინამრეწვ.“).

საწვენი რქა. „დატუკული ვაზი რქებს გაიტანს – საწვენ რქას გაიკეთებს და მომდევნო შემოდგომაზე ან გაზაფხულზე დაწვება“ (კახ., ბოჭორ. 12).

წიდნა. „და იქმნა იგი ვენაჲ და ყვნა წიდნენი“ (ეზეკ., 17.6. იერუს.). „წიდნა – გადაწვენილ ვაზის პირველად ამოსული ღერო“ (ქართლ., ლეონ).

ტუკი „ტუკი – წლის წიდნა“ (საბა).

კალამი. სტ. მენტეშაშვილის განმარტებით: „კალამი (არის) ხის ახალამონაყარი შტო, რომელიც სამყენად გამოდგება“.

ნამკვრევი. „წელის რომელიმე ნაწილი რომ გადატყდება და გადატყების ადგილას ამავე წელს ტოტებს ამოიყრის, ნამკვრევი ეწოდება“ (ქიზ., ნანობ.).

საფესვე რქა, სამორჩე რქა. რქას, რომელიც ფესვად უნდა გაიზარდოს საფესვე ეწოდება, ხოლო მიწის ზემოთ დარჩენილ სამ-ოთხ კვირტიანს, სამორჩე ეწოდება. „ცერად ძველიანი რქა ირგვება. კვლის ფსკერს პალოთი ჩახვრეტენ და შიგ საფესვეს მოათავსებენ“ (რაჭ., ფრ., 61).

ტყუილი რქა, გაწბილებული რქა. „თუ საყურძნე რქა მომცდარია მაშინ მას ტყუილი ანუ გაწბილებული რქა ეწოდება“ (რაჭ., ფრ., 87).

ამრიგად, დასარგავი და გადასაწვენი რქის სახელწოდებებია:

#30#

დასაბაგი რქა – ქართლ.

ძირეული – იმერ.

ძიროული – რაჭ.

ხელშავი – იმერ.

ჩასაგდები რქა – ქიზ.

ჩასაყრელი რქა – კახ., ქიზ.

ახალგასამენებელი რქა – ქიზ.

ძირიანი ლერწი – რაჭ.

საწინდარი – იმერ., რაჭ.

ნაწიკარი რქა – რაჭ., ლეჩხ.

ნაწიგარი – ლეჩხ.

სანაწიგრე – იმერ.

სანაწიგრო – ლეჩხ.

სამამულე ვაზი – ქართლ.

გადაწვენილი რქა – კახ.

საწვენი რქა – კახ.

წიდნა – ძვ. ქართ., ქართლ.

ტუკი – საბა.

კალამი – ქიზ.

ნამკვრევი – ქიზ.

საფესვე რქა – რაჭ.

სამორჩე რქა – რაჭ.

ტყუილი რქა – რაჭ.

გაწბილებული რქა – რაჭ.

აკიდო. რქის სახელი სხვადასხვა იმის მიხედვით, თუ როგორ ასხია მას მტევნები. აკიდო¹⁶ ისეთი რქა არის, რომელსაც მტევნები წყვილად ასხია. „აკიდო ორმტევნიანია“ (ქართლ., ბერბუკი). „აკიდო – ორი მტევანი აქათ-იქით შუაში ხელის ჩასაგდები რქა“ (კახ., გავაზი). „აკიდო – რქაზე ორი მტევანი“ (კახ. ახმეტა). „აკიდოს რქიანად ავჭრით“ (კახ., ქისტაური). „აკიდო წყვილმტევნიანი რქაა, ასჭრიან და ისე ინახავენ“ (ქიზ., მენტ.). „აკიდო ორმტევნიანია – ერთ ლერწზე ორი მტევანი“ (იმერ., სხვიტორი).

აკიდონი. „აკიდონი ორმტევანა; ლერწიანად რო აჭრი“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი), „რამდენიმე აკიდონი ერთად შეკრული“ (ქვ. ლეჩხ., ქორენიში).

ჩხა. „ჩხა რვამტევნიანია“ (ქართლ., ბერბუკი). „ჩხა ეწოდება მთლათ ვაზი ტოტს, რომელსაც რამდენიმე მტევანი აზია“ (ქართლ., ქართ. დიალ. I, 289). „ჩხა არის ვაზზე რომ ავჭრით რქას, რომელსაც რამდენიმე მტევანი ასხია“ (კახ., ახმეტა). „ჩხა – ვაზის ძალიან მსხმოიარე ტოტი. მოჭრილი მტევნებიან-რქებიანად, ტოვებენ მხოლოდ სამამულეს“ (ქიზ., მენტ.). „ჩხას თორმეტ-ცამეტი მტევანი ექნება, ცალკე ინახება“ (ზ. ლეჩხ., უსახელო). ივ. ჯავახიშვილის აზრით „თანამედროვე ქიზიყური ჩხა უეჭველია ძველი გრჯღას ფონეტიკური სახენაცვალი უნდა იყოს“.¹⁷

გრჯღა, ჯღა. ყურძენი რო ესხმება ერთ რქას ბლომად, ასეთ რქას რო ასჭრიან. ამას ეტყვიან გრჯღას“ (კახ., დიალ.). „გრჯღა – ვაზის შტო ყურძნიანად, ჯღა“ (ქიზ., დიალ.). „ჯღა ამიჭერი – მოსახოვი რო მიჭრება, იმას ქვია“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ჯაგანი. „ჯაგანი ისეთი რქაა, რომელზედაც... ყლორტებიც არის და ზედა აქვს მტევნები“ (კახ., გავაზი). „ჯაგანი არის ერთ ლერწზე ბევრი მტევანი“ (იმერ., ჭორვილა).

ამრიგად, ორმტევნიანი რქის სახელწოდებაა:

აკიდო – ქართ., კახ., ქიზ., იმერ.

აკიდონი – ლეჩხ.

მრავალმტევნიანი რქის სახელწოდება კი არის:

ჩხა – ქართლ., კახ., ქიზ., ლეჩხ.

გრჯღა – კახ., ქიზ.

ჯღა – ქიზ., ლეჩხ.

ჯაგანი – კახ., იმერ.

წალამი. გასხვლის დროს წაიჭრება ერთი წლის გახვევებული რქა, რომელსაც, როგორც წესი, კონებად კრავენ და ღობეზე შემოსდებენ ხოლმე ღობისათვის სიმაღლის მისაცემად, ან იყენებენ თონის ჩასანთებად და სხვ. წაჭრილ რქებს წალამი ეწოდება. „წალამი – რო გავსხლამთ და მოვაშორებთ“ (ქართლ., ყანჩ.). „წალამს შევკონავთ და – ღობეზე“ (ქართლ., გორი). „წალმის კონა“ (ქართლ., ბერბ.). „ვაზი რომ გაიზრდება, გადავჭრით თავზე ვაზის

¹⁶ საბას განმარტებით „აკიდო არის ხილი ერთად შემზული“.

¹⁷ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 300.

წალამს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „რომ გაზაფხულდება უნდა გასხლა, მერმედ წალამი აიკრება და შაისარება“ (იქვე). „წალამს კონა-კონა დავაწყობთ მერე შავკრავთ“ (კახ., ყვარ.). #32#

„წალამი – რო გეისხლება, რაც დარჩება, დეიყრება“ (იმერ., სხვიტორი).

წალარი, წილამი. „წალარი – წალამი“ (იმერ., ლეონ.). „წილამი ეწოდება ნასხლავს, წანაჭერს, წასული წლის მონაბავ ვაზებს რომ მოვჭრით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „წილამს ლერწის წანაჭერს, ნასხლავს უმახით“ (იქვე).

ნასხლევი, ნასხლავი. ძველ ქართულში გვხვდება ნასხლევი. „ვითარცა – იგი ნასხლევსა ვერ ჰელ-ეწიფების ნაყოფისა მოღებად თავით თვსით, უკუეთუ არა ეგოს ვენაქსა ზედა“ (იოვ., 15.4 DE). „განვარდეს გარე ვითარცა ნასხლევი და განჭმა და შეკრიბონ-იგი და ცეცხლსა დაასხან და დაიწუეს“ (იოვ., 15.6 DE). „შემთხვა მათ დედაკაცი ვინმე ბერი, რომელსა ზეეკიდა კონა ერთი ნასხლევი ვენაქისაჲ, რაჲთა განყიდოს შეშად“ (კიმენი, II, 36.14). ნასხლევი ნახმარია კალმასობაში. „ქრისტეს ვენახისა ნასხლევი, საიდან მოხვალ“ (კალმასობა, გვ. 65). იმერეთში გვხვდება ნასხლავი. „ლერწის წანაჭერს ნასხლავს უმახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ლერწი. „ლერწია, რო დეიყრება გასხვლისას“ (იმერ., სხვიტორი). „გასხვლისას უვარგისი რაც დარჩება, ლერწია“ (იმერ., ობზა). „ლერწის კონები“ (იმერ., შუა გორა). „რო გავსხლავთ, რო დარჩება, წალამიც ქვია და ლერწიც“ (იმერ., ჭორვილა). „ნასხლავს უფრო ლერწს უმახით“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ჯარჯი. „ნასხლავს ჯარჯს უმახიან. ჯარჯი ახიკე, კონათაც ქე შეიკვრება“ (ქვ. ლეჩხ., დღნორისა). „მოჭრილს ჯარჯი ქვია, ღობეებს გადაადებენ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „წალამი არ გამიგია, ნასხლავს ჯარჯს უმახიან“ (იქვე). „გასხვლის შემდეგ აბოჭვა ხომ იციან ჯარჯის?“ (იქვე).

ჩხანკო. წალმის მნიშვნელობით გურიაში ჩხანკო იხმარება (ხმელი ტოტები გასხვლის დროს იყრება). „ვენახის ხმელი ტოტები“ (გურ., ლეონ).

ჩინჩხრები. გადანაჭერ რქებს ჩინჩხრებსაც უწოდებენ. „ჩინჩხრები ავკრიფე, სამ კვირტზე დავტოვე“ (ქართლ., ბერბ.).

ნამორჩი. ვაზის გაფურჩნის, თავის გადატების (ცის გახსნა) და გამოთხელების დროს წამტვრეულ ყლორტებს აგშრეთვე თავისი სახელი აქვს. წამტვრეული ყლორტების ერთ-ერთი სახელწოდება არის ნამორჩი. „ცის გახსნისას დეიყრება ნამორჩი, – გაფურჩქენის დროსაც“ (იმერ., ამაღლება).

#33#

ნაფურჩქნი „გამოვფურჩქნით – ზედმეტ ფოთლებს და ვაზს გამოვიღებთ მოუმბელს. ვენახის ნაფურჩქნი, გამონატები“ (ქვ. ლეჩხ., ტვიში).

ვენახის (ვაზის) ნატები, გამონატები, თავნატები. „თავის გადატებვა – ვენახის ნატები საქონლისათვის“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „გამონატები – გამოვფურჩქნით ზედმეტ ფოთლებს“ (იქვე). „...მერე თავის გადატებვა. ვაზის თავნატები რჩება“ (ზ. ლეჩხ., უსახელო).

კუნკული. „ლერწს რომ თავებს გადავტებავთ და გადავაგდებთ, იმას კუნკულს ვეტყვით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ლორდი. თავის გადამტვრევის დროს ყლორტს, ლორდს შეამტვრევენ. გადამტვრეულსაც ლორდი ეწოდება. „გადანამტვრევს, თავის გადამტვრევის დროს, ლორდი ქვია“ (იმერ., საქარა). „გარანატებს წალამს არ ვეძახით, ლორდს უძახით“ (იმერ., გელათი).

ალერდი. „ალერდი გასხვლის შემდეგ დაცვენილი ნედლი ლერწი ვაზისა“ (იმერ., წერ.).

ე. ი. ვაზის გასხვლის და სხვა სამუშაოების დროს წაჭრილი და წამტვრეული ტოტების სახელწოდებებია:

წალამი – ქართლ., კახ., იმერ.

წალარი – იმერ.

წილამი – იმერ.

ნასხლევი – ძვ. ქართ.

ნასხლავი – იმერ.

ლერწი – იმერ., ლეჩხ.

ჯარჯი – ლეჩხ.

ჩხანკო – გურ.

ჩინჩხრები – ქართლ.

ნამორჩი – იმერ.

ნაფურჩქნი – ლეჩხ.

თავნატები – ლეჩხ.

ვენახის ნატები, გამონატები – ლეჩხ.

კუნკული – იმერ.

ლორდი – იმერ.

ალერდი – იმერ.

ნამხრევი, ნამხრები, ნამხარი, ნაფხარები. გაზაფხულზე ვაზი გაიხარებს, შეიფოთლება, ამოიყრის ყლორტებს, კვირტებს. მათ შორის ზოგი ზედმეტია და უვარგისი. ზედმეტი ყლორტი ხელს უშლის ვაზის კარგად გახარებას. მევენახე ამ ზედმეტ ყლორტებს თავის #34#

დროზე ამორებს ვაზს. ვაზის ზედმეტი ყლორტებისათვის სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელი უწოდებიათ, – ხშირად იგივე ყლორტის სახელი. უმეტეს შემთხვევაში კი სახელწოდება გამოხატავს მის ზედმეტობას და იმას, რომ მოსაცილებელია. ზედმეტი ყლორტი შეიძლება რქაზე ამოვიდეს ან დედა-ვაზზე. სხვადასხვა ადგილზე გამოსულ ზედმეტ ყლორტს სხვადასხვა სახელი ეწოდება. რქაზე ფოთლის ძირში გამოსული ზედმეტი ყლორტის სახელწოდება არის ნამხრევი, ნამხარი. „ვაზს (= ლერწს)... რქაში რომ გამოიტანს, იმას ნამხრევს ვეძახით“ (ზ. ქართლ., „მინამრეწვ.“). „ნამხრევით ვაზის რქა რქებზევე ამოსული“ (ქართლ., ჭყონი). „ნამხრევი რომ არ გამოიტანოს, უნდა შემორგოლო“ (კახ., გურჯაანი). „რო გაიზრდება (ვაზი), გავფურჩქნით ყვიორისაგან და ნამხრევისაგან... ნამხრევი – უვარგისი ყლორტები ლერწზე“ (ზ. რაჭა, „მინამრეწვ.“) „მეორე ფურცქენის დროს აცლიან

ნამხრეებს ფოთოლში ამონაყარს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ნაფხარები ლერწზე ამოდის უვარგისი შტო, რომელიც არ იზავს, თუ არ მოვაშორეთ გააფუჭებს ვენახს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ფხარი. „დავმორჩნით ვენახს, შევაცლით ხრეფს, რო აქ ამონაყარი, ტევანი რაზეც არ არი“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.). „ბიჭა-ბიჭა ფხარია“ (იმერ., სალომინაო).

ნამკვრევი. „ხვევაში თან ნამკვრევებსაც ვაცლით ხოლმე, თუ კიდე ამაიტანს კიდე გავაცლით, ნამკვრევი ვაზს აწუხებს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ნამკვრევი როცა აქვს, ვაზი კარგად ვედარ აწუხებს რქასა“ (იქვე). „ნამკვრევი მეტია, უნდა მოვაშოროთ, ჭიგო რომ არ დაამძიმოს“ (კახ., მატანი). „ნამკვრევი რამწამე გამოვა იმწავე უნდა გაცლა“ (კახ., ახმეტა). „ნამკვრევი იგივეა, რაც ნამუხლი“ (ქართლ., ძიძიგ. და სხვ.).

ნამქრევი. „ნამქრევი – ვაზის ღეროსა და ფოთოლს შორის ამონაყარი ყლორტი“ (კახ., მარტ, იმნ.). „ქვევით რო ფოთოლ გავაცლით, იმად ნამქრევი ჰქვიან“ (იქვე).

ქირქა. „ქირქა ყლორტია, ვაზს ფოთლის ძირში გამოაქვს. ვამტვრევთ ხელით“ (კახ., გავაზი). „ერთი მოწამლი, მემრე კი ქირქა ამოუა და ქირქი გამოცლაა საჭირო“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I. 216).

რქის-რქა. „რქასა და ფოთოლის შუა ამოდის რქის მსგავსი შედარებით სუსტი ტოტი, რასაც რქის-რქას უწოდებენ“ (ქიზ., ნანობ.).

#35#

ბუში, ნაბუშარა. „კარგი ნაზარდი, ნახეირალი ვაზი იძლევა ბუშებს, ნაყარს. ამ ბუშებს ვაცლით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ამონახეთქი ტანზე აქვს (ვაზს); ბუში – ფოთოლსა და ლერწს შორის“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „შეკვირტავთ ბუშებს, – ღერო და ფოთლებს შუა იცის ამოსვლა“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“). რაჭაში გვხვდება ბუშისაგან ნაწარმოები სიტყვა ნაბუშარა ვაზის ზედმეტი ყლორტის მნიშვნელობით (რაჭ., ფრ., გვ. 87).

ბარტყი, ბლარტი. „რქაში რომ გამოიტანს, იმას ნამხრებს ვეძახით ან ბარდლს. ბარტყს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ნემოს ძირს რომ ყლორტი ბარტყებს იზამს, იმას ვეძახით ბიჭიას“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ბლარტი ყლორტია, ვამტვრევთ ხელით“ (კახ., ყვარ.).

ნაბარტყი, ნაბურტყალა, ნაყვერავი. რაჭაში გავრცელებულ ვაზის ზედმეტი ყლორტების აღმნიშვნელ სხვა ტერმინებთან ერთად გვხვდება ნაბარტყი, ნაბურტყალა, ნაყვერავი (ფრ., გვ. 87).

ნამუხლი. ზედმეტი გამონაზარდის აღმნიშვნელი ტერმინი ნამუხლიც არის. „ნამუხლი ფოთოლსა და ტოტს შუა ამონაზარდია“ (ქართლ., ძიძიგ. და სხვ.).

ბიჭა-ბიჭა. „მუხლის ძირში ამოსულ ზედმეტ ფოთლებს, ბიჭა-ბიჭას უძახით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გაქორჩვანა, გამორჩვა ბიჭა-ბიჭისაგან“ (იმერ., საქარა). „ბიჭა-ბიჭა ფოთლის ძირში ამოდის. კოკოლადანაც ორი, სამი ამოდის, მაგრამ ერთს შევარჩენ“ (იმერ., ოზჩა). „ბიჭა-ბიჭა ქვია ფოთლებთან რო ამეილებს კვირტს“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.). „ბიჭა-ბიჭა ფხარია“ (იმერ., სალომინაო).

ბიჭია, ბიჭა. ნემოს ძირს რომ ყლორტი ბარტყებს იზამს, იმას ვეძახით ბიჭიას“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „როდესაც ფუთქი და ბიჭია ამოვა, თუ არ გამორჩი, მაშინ გამოყველევავს, ან გამოიცარცხება“ (იქვე). „ქე რო იხეთქავს (ვაზი), იმას ბიჭას ვეძახით“ (იმერ., გელათი).

ნამატი. „ზედმეტს რო გამოიტანს, ნამატი გავაცალეო – ვიტყვით“ (ქართლ., ბერბ.).

მაცილობელა. „ვაზს გაფურჩქნა უნდა. უნდა მოვაშოროთ მაცილობელა¹⁸ ფოთლები“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

საფურჩქნი. „მეტი რქა – საფურჩქნი“ (კახ., მატანი). „...საფურჩქნის მოცლა, მაგრამ მეორეზე ამაჟ ნამქვრევი ისევ“ (კახ., მარტი, იმნ.).

#36#

კვირტი. „ვენახის ტანზე რომ ლერწი ამოვა, იმას ვეძახით. კვარს, ვენახის ლერწზე რომ ამოვა, იმას ვეძახით კვირტს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „კვირტი ანუ ნაფხარები – ლერწზე ამოდის უვარგისი შტო, რომელიც არ იბავს“ (იქვე).

ბრმა-კვირტი. „ბრმა-კვირტი – ვაზის ფოთლის ძირში განვითარებული კვირტი“ (ქართლ., გაჩ.).

ვენახის მორჩი. „ვენახის მორჩი – ყლორტები, აცლიან ვენახს რქაზე ფოთლის ძირებში“ (იმერ., დიალ.).

ფურჩი. „ფურჩი ღეროსა და ფოთოლს შორის ამოტანილი ყლორტი არის“ (კახ. ლაგოდები).

ფუთქი, ბუთქი. „ვენახი რომ ამოიყრის ტანზე, იმას ფუთქს ვეძახით. ფუთქს გადავტეხავთ და სულ მოვაცილებდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ბიჭებს და ბუთქს რომ ჩავამაგრებდით ერთად მოტეხილს, იმას ბარდს ვეტყოდით“ (იქვე).

ფუნთლი, ფუნთხი, ფუნთხლი. „ფუნთლები უნდა გამოგვერჩია, გაფურჩქნა ქვიოდა ამას“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.). „ლერწეფსა გამოუდის თავისი ფუნთხი, ფოთოლთან რო არი“ (იქვე). „ფუნთხლია ვაზის ზედმეტი ლორდები“ (იქვე). „გამორჩვისას ფუნთხლს აცლიან“ (იმერ., ლექ.).

დუყი. „დუყი – მცენარის ღეროს და ტოტებს შუა ამოსული პატარა ტოტი ან ფოთოლი“ (გურ., მამათი).

ალერდი. „ალერდი იგივეა, რაც ბიჭა-ბიჭა. ზოგ ვენახსა ბევრი ალერდი ქონდა აგვიანებდა ადამიანსა, ვენახს რომ ვმორჩამდით“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.).

ყვიორი. „ყვიორი – ლერწ და ფოთოლ შუა ამოსული ზედმეტი ყლორტი“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „რო გაიზდება, გავფურჩქნით ყვიორისაგან და ნამხრევისაგან. ნამხრევი – ლერწ და ფოთოლ შუა ამოსული ზედმეტი ყლორტი. ყვიორი – უვარგისი ყლორტები ლერწზე“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). ამ შემთხვევაში ყვიორი უვარგისია, რამდენადაც ზედმეტია: უნდა გამოაცალო ზედმეტი ყლორტები და ფოთლები, რომ უკეთ „იმუშაოს ვაზმა“.

ამონახეთქი. „ამონახეთქს გამოკვირტავენ – ზედმეტ ფოთოლს გამოლებს ფოთოლსა და ვაზს შუა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ბარდლი, ბარდლი. ზედმეტი ყლორტი ვაზმა შეიძლება დედა-ვაზზე გამოიტანოს. „შავი რომ გამოიტანს ვაზს, იმას ბარდლს ვეძახით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ბარდლი, ბუჟლი – დედა-ვაზს გამოაქვს ზედმეტი“ (ქართლ., ატენი). „ვაზს ძირში გამოუვა ხოლმე ბარდლლები იმას გააცლიან და რქას დაუტოვებენ“ (ქართლ., სალ.).

¹⁸ შდრ. მეგრ. ა-ცილ-ან-ს უშლის“ (არნ. ჩიქობავა).

#37#

ბიჭაილა. დედა-ვაზზე გამოტანილ ზედმეტ ყლორტს ბიჭაილა ეწოდება. „ახალ მთვარეზე გასხვლა დაუშვებელია... ვაზი უშნოდ გეიბურდება... ბევრ ბიჭაილებს დაიყრის“ (რაჭ, ფრ.).

ბუჟლი. „ბუჟლი დედა-ვაზს გამოაქვს ზედმეტი“ (ქართლ., ატენი). „რომ მორთვილამდა. იქვე ქუსლში მოგლეჯავდა, მერმედ ქუსლში ამოიბლუჟავდა ძალა რომ არ ქონდა იმას ბუჟლს ვემახდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

კვარი. „ვენახის ტანზე რომ ლერწი ამოვა, იმას ვემახით კვარს, ვენახის ლერწზე რომ ამოვა, იმას ვემახით კვირტს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

მაჟალო. „მაჟალო რო ამოიყრის. უნაყოფოა, საძირეზე ამოიყრის“ (ქართლ., გორი).

არამი, ბღლა. ვაზის ტანზე ამოსული ზედმეტი ყლორტის აღსანიშნავად კახეთსა და ქიზიყში არამი და ბღლა იხმარება. „ვაზის ძირში დედამიწის პირად გამოსულ რქას... ბღლა ეწოდება. ზოგან – არამი“ (ქიზ., ნანობ.).

ბობლი. „ვაზის ძირზე ამოტანილი პატარა ყლორტი – ბობლი“ (კახ., გავაზი).

ნაყარი, ამონაყარი. „უნა გავმორჩოთ – მოუშბელი ნაყარი უნა მოვტეხოთ“ (ზ. იმერ., ქართ. დიალ, I, 462). „კარგი ნაზარდი, ნახეირალი ვაზი იძლევა ბუშებს, ნაყარს. ამ ბუშებს ვაცლით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „ბიჭა-ბიჭა, ნაყარი ფოთლის ძირში ამოდის“ (იმერ., ამაღლება). „მერე გავმორჩნით – ფოთლები და ნაყრები უნდა შეაცალო“ (ზ. იმერ., ძოწ. I, გვ. 433). „ვაზის ტანზე უვარგის, უჯიშო ამონაყარს ამონაყარი ქვია“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

„ამონაყარს თითოს მაინც გოუშობ, იქნებ სახეირო იყოს, სხვას შეაგლიჯავ“ (ქვ. ლეჩხ., ტვიში).

ბორჯდლი. „ბორჯდლი – პატარა გამოტანილი ნამხარი“ (კახ., ყვარელი).

ვაზის ზედმეტი ყლორტის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

ნამხარი – ქართლ.

ნამხრევი, ნამხრები – ქართლ., კახ., რაჭ., ლეჩხ.

ნაფხარები – იმერ.

ფხარი – იმერ.

#38#

ნამკვრევი – კახ., ქართლ.

ნამქვრევი – კახ.

ქირქა – კახ., ქიზ.

რქის-რქა – ქიზ.

ბუში – იმერ., ლეჩხ.

ნაბუშარა – რაჭ.

ბარტყი – ქართლ., იმერ.

ბღარტი – კახ.

ნაბარტყი – რაჭ.

ნაბურტყალა – რაჭ.

ნაყვერავი – რაჭ.

ნამუხლი – ქართლ.
ბიჭა-ბიჭა – იმერ.
ბიჭია – იმერ.
ბიჭა – იმერ.
ნამატი – ქართლ.
მაცილობელა – რაჭ.
საფურჩქნი – კახ.
კვირტი – იმერ.
ბრმა-კვირტი – ქართლ.
ვენახის მორჩი – იმერ.
ფურჩი – კახ.
ფუთქი, ბუთქი – იმერ.
ფუნთლი, ფუნთხი, ფუნთხლი – იმერ.
დუყი – გურ.
ალერდი – იმერ.
ყვიორი – რაჭ.
ამონახეთქი – ლეჩხ.
ბარდლი – ქართლ.
ბარდლი – ქართლ.
ბიჭაილა – რაჭ.
ბუჟდი – ქართლ.
კვარი – იმერ.
მაჟალო – ქართლ.
არამი – ქიზ.
ბღლა – ქიზ.
ბობდი – კახ.

#39#

ნაყარი – იმერ.
ამონაყარი – იმერ.
ბორჯდლი – კახ.

პწკალი, ბწკალი, პწყალი. ვაზის ერთ-ერთი ნაწილი არის ძაფის მსგავსი ხვიარა წამონაზარდები, რომლისთვისაც სხვადასხვა კუთხესა და სოფელში სხვადასხვა სახელი უწოდებიათ. „პწკალი კანაფივით წვრილი, ეხვევა“ (კახ., გავაზი). „მერმე აღარ შეიძლება გაფურჩვინა, გამაგრებული პწკალი რო მოსტეხო, რქა ზიანდება“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ბწკალი – რომლითაც ეკვრება ვაზს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ბიჭოურა ვაზის ბაწარია, პწკალი“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). იმერეთში პწყალი გვაქვს დადასტურებული (სოფ. ამაღლება).

კაპწალა, კაპწკალა. „კაპწალეზი – დახვევა რო იცის სარზედა და ვაზედა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „კაპწკალა – რითაც ეხვევა ვაზი“ (ქართლ., ატენი).

ბრჭყალი, ბჭყალი, პჭყალი. „წვრილი რო აქვს წამოზრდილი უღვაშივით, ბრჭყალი ქვია“ (ზ. იმერ., „შინამრეწ.“).

„ვენახის უღვაშს პჭყალი ქვია“ (იქვე). „პჭყალები – ლერწმა იცის გამოტანა, რომელიც ხარდანს მოეხვევა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწ.“). „ბჭყალი, რომლითაც ეკვრება, ბჭყალს რო მოსდებს გაამაგრებს ვაზს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ფრჩხილი, ბჩხილი. „ვაზის უღვაში – ფრჩხილი“ (ქართლ., ძიძიგ. და სხვ.) ვაზის უღვაშს ბჩხილს იმერეთშიც უწოდებენ (ჭორვილა, სხვიტორი, საქარა, ობჩა).

კვანჭი, კანჭი. „კვანჭი ვაზის ფრჩხილი“ (იმერ., ჭუმბ.). „პჭკალები, კანჭები, პჭყალები“ (რაჭ., ფრ.).

ჭვანგი. „ჭვანგები ვაზისა – გრძელი, წვრილი, დაგრებილი წამონაზარდი; ზოგჯერ მას უღვაშებს ეძახიან. ჭვანგები შემოეხვევა ხოლმე ხარდანს“ (იმერ., წერეთ.).

შხანკო. „შხანკო – ვაზის უღვაშია, რომლითაც იგი მიმაგრებულია ჭიგოზე ან ხის ტოტზე“ (გურ., შარამ.).

წვირი. „რითაც ეხვევა ვაზი – წვირი“ (იმერ., საჩხერე).

#40#

ბაწარი. „ბიჭოურა ვაზის ბაწარია, უღვაში“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ბეწვი. „ქართულ ვაზს ბეწვები არ აქვს იმდენი“ (ქართლ., ბერბუკი).

ბიჭოურა. „ბიჭოურა ვაზის ბაწარია, პჭკალი, უღვაში“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ბიჭოურა წელს თუ არ შეაჭერი, საგაისოთ არის მავნებელი, ლერწს არ დაანებებს გაზრდას“ (იქვე). „ბიჭოურა რითაც ეხოვა, მავნებელია ყლორტისათვის. სულ აჭრიან გასხვლის და ახოვის დროსაც. გაფურჩქენის დროსაც“ (ქვ. ლეჩხ., ქორენიში). „ბიჭოურა შესატეხია, ფოთოლთან როგორც ძაფი გამოდის, ისე გამოდის“ (იმერ., გელათი).

მასკნე. ძველ ქართულში გვხვდება „ვაზის უღვაშის“ მნიშვნელობით მასკნე. „გამოაბას ვენაქსა კარაული თვისი და მასკნესა ვენაქისასა კიცვ კარაულისაჲ“ (იპოლ. TP. III, 11). „რადთა ვითარცა მასკნეთა მიერ მოხუევითა – სიყუარულისაჲთა შევიტკბოთ მოყუასი“ (ბას. დიდი, 57,28). „ძირი ვენაქისაჲ... რტონი მისნი... და რქად და მასკნენი“ (იქვე, გვ. 57.4) „მასკნე – ესე არის ვაზთა და აყროთა და მისთანათა ძაფივით რომ აქუს ხეზე შესახუჭველად“ – განმარტავს სულხან-საბა ორბელიანი. ივანე ჯავახიშვილის აზრით „მასკნე აქტიური მიმღეობის თავისი მა ფორმანტით თავდაპირველად უნდა შემკვანძელის, შემკვრელის აღმნიშვნელი ყოფილიყო.¹⁹

მასკანა. „ვაზი მასკანამ დაიკავა. მასკანა ლობიოსაც აქვს“ (ქართლ., ყანჩავეთი). დოც. ნ. ჩახნაშვილს ივ. ჯავახიშვილისათვის მიუწოდებია ცნობა, რომ ქართლსა და კახეთში იხმარება ტერმინი მასკანა (პჭკალის მნიშვნელობით).²⁰

ხოულა. „ლერწის ხოულა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

მკავანა, კავანა. „ვაზი რო ჭიგოს შემეეჭდება, იმ წვრილ ლერებსაჲ ქვიან ვაზის მკავანა“ (კახ., მარტ., იმნ.). „კავანათითავი უნდა დაიკავოს ვაზმა“ (კახ., ახმეტა). „კავანა ეხოვა კავით“

¹⁹ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 301.

²⁰ იქვე

(კახ., ქისტაური).

კავი. „ვაზის ულვაში – კავი“ (ქართლ., ძიძიგ. და სხვ.).

ულვაში. ულვაში უმეტესად სხვა ტერმინის განმარტებაში გვხვდება. მაგ. „კავი – ვაზის ულვაში“ (ქართლ., ძიძიგ. და სხვ.). „ვენახის ულვაშს პყყალი ქვია“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „წვრილი რო აქვს წამოზრდილი ულვაშივით, ბრჭყალი ქვია“ (იქვე). „...გრძელი წვრილი, #41#

დაგრეხილი წამონაზარდი, ზოგჯერ მას ულვაშებს ეძახიან...“ (იმერ., წერეთ.). „ბიჭოურა ვაზის ბაწარია, ულვაში“ (ქვ. ლექს., დერჩი).

ამრიგად, ვაზის ხვიარა წამონაზარდის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

პწკალი – კახ.

ბწკალი – ლექს.

პწყალი – იმერ.

კაპწალა, კაპწყალა – ქართლ.

ბრჭყალი, პყყალი – იმერ.

ბყყალი – იმერ., ლექს.

ფრჩხილი – ქართლ.

ბჩხილი – იმერ.

კვანჭი – იმერ.

კანჭი – რაჭ.

ჭვანგი – იმერ.

შხანკო – გურ.

წვირი – იმერ.

ბაწარი – ლექს.

ბეწვი – ქართლ.

ბიჭოურა – იმერ., ლექს.

მასკნე – ძვ. ქართ.

მასკანა – ქართლ., კახ.

ხოულა – ლექს.

მკავანა, კავანა – კახ.

კავი – ქართლ.

ულვაში – ქართლ., იმერ., ლექს.

წვერი. ვაზის მოვლის დროს მევენახეს ვაზის წვერისათვის, რქის ბოლოებისათვის დასჭირებია სახელის დარქმევა. „გაბმულას... პირდაპირ გადავღუნავთ. ტოტს გავაგრძელებთ: ვაზი თუ მიუახლოვდა, წვერებს მიუახლოვებთ“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „წვერებს დავაჭრით ვაზებს“ (ქართლ., ბერბუკი). „წვერის წაჭრა“ (ქართლ., ატენი). „გადაწვენილ წვერებს მალლა ამოუშვებდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „გადაწვენის დროს წვერის გარდა ვაყრით მიწას და წვერს ვუკეთებთ კოკოლას“ (კახ., გავაზი). „წვერების წაჭრა“

(კახ., ახმეტა). „გადავაწვენდით. ერთ წვერს ვაზის ძირშივე ამოვუშვებდით და დანარჩენებს წვერი უნდა წემატებოდა“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 216).

#42#

კენწერი, კენწერო. „რქა რო კარგა შამოვა და ძირში რო დაწითლდება, მაშინ გედეეჰრება კენწერი“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „კენწერო“ (რაჭ., ამბროლაური).

ქოჩორი. „ქოჩორი ამაიტანა ვაზმა“ (კახ., წინანდალი).

თავი. „შემორგოლვას მირჩვენია თავი გადავჭრა და ქირქა გამოვაცალო“ (კახ., გურჯაანი). „თავის გადაჭრა – სინოტივე მაღლა რო არ წავიდეს“ (იქვე). „ახლა გადატეხილი აქვს თავი“ (იმერ., გელათი). „ლერწს.. თავებს გადავტეხავთ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „თავის გადატეხვა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ყური. „გაფურჩქენა მაისსა და ივანობისთვის დამლევეს ვიცით. გაფურჩქენი ფოთოლს, გადავჭრი ყურებს, რომელიც მაღლა იქნება“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ვაზის წვერის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

წვერი – ქართლ., კახ., რაჭ.

კენწერი, კენწერო – კახ., რაჭ.

ქოჩორი – კახ.

თავი – კახ., იმერ., ლეჩხ.

ყური – იმერ.

ყუნწი, ყურწი. ყუნწს აბია ვაზის ფოთოლი, მტევანი, მარცვალი. „ყურძნი მტევანს აქ ყუნწი. ყუნწზე აბია თვალი ან „ბიმბილა“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „კომპალი – რამდენიმე მარცვალი რომ იქნება ერთ ყუნწზე მომბული ტევნისა, იმას უმახით“ (იმერ., „შინამრეწვ.“). „ყურძნი მტევანს აქ ყუნწი“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ყუნწი“ (აჭარა., მენთ.).

ყერწი, ყინწი. (ტალავერის ვენახს) ფოთლის ყერწი მოწითალო აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მტევანს სადაც წყვეტენ – ყინწი“ (გურ., მამათი).

კუნწი, კურწი. „ერ კუნწზეა გადაკიდებული“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „რთველში დანები გვიჭირავს და კურწზე მოვჭრით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

კინწი, კირწი, კიწი. „კინწი – ლერწიდან რომ არის, რომელსაც მტევანი აბია“ (იმერ., გელათი). „კინწი – ჩვენ ვემახით მტევანსა და ვაზს შუა რომ არის მოთავსებული“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მტევანს ვემახით ვენახის ნაყოფს, რომელიც ერთი კინწით კიდია ლერწზე“ (იქვე). „(ბურაულას აქვს) სუსტი კინწი“ (ქვ., რაჭა, „შინამრეწვ.“). „(ცხენის ძუძუას) აქვს მაგარი

#43#

კინწი“ (იქვე). „ტევანი მიმბულია კინწით, კინწზე მარცვალია“ (ლეჩხ., ქართ. დიალ. I, გვ. 492). „ფესვი ძირი, ლერწი, კირწი მტევანი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „(რქაწითელს) წითელი აქვს ლერწიც, ფოთოლიც და კირწიც“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მტევანი და ფოთოლი, რითაც აბია, ის კი კინწია“ (იქვე). „კინწმაგარამ მაგარი კიწი იცოდა და არ მოტყდებოდა უვაგლახოთ“ (ქვ., იმერ. „შინამრეწვ.“). „კოთხოწვრილას – სუსტი კიწი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ამრიგად, გვაქვს:

ყუნწი – რაჭ.
ყურწი – იმერ., რაჭ., აჭარ.
ყერწი – იმერ.
ყინწი – გურ.
კუნწი – ლეჩხ.
კურწი – ქართლ.
კინწი – იმერ., რაჭ., ლეჩხ.
კირწი – ქართლ., იმერ.
კიწი – იმერ., რაჭ.

ვაზის ფოთოლი, ფოთელი. „ვაზის ფოთლებს ვაფარებთ ქვევრის პირზე“ (ქართლ., ბერბუკი). „(ბუდეშურს) ფოთოლი შეჭრილი აქვს, თეთრი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „შეფურჩქვნა – ენკენისთვეში, უნდა გაათხელო ფოთოლი, რომ ჰაერმა იმუშაოს შიგა“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „რქაწითლის რქა მოწითალოა და ფოთოლიც მოწაბლო აქვს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „(ნაკუთვნეულს აქვს) რგვალი და სქელი ფოთოლი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ვაზის ფოთოლში (ლერწის ფოთოლში) ყველის გამოხოვა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „(ვაზის) ჯიშები ფოთელითაც გეირჩევა“ (იმერ., ჭორვილა).

ლოფორთი, ლოფორთო. „ღორისთვალას ლოფორთი დანიკული ქონდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მაურს ლოფორთო დანიკული – ხერხის კბილებივით დაჭრილი აქვს“ (იქვე). „ლოფორთი – ფოთოლი“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ფურცელი. ფურცელი გვხვდება ძველ ქართულში. „დასცვვის ვენაცსა ფურცელი“ (ეს. 34. 4, იერუს.). „დაპებულ არს ფურცელი ვენაცისაჲ, რადთა ვნებისაგანცა ჰაერთაჲსა განერეს ტევანი“ (ზას. დიდი, 60.13). „ვიდრელა ფურცელი ხეთა და ვენაცთა განჯმა და სცვოდა“ (ცხ. იოვ. და ეფთ., 55.3).

#44#

ქართულ კილოებში ფოთოლთან ერთად ფურცელიც გვხვდება. „მაისში თუ არ გავფურჩნეთ, მაშინ გამოულაპავს ფურცელს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „შაბიამანი უხდება ფურცელს. არ დაწვავს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „(ზღვამილას) ფურცელი უკბილო ქონდა“ (ქვ., იმერ., „შინამრეწვ.“). „ფურცელი – ფოთოლი“ (გურ., საბა).

ნეშო, ნოშო. დასავლეთ საქართველოში ფოთლის მნიშვნელობით ნეშო, ნოშოც იხმარება „(მატლი) შიგ კვირტში ამოიღებს ნეშოს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გაზაფხულის ფოთოლს ახალი ნაყარით უწოდებთ ბარდს, ნეშოსაც ვეძახით“ (იქვე). „ვენახის ნეშოა. ბარდი არ ქვია ვენახისას არაფერს. ნეშო სხვასაც ქვია“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ბაბილო. „ვაზის ავადმყოფობა ჩვენში იყო... ნაცარი – ბაბილოზე აყრის ნაცარს და აფუჭებს ვენახს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ბაბილო – ვაზის ფოთოლი“ (გურ., საბა).

ამრიგად, გვაქვს:

ფოთოლი – ქართლ., კახ., რაჭ., ლეჩხ.
ფოთელი – იმერ.

ლოფორთი – იმერ.

ლოფორთო – იმერ.

ფურცელი – ძვ. ქართ., ქართლ., იმერ., გურ.

ნეშო – იმერ.

ნოშო – იმერ., ლეჩხ.

ზაბილო – გურ.

კვირტი. გაუშლელ ფოთოლს კვირტი ეწოდება. „არს წყაროდ ცხოვრებისად ჩუენისა სიხარული, ახლისა ვენაჯისა კვირტი“ (სინ. მრ., 47. 29). „ფესვის შემდეგ ჩვენ ვეძახით ვაზს, ვაზი გამოიბამს კვირტს, კვირტზე გაიზრდება ნორჩი რქა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „გადაწვენილ ვაზს ორ კვირტზე გაუშვებდით, მარტო ორი კვირტი უნდა შეგვერჩინა. თებერვლიდან დაწყობილი აპრილის ნახევრამდინ ვაზის გადაწვენის დრო იყო, აპრილის მერმე კი კვირტი სცვივა და გადაწვენა აღარ შეიძლება“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „მესამე წელიწად ეს გაზდილი რქა უნდა დეექრად ექვს-შვიდ კვირტზე“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 216). „ახლად რომ ამოვა ლერწზე და როცა ჯერ გაუშლელი, იმას ვეტყვით კვირტს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი რო გამოიღებს კვირტს რო წამოიზრდება, იმას ლორდი ქვია“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს აქ... ლერწი, იმაზე კვირტი“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

#45#

კვირჩუა (კვირჩუები). „კვირჩუები ახლო ახლოა ერთი მეორესთან მიმსხდარი“ (კახ., ბოჭორ.).

გურტი. საბას ლექსიკონში შეტანილი აქვს გურტი. „გურტი – კვირტი, ვაზის კუკური“.

კუკუტი. „კუკუტი – კვირტი“ (აჭარ., მენტ.).

ამრიგად, გვაქვს:

კვირტი – ძვ. ქართ., ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ.

კვირჩუა – კახ.

გურტი – საბა

კუკუტი – აჭარ.

მტევანი. ტევანი. ძველი ქართული ენის ძეგლებში მტევანს თავ-კიდური მანი არა აქვს. „მწიფე... იყვნეს ტევანნი იყი ყურძნისანი“ (დაბად., 40.10). „ჟამი სთვლებისად მიიწია, რომელსა შინა მოისთვლის ტევანნი და დაიწნიხოს ფერჯითა“ (კიმენ. I, 81.22). დაპებულ არს ფურცელი ვენაჯისად, რადთა ვნებისაგანცა ჰაერ-თაღსა განერეს ტევანი“ (ზას. დიდი, 60.14). „კაცო, აღდეგ და მომართუ ტევანი ერთ ყურძენი“ (ცხ. ილარ. ქართვ., ლიტ. ქრესტ., 173.16). „ყოველნივე მირბიოდეს ერთბაშად იძულებულნი ბუნებისაგან... ძირი ვენაჯისად... რტონი მისნი... მორჩი მისი და რქაჲ... და ტევანი“ (ზას. დიდი, 57.12).

ტევანი თანამედროვე ქართულ კილოებში: „ტევანი გათხელდა“ (ქართლ., ბერბუკი). „შეკრული ტევანი აქვს საფერეს“ (იმერ., ოზჩა). „ცოლიკოურმა თხელი ტევანი იცის“ (იმერ., ზეინდარი). „ძველშავს ტევანი ოდნავ შეკრული აქვს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

მტევანი საქართველოს ყველა კუთხეში გვხვდება: „მტევანს ერთ გამოღებულ ნაყოფს უძახით“, „უწინ არც წამლობა იყო, არც გაფურჩქვნა და ახვევა იყო, მაგრამ იგეთ მტევანს გამაიტანდა, თითქოს ბალღებიაო“ და სხვ.

შეკრული, შაკრული მტევანი. მტევანი განსხვავდება ერთმანეთისაგან მარცვლების სიმჭიდროვით. ზოგ შემთხვევაში მარცვლები ისე მჭიდროდ ასხია, რომ მტევანი ერთ მთლიან ნაყოფად ჩანს. ასეთი მტევნის ერთ-ერთი სახელწოდება არის შეკრული მტევანი.
#46#

„სამნაირი ჯურა არი შაკრული მტევანი“ (ქართლ., ბერბუკი). „როცა დამწიფდება და შაკრული მტევანია, დამკრახულს ეტყვიან“ (ქართლ., ყანჩავეთი). „(თავკვერს) ძალიან შეკრული მტევანი აქვს“ (ზ. ქართლ.,). „შინამრეწვ.“). „ქვიშხურს მტევანი მსხვილი და შეკრული აქვს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „(თხილაგუნეს) ძალიან რგვალი მტევანი ჰქონდა და შეკრული“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „შეკრულ მტევანსაც აქვს ფხრები, მაგრამ გამოუჩინარი“ (იმერ., ოზჩა). „(ხოტეურას აქვს) ტევანი შეკრული და დიდი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ჩხარი და შეკრული მტევანი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

კუმსი, კუმში, შეკუმშული. კახეთში შეკრულ მტევანს კუმში, კუმს²¹ მტევანს ეძახიან. „კუმსი მტევანი სავსეა, შევსებული, მჭიდრო“ (კახ., წინანდალი). „შესანახ ყურძენს რთველში წინა დღით მოარჩევენ ხოლმე, კარგად მოწეულსა და თხელ მტევანს. კუმსი მტევნის მორჩევა არ იქნება, ლპება“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „კუმსი – მარცვლებით სავსე, გაჭედილი მტევანი“ (გურ., საბა). შეკუმშული მტევანი უწოდეს სოფ. ოზჩაში.

მკვრივი. „მკვრივი მტევანი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მკვრივი მტევანი აქვს მწვანეს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

შეკუნძული მტევანი. კუნძას მკვრივი, შეკუნძული მტევანი აქვს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დამურგული. „(ოფოურემ) დამურგული (შეკრული) ტევნები იცოდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ჭიდრო. „ქველოური შავია, საშუალო ზომისა, ტევანი აქ ჭიდრო“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ხშირი ტევანი. „ხშირი ტევანი“ დადასტურებული აქვს სტ. მენტეშაშვილს აჭარაში.

სავსე ტევანი. „ჩხავერს (აქვს) წვიტი კაკალი... ტევანი – სავსე“ (აჭარ., მენტ.).

კუტალი მტევანი. „კუტალი მტევანი შაკრული მტევანი, ძიელ შაკრული, როგორც კუტალი“ (ქართლ., ატენი).

თხელი, თხელტევანა. მტევანს, თუ კუფხლები შორი-შორს ასხია ასეთ მტევანს
#47#

ეწოდება თხელი, თხელტევანა. „გორულამ თხელი ტევანი იცის“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

²¹ თ. გონიაშვილი შეკრული მტევნის აღმნიშვნელ სიტყვას კუმსი. კუმში და ყურძნის ჯიშის ერთ-ერთ სახელწოდებას კუმშუას უკავშირებს ჩაჩნურ სიტყვას „ქემსი“ (ყურძენი) და დაასკვნის ქართულიდან ჩაჩნურში „შედარებით ადრე შეთვისებული სიტყვა უნლა იყოსო“. ლექსიკური შეხვედრები ჩაჩნურისა ქართველურ ენებთან. ენიმკის მოამბე, V-VI, თბ., 1940, გვ. 616.

„თითამ მტევანი თხელი იცის“ (იქვე). „თხელი მტევანი“ (კახ., წინანდალი). „შესანახ ყურძენს რთველში წინა დღით მოარჩევნ ხოლმე. კარგად მოწეულსა და თხელ მტევანს“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „უღიას თხელი მტევანი აქვს“ (იქვე). „კრახუნამ მტევანი თხელი იცის“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „(დოდლაბს) მტევანი მთავარი და თხელი აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „(არაბეულს აქვს) ყურძენი შავი, ტევანი მოთხელო, რგვალი ბიმბილი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „თხელტევანა ყურძენი“ (ქართლ., სალ).

გაშლილი მტევანი. „გაშლილი მტევანი – მარცვლები იშვიათად, შორი-შორს ასხია“ (იმერ., ამაღლება). „(ნოშრიოს აქვს) გაშლილი ტევანი, მხრებიანი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

მეჩხერი ჩხარი, მეჩხერიანი. „კამურმა თეთრი, დიდრონი კეკალი იცოდა, მტევანზე მეჩხერი კეკალი“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „აკიდოს (=ჯიში) ტევანი გრძელი და მეჩხერი კეკალი ქონდა“ (იქვე). „მტრედისფეხას მტევანზე მეჩხერი კუმფხალი აქვს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „მეჩხერი ტევანი – თხელი“ (აჭარ., მენტ.). „ჩხარი და შეკრული მტევანი“ (ქვ. ლეჩხ., ქორენიში). „მუშკუდი – თეთრი, ძალიან სხვილსხვილი კეკალიანი, მეჩხერიანი იყო“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ქაჩალა. „ქაჩალა ყურძენს ვეტყვით თხელ ყურძენს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გაბორძილი. „გაბორძილი მტევანი – გაშლილი მტევანი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ცანცარა მტევანი. „დანახარულს ცანცარა მტევანი ქონდა, არ იცოდა კარგი მტევანი“ (ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“).

ქარაფა, ქარაფცუა მტევანი. „ქარაფა მტევანი – ქარაფათ რომ აქ კუმძლები“ (იმერ., ვანი). „ქარაფცუა – თხელი მტევანია“ (იმერ., ზესტაფონი).

გადაკიდებული. მტევანი განსხვავდება ერთმანეთისაგან აგრეთვე კლერტის დატოტვით. შეიძლება ერთ ყუნწზე ორი თანაბარი მტევანი ებას ან მტევანს ერთი კუმფხალი ყუნწთან სხვა კუმფხლებზე შესამჩნევად დიდი ქონდეს. ასეთი მტევნებისათვის სათანადო სახელი მოუძებნიათ. „გადაკიდებული მტევანი – ერთ კინწზეა გამოზმული და ორად მიდის“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ტყუპა. „ტყუპა მტევანი არის ორი მტევანი ერთად რომ მოდის, ერთ ყუნწზეა შეთვისებული“ (ქართლ., ატენი).

#48#

პოწიალა. „პოწიალა მტევანი – გადაპოწიალებული რომ იქნება“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ორმტევანა. „ერთ ყუნწზე ორი თანაბარი მტევანი აბია ორმტევანა“ (კახ., ლაგოდები).

სამჯვარედინა. „ანდრეულამ სამჯვარედინა მტევანი იცის, დიდი მტევანი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

მხრიანი. „ძველ საფერეს (აქვს) – ფოთოლი მოგრძო, კინწი მაგარი. ტევანი მხრებიანი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ძველ-შავს აქვს ყურძენი მორუხო, ტევანი ოდნავ შეკრული დიდი და მხრიანი“ (იქვე).

ფხრიანი. „ცოლიკოურს კუმძალი მოგრძო აქვს, გრძელი მტევანი აქვს, ფხრიანია, როგორც თითები, ისე გამოიბამს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

წიწილიანი მტევანი. რაჭაში მხრიან მტევანს წიწილიან მტევანს ეძახიან აგრონომ დიმიტრ ტაბიძის ცნობით (შდრ. წიწილიანი კაპისტონი – ყურძენის ჯიში).

სუსტყუნწიანი, სუსტკინწიანი, მაგარყუნწიანი. მტევანი სახელდებულია სხვადასხვაგვარი ყუნწის მარცვლის მიხედვით „სუსტ ყუნწიან, ანუ როგორც აქ უწოდებენ სუსტ კინწიან მტევანს ხელით მოწყვეტენ, ხოლო მაგარყუნწიან ყურძენს პატარა დანით აცლიან“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

წვრილმარცვალა. „ბუდეშური – წვრილმარცვალა, თხელკანიანი, ტკბილია“ (ქართლ., ქართ. დიალ., I, 289). „გაბრიტა წვრილმარცვალა“ (ზ. იმერ., ძოწ. I, 516).

სხვილმარცვალა, სხვილკვალიანი. „ადრიული – სხვილმარცვალა ყურძენი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „მუშკუდი – თეთრი ძალიან სხვილ-სხვილ კვალიანი, მეჩხერიანი იყო“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

კუმპალიანი „სამჭაჭას... ყურძენი შავი ქონდა. მაგრამ კუმპალიანი“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

მრგვალმარცვალა, მრგვალმარცვლიანი. „ღვლიფინა... მსხვილი და მრგვალმარცვლიანი“ (საბა). „ეს ყურძენი მრგვალმარცვალა“ (კახ., ბოჭორ.).

მარცვალმოგრძე. „კრკო ყურძენია მარცვალმოგრძე და მგრგული“ (საბა).

მოკლემუხლიანი. „თითა მოკლემუხლიანია, წაბლა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“)

#49#

გრძელი. მტევანი დახასიათებულია მისი ფორმის მიხედვით.

„თითამ მტევანი თხელი იცის და გრძელი“ (ქართლ., „შინამრეწვ.“). „კამურმა გრძელი მტევანი იცოდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ქულბადიდს გრძელი ბიმბილო და გრძელი მტევანი ქონდა“ (იქვე). „მყაველას ყურძენი – ვარდისფერი, ტევანი – გრძელი“ (ქვ. რაჭ., „შინამრეწვ.“).

მრგვალი. „სვანურს მტევანი შეკრული და რგვალი ქონდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ბორჯლიანი. „საფერავის მტევანი ბორჯლიანია (მოკლეა და განიერი) და გრძელკუფხლებიანი“ (კახ., ბოჭორ.). „მწვანეს საფერავისებრ ბორჯლიანი და მოკლე მტევანი აქვს“ (იქვე).

სრული. „ქველაურს მტევანი გრძელი და სრული აქვს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

მსხვილი, სხვილი. „ბერბემოს აქვს ვარდისფერი ყურძენი, ტევანი მსხვილი და გრძელი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). კრახუნას ტევანი დიდი ეზრდება... სხვილი ტევანი იცის“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). და სხვ.

ამრიგად, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დადასტურებული გვაქვს:

შეკრული მტევანი – ქართლ., იმერ., რაჭ., ლეჩხ.

კუმსი, კუმში – კახ., ქიზ., გურ.

შეკუმშული – იმერ.

მკვრივი – იმერ., ლეჩხ.

შეკუნძული – იმერ.

დამურგული – იმერ.

ჭიდრო – იმერ.

ხშირი – აჭარ.

სავსე – აჭარ.
კუტალი – ქართლ.
თხელი – ქართლ., ქიზ., იმერ., რაჭ.
თხელტევანა – ქართლ.
გაშლილი – იმერ., რაჭ.
მეჩხერი – იმერ., გურ.
ჩხარი – ლეჩხ.
მეჩხერიანი – იმერ.
ქაჩალა – ქართლ.

#50#

გაბორძილი – ლეჩხ.
ცანცარა – ქართლ.
ქარაფა, ქარაფცუა – იმერ.
გადაკიდებული – ლეჩხ.
ტყუპა – ქართლ.
პოწიალა – ლეჩხ.
ორმტევანა – კახ.
სამჯვარედინა – ქართლ.
მხრიანი – რაჭ.
ფხრიანი – იმერ.
წიწილიანი – რაჭ.
სუსტყუნწიანი, სუსტკინწიანი – რაჭ.
მაგარყუნწიანი – რაჭ.
წვრილმარცვალა – ქართლ.
მსხვილმარცვალა, სხვილკეკალიანი – იმერ.
კუმპალიანი – იმერ.
მრგვალმარცვალა – კახ.
მარცვალმოგრძე – საბა
მოკლემუხლიანი – ქართლ.
გრძელი – ქართლ., იმერ., რაჭ.
მრგვალი – იმერ.
ბორჯლიანი – კახ.
სრული – ქართლ.
მსხვილი – იმერ., რაჭ.

კლერტი, კლერტო. მარცვალგაცლილი მტევნის დატოტვილ ღეროს კლერტი ეწოდება. „კლერტი – ყურძნის ღერო“ (საბა). „და დაუტევის კლერტი იგი ტევნისა მის ცუდი“ (სახისა სიტყ., 22.17). „კლერტი“ (ქართლ., ბერბუკი). „კლერტი – მარცვლის გაცლის შემდეგ რაც დარჩება“ (კახ., გავაზი). „როცა ამაიწევდა დუღილში ზევით კლერტი და თხლე, სარცხით

გასტეხდნენ ხოლმე და ქვევით დააბრუნებდნენ“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „კლერტი მტევნის“ (იმერ., სხვიტორი). „რომ გამოგვეკვამთ ყურძენს დარჩება კლერტო“ (ქართლ., ყანჩავეთი). „კლერტო – მტევანს რომ მარცვალს მოვაცლით, რაც დარჩება“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

#51#

ყლერტო. „მარცვლისთვის ვკრიფამთ ყურძენს, თვარა ყლერტო რათ გვინდა?“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.).

კეპტო, კლეპტო. „კეპტოა ვენახში დატოვებული“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.). „კლეპტო რაღათ მინდოდა“ (იქვე).

ბონძლი, ბონძღვი, ბოდღი. „კალათში ბონძღები დოუტოვებიათ მარტვა“ (ზ. იმერ., ძოწ., ლ.). „ყურძენის ბონძღები ჩემსკენ გადმოყარა“ (იმერ., დიალ.). „ყურძენის ბოდღი და ჭაჭის კაკალი სიმწარეს უშობს“ (იქვე).

ბორძღვი. „ბორძღვი – ბიმბილებს ქე რო გამოაცლი და ქე რო დარჩება“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ბონძღალი, ბონძღლი. „ბონძღალი – უმარცვლო მტევანი“ (იმერ., ოზჩა). „ბონძღალი, კლერტო – რაზედაც მარცვლები აბია, ის არის“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მარცვალს რო მოაცლი, რაც დარჩება, იმას ბონძღლს უძახიან“ (იქვე).

ბურძღალი, ბურძღენი, ნაბურძღანა. „ბურძღალი – მარცვლებგაცილილი ყურძენის მტევანი“ (გურ., შარამ). „ბურძღალი“ (აჭარ., ნიჟ.). „ნაბურძღანა“ (იმერ., მამალღება). საბას ლექსიკონში შეტანილი აქვს სიტყვა „ბურძღენი – ყურძენის კლერტი“.

ბოდონძღი, ბუნძღო, ბუძუნძღო, ბუძუნძღო. „ბოდონძღი – კლერტი მტევნისა“ (ზ. იმერ., წერეთ.). „ყურძენისა და კვახის ბუნძღოც ვიცით და ბუძუნძღოც ორივეს უძახით ჩვენ“ (ზ. იმერ. ძოწ. ლ.). „ბუძუნძღოები შენ ქქონდეს“ (იქვე). „ბუძუნძღო – ყურძენის გაკუმპღული მტევანი“ (იმერ., ჯაჯან.).

ბუზუნღლო. ბუზუნღლო იმერული სიტყვაა, შეტანილი არის ბ. წერეთლის და ი. ჭყონიას ლექსიკონებში.

ფონცხი, ფორცხვი, ფურცხვი, ფურცხანია. „ვენახში ცარიელი ფონცხვები კიდია, ფონცხს ეტყვიან მარცვალგაცილ ტევანსა“ (ზ. იმერ., ძოწ., ლ.). „ფორცხვი – ყურძენის უმარცვლო კლერტი“ (რაჭა, დიალ.). „ამას²² ფურცხვი, ფურცხანია ქვია“ (იმერ., ვანი).

ცინცხვი, ნაფხუწი. „მტევანს აქვს „ყუნწი“. ყუნწზე უვითარღება „მუხლი“, მუხლს ქვემოთ „ფორცხვი“, „ცინცხვი“, „ნაფხუწი“ (რაჭა, ფრ., 89).

კერენჩხო. „გეიცალა მარცვალი და ცარიელი კერენჩხო დარჩა“ (ზ. იმერ., ძოწ., ლ.).

#52#

კაჭაჭი, კაჭეჭი. „კაჭაჭი კლერტოა, ცარიელი მტევანი“ (ქართლ., ბერბუკი). „კაჭეჭი ყურძენი რაზეც ასხია“ (ქართლ., ყანჩავ.).

ხუნწალი. „ხუნწალი ყურძენს რო შეჭამ და მარტვი ფხები რო დარჩება“ (იმერ., ოზჩა).

ჩენჩო. „მტევანს რო შეშჭამ, ჩენჩო დარჩება“ (კახ., ყვარელი).

---

²² აჩვენებს კლერტს.

ღერო. „ჭაჭაში ურევია კანი, წიპწა, ღერო“ (კახ., მანავი).

მარცვალგაცლილი მტევანის სახელწოდებებია:

კლერტი – ძვ. ქართ., ქართლ., კახ., იმერ.

კლერტო – ქართლ., იმერ.

ყლერტო – იმერ.

კეპტო, კლეპტო – იმერ.

ბონძლი, ბონძღვი – იმერ.

ბორძღვი, ბოძღვი – ლეჩხ.

ბონძღალი, ბონძღლი – იმერ.

ბურძღალი – გურ., აჭარ.

ბურძღენი – საბა.

ნაბურძღანა – იმერ.

ბოძონძლი – იმერ.

ბუნძღო, ბუძუნძღო, ბუძუნძღო – იმერ.

ბუზუნძღო – იმერ.

ფონცხი, ფურცხვი, ფურცხანია – იმერ.

ფორცხვი – რაჭ.

ცინცხვი – რაჭ.

ნაფხუწი – რაჭ.

კერენჩხო – იმერ.

კაჭაჭი, კაჭეჭი – ქართლ.

ხუნწალი – იმერ.

ჩენჩო – კახ.

ღერო – კახ.

კუფხალი, კუფხალა. კლერტის მთავარ ღეროს გამოსხმული აქვს პატარ-პატარა რტოები, რომელსაც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელს უწოდებენ. კუფხალი შეტანილი არის საბას ლექსიკონში „კუფხალი – ტევნის რტო“ (ამავე ლექსიკონში გვხვდება კუფხალისაგან ნაწარმოები სიტყვები: „**მოკუფხვლა** – კუფხლის მოწყვეტა #53#

„**მოგკუფხვლენ** – კუფხალს აგაძრობენ“, „ნაკუფხალი – კუფხლის ანაგლეჯი“) კუფხალი განსაკუთრებით ხშირად იხმარება კახეთში (ყვარელი, ქისტაური, ახმეტა, გავაზი, წინანდალი, საგარეჯო და სხვ.). გვხვდება ქართლშიც. „კუფხალა“ (ქართლ., ყანჩავეთი).

კუმფხალი, კუმხალი. არნ. ჩიქობავას აზრით „კუმხ იგივე კუფხ- არის; ამ უკანასკნელში „ფ“-მ-საგან უნდა იყოს მიღებული ხ-ს მეზობლობაში.²³ (მტრედისფხას)

²³ არნ ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფ., 1938, გვ. 134.

მტევანზე მეჩხერი კუმფხალი აქვს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „კუმფხალი მტევნის ნაწილი“ (გურ., შარაშ.). „კუმფხალი – ყურძნის კლერტოზედ გამოსხმულები“ (ქართლ., კირიონი).

კოფხალი. „კოფხალი, კუფხალი, კიმელი“ (ინგილ., ჯანაშვი.).

კუმპალი, კომპალი. კუმპალი გვხვდება ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში. „მხრებს მეორენაირად კუმპალს ეტყვიან: ერთი კუმპალი ყურძენი მომიწყვიტეთ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „კუმპალი (სამი-ოთხი მარცვალი რომ აბია მტევანს ერთად) თხელი ქონდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „(თხილაკუნას) კეკალო წვრილი, კუმპალი (ფხარს ვეძახით) – საშუალი“ (იქვე). „კუმპალი – ყურძნის მტევნის ორი-სამი მარცვალი ერთად, კუფხალი“ (გურ., ჟღ.). „კუმპალი – ყურძნის ერთ პოწკზე გამოსხმული მარცვლები პოწკიან მარცვლებიანათ“ (გურ., იმერ., ჭყონ). „კომპალს, რამდენიმე მარცვალი რომ იქნება ერთ ყუნწზე მომბული ტევნის, იმას უძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

კიმპალი, კიმპალი. „კიმპალი – სამმარცვლიანია“ (ზ. ქართ., „შინამრეწვ.“). „კიმპალი მორჩილია, მტევანი – მთავარი“ (იმერ., გელათი). „კიმპალს ფხარს ვეძახით“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „კიმპალი – არ გინდა ყველა რო შეჭამო, ააძრობ, ხუთი ან ექვსი ბიმბილი ებმება“ (იქვე). „კიმპალი – მტევნის მხარი, ნაწილი რამდენიმე მარცვლით“ (ქართლ., გაჩ.). „კიმპალი – კიმპალი (ქართლ., ძიძიგ. და სხვ.).²⁴

#54#

კიმელი, კიმელა. მტევანზე რომ სამი-ოთხი მარცვალია გამობული (ასეა!)... იმას კიმელას ვეტყვი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „კიმელა რო ავაგლეჯავთ“ (ქართლ., ბერბუკი). ყურძენს ჩავაწყობთ უხმარებელ ქილაში. კიმელ-კიმელათ დავჭრით წვრილათ, ბადაგს დაასხამდა, ქარი არ შესულიყო ქილაში“ (ქართლ., სამხრ. „შინამრეწვ.“). „დავჭრიდით კიმელ-კიმელა – მხარდამხარ, რა!“ (იქვე).

მხარი, ფხარი. „მტევანს აქვს მხრები“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მტევანს აბია მხრები. მხრებს მეორენაირად კუმპალს ეტყვიან. ერთი კუმპალი ყურძენი მომიწყვიტეთ“ (იქვე). „კიმპალი – მტევნის მხარის კიდე უფრო პატარა ნაწილი“ (იქვე). „მხარი – მიმბულებია ბუქები“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „მტევანზე რომ კიდია ოთხი თუ ხუთი მარცვალი ერთად, იმას ვეძახით ფხრებს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „შეკრულ მტევანსაც აქვს ფხრები, მაგრამ გამოუჩინარი“ (იმერ., ოზჩა).

ფხა. „ფხა უნდა აართვა მტევანს“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). „ფხები შეურთმევიათ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი) „ფხა – მტევანს რო შეაცლი“ (იმერ., ვანი).

ნაყვი. „ნაყვი – მტევნის რამოდენიმე ნაწილი ბუქურ-ბუქურებათ (ორი-სამი მარცვალი), რომ არის ერთ ყერწზე. რამდენიმე მარცვალი, ბიმბილო რომ აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

---

²⁴ შდრ. „კვიმპლა-კვიმპლა-კვნიტა-კვნიტა-თირი მიწა კვიმპლა-კვიმპლა არი ხოლმე შაქარივით“ (იმერ., წერ.)

კინწი. კინწი კუფხლის სინონიმია. „კინწს ჩვენ ვეტყვით მტევანსა და ვაზს შუა რომ არის მოთავსებული, ერთ მარცვალ ყურძენს ბიძილს ვეძახით, მაგრამ ოთხი მარცვალი რომ კიდია ერთად მტევანზე, იმასაც კინწს ვეძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

კიწი. „კიწი – მტევნის პატარა ნაწილი, კლერტის ერთი შტო მარცვლებიანად“ (ქიზ.).

პოწკი. კლერტის ერთ-ერთ „შტოედს“ – უმარცვლო კუფხალს – გურიასა და იმერეთში პოწკი ეწოდება. პოწკის ასეთი მნიშვნელობა გამომჟღავნდა სიტყვა კუმპალის განმარტებით: „კუმპალი – ყურძნის ერთ პოწკზე გამოსხმული მარცვლები პოწკიან-მარცვლებიანათ“ (გურ., იმერ., ჭყონ.).

კიმპალი. კუფხლის პატარა ორ-სამმარცვლიან ნაწილს კიმპალი ეწოდება. „კუმპალი მარცვალა, და კიმპალი მტევნის მხარის კიდე უფრო პატარა ნაწილი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

მტევნის რტოს აღმნიშვნელი სახელწოდებებია“

კუფხალი – საბა, კახ., ქართლ.

კუფხალა – ქართლ.

კუმფხალი – გურ.

კუმხალი – ქართლ., გურ.

კოფხალი – ინგილ.

კუმპალი – გურ., იმერ.

კომპალი – იმერ.

კიმპალი – ქართლ., იმერ., ლეჩხ.

კიმპალი – ქართლ.

კიმელი, კიმელა – ქართლ.

მხარი – იმერ., ლეჩხ.

ფხარი – იმერ.

ფხა – იმერ., ლეჩხ.

ნაყვი – იმერ.

კინწი – იმერ.

კიწი – ქიზ.

პოწკი – იმერ., გურ.

კიმპალი – იმერ.

მარცვალი. ტერმინი მარცვალი იხმარება საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში. მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოში „ყურძნის ერთი ცალის“ აღსანიშნავად უპირატესად მარცვალი იხმარება, დასავლეთ საქართველოში კი მარცვალთან ერთად გვხვდება რამდენიმე სხვა ტერმინიც (ბიძილი, კაკალი, თვალი და სხვ.). „რკოს ცოტა წოწოლა მარცვალი აქვს, მოგრძო მარცვალი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „საფერავი შავია, მსხვილი მარცვალი იცის“ (ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“). „ნაცარი თეთრად შეაყრის და აღარ იზრდება, მარცვალი სკდება“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ყურძნის მარცვალს ავაზნევთ ძაფზედ და შევწოვთ თონეში“

(კახ., ყვარელი). „ავასხამდით ყურძნის მარცვალს, თონეში შევწვამდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ჟღიას გურვილი მარცვალი აქვს“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „მარცვალს რო გაკრიფავ მტევანს, რაც დარჩება – კლერტო“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ჭრაქი – რომ მიეყრება მარცვლებს და რო მოუხრუკავს ფოთოლს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ჭრაქი ავადმყოფობა არის. უშავდება მარცვლები და ხმება ზედ. ნაცარი მიეჭყრება მტევანს და ბიმბილებს“²⁵ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „კაი ბიმბილიანიო ვიტყვით, როცა ტევანს კარგი მარცვალი – თვალი ექნება“ #56#

(ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). კრახუნა თეთრია, მოგრძო მარცვალი იცის“ (ლექხ., „შინამრეწვ.“). „ახლა კაი მარცვალი აქ ვენახს“ (ქვ. ლექხ. დერჩი).

ბიმბილი, ბიმბილა, ბიმბილო. „ერთ მარცვალ ყურძენს ბიმბილს ვეძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ბიმბილო შედგება ჭაჭისაგან და ხინწკლებისაგან“ (იქვე). „ბიმბილი – კაკალი ყურძნის“ (იმერ., გელათი). „ყურძენი ტევანს აქ ყურწი, იმაზე აბია თვალი, ან ბიმბილა“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ძველათ იცოდა ვაზმა ავადმყოფობა – ნაცარი. იყენებს ნაცრისფრად ხაო გადაედებოდა, ბიმბილი დასკდებოდა შვა-შვაზე“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „მწვანე რო ისროლო შორს, ბიმბილი არ მოცილდება, მკვრივი მტევანი აქვს მწვანეს“ (ქვ. ლექხ., დერჩი).

კაკალი, კეკალი. „(დღვლამს) შავი წვრილი კაკალი ქონდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ზღვამილას მომწვრილო კეკალი და მრგვალი გრძელი მტევანი ქონდა“ (იქვე). „თხილაგუნეს კეკალი რგვალ-რგვალი და ზომიერი ქონდა“ (იქვე). „კამურმა – თეთრი, დიდრონი კეკალი იცოდა, მტევანზე მეჩხერი კეკალი“ (იქვე). „ჭამუტას მტევანზე კაკლები მჭიდრო აქვს დასხმული“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „კლარჯული მაგარი კაკლებით, საჭმელი ჯიშისა“ (იქვე). „კაკალი – მარცვალი“ (აჭარ., მენტ.).

კუმპალი, კიმპალი. იმერეთში ყურძნის მარცვალს კუმპალს ეძახიან. „კუმპალი მარცვალია და კიმპალი – მტევნის მხარის კიდე უფრო პატარა ნაწილი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ერთ მარცვალს ბიმბილოსაც და კუმპალსაც უძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „კრახუნას კუმპალი რგვალი და მთავარი აქვს“ (იქვე). „(ამ ყურძენს) ქარაფათ (≈ მეჩხრად) აქ კუმპლები“ (იმერ., ვანი). „კრახუნას კუმპალი უფრო წაგრძელებული აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „კუმპალს აქვს ჭაჭა, წიპწა, ხორცი“ (იმერ., ობჩა). „კიმპალი ბიმბილია, სოფლურათ უფრო ბიმბილი“ (ქვ. ლექხ., დერჩი).

თვალი. „ყურძენი ტევანს აქ ყუნწი, იმაზე აბია თვალი, ან ბიმბილა“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „კაი ბიმბილიანიო ვიტყვით, როცა ტევანს კარგი მარცვალი, თვალი ექნება“ (იქვე).

ყურძნის მარცვალი და მისი სინონიმებია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში:
მარცვალი – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ., რაჭ., ლექხ.

#57#

ბიმბილი – იმერ., რაჭ., ლექხ.

²⁵ ერთსა და იმავე დროს იმერელი გლეხი მარცვალსაც ხმარობს და ბიმბილსაც.

ბიმბილო – იმერ.

ბიმბილა – რაჭ.

კაკალი – იმერ., გურ., აჭარ.

კეკალი – იმერ.

კუმპალი – იმერ.

კიმპალი – ლეჩხ.

თვალი – რაჭ.

წიპწა. ყურძნის თესლს წიპწა ეწოდება. იხმარება უმეტესად კახეთში: „ჭაჭის წვენი... საცერში უნდა გაიწუროს, რომ წიპწა არ შაჰყვეს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ქიშმიშის ყურძენი – უკურკო, უწიპწო“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „წიპწა, ჩენჩო“ (ქართლ., ყანჩავეთი). „ხუნწკალი ანუ წიპწა ყურძნი კაკალია (ბურკაა)“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

წიპწის ვარიანტებია „**წიმწა** – თესლი, კურკა“ (ლეჩხ., ალავე.). „წინწა“ (ზ. იმერ., ჯაჯან.). „კუმპალს აქვს ჭაჭა, წიპწა (წიწა), „ხორცი“ (იმერ., ოზჩა). „წაპწა -- ყურძნის კურკები“ (ქართლ., კირიონი).

ხინწკალი. „ბიმბილო შედგება ჭაჭისაგან და ხინწკლებისაგან. ხინწკლსა და ჭაჭას შუა რომ არის, იმას სახელი არა აქვს“ (ქვ., იმერ., „შინამრეწვ.“).

ხუნწკალი, ხუნწარი. „ხუნწკალი ყურძნისა და მისთანათა გურკა“ – განმარტავს სულხან-საბა ორბელიანი. „ხუნწკარი არის მარცვლის კურკა“ (ქვ. იმერ., ამაღლ.). „ხუნწკალი ყურძნის კაკალია“ (იქვე). „ანდასოულს გამოსავალი ნაკლები აქვს. ხუნწკალითაა გამსებული, ხუნწკალი ანუ წიპწა – ყურძნი კაკალია, ბურკაა“ (იქვე). „ხუნწარი – ყურძნის კურკა“ (იმერ., ჯაჯან.).

ხუნწკალი. „ხუნწკალი ყურძნის თესლი, ღვინის გამოღების შემდეგ რომ დარჩება საწნახელში“ (გურ., შარაშ.).

ღუნწკალი, ღუნწალი, ღვინწკალი. დასავლეთ საქართველოში ხშირად იხმარება ყურძნის თესლის აღმნიშვნელი ტერმინი ღუნწკალი (ღუნწალი, ღვინწკალი). „ბიმბილოს (აქვს) ჭაჭა. გული, ღუნწკალი; ღუნწალი“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მარცვალი შესდგება ჭაჭისაგან და ღვინწკალისაგან“ (იქვე).

კურკა, ბურკა. „მარცვალს რომ შიგ აქვს შავი. მაგარი გულში, იმას კურკას ვეტყვი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ნაცრის დროს მარცვალი გამოიჭაჭებოდა და გულში კურკა #58#

შეახმებოდა“ (იქვე). „ყურძნის კურკას ჰქვია წიპწა“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). როგორც ამ ჩანაწერებიდან ჩანს, კახეთში ყურძნის თესლს კურკა კი არა, წიპწა ქვია. „ხუნწკალი ანუ წიპწა ყურძნის კაკალია (ბურკაა)“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ბურკა – კურკა, წიპწა“ (აჭარ., მენტ.).

გული. „(მარცვლის ნაწილებია): ჩურჩა, ჭაჭა, გული“²⁶ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

---

²⁶ ახლავს ჩანახატი.

კაკალი, ჭაჭას კაკალი, კაკალი. „კაკალი შავი სათესლეა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ხუნწკალი ანუ წიპწა – ყურძნი კაკალი“ (იქვე). „რჩება ხორგოში ჭაჭა – ბიმბილების კანი და კაკალი“ (ქვ. რაჭ., „შინამრეწვ.“). „კაკალი გავახმოთ და მერე ჩავყაროთ ღვინოში, გაამაგრებს“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). „ჭაჭის კაკალი დავფქვით ღორისთვის“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ყურძნის ბოდლი და ჭაჭის კაკალი სიმწარეს უშობს“ (იქვე). „კეკალს ვეძახით შავსა და მაგარს (ყურძნის მარცვალში)“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

კანი. „მარცვალს რომ კანი აქვს, იმას კანს ვეტყვით, მაგრამ რომ დაიწურება, იმას კი ჭაჭას ვეტყვით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „(„ჩვილთითას) რბილი კანი ჰქონდა“ (იქვე). „თავკვერსა და განახარულს კანი შავი აქვთ და წვენი კი – თეთრი“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“).

„თქვლაფა თეთრას ძალიან სუსტი კანი აქვს დაწურვის დროს ითქვლიფება“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მარცვალში შიგნით – ღუნძლი, გარეთ – კანი“ (ზ. რაჭ., „შინამრეწვ.“). „რჩება ხორგოში ჭაჭა – ბიმბილების კანი და კაკალი“ (ქვ. რაჭ., „შინამრეწვ.“).

გარსი, გარცი. „გარსი – მარცვლის გარეკანი“ (კახ., გავაზი). „ბიმბილის კანი გარცი ჩვენებურათ, კულტურულათ გარსი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „გარცი ბიმბილის კანია“ (ზ. ლეჩხ., უსახ.).

ქერქი. „ჩურჩა – მარცვლის კანს ვეძახით ან ქერქს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „მარცვალი შედგება „ქერქის“ (კანი), „წვენის“, „ლეშკისა“ და კურკისაგან“ (ქიზ., ნანობ).

ქეფჩო. „ქეფჩოს... ჭაჭას ვეძახით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ჩენჩი, ჩენჩო. „ჩენჩი, ჩენჩო მარცვლის კანი“ (ქართლ., ბერბუკი). „ჩენჩო – მარცვლის კანი“ (ქართლ., ატენი). „ჩენჩო არის მარცვლის კანი“ (იმერ., ჭორვილა). „ჩენჩო – მარცვლის კანი“ (იმერ., საქარა).

#59#

ჩურჩა. „ჩურჩას მარცვლის კანს ვეძახით ან ქერქს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ჩურჩა ყურძნის მარცვლის კანია“ (ქართლ., ბერბუკი). „ცოლიკოლურს მაგარი ჩურჩა აქ“ (იმერ., შუა გორა). „ჩურჩა – მარცვლის კანი“ (იმერ., სხვიტორი).

ტყავი. „ტყავი – ქერქი მარცვლის“ (აჭარ., მენთ.).

აპკი. მარცვალს აპკი დაუსკდაო, რო დამწიფდება“ (იმერ., სხივიტ.).

ფერფლი. „ფერფლი“²⁷ (ქართლ., ყანჩავეთი). „ფერფლი – მარცვლის გარეკანი, გარცი“ (კახ., გავაზი). „ხარისთვალას ჭაჭა არ ვარგა, საფერავში რო მოჰყვეს არა უშავს რა, მაგრამ თეთრში ერთი ფერფლიც რომ მოჰყვეს, ფერს შაუცვლის და აამღვრევს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“).

ნაჭი. „ნაჭი – მარცვლის კანი“ (იმერ., საქარა).

ჭაჭა. ყურძნის მარცვლის კანს ჭაჭაც²⁸ ეწოდება. „მარცვალი შესდგება ჭაჭისაგან და ღვინწკალისაგან“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ბიბილო შედგება ჭაჭისაგან და ხინწკლებისაგან“ (იქვე). „ჭაჭა მარცვლის კანია“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

²⁷ უჩვენებს ყურძნის მარცვლის კანს.

²⁸ ჭაჭის ძირითად მნიშვნელობაზე და მის სინონიმებზე (ხენჯი, ხენხვი და სხვა). საგანგებოდ შევჩერდებით ყურძნის დაწურვასთან დაკავშირებულ ტერმინთა განხილვის დროს.

ჩვეულებრივ ჭაჭას გამოწურული ყურძნის მარცვლის კანს უწოდებენ. „მარცვალს რომ კანი აქვს, იმას კანს ვეტყვით, მაგრამ რომ დაიწურება, იმას კი ჭაჭას ვეტყვით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „(ხარისთვალა) არც კი გეერევა დასაწურ ყურძენში იმისი ჭაჭა არ ვარგა... თეთრში ერთი ფერფლიც რო მოჰყვეს, ფერს შეუცვლის და აამღვრევს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „უცხანური საფერია ღვინის, ღვინოს აშავებს ჭაჭა, წვენი კი წითელი აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გამოაგდე პირში ჭაჭა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ყურძნის მოწურვის შემდეგ ხენჯი დარჩება. ხენჯში ურევია ჭაჭები“ (იქვე).

დურდლი. მარცვალში არის სისქე, რომლის ერთ-ერთი სახელწოდება არის დურდლი. „სიცხეში თხელდება ჩინურის ტევანი, კი ვერ აფუჭებს. კანი სქელი აქ და დურდლი. მეტს რომ დასწურამს დურდლი გამოსდევს“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). #60#

ღუნძლი, ღვინძლი, ღვირძგლი. „ყურძენს აქ მარცვალში შიგნით ღუნძლი, გარეთ – კანი“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ბიმბილი შესდგება კანისაგან და ღვინძლი, ღვირძგლი, ღუნძლისაგან“ (რაჭ., ფრ.).

ცილა. „(ყურძნის მარცვლის) ხორცს ჩვენ ცილას ვეძახით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ცილა – მარცვლის ხორცი“ (ქართლ., ბერბუკი).

გული. „ნაცარის დროს ნაყოფი გამოიჭაჭებოდა და გულში კურკა შეახმებოდა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ბიმბილოს აქვს ჭაჭა, გული,²⁹ ღუნწკალი“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ბიმბილი. „კეკალს ვეძახით შავსა და მაგარს, მაგრამ ბიმბილს კი ვეძახით შუანაწილში რომ არის მოთავსებული“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ლემკი. „ლემკი – ყურძნისა და მისთანა ხილეულთა ხორცი. წვენგამოცლილი ნაწილი უკანოდ და უკურკოდ“ (ქიზ., მენტ.).

წვენი. „ჟღის წვენს თუ საფერავში მიუშვებ, უფრო ატკბობს, მაგრამ იმისი ჭაჭა არ ვარგა დედათ“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „თავკვერსა და განახარულს... კანი შავი აქვთ და წვენი კი – თეთრი“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „უცხანური საფერია ღვინის. ღვინოს აშავებს ჭაჭა, წვენი კი წითელი აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „სამაჭრიას ძალიან ტკბილი წვენი აქვს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ფიფქი. ზოგი ჯიშის ყურძნის მარცვალს ფიფქი აქვს გარედან. ყვითელი მწვანე უფიფქოა, ჩვეულებრივი მწვანე ფიფქიანია“ (კახ., ტაბ.).

მტვერი. „მტვერი მარცვალს აქვს ზემოდან“ (იმერ., საქარა).

შევაჯამოთ მარცვლის ნაწილების აღმნიშვნელი სახელები თავ-თავისი სინონიმებით:

წიპწა – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ.

წიმწა – ლეჩხ.

წინწა – იმერ.

წიწა – იმერ.

---

²⁹ ახლავს ნახატი.

წაპწა – ქართლ.
ხინწკალი – იმერ.
ხუნწკალი – იმერ.

#61#

ხუნწარი – იმერ.
ხუნწუნწკალი – გურ.
ღუნწკალი, ღუნწალი, ღვინწკალი – იმერ.
კურკა – ქართლ., აჭარ.
ბურკა – იმერ., აჭარ.
გული – ქართლ.
კაკალი, ჭაჭის კაკალი – იმერ., რაჭ., ლეჩხ.
კეკალი – იმერ.
კანი – ქართლ. კახ., იმერ., რაჭ.
გარსი, გარცი – კახ., ლეჩხ.
ქერქი – ქართლ., ქიზ.
ქეფჩო – ქართლ.
ჩენჩო – ქართლ.
ჩენჩო – ქართლ., იმერ.
ჩურჩა – ქართლ., იმერ.
ტყავი – აჭარ.
აპკი – იმერ.
ფერფლი – ქართლ., კახ.
ნაჭი – იმერ.
ჭაჭა – ქართლ., კახ., იმერ., ლეჩხ.
ღურღლი – ქართლ.
ღუნძლი, ღვინძლი, ღვირძგლი – რაჭ.
ცილა – ქართლ.
გული – ქართლ., იმერ.
ბიბილი – იმერ.
ლეშკი – ქიზ.
წვენი – კახ., იმერ., რაჭ.
ფიფქი – კახ.
მტვერი – იმერ.

ფესო. არის შემთხვევები, როდესაც ფესვის ძირითადი ღერძი და მისი განტოტებები სხვადასხვა სახელით იწოდება. „(ვაზის ნაწილებია): ძირი, ფესო, დედა-ვაზი ან კორძი, რქა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ფილოქსერა დაჭამდა ფესოებს, გაყვითლდებოდა ფესვი“ (იქვე). ორივე შემთხვევაში ძირს, ფესვს უპირისპირდება ფესო – ფესვის განტოტებების მნიშვნელობით.

ფერსო. „ვაზს მიწაში ძირი და მისგან განტოტებული ფერსო... აქვს მოქცეული“ (კახ., ლევ.).

#62#

ძირკვი. „ძირკვები მიწაშია განტოტებული“ (ქიზ., ნანობ.).

ბარჯგი, ბორჯლი. „რქის კვირტიანი მხარეც ქვემოთ უნდა მოქცეულიყო. ფერსო (თუ ბარჯგი, ბორჯლი) კვირტს უნდა გაეტანა“ (კახ., ბოჭორ.).

ბუსუსი. ბუსუსი განტოტების სულ მცირე ნაწილები“ (ქიზ., ნანობ).

მუხლი, კოჟოჟი. დედა-ვაზს აქვს ნაზარდები. „მუხლი ანუ კოჟოჟი ადგილები – დედა-ვაზზე ხნოვანების განმსაზღვრელი ნაზარდები“ (ქიზ., ნანობ.). „დაუმცნობელ ვაზს მხოლოდ მუხლები მოეპოვება“ (რაჭ., ფრ.).

ქუსლი. ნამყენი ვაზის დედა-ვაზს დანამყენები ადგილები ემჩნევა. „ნამყენი ვაზის ტანი ქუსლიანია“ (კახ., ლევ.). „თუ ვაზი ნამყენია, მაშინ ძირი-ქუსლიანია“ (რაჭ. ფრ.).

მუხლი, მუკლი. ტოტის ნაწილს კვირტიდან კვირტამდე (ფოთლიდან ფოთლამდე) ეწოდება მუხლი. ასეთი მნიშვნელობით მუკლი (უმუკლო) გვხვდება ძველ ქართულში „კნინ-ლა და უმუკლო არს... ხოლო იფქლი კორძებითა მით და მუკლებითა მიჰკრძალა ბუნებამან“ (ბას. დიდი, 53,4).

ქართული ენის კილოებში: ანდროულს მუხლი შორი-შორს აქვს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „თავკვერი შავია. საფერავივით, მოკლე მუხლი აქვს, რქა წითელი აქვს, მუხლებში ვიცნობ“ (იქვე). „მუხლებს ვეტყვით, კვირტსა და კვირტს შუა რომ არის მოთავსებული“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ავიღებ და მუხლებად დაჭრილ ლერწებს (დონდაბის და ციცკას) ჩავასობ გადაბრუნებულ მიწაში“ (იქვე).

სახსარი. „მუხლებს ვეტყვით კვირტსა და კვირტს შუა რომ არის მოთავსებული, ან სახსარსაც ვეტყვით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ბუმბლი. „კაბისტონის ფოთოლს ბუმბლი არა აქვს, წალმა-უკულმა ერთი აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

სალი. „ფოთოლი მწვანეა, ადგილი საცნაური... შიგნიდან თეთრი ფერი დასცემს, რგვალი ფოთოლი, მაგრამ სალები“ (ხაზები) აქვს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

სერი. „(ჩვილთითას) ფოთოლს სერები ჰქონდა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

კბილი. „(თითამ) ფოთოლი სქელი იცის, თანაც ფართე კბილები აქვს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ყური. ფოთლის კბილის სინონიმია ყური. აქედან ყურებიანი ფოთოლი. „ტალავერის #63#

ვენახს (ჯიშია) მარცვალი მსხვილი აქვს, ფოთოლი ყურებიანი“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

უღელი. „უღელი – კვირტი სადაც უნდა გამოვიდეს“ (ქართლ., ატენი). „უღელში დაბრმავდა – კვირტს რომ არ გამოიტანს“ (იქვე).

მუხლი. „ფოთოლი სადაც ამოვა, იმას მუხლი ქვია, მუხლის ძირში ამოსულ ზედმეტ ფოთლებს ბიჭა-ბიჭას ვეძახით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ნაოჭი. „ნაოჭს ვეძახით, სადაც კვირტი გამოდის“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

თვალი. „კვირტი სადაც უნდა გამოვიდეს... იმას თვალს ვეტყვით, კვირტებივით რომ აქვს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

დუყე. „დუყე კვირტი რომ უნდა გამოვიდეს, მომზადებულია“ (გურ., მამათი).

ქუსლი. კვირტის ძირს ქუსლი ეწოდება. „კვირტი რომ გამოდის, კვირტს ძირი რჩება ქუსლად“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ნადული რომ არის გამოსული, რომ მორთვილამდა, იქვე ქუსლში მოგლეჯავდა“ (იქვე). „რთვილი გააყრევინებდა ქუსლიდანვე გამოსულ რქასა“ (იქვე).

სახსარი. მტევნის ყუნწის გამოზურცულ ადგილს, სადაც ადვილად ტყდება, სახსარი ეწოდება. „სახსარი აქვს მტევანს კუნწზე“ (ქართლ., ბერბუკი). „სახსარი აქვს ძუნწს“ (ქართლ., ატენი).

მუხლი. „მუხლი მტევანს აქვს“ (ქართლ., ბერბუკი). „მუხლი – კირწი, სადაც ტყდება ადვილად“ (იმერ., ჭორვილა). „მუხლზე მტევანი ადვილად წყდება“ (იმერ., საქარა). „მუხლი – სადაც ტყდება მტევანი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „მუხლი – მოსაწყვეტი“ (იქვე). „მუხში უნდა გადატეხო ვენახი“ (იქვე).

კორძი. „კორძი იგივე მუხლია, მტევანს რომ აქვს კუნწზე“ (იმერ., სხვიტორი).

ნახჭი. სოფ. გელათში სახსრის მნიშვნელობით იხმარეს ნახჭი.

ამრიგად, ფესვის (განტოტებული) ნაწილის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

ფესო – ქართლ.

ფერსო – კახ.

ძირკვი – ქიზ.

#64#

ბარჯგი, ბორჯღი – კახ.

ბუსუსი – ქიზ.

დედა-ვაზს აქვს:

მუხლი – კახ., ქიზ., რაჭ.

კოჟოჟი – ქიზ.

ქუსლი – კახ., რაჭ.

ტოტს აქვს:

მუხლი, მუკლი – ძვ. ქართ., ქართლ., იმერ.

სახსარი – იმერ.

ფოთოლს აქვს:

ბუმბლი – იმერ.

სალი – ქართლ.

სერი – ქართლ.

კბილი – იმერ.

ყური – იმერ.
უღელი – ქართლ.
მუხლი – იმერ.
ნაოჭი – იმერ.
თვალი – ქართლ.
დუყე – გურ.
ქუსლი – ქართლ.

ყუნწს აქვს:
სახსარი – ქართლ.
მუხლი – ქართლ., იმერ., ლეჩხ.
კორძი – იმერ.
ნახჭი – იმერ.

მრავალი სახელწოდებით არის გამოხატული ყურძნის მარცვლის (რქის ფოთლის) სხვადასხვა თვისება.

„შუშუშა (გრძელი) მარცვალი“ (ზ. ქართლ.). „წოწოლა, მოგრძე მარცვალი“ (იქვე). „მოგრძელო ბიმილი“ რაჭა). „მოგრძო ბიმილი“ (ლეჩხ.), „წაგრძელებული კაკალი“ (ქვ. იმერ.). „მოგრძო-მორგვალო მარცვალი“ (ზ. იმერ.). „ბიმილი რგვალი“ (ქვ. რაჭა). „გურგალი მარცვალი, მარახოში“ (ქიზ.). „ძრიელ წვრილი მარცვალი“ (ზ. ქართლ.). „ბჟიტი მარცვალი“ (ქართლ.). „მოსხრეკილი მარცვალი“ (იქვე). „ჭნიკი, წვრილი, ქინძისთავისხელა“ (იქვე). „მსუქანი მარცვალი“ (ქართლ.). „ბლუნძურა მარცვალი“ (ქართლ.). „სხვილი მარცვალი“ (ზ. ქართლ.). „მოსხო მარცვალი, რბილია“ (იქვე). „დონდლო მარცვალი“ (ზ. იმერ.). „მაგარი #65# მარცვალი, პირში კრახუნობს“ (იქვე). „ბუდეშურივით კნატუნა“ (კახ.). „თხელი მარცვალი აქვს ცვრიანი ხელი, რომ მოგეჭირა შორს გადაასხავდა“ (ზ. ქართლ.). „წყლიანი კაკლები“ (გურ.). „მწვანე სქელკანა არის“ (ზ. ქართლ.). „ანდრეულა სქელკანიანია“ (იქვე). „მწვანეს მარცვალი სქელკანიანია“ (ზ. იმერ.). „ანდრეული თხელკანიანია“ (ზ. ქართლ.) და სხვ. „ფოთოლი დაჭრილი, როგორც მამლის ბიბილო ისეთი ჰქონდა“ (ზ. ქართლ.). „შეჭრილი ფოთოლი“ (იქვე). „ფოთოლი შეუჭრელი“ (ქვ. იმერ.). „ლოფორთო ხერხის კბილებივით დაჭრილი“ (იქვე). „დაკუწული ფოთოლი, კუთხიანივით“ (შ. კახ.). „ფოთოლი ფართედაკბილული“ (ქვ. იმერ.). „ფოთოლი საშუალო, შეკბილული“ (იქვე). „ფოთოლი საშუალო კბილებიანი“ (იქვე). „ფურცელი უკბილო ქონდა“ (იქვე). „ცოტა დანიკული (დაჭრილი) ლოფორთი“ (ქვ. იმერ.). „ფოთოლი ცოტა დაჭვრეთილი“ (ზ. ქართლ.). „ფოთოლი ყურებიანი“ (ქვ. იმერ.). „ვაზის მაკრატელა ფოთოლი“ (კახ., ახმეტა). „ფოთოლი გრძელი“ (ზ. ქართლ.). „ფოთოლსავე შატყობ, რომ წობანური ყურძენიაო, პტყელი და რგვალი ფოთოლი აქვს“ (შ. კახ.). „ფოთოლი თხელი და შეჭრილი“ (ქვ. რაჭა) და სხვ. „რქა ბრტყელი“ (ზ. ქართლ.). „მოკლე მუხლი, რქა მოწითალო, რგვალი“ (იქვე) და სხვ.

ამრიგად, მარცვალი შეიძლება იყოს:

კნატუნა – კახ.

კრახუნა – იმერ.

თხელი (იგივე თხელკანიანი) – ქართლ.

თხელკანიანი – ქართლ.

სქელკანა – ქართლ.

სქელკანიანი – ქართლ., იმერ.

ცვრიანი – ქართლ.

წყლიანი – გურ.

აგრეთვე შუშუშა, წოწოლა, მოგრძე, რგვალი (გურგალი) წვრილი, ბჟიტი, მოსხრეკილი, ჭნიკი, მსუქანი, ბლუნძურა, სხვილი, დონდლო.

ფოთოლი შეიძლება იყოს:

დაჭრილი, შეჭრილი – ქართლ., იმერ., რაჭ.

#65#

დაკუნული – კახ.

დაკბილული შეკბილული – იმერ.

პეტერ-პეტერკბილებიანი – იმერ.

დანიკული – იმერ.

დაჭვრეთილი – ქართლ.

ყურებიანი – იმერ.

მაკრატელა – კახ. აგრეთვე გრძელი, რგვალი, პტყელი, თხელი.

ყურძენი, ყურძნის მარცვალი (და აგრეთვე რქა, ფოთოლი) ნაირნაირი ფერის არის. მევენახე – მეურნე ზუსტად არჩევს ამა თუ იმ ჯიშის ყურძნის მარცვლის, ფოთლის, რქის ფერს საერთოდ და მწიფობის სხვადასხვა პერიოდშიც. „თეთრი ყურძენი“ (ქვ. იმერ.). „დედალი მწვანე – მოთეთროა“ (ზ. ქართლ.). „წათეთრო ლერწი“ (ზ. იმერ.). „თეთრ-წითელი მარცვალი“ (ქიზ). „ჩინური – თეთრ-ყვითელია“ (ზ. ქართლ.). „შავი ფერის“ (ქვ. იმერ.). „ცოტა მოშაო“ (ზ. ქართლ.). „შავია, შავი კუნაპეტივითა“ (ქართლ. სამხრ.). „შავია მაყვალავით“ (იქვე). „თლათ შავი არის“ (ქვ. იმერ.). „წილსავით მხიარული ფერი დაჰკრავს“ (კახ., ბოჭორ.). „თეთრიცა და წითელიც“ (ქვ. იმერ.). „ლერწი ღია წითელი“ (ზ. იმერ.). „რქაც უფრო მუქი წითელი აქვს“ (შ. კახ.). „მოწითალო რქა“ (ზ. ქართლ.). „რქა ცოტა უფრო წაწითალოა“ (ზ. ქართლ.). „ბუდეშურს – მოწითალოში-მოთეთრო ფერი“ (იქვე). „მოწითანო-მოწაბლო“ (კახ., ბოჭორ.). „წითელი-წარუხო“ (ზ. იმერ.). „მოწითანო-მოშაო“ (საბა.). „ტალავრის ვენახი... ალისფერი არის“ (ზ. იმერ.). „ყურძენი ვარდისფერი“ (ქვ. რაჭა). „წაბლაა რქა“ (ზ. ქართლ.). „ყვითლად მწიფდება“ (ზ. იმერ.). „მარცვალი ყვითელი“ (იქვე), „თითა მოყვითლო იყო“ (ზ. ქართლ.). „ცოტა მოყვითანო ლერწი“ (ზ. იმერ.). „მოყვითანო-ნაცარი ფერის რქაა“ (კახ. ბოჭორ.). „წაყვითალო ფოთოლი“ (ზ. ქართლ.). „დალიბრული ლერწი“ (იქვე). „ყურძენი

თაფლა“ (ზ. ქართლ.). „თაფლისფერი ყურძენი“ (ზ. რაჭა). „ბიმბილი გრძელი, ქარვასავით“ (ქვ. რაჭა). „ყურძენი მორუხო“ (იქვე). „ლერწი წარუხო-წითელი“ (ზ. იმერ.). „მარცვალი ჰქონდა. ლურჯი ფერი დაცემდა-რაღა“ (ზ. ქართლ.). „მოლურჯო რქა. მარცვალი წალურჯო“ (იქვე). „ლეგა (შელურჯებული) აქვს ფერი რქასა“ (იქვე). „ღრუბელა ვაზი თეთრი-წალურჯოა“ #67#

(იქვე). „მარცვალი მწვანე ფერისა“ (ქართლ.). „რქა წამწვანოა და ჭორფლიანი“ (კახ., ბოჭორ.). „ფოთოლი ჰქონდა მწვანე რაღა, ხასხასი გაჰქონდა“ (ზ. ქართლ.). „ფოთოლი ხალიანი“ (იქვე).

მარცვლის (ფოთლის, რქის) ნაირნაირი ფერი და მისი ვარიანტები: თეთრი, მოთეთრო, წათეთრო, თეთრ-წითელი, თეთრ-ყვითელი, შავი, მოშაო, კუნაპეტივით შავი, მაყვალვით შავი, თლათ შავი, წიაღსავით, წითელი, ღია წითელი, მუქი წითელი, მოწითალო, წაწითალო, მოწითალოში-მოთეთრო, მოწითანო-მოწაბლო, წითელი-წარუხო, მოწითანოდ-მოშაო, ალისფერი, ვარდისფერი, წაბლა, ყვითელი, მოყვითლო, მოყვითანო, მოყვითანო – ნაცარი, წაყვითლო, დალიბრული, თაფლა, თაფლისფერი, ქარვასავით, მორუხო, წარუხო-წითელი, ლურჯი, მოლურჯო, წალურჯო, ლეგა, შელურჯებული, თეთრი-წალურჯო, მწვანე, წამწვანო, ჭორფლიანი, ხასხასა.

ვაზის ზრდა, ძალა და უნარი

ვაზის ზრდის სხვადასხვა პერიოდი სხვადასხვა სიტყვით აღინიშნება.

გაინძრევა, განძრეული. „გასხვლის დროს ვენახი (ვაზი) გამძრეული არ არის“ (იმერ., საქარა).

გაირყევა. „სანამ კვირტი გეირყოდეს...“ (რაჭ., ფრ.).

ამოდრავდება. „სხვლის ძირითადი დრო გაზაფხულია, სანამ „ლოპრი“ (წვენი) ამოდრავდებოდეს“ (რაჭ., ფრ., 79).

კვირტის ძვრა. „კვირტის ძვრა – კვირტის პირველი ამოდრავება, გასაცოცხლებლად მომზადება“ (ქიზ., მენტ.).

გაიღვიძებს, გაღვიძება (კვირტის). „მანამ კვირტი გაიღვიძებს, მინამდისი უნდა შეიყელოს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „მეორე წელს ვაზი რომ გაიღვიძებს, ვწამლით“ (კახ., გავაზი). „კვირტის გაღვიძება“ (ქიზ., მენტ.). „მაისა (ვაზის ჯიშია) შუა მაისამდის ხმელი გგონია, არ გვიღვიძებს, კვირტი არ გამოვა“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გაღვიძება ვაზისა – კვირტები რო გამოუვა“ (იმერ. ამაღლება).

იხარებს, გაიხარებს. „(თავკვერმა) ხარობით იხარა, მაგრამ მტევანი არ გამოიტანა ხეირიანი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „დასაბავ რქას ჩავდგამთ ჭანჭრობ (წყლიან) ალაგას და #68#

იხარებს. მერმედ ფესვს გაიდგავს და ვიტყვით „აი, გაიდგა ფესვი და იხარაო“ (იქვე). „თოხი და ბარი მარჯვე უნდა, რო ბალახი არ ამოიშვას, მაშინ ვაზი იხარებს, კარგათ გათამამდება“ (ქართლ. სამხრ. „შინამრეწვ.“). „ლერწებს... ჩავასობ გადაბრუნებულ მიწაში; როცა გაიხარებს,

ვუწამლებ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის (ნერგმა) არ გაიხარა“ (ზ. ლეჩხ., უსახელო). „გახარება მცენარისა – დარგული ან დამყნობილი მცენარის გაზრდა“ (ქიზ., მენტ.).

დახარდება. „რომ დახარდებოდა [ვაზი], სამ წელიწადს იქეთ ვენახია“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ხეირობს, იხეირებს. „თირი მიწა“ კარგია, მალე ხეირობს“ (ვაზი). „შავნოყიერ მიწაში ქვე უჭირს, გვიან ხეირობს“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ჩხავერი, ალადასტური... აგინი იყო, მარა მუვლელობის გამო არ იხეირა და დარჩა მარტო ადესა“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, 410).

გაგება. „გაგება-მცენარის გახარება“ (ქიზ., მენტ.).

ვაზის დასხდომა. სავენახედ გადაბრუნებულ მიწაში ვაზის მოსვლა, ვაზის კარგად გახარება – სავენახე სამ ბარი პირზე გადავაბრუნე, კაი ამინდი დაიჭირა, დაცხა და იგეთი ვაზი დასხდა, რო ავ თვალს არ ენახვება“ (ქიზ., მენტ.).

ვაზი ტირის, ატირდება, ვაზის ტირილი. ვაზი რომ „გაიღვიძებს წვენი ჩაუდგება. ამ დროს რომ გადაჭრა რქა წვენი წვეთ-წვეთად წამოვა. ამაზე ამბობენ ვაზი ტირისო. ვაზი ტირის გაზაფხულზე, წინწკალი ჩამოდის გასხვლის დროს“ (ქართლ., გეოგ.). „ვაზი ტირის გასხვლისას“ (ქართლ., ატენი). „ვენახი იმდრომდე უნდა გეისხლას, სინამ ატირდებოდეს, ადრე არ ატირდება“ (იმერ., ოზჩა). „ვაზი ტირის გასხვლის დროს, წვენი გადმოდის“ (ქვ. ლეჩხ., ქორენ.). „ვაზი ტირის სხვლის შემდეგ. გვიან გასხლულმა იცის მეტი ტირილი, მეტ წყალს კარგავს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ადრე რო გავესხლავთ ტირილი იცის, ცრემლი, და ადრე ყივნა გააფუჭებს“ (იმერ., სხვიტ).

კვირტის წვიმა. „კვირტის წვიმა მარტშია. წამოვა და მერე კვირტსაც გამოიღებს“ (იმერ., შუა გორა).

ამრიგად, ვაზის პირველი გაღვიძების აღმნიშვნელი სიტყვები და გამოთქმებია:

გაინძრევა – იმერ.

გაირყევა – რაჭ.

#69#

ამოდრავდება – რაჭ.

კვირტის ძვრა – ქიზ.

გაიღვიძებს – ქართლ., კახ., იმერ.

იხარებს – ქართლ.

გაიხარებს, გახარება – ქიზ., იმერ., ლეჩხ.

დახარდება – ქართლ.

ხეირობს – რაჭ.

იხეირებს – აჭარ.

გაგება – ქიზ.

ვაზის დასხდომა – ქიზ.

ვაზი ტირის, ატირდება, ვაზის ტირილი – ქართლ., იმერ., ლეჩხ.

კვირტის წვიმა – იმერ.

გამოიტანს, ამოიტანს (რქას, მტევანს, ნიშანს...). გახარებული ვაზი ყლორტებსა და მტევნებს გამოისხამს, გამოიტანს, გამოიღებს. გამოაქვს, ამოიყრის და სხვ. „თავკვერმა მტევანი არ გამოიტანა ხეირიანი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ნიშანი გამოიტანა“ (ქართლ., ატენი). „გამოტანით არ გამოიტანა ვენახმა კარგათ“ (კახ., ყვარ.). „ძირზედ აქვს ყლორტი ამოტანილი“ (იქვე). „მტევან გამაიტანს“ (ქიზ., ქართლ. დიალ., I, 217).

გამოაქვს. „გამააქვს ყურძენი“ (კახ., გავაზი).

გამოიღებს (გამოღებულა). „რქას გამაიღებს“ (კახ., ახმეტა). „მერე კვირტსაც გამოიღებს“ (იმერ., შუა გორა) „ბევრია ნოშო გამოღებული, ხომ არ გავფურჩქნო?“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ამოიყრის. „ამაიყრის (კახ., ახმეტა). „რვა და სამი კვირტი რომ ამოიყრის, ამას შემდეგ გამორჩავთ გლახა, უვარგისი კვირტისაგან“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი ამოიყრის ვაზს“ (იმერ., ამაღლება). „მიწიდან რომ ამოიყრის, კვირაში ერთხელ უნდა ვუაქიმოთ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

გამოვა. „როცა ტევანი გამოვა და რომ დაატყობ, რომ აღარაა გამოსავალი ტევანი, მაშინ უნდა წამალი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „რქა რო გამოვა, იმას ვატყობთ – ეს ბუდეშურია, ეს დანახარულია, ეს მწვანე ვაზია“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი გამუა“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ., I, გვ. 411).

ამოჭრის. „ნერგს რომ დავრგავთ, დავაყრით თავზე კარგი ფხვიერო მიწას... მერმედ ამოჭრის ვაზი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

#70#

ამოხეთქს, იმოხეთქავს, ამოხეთქილი. „ჯერ რომ დავრგავთ (ნერგს), მიწას წავაყრით, რომ ამოხეთქს, მოვრწყამთ“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ნამყენს... ექნება მიწა დაყრილი. ამოხეთქავს და მეორე თვეზე სიბნელიდან ამოვა თესლი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „კარგი შეძლებული ვაზიანი ვენახია და ამოხეთქა კუკური“ (იმერ., გელათი). „ახლად ამოხეთქილი ყლორტი“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 216).

ამოკუკურდება. „დამყნილს გადაბრუნებულ მიწაში დავრგავთ ოროლს და შევხურავთ მიწით, ბღვერით, ის ამოჭრის, ამოკუკურდება“.

ამრიგად, მტევნის, ფოთლის, ყლორტის... გამოსხმის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

გამოიტანს – ქართლ., კახ., ქიზ.

გამოაქვს – კახ.

გამოიღებს – კახ., იმერ., ლეჩხ.

ამოიყრის – იმერ., რაჭ.

გამოვა – ქართლ., აჭარ.

ამოჭრის – ქართლ.

ამოხეთქს, ამოხეთქავს – ქიზ., იმერ., რაჭ.

ამოკუკურდება – ლეჩხ.

გამომცენარდება ვაზი. ვაზი იმოსება ფოთლით, უმსხვილდება და ეზრდება რქა. მევენახე ვაზის ზრდის ყოველ საფეხურს თავის სახელს უწოდებს. „ვაზი გამომცენარდება – ფოთლებსა და ყვავილს რო გამოიტანს“ (ქართლ., ქართ. დიალ. I, გვ. 288).

ამოიფოთლება, გამოფოთლილი. „ნერგი რო ამოიფოთლება, უნდა დატუკო სამ კვირტზე“ (ქართლ., გორი). „გამოფოთლილ ვენახს ქვია ლორდი“ (იმერ., საქარა).

დაიმორჩება, დამორჩილი, დაიყლორტება. „რამდენიმე დღის შემდეგ დამორჩილი ვენახი დაიყლორტება“ (რაჭ., ფრ., გვ. 87).

დაყვერდება. ყლორტი თანდათან დაყვერდება“ (რაჭ., ფრ. გვ. 87).

დაიმუხლება. „ძველიანებს ასხია რქები, რომლებიც გაზაფხულზე მხოლოდ ამონახეთქია, ნაყარია, ზაფხულზე მომაგრდება, დაიმუხლება, ხოლო შემდგომ დამწიფდება და რქებად გადაიქცევა“ (რაჭ., ფრ., გვ. 80).

#71#

გაიფუთქება, გაფუთქვა. ვაზი შეიფოთლება. „ფოთოლში რომ არის ვაზი, იმას გაფუთქვას ვეტყვით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „გაიფუთქა – კარგა რო შაიმსება ფოთლით ვაზი“ (ქართლ., ატენი).

დაჩქოლება, ჩქოლობა. „როგორც ყვავილობაზე არ შეიშობა ვენახში სულდგმული, ისე დაჩქოლებაზე, ჯობია გოუთოხარი დატოვო, ვინემ შეხვიდე და მორჩი დაფერთხო“ (რაჭ., ფრ., გვ. 86). „ჩქოლობაზე ნაკობარ ვაზს მხოლოდ რქა-ნეკზე სხლავენ“ (იქვე, გვ. 83). „ჩქოლობაზე ვენახში შესვლა არ შეიძლება, მორჩები ბუდეში ღონდეთაა“ (იქვე, გვ. 87).

ყვავის, აყვავდება, ყვავილში შავა, ყვავილობს, ყვავილობა. „ვიხილოთ თუ ყუავიან ვენახნი“ (ქება ქებ., 12.1 ომ.). „რო აყვავდება მერე დაიყვავილებს, მერე ყურძენი დაიხორბლება“ (ქართლ., ბერბუკი). „ყვავილში შავა“ (ქიზ., ქართ., დიალ. I, გვ. 216). „შაიძლება ყვავილობაშიც შაიწამლოდ“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 216). „ყვავილობს ვენახი“ (იმერ., ამაღლება).

ხრიალი, ხრილობა, ხრიალში შავა, ხრიალობა. „ვაზმა თქვა – ღმერთო პატრონი ხრილობაში (ხრიალობაში) ავად გამიხადე-ო“ (ანდაზა). „ხრილობა ეწოდება ვაზი როცა ყვავილშია, რო აყვავდება“ (ქართლ., ატენი). „ხრიალობაში მარცვალი გასცვივა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ხრიალი მემრე ყურძენი იწყებს გამოხვარბლებად“ (ქიზ., ქართ., დიალ. I, გვ. 217). „ხრიალში რო შავა ვაზი, მაშინ ადამიანი ფეკი არ უნდა გეკაროდ ვაზებთან, თორე კუმში მტევნი მაგივრათ თხელ მტევან გამაიტანს“ (იქვე).

დაიყვავილებს, ყვავილიდან გამოვა, ყვავილს დაყრის. დაიყვავილებს, ყვავილიდან გამოვა... ნიშნავს ყვავილობის მოთავებას. „რომ აყვავდება, მერე დაიყვავილებს, მერე ყურძენი დაიხორბლება“ (ქართლ., ბერბუკი). „ვაზი რომ დაიყვავილებს, მერე დაისრიმდება“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ყვავილიდან რომ გამოვა, შემდეგ დაიწყებენ შეფურჩქენას“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „სანამ ყვავილიდან არ გამოვა, ვენახში არ შევლენ, რომ არ გააყრევინოს და არ მოხეჭოს“ (კახ., გურჯაანი). „ყვავილს რო დაყრის, დეირჩევა ვენახი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

დახრილვა. „ყვავილიდან გამოსვლა – ვენახის დახრილვა“ (რაჭ., ფრ., გვ. 90).

#72#

ამრიგად, ვაზის ზრდის სხვადასხვა პერიოდის აღმნიშვნელი სიტყვებია:

გამომცენარდება – ქართლ.

ამოიფოთლება, გამოფოთილი – ქართ., იმერ.

დაიმორჩება, დამორჩილი – რაჭ.

დაიყლორტება – რაჭ.

დაყვერდება – რაჭ.

დაიმუხლება – რაჭ.

გაიფუთქება, გაფუთქვა – ქართლ.

ჩქოლობა, დაჩქოლება – რაჭ.

ყუავის – ძვ. ქართ.

აყვავდება – ქართლ.

ყვავილში შევა (შავა) – ქიზ.

ყვავილობს – იმერ.

ყვავილობა – ქიზ.

ხრილობა, ხრიალობა – ქართლ.

ხრიალი – ქიზ.

ხრიალში შევა (შავა) – ქიზ.

დაიყვავილებს – ქართლ., რაჭ.

ყვავილიდან გამოვა – ქართლ., კახ.

ყვავილს დაყრის – ლეჩხ.

დახრილვა – რაჭ.

გადაიბარდება, გადაბარდება; „გადაბარდება – ტოტების გადაშლა ცენტრიდან ნაპირებისაკენ და მიწაზე დაწყობა – ძიენ არ გადაიბარდლოს ვენახი“ (ქართლ., ძიმიგ. და სხვ).

გადაბარდული. „გადაბარდულ ვენახს რომ ავაკრავთ, იმას ვენახის აკვრას ვეძახით“ იმერ., „შინამრეწვ.“).

გაიბურება. „გაიბურა ვაზი“ (კახ., ახმეტა).

გაიბურდება, გაიპარტყნება. „რო გაიბურდება ვენახი, მერე აკვრა უნდა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ვაზი როდესაც ბევრ ნამხრევებს გამოიტანს, იტყვიან გაიბურდა, გაიპარტყნაო“ (რაჭ., ფრ., გვ. 79).

გაიბურტყლება. „ღონიერ ვაზს რქა თუ დააკელი, ბევრ ნამხრევებს და ყვიორს გამეიღებს, გეიბურტყლება“ (რაჭ., ფრ., გვ. 82).

#73#

გაიფარჩება. „ვაზს რომ ხეზე გავუშვებდით, ის გაიფარჩებოდა, ზედ ტოტებზე გავიდოდა და იმას ბაბილოს ვუძახდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გადახახვა. „რქაწითელმა სწორად იცის წასვლა, მაღლა ჭიგოს აჰყვება პწკლითა და ზედ შეეხვევა. რქაწითელს გარდა სუყველა ვაზმა გადახახვა იცის“ (კახ., ბოჭორ., გვ. 6).

გადაიჩიხნლება. „გედეიჩიხნალა ვაზი და დეიყარა ძირს, უნდა ავაკრათ ხარდანზე“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ამრიგად, ვაზის ზრდის თავისებურება გამოუხატავს სიტყვებით:

გადაიბარდლება – ქართლ.

გადაბარდღვა – ქართლ.

გადაბარდული – იმერ.

გაიბურება – კახ.

გაიბურდება – ლეჩხ., რაჭ.

გაიპარტყნება – რაჭ.

გაიბურტყლება – რაჭ.

გაიფარჩხება – ქართლ.

გადახახვა – კახ.

გადაიჩიხლება – ლეჩხ.

თამამობს, გათამამდება, გათამამება. კარგად გახარებულ ვაზზე ამბობენ თამამობს, გადამამდაო. „სამამულე რქა უფრო თამამობს“ (ქართლ., ატენი). „ვაზი გათამამდა – ვიტყვით, როცა კარგა გაიხარებს“ (იქვე). „თუ კარგად იხარა და თამამია, შეიძლება დავაკაოთ, თუ არა, მაშინ ისევ დავატონკვებით, რო გათამამდეს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ლერწი არ ვარგა, გათამამება უნდა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

პატრიარქობს ვაზი. „ვაზი პატრიარქობს – ვაზი სწრაფად და თამამად იზრდება“ (კახ., მარტ., იმნ.). „ვაზი პატრიარქობს“ (ქართლ., იკოთი).

გაყილდება. ზედმეტად წაზრდილი რქები ულამაზოდ ეხვევა ჭიგოს ან სცილდება კიდევ მას. ქართველ მევენახეს ასე გაზრდილი ვაზისთვისაც მოუძებნია სახელი. „როცა შავი, ღალიანი მიწაა, იქ ბევრი რქის მიცემა ჯობია, თუ არა ლერწი გათამამდება და უშნოდ გაყილდება“ (რაჭ., ფრ., გვ. 83).

ვაზი მალლა მიდის. როცა ვაზი ჩქარა და ძლიერად იზრდება, მასზე ამბობენ ვაზი მალლა მიდისო. „ვაზი მერმის ნეკზე უნდა გავიდეს. მალლა არ უნდა წაიყვანო ვაზი, #74#

გაფუჭდება“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „მოსახვევს (ძველს) მოვჭრით თავისი ამონაყარით, რომ ვენახი მალლა არ წავიდეს“ (ქვ. ლეჩხ. ტვიში). „ვენახი რომ არ წევიდეს მალლა (მერე ნიადაგი აღარ ყოფნის), ამისათვის არის კარგი ნეკი“ (იქვე).

გაბრიყვებული. გათამამებულ ვაზზე სხვაგვარად ამბობენ „გაბრიყვებული ვაზი-ო“ (რაჭ., ფრ.).

გავირდება ვაზი. „ღონიერ ვაზს რქა თუ დააკელი, ბევრ ნამხრევებს და ყვიორს გამეიღებს, გეიბურტყლება და მერე ქვე გავირდება“ (რაჭ., ფრ., გვ. 82).

გაჩოყება. „გაჩოყება – ვაზის გათამამება. ვაზი მსხვილ რქას რომ დაიყრის და არ მოისხამს“ (ქიზ., მენტ.).

ამრიგად, ვაზის (რქის) ზრდის თვისების აღმნიშვნელი ტერმინებია:

თამამობს – ქართლ.

გათამამდება, გათამამება – ქართლ., კახ., ლეჩხ.

პატრიარქობს – ქართლ., კახ.

გაყილდება ლერწი – რაჭ.

მაღლა მიდის ვაზი – ქართლ., ლეჩხ.

გაბრიყვებული ვაზი – რაჭ.

გაგორდება ვაზი – რაჭ.

გაჩოყება ვაზის – ქიზ.

ღონიერი ვაზი. სხვადასხვა ღონისა და ძალის ვაზს სხვადასხვა სახელი ეწოდება. „თუ გადააბრუნე დედამიწა, ღონიერი ვაზი იქნება“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „მერე შეეყვალამთ, და ვაკავეფთ სარზე. თუ ძაან ღონიერი ვაზია, გავაბამთ ერთმანეთზე“ (ქართლ., ქართ. დიალ. I, გვ. 287).

მძლავრი დამძლავრებული, ძალუმი ვაზი. „მძლავრი ვაზია, ღონიერი (ქართლ., ყანჩავეთი). „დამძლავრებულ კაი ვაზის ერთ ნეკს ხუთ-ექვს კვირტზე გადავჭრიდით“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „თუ ძალუმი ვაზი, ორივეს (რქას) გავუშვებთ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

მაგარი. „ჩინური მაგარი ჯიშია“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“).

თამამი ვაზი. „რომელიც გადავწიდნეთ ნიშნებს გამოიტანს, რომელიც თამამია“ (ქართლ., ბერბ.). „რომელი ვაზიც თამამი იყო და გადასაწვენათ გვინდოდა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „თუ კარგად იხარა, და თამამია, შეიძლება დავაკაოთ“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“).

#75#

ტყაპუნა ვაზი. სტ. მენტეშაშვილი თავის ქიზიყურ ლექსიკონში წერს: ტყაპუნა ვაზი ზოგის სიტყვით ცალკე ჯიშია, ზოგის ახსნით კი თამამ ვაზს ნიშნავს. მაგ., ბუერა, თავკვერი და მისთანა ტყაპუნა ვაზებიაო“.

ულონო ვაზი. „ულონო ვაზს გავსხლავთ ნეკათ“ (ქართლ., ატენი). „ვაზი, ულონო იყო და (ყურძენი) ვერ დაამწიფა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზი თუ ულონო არის, გაბმულას არ მისცემენ, მოკლეთ ტუკათ გასხლავენ, რო აიტანოს, საპანე რო აგვიდოს, თუ ვერ მეერევი არ წაიქცევი?“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“).

უძლური, კნინი. „აღმოცენდა და იქმნა ვენაჯად უძლურად და კნინად სიდიდითა და სახედავად მისსა“ (დაბად., 176). „არა მოუძლურდეს ვენაჯი“ (მალაქ, 3. 11. იერუს.).

ონა ვაზი. „თუ ონა ვაზი არის – რქა-ნეკათ, თუ ღონიერი, ნეკს მივცემთ სამამულეს“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“).

ღარიბი ვაზი. „ღარიბი ვაზი რქა-ნეკზე ისხვლება, მუშა ვაზი გასაბამ-მოქიანზე“ (რაჭ., ფრ., გვ. 81). „ღარიბი ვაზი სანამდი არ მოღონიერდება, სულ რქა-ნეკზე უნდა სხლა“ (იქვე, გვ. 82).

ალეში ვაზი. ალეში ვაზი ბევრს, მაგრამ მდარე ყურძენს ისხამს. ზოგიერთის აზრით, ალეში ყურძენის ჯიშის სახელწოდება ყოფილა.³⁰ ალექსანდროული ალეშივით არ

³⁰ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გ. 440.

დეიხირხლება ტევნებით მარა რასაც შეიბამს კარგათ ამწიფებს“ (რაჭ., ფრ., გვ. 20). დღეს, ყოველ შემთხვევაში, ალემი ბევრი და მდარე ყურძნის მომსხმელი ვაზია. შდრ. „ალემი – თხელი, მდარე ღვინო“ (ვ. ბერ.).

ამრიგად, სხვადასხვა ძალის ვაზისათვის უწოდებიათ:

ღონიერი – ქართლ.

მძლავრი – ქართლ.

დამძლავრებული – რაჭ.

ძალუმი – ლეჩხ.

მაგარი – ქართლ.

თამამი – ქართლ., კახ., ქიზ., ლეჩხ.

ტყაპუნა – ქიზ.

უღონო – ქართლ.

#76#

უძლური – ძვ. ქართ.

კნინი – ძვ. ქართ.

ონა – ქართლ.

ღარიბი – რაჭ.

ალემი – იმერ., რაჭ.

გადამხმარი, დაძველებული ვაზი (გადაძველდება ვაზი). მოუვლელობისა და უამინდობისაგან (ან მეტისმეტად დიდი ხნის ვაზი) შეიძლება „დაძველდეს, „დაბერდეს“, „შეწუხდეს“, „მოიფშრუკოს“ და „გადახმეს“ კიდევ. „ეს დაძველებული, გადამხმარი ვაზია და აღარ გაახალშენდება“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „რო არ გადაძველდეს ვენახი, ქვემოთ ამოყრილს გოუმობთ“ (იქვე).

ვაზი დაბერდება, დაბერება. ვაზმა დაბერებაც იცის „ძველად როცა ვაზი დაბერდებოდა, გაუთხრიდით ვაზს წინ და იმ ვაზს გადავწინდნავდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „რომელიც ვაზი დაბერდებოდა, ემას ველი ქონდა, გაუთხრიდით საფლავისა და ჩავაწვენდით“ (იქვე). „ვაზი ბერდება“ (კახ., ყვარ.). „ვენახისთვის თირი მიწა კარგია, მალე ხეირობს, მარა საქმე ისაა, რომ დაბერებითაც მალე ბერდება იქ ვაზი“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „თვითეულ ვაზს სამ-ოთხ რქაზე ვსხლავდით: ახლაც ასე უნდა, თუ ვენახი არ გვინდა მალე დაგვიბერდეს“ (ზ. რაჭა., „შინამრეწვ.“).

შეწუხდება ვაზი. „შეწუხდა ვაზი უწყლობით“ (იმერ., დიალ.).

უჭირს ვაზს (ვენახს). „სიცხეში უჭირს ვენახებს“ (კახ., დიალ.).

მოიფშრუკება. „ვაზი რათ მაიფშრუკა? – წყალს ასხამენ და მისთვინა. ამას რათ უნდა წყალი – ცხარე მიწა უნდა“ (ქართლ., იკოთი). „მოფშრუკვილია, გადაახმო, ურწყავია წირქოლში“ (ქართლ., ყანჩავეთი).

მოიხალევა. „მოიხალევა – დიდი სიცხისაგან ხილეული ნაადრევად ჩამოცვივა. „თუ გვალვამ გასტანა, შესაძლებელია (ყურძენი) მოიხალოს და ჩამოცვინდეს“ (გურ., საბ.).

მოუვლელობისა და უამინდობისაგან ან დიდი ხნის გამო წამხდარი ვაზის აღმნიშვნელი სახელწოდებებია:

გადამხმარი ვაზი – ლეჩხ.

დაძველებული ვაზი – ლეჩხ.

#77#

გადაძველდება ვაზი – ლეჩხ.

დაბერდება – ქართლ., კახ., რაჭ.

შეწუხდება – იმერ.

მოიფშრუკება – ქართლ.

მოიხალება – გურ.

უჭირს ვაზს – კახ.

ავფები ვაზი. ზოგ შემთხვევაში ვაზი ნაყოფს არ გამოიხსამს. ასეთი ვაზისთვისაც სახელი უწოდებიათ. „ვაზი რომ გაკრიკინავდებოდა, საძაგელი რომ გახდებოდა, ავფებს ვეტყოდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „გამოერეოდა, რომ არ მოიხსამდა, ამიტომ ვიტყოდით ავფები არისო“ (იქვე).

უსარგებლო ვაზი. „ვაზი რომ გაკრიკინავდება, გადარჯულდებოდა. უსარგებლო ვაზიო და რაღა დავაკავოთო“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ავრები. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ ძველ საქართველოში ბუნებით უნაყოფო ვაზისათვისაც განსაკუთრებული სახელწოდება ავრები ყოფილა.³¹ ა ვ რ ე ხ ი საბას განმარტებითაც „გუარად უნაყოფო ვაზი“ არის.

უგვარო ვაზი. „თითა, თავკვერი, საფერავი... არის კიდევ უგვარო ვაზი, იმას სახელს არ ვეძახით“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „უგვარო ვაზი, რომელიც არ იხსამს“ (ქართლ., ატენი).

გაკრიკინავდება (გაკრიკინავება), გადარჯულდება. თამამი ვაზი ან არ გამოიხსამს მტევანს, ან გამოიხსამს, მაგრამ თამამის გამოზმული მტევანი არ მწიფდება. როდესაც ვაზი ყურძენს ვედარ ამწიფებს, ასეთ ვაზზე ამბობენ გაკრიკინავდა და გადარჯულდაო. „ვაზი რომ გაკრიკინავდება, გადარჯულდებოდა... ავფებს ვეტყოდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ზოგი ვაზი გათამამდება და აღარ შეინარჩუნებს ყურძენს, ამას გაკრიკინავება ეწოდება“ (ქართლ., ატენი).

ამრიგად, უნაყოფო ვაზის და მისი გადაგვარების აღმნიშვნელი ტერმინებია:

ავფები – ქართლ.

უსარგებლო ვაზი – ქართლ.

#78#

³¹ ივ. ჯავახიშვილის აზრით ავრებ სიტყვაში მეორე ნაწილი გამოსარკვევია, პირველი კი ავ-ი (ავკაცი, ავჭალა) უნდა იყოს, რასაც მხარს უჭერს ის ფაქტი, რომ „გარეულ ვაზს“ ჭანურად ბადი ბინები, ე. ი. ცუდი ანუ ავი ვაზი (ვენახი) ეწოდებაო. დასახ. ნაშრ., გვ. 479.

ავრები – საბა.

უგვარო ვაზი – ქართლ.

გაკრიკინავდება – ქართლ.

გადარჯულდება – ქართლ.

ვაზის ავადმყოფობა, სატკივარი

„ვაზის ავადმყოფობა ჩვენ არ ვიცოდით („ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“). „ამ 70-80 წლის წინეთ ჩვენში ვენახს გაუჩნდა ავადმყოფობა და თითქმის ყველა ჯიშის ვენახი გაახმო“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ძვირად იქნებოდა, რო ვაზს სატკივარი გასჩენოდა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“).

ყურძენსა და ვაზს ვნებს, ახმობს და სპობს ყინვა რთვილი, ჭირხლი, სეტყვა, ძლიერი ქარი და სხვ. ძველ ქართულში გვხვდება ვენახისა და ვაზის დაზიანების გამომხატველი სიტყვები მოსპო, მოსრა და სხვ.

ავნებს. „სიცივემან ავნოს ვენაჯთა (წინაძსწ. ფილოს., ლიტ. ქრესტ., გვ. 29.1) „მაისსა თვრთილმან ავნოს-რე ვენაჯთა“ (ასტრ. თხზ., ლიტ. ქრესტ., 30.36).

მოსპობს. „ზამთრისა ყინწლმან მოსპნეს ვენაჯნი“ (ასტრ. თხზ., ლიტ. ქრესტ., გვ. 28).

მოსრავს. „მოსრა სეტყვთა ვენაჯები მათი“ (დაბად II, გვ. 125).

გაახმობს. „ვაზს ახმობდა ყინვა, ჭირხლს რო მოჰკიდებდა თოვლი, მოწმენდილ ჰაერზე ვაზს შუაზე გაჰხეჩავდა ხოლმე“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ფურცელი ხეთად და ვენაჯთად განჯმა“ (ცხ. იოვ. და ეფთ.).

განრყუნის, განმრყუნელი. „განვრყუნე სავენაჯენი მისნი“ (ოს., 2. 12. ოშ). „გვპყრენით მელნი მცირენიო. განმრყუნელნი ვენაჯთანი“ (იპოლ, TP 20,60).

დართვილავს, დაირთვილება, მორთვილავს. „ე მაგას ზევით დართვილა ყურძენი“ (ქართლ., ბერბ). „შარშან დაირთვილა, მაგრამ საცა გავაცალე გამხმარი ისევ გამაიტანა ყურძენიცა და რქაცა“ (იქვე), „რომ მორთვილამდა, იქვე ქუსლში მოგლეჯავდა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ძვირათ იქნებოდა, რო ვაზს სატკივარი გასჩენოდა. ვაზს ახმობდა ყინვა, ჭირხლს რომ მოჰკიდებდა თოვლი, მოწმენდილ ჰაერზე ვაზს შუაზე გაჰხეჩავდა ხოლმე“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“).

#79#

ამრიგად, ვენახისა და ვაზის დაზიანების გამომხატველი სახელწოდებებია:

ავნებს – ძვ. ქართ.

მოსპობს – ძვ. ქართ.

მოსრავს – ძვ. ქართ.

გაახმობს – ძვ. ქართ., კახ.

განრყუნის, განმრყუნელი – ძვ. ქართ.

დართვილავს, მორთვილავს – ქართლ., კახ.

ნაცარი, ნაცარა. ნაცარი ვაზის სენია (ამერიკული წარმოშობის სოკო – იოდუმი).

„ნაცარი ავადმყოფობა იყო, მზე რომ დახედავდა, მერმედ ცრიაგვიტ (ბურუსივით გაყვებოდა ღრუბელი) და მეორე დილას მზე რომ დახედავდა დასკტებოდა ნაყოფი, როგორც დანით დასერო და გამოიჭაჭებოდა და გულში კურკა შეახმებოდა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ნაცარი თეთრად შეაყრის და აღარ იზრდება, მარცვალი სკდება, არც ჭაჭა ვარგა იმის და აღარც ტკბილი აქვს“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ნაცრის გაჩენაც უსუფთაობამ იცოდა. თუ თავს მივანებებდით და არ შავსარამდით, წაქციულ ვაზს ნაცარი ადვილად უჩნდებოდა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „წინათ არაფერი ავადმყოფობა არ ჰქონდა ვაზს. მემრე და მემრე გაჩნდა ნაცარი“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ავანტყოფობა თუ გოუჩნდებოდა რამე ვენახს, მაგ. ვენახის ჭირი, ნაცარი, მოთხრიდენ და წვამდენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის ავადმყოფობაა ობი და ნაცარი... ორივე ავადმყოფობას შველის გოგირდი“ (იქვე). „წმინდა თეთრა მოვლას ბევრს თხოულობს, ნაცარა ეტანება და მის მოშენებას ერიდებიან“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). ძველათ იცოდა ვაზმა ავანტყოფობა – ნაცარი. ტევნებს ნაცრისფრად ხაო გადაედებოდა, ბიმბილი დასკდებოდა შვა შვაზე და ტევანი ისე ხმებოდა“ (იქვე). „შეწამვლა არ ჭირდებოდა ძველათ, უმაღლესი ნაცარა. მერე ფილოქსერაც შემოითესლა საცხაიდან“ (ლექს., „შინამრეწვ.“). „ნაცარია, ბუნება რო წაახთენს“ (ქვ. ლექს., ქორენ.).

დანაცრავს. „ყურძენს დანაცრავდა. არც დამაგინებამ ცადა (უშველა) და არც არაფერმა“ (ქვ. აჭარა, ქართ. დიალ, I, 411).

ნაცარს აყრის, მიაყრის (მიეყრება), მოაყრის, შეაყრის. „ბაბილოზე ნაცარს აყრის და აფუჭებს ვენახს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ყურძენს ნაცარს მიაყრის“ (ქვ. ლექს., დერჩი). „ნაცარი #80#

მიეყრება თითო მტევანს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ნაცრის მოყრა დააჭნობს ფოთოლს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ნაცარს ისე შეაყრის, როგორც ნაცრის ფერი გინახავს“ (იქვე).

ჭრაქი. ჭრაქი ამერიკული წარმოშობის სოკოა. – მილდიუმი.³² ჭრაქით დაავადებულ ფოთოლს უჩნდება ყვითელი ლაქები და ცვივა, მარცვალის ჭკნება და ხმება. ტერმინი ჭრაქი იხმარება დასავლეთ საქართველოში. „ქვიშხურმა ჭრაქი იცის სხვაზე უფრო“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახმა მოუვლელელობის გამო ჭრაქი იცის, ფოთლები გაყვითლდება, კუმპალიც ჩამოცვივა, ამის საწინააღმდეგოთ არი ადრე აქიმობა და კარგი აქიმობა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ობი ან ჭრაქი გაჩნდა 1870 წელს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ჭრაქი ავადმყოფობაა“ (ლექს., დერჩი).

დაჭრაქავს. „მწვანე უფრო ღონიერი იყო სხვა ვენახებზე და არ დაჭრაქავს – ქე რომ დაწვავს ფოთელს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

³² კახეთში შესულია ჭრაქის ლათინური სახელწოდების მილდიუმის სახეცვლილი მინდაო, მილდაო. „მინდაო – რო მუწუკდება ვაზის ფოთოლი“ (კახ., დიალ.). „მინდაო არის ფოთლის მეჭეჭი“ (კახ., ახმეტა).

ობი. ჭრაქს სხვაგვარად ობსაც უწოდებენ. „ვაზის ავადმყოფობაა ობი და ნაცარი. ობს უჩენს წვიმა. ორივე ავადმყოფობას შველის გოგირდი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ობი ან ჭრაქი გაჩნდა 1870 წელს“ (გურ., „შინამრეწვ.“).

ოდი. „ოდი ყურძნის მტევნის ავადმყოფობაა, მარცვლებს ახმობს და აცვენს“ (ქართ., დიალ.). „ოდი (უჩნდება) როცა ჯერ წამოიწვიმს, მერე დაცხება“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“).

ოდი დაჰკრავს. „ოდი დაკრა ქართულ ყურძენსა – სიცხის შემდეგ ბურუსი ან სიცხე და ცვარი“ (ქართლ., ბერბ.). „ოდი რომ დაკრავს, მარცვალი გაშადება და გასცვივა“ (ქართლ., ატენი).

აიოდება, აიოდლება. „არ აიოდოს ვაზი“ (ქართლ., ატენი). „ვაზს ქარი უნდა ხვდებოდეს, რო არ გამოიხანძლოს... აიოდლოს, კოდა არ გაიკეთოს“ (იქვე).

ფოთლის ხმობა. ფოთლის ხმობა იგივე დაავადებაა, რაც ჭრაქი“. „წინათ არაფერი ავამტყოფობა არ ქონდა ვაზს. მემრე და მემრე გაჩნდა ნაცარი და ფოთლის ხმობა“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“).

ვენახის ჭირი. „ავანტყოფობა თუ გოუჩნდებოდა რამე ვენახს, მაგალითად, ვენახის ჭირი, ნაცარი. მოთხრიდენ და წვამდენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

#81#

ჭორფლი. „წროულს თეთრ ფრანგას შავი ჭორფლი გოუჩთა გლახა აერის გამო“ (ზ. იმერ., ძოწ., I).

დაიჭორფლება. „ყურძენი დაიჭორფლა“ (კახ., წინანდ.).

სუფარიანა. „შავ-შავი ფიფქი მოეყრება ფოთელს და ტევანს. ამას ქვია სუფარიანა“ (ზ. იმერ., ძოწ. I).

წერნაგი, წითელა. „წერნაგი ვაზის ავამყოფობაა, შავათ გაუჩნდება, წითელა“ (კახ., ყვარელი). „წერნაგი – მცენარეთა პარაზიტი მუწუკებივით აყრის“ (ქიზ., მენტ.).

ჟანგი. „ვაზი ფოთოლ ჟანგი მეეკიდა“ (კახ., წინანდ.). ყურძენს უჩნდება აგრეთვე: **მაჟაურა – კოჟრები** (კახ., ახმეტა), **მეჭეჭა** (იქვე).

მოტუტავს, მოტუტვა. „ვენახის ავაცყოფობა იგი იყო, რომ პატარ-პატარა მოტუტავდა, მოტუტვა მტევანს დახეთქავს, დაფშუტავს და ზედ მიახმებოდა ძირზე“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დანათლული. „ყურძენი დანათლულია – დახეთქილი მარცვალი აქვს“ (კახ., წინანდ.).

დახვატავს. „გაფურჩქვნა უნდა ვენახს, რომ არ შეიხუთოს და არ წახტეს კუმპლები, რომ არ დახვატოს (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „სიმხურვალე, ხვატი ახტენს ყურძენს, ამისთვის გავფურცლავთ“ (იქვე).

გამოულაპავს. „მაისში თუ არ გავფურჩნეთ, მაშინ გამოულაპავს ფურცელს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გამოყვლეპავს, გამოიცარცხება. „როდესაც ფუთქი და ბიჭია ამოვა, თუ არ გამოჩრი, მაშინ გამოყვლეპავს ან გამოიცარცხება – გამოწვავს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

თხელდება, გათხელდება მტევანი. „სიცხეში თხელდება ჩინურის მტევანი“ (ქართლ., სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ე მაგას ქვეით დართვილა... ტევანი გათხელდა“ (ქართლ., ბერბ.).

გამოიხანძლება, გამოიხანძვლა. თუ ვაზს ზედმეტ ფოთლებსა და ყლორტებს დროზე არ მოაცილებს მევენახე, ყურძენს მარცვალი არ გამოაქვს კარგად და მტევანი „თხელდება“.

„მომეტებული გვალვისაგან თხელდება მარცვალი, გამოიხანძვლა იცის გვალვამა და ქვენა ქარმა“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ფიცხი ადგილი უყვარს, ქარიანი, ქარი უნდა ხვდებოდეს რო არ გამოიხანძლოს“ (იქვე). „გამოიხანძლება – მარცვალს რო არ გამოიტანს მტევანი გათხელდება“ (ქართლ., ატენი).

ფოთლის ზედმეტად გამოცლაჯ აფუჭებს ყურძენს, ფოთოლი და ყლორტი იფარავს ვაზს და ყურძენს ზედმეტი სიცხისაგან.

#82#

გულში ამოლება. გულში ამოლება – ზედმეტად გამომორჩნა. „გაფურჩქვნა უნდა ვენახს... მაგრამ თუ მეტი უქენი, დაწვავს, რადგან გულში ამოლება ვენახს ახთენს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დაწვავს, გამოწვავს, მზე ერევა: „გაფურჩქვნა უნდა ვენახს, მაგრამ თუ მეტი უქენი დაწვავს, მზე ერევა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „თუ არ გამორჩნი, გამოწვავს, ჰაერის მოძრაობა რომ არ ექნება, ჩერიო (ჩდილი) გაუჩნდება ვენახს და ფუჭდება“ (იქვე).

ვაზის სხვადასხვაგვარი დაავადებისა და მისი შეყრის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

ვაზის ავადმყოფობა – ქართლ., კახ., იმერ. და სხვა.

ვაზის სატკივარი – კახ.

ავნებს ვენაცს – ძვ. ქართ.

მოსპობს, მოსრავს – ძვ. ქართ.

გაახმობს – ძვ. ქართ., კახ.

განრყუნის, განმრყუნელი – ძვ. ქართ.

დართვილავს – ქართლ.

დაირთვილება – ქართლ.

მორთვილავს – ქართლ.

დაჭირხლავს – კახ.

ნაცარი – ქართლ., კახ., იმერ., გურ., რაჭ. ლეჩხ.

დანაცრავს – აჭარ.

ნაცარს აყრის (მიაყრის, მოაყრის, შეაყრის) – ქართლ., იმერ., გურ., ლეჩხ.

ჭრაქი – იმერ., გურ., ლეჩხ.

დაჭრაქავს – იმერ.

ობი – იმერ., გურ.

ოდი – ქართლ.

ოდი დაჰკრავს – ქართლ.

აიოდება, აიოდლება – ქართლ.

ფოთლის ხმოზა – კახ.

ვენახის ჭირი – იმერ.

ჭორფლი – იმერ.

დაიჭორფლება – კახ.

სუფარიანა – იმერ.

#83#

წერნაგი – კახ.

წითელა – კახ.

ჟანგი – კახ.

მაჟაურა – კახ.

კოჟრები – კახ.

მეჭეჭა – კახ.

მოტუტავს, მოტუტვა – იმერ.

დანათლული ყურძენი – კახ.

ხვატი – იმერ.

დახვატავს – იმერ.

გამოულაპავს (ფურცელს) – ქართლ.

გამოყვლეპავს – იმერ.

გამოიცარცხება – იმერ.

თხელდება, გათხელდება – ქართლ.

გამოიხანძლება, გამოიხანძვლა – ქართლ.

გულში ამოლება – იმერ.

დაწვავს, გამოწვავს – იმერ.

მზე ერევა – იმერ.

ვაზის მავნებლები: **ფილოქსერა, ფილაქსერა.** „ფილოქსერა თვალ გაუცდელი ცოტა მოგრძო ჭია“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ფილოქსერა დაჭამდა ფესობს, გაყვითლდებოდა ფესვი“ (იქვე). „ფილოქსერა ახმობს ვენახს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის ავადმყოფობა ჩვენში იყო... ფილოქსერა“ (გურ., „შინამრეწვ.“) „ამ სამოცდაათი წლის წინათ გაჩნდა ვაზის ავანტყოფობა – ფილოქსერა. ფილოქსერა თვალით დასანახია – ყვითელი ფერის, ტირიფის ტილს გავს, ძირს უთხრის ვაზს და ერთიანათ ახმობს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „უმაღ გაჩნდა ნაცარა. მერე ფილოქსერაც შემოითესლა საცხაიდან“ (ლექხ., „შინამრეწვ.“). „ე წამლობა რო დოუწყეთ, ფილაქსერა მისპო“ (ლექხ., ქართ. დიალ. I, 493).

კოკონა, კოკონაჭია. „ვაზის ავადმყოფობა ჩვენ არ ვიცოდით, მხოლოდ ერთი პატარა ჭია იცოდა კოკონა. იმას დიდი ნისკარტი ჰქონდა და ფოთოლს დაახვევდა და ყურძენსაც აფუჭებდა“ (ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“). „კოკონა ვაზს უჩნდება, კვირტს ჭამს“ (ქართლ., ატენი). „კოკონა ჭია საცა ის ხმება, მაგრამ იმ წამალს რომ შეაყრი, მაშინვე ჩამოვა, ის ველარ გაძლევს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

#84#

ხანჭოჭია. „ხანჭოჭია გადაწყვეტავს ვაზს“ (კახ., ახმეტა).

კვირტაჭია. ჭია. „კვირტაჭია, გაზაფხულზე რომ ფოთოლი უნდა გამოიტანოს, მანამდი გამოიღებს კვირტსა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „კვირტაჭია ვაზს უჩნდება“ (იქვე). „ჭია უჭამს

კვირტს, თლათ არ ახმობს, ცოცხალი კი არის, მაგრამ ნაყოფს არ გამოაღებინებს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). ჭია ძველ ქართულშიც გვხვდება. „დაესხა ჭიაჲ ვენაჯთა მათთა“ (ცხ. პეტრ. იბერბ, ლიტ. ქრესტ 267.1).

მატლი. ჩვენი ვენახის ავადმყოფობა მატლია, ამისი საწინააღმდეგო წამალი ვერ მოიგონეს. შიგ კვირტში ამოიღებს ნეშოს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

პეპელი. „პეპელი – ესეც ავადმყოფობა არის, ბაცილა უჩნდება კვირტში და არ აძლევს გაზრდის საშუალებას“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

მჭრელი. კახეთში გვხვდება მჭრელი.

ამრიგად, ვაზის მავნებლებია:

ფილოქსერა – ქართლ., იმერ., გურ., რაჭ., ლეჩხ.

ფილაქსერა – ლეჩხ.

კოკონა, კოკონაჭია – ქართლ.

ხანჭოჭია – კახ.

კვირტაჭია – ქართლ., იმერ.

ჭია – ძვ. ქართ.

მატლი – იმერ.

პეპელი – იმერ.

მჭრელი – კახ.

სარეველა ბალახი ვენახში არის: **კანჭა ბალახი, კლანჭა ბალახი.** „კანჭა ბალახი თუ ერთი ვენახში გაჩნდა, ძნელი მოსასპობია“ (ქიზ., მენტ.).

მწივანა ბალახი. „მწივანა – კოინდარია ვაზის მავნებელია“ (კახ., ყვარ.). „მწივანა ბალახი – თმასავით წმინდა ბალახი“ (ქიზ., მენტ.).

ღოღკლერტა, ღორიქალა. „ბალახებიც ძიენ ბევრია, შვილო ჩვენ ვენახში, მაგრამ ვებრძვით ხომე. ბალახებსა ქვიან: ღოღკლერტა, ღორიქალა“ (შ. კახ., მარტ, იმნ.).

შვინდარწლა, ხვართქლა. „შვინდარწლა ხვართქლა – ვაზის მავნებლებია“ (კახ., ყვარელი).

ჭყიმი. „ჭყიმი თეთრყვავილიანია – ვაზის მავნებლები!“ (კახ., ყვარელი).

#85#

სარეველა ბალახის სახელებია:

კანჭა ბალახი, კლანჭა ბალახი – ქიზ.

მწივანა ბალახი – კახ.

ღოღკლერტა, ღორიქალა – კახ., ქიზ.

შვინდარწლა – კახ.

ხვართქლა – კახ.

ჭყიმი – კახ. და სხვ.

აჩეხავს, გაკაფავს, გაკაჭავს, მოთხრის. თუ გაუჩნდებოდა ვაზს ჭრაქი, ჭირი, ნაცარი და სხვ. გახმებოდა და გადაგვარდებოდა, იმდენად, რომ არც გადაწიგვნა უშველიდა და არც გადამუხვლა. ასეთ ვაზს აჩეხავდნენ. „ვაზი რომ გაკრიკინავდება, გადარჯულდებოდა, იმას ავჩეხავდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ნაცარიც ყველაზე წინ ჯანაანურას ააჩნდებოდა ხოლმე, ამისათვის გაკაფავდით ხოლმე და ამის მაგივრად რქაწითელას ვაწვევდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „გაკაფავდით“ (კახ., საბუე). „ვენახი გაუკაჭა წალდით“ (კახ., გურჯაანი). „ავანტყოფობა თუ გოუჩნდებოდა რამე ვენახს, მაგალითად ვენახის ჭირი, ნაცარი მოთხრიდნენ და წვამდნენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

მევენახე ვაზის დაბერებასა და გახმობას ვერ ურიგდება და ყოველ ზომას ხმარობს, რომ გამოაკეთოს იგი.

ვაზს დაადაბლებს, დაბლა, ძირს წევს, უშვებს. ვაზი ძირს მიდის. ზედმეტად გაზრდილი რქები უნდა გადაჭრან, ვაზი რომ არ დასუსტდეს. ასეთ საქმიანობას ვაზის დადაბლება (ვაზს დაადაბლებს) ეწოდება. „ვაზს მაღლა არ ავწევთ, დაბლა უშვებთ“ (ქართლ., სამხრ., „შინამრეწვ.“) „რა შეიბა ვენახმა, მარა ვერ მოუარა და წახდა, მერე დაადაბლა, მარა ვერ გამოკეთდა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ნეკით ვენახი დადაბლდება და მომბითაც ბევრს იბამს“ (ლეჩხ., ონჭეიში). „რაც უფრო ძირს მოუხვევ, ვენახი ძირს მიდის“ (იქვე). „სულ ზემოთ და ზემოთ ისხვლება... რამდენიც ძირს იქნება, უკეთესია, ნეკი ძირს წევს“ (იქვე). „სამს-ხუთს წელიწადში ვენახი უნდა გადაშენდეს, ხე დაისხეპოს, ვენახი დაბლა დაიშვას, გაისხლას და დამაგინდეს“ (გურ., „შინამრეწვ.“).

გაახლებს ვაზს, განახლდება. „ბებერი ვაზი უნდა გაახლო“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „გაახლდება ვაზი“ (კახ., ახმეტა). „ჩააწვენენ... მიწაში ვენახს... ვენახი რომ ჭავლებს გამოიღებდა, ამით ვენახი განახლდებოდა“ (გურ., „შინამრეწვ.“).

გადაახლებს ვაზს. „ვაზს რომ კარგი.... რქები ექნება, იმას გადავაწვევდით... და ამოვიდოდა რტო, როგორც გადაახლო ის არის“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ახალგაზრდავდება ვაზი. „რაც უფრო ძირს მოუხოვ, ვენახი ახალგაზრდება და ძირს მიდის“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი)

გაახალშენდება ვაზი. „ვენახი დავწიგნე გაახალშენდებოდა მიწაში ძირები (იმერ., გელათი). „ეს დამკვლელი, გადამხმარი ვაზია და აღარ გაახალშენდება“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

გაყმაწვილდება ვაზი. „ვაზი რომ დაბერდება, გავჭრით მიწას, ორმოს ჩავაწყობთ შიგა... და ის ერთი გადაიქცევა შვიდ-რვათ და გაყმაწვილდება“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ამრიგად გვაქვს:

აჩეხავს – ქართლ.

გაკაფავს – კახ.

გაკაჭავს – კახ.

მოთხრის - იმერ.

ვაზს დაბლა უშვებს – ქართლ., გურ.

გაახლებს ვაზს – ლეჩხ.

დაადაბლებს – ლექს.
გაახლდება ვაზი – კახ., გურ.
გადაახლებს ვაზს – ქართლ.
ახალგაზრდავდება ვაზი – ლექს.
გაახალშენდება – იმერ., ლექს.
გაყმაწვილდება – ქართლ.

გარეული ვაზი, ტყის ყურძენი

გარეული, ველური ვაზი, ტყის ყურძენი. ვაზი ველურად თითქმის მთელს საქართველოში იზრდება, თავისით გახარებულ გაზრდილ ვაზს გარეულსაც უწოდებენ, ველურსაც, ველურ ვენახსაც და ტყის ყურძენსაც.

„კრიკინა შავი და თეთრი ველური ჯიშია“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „კრიკინა გარეული ყურძენია, წითელი, ველური“ (იმერ., „შინამრეწვ.“). „ჩვენსკენ შობა (= ხარობს) ველური ვენახი – ადესა“ (ზ. აჭარ., ქართ. დიალ. I). „კაჭიჭი ტყის ყურძენია“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ქართულ ენაში ხშირ შემთხვევაში გარჩეულია გარეული ვაზი და გარეული ყურძენი. საბას განმარტებით „კრიკინა ველური ყურძენია“ და „უსურვაზი კრიკინა ვაზი“. ე. ი. ველური #87#

ვაზი. ასევე გაარჩევს გარეულ ყურძენსა და ვაზს კახელი გლეხიც. „უსურვაზს ვეძახით კრიკინა ყურძენს რომ გამაისხამს“ (ახმეტა). ასეთი განსხვავება გარეულ ვაზსა და გარეულ ყურძენს შორის ყოველთვის არ ჩანს.

კრიკინა ვაზი. გარეული ყურძენის აღმნიშვნელი მრავალი სახელწოდება გვაქვს. ერთ-ერთი ასეთი სახელწოდება არის კრიკინა. კრიკინა ქართული ენის კილოებში: „კრიკინა ვაზი ჭინკი (წვრილი, ქინძისთავისხელა იყო). კლდეებში ამოვიდოდა; წყლის პირზე. სახლში დავრგეთ, მაგრამ არ იმშვნია. შავი ყურძენია“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „კრიკინა კი სულ პატარა იყო, ჩიტი რომ აკენკავს, ისეთი იყო“ (იქვე). „კრიკინა შავი და თეთრი არის, ველური ჯიშია, წვრილი და გრძელი მარცვალი აქვს, ფოთოლი წვრილი“ (იქვე). „კრიკინა ყურძენია“ (ქართლ., ბერბ.). „კრიკინა ტყის ყურძენია ხეზე გადის, შავია“ (კახ., ახმეტა). „კრიკინა გარეული ყურძენია, წითელი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „კრიკინა ტყის ყურძენი“ (იმერ., ოზჩა). „გარეულ ვაზს რაჭაში... ეძახიან კრიკინას“ (რაჭ., ფრ.).

აღ. მაყაშვილის ცნობით ქიზიყში ტყის ყურძენს კირკენა ეწოდება, ხოლო ფშავში – კირკინა.

მორცხულა, მორცხვილი, მოცხარი, მენცხერო, ომცხვარო. რაფიელ ერისთავის ლექსიკონში ტყის ყურძენის ერთ-ერთ სახელწოდებად შეტანილია მორცხულა და აღნიშნულია, რომ იგი გურიაში იხმარება. მორცხვილი გვხვდება იმერეთში: „მორცხვილი ტყის ყურძენი იყო. მას კაცი არ აკეთებდა ღვინოდ; შავია. ჩიტები ჭამდა, სხვანაირად ძალყურძენას უძახოდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). ივანე ჯავახიშვილი მორცხულას

მოცხრულას უკავშირებს, რომელიც „გარეული ვაზის ყურძნის წვრილმარცვლიანობით მოცხართან მსგავსების გამომხატველი სახელი უნდა ყოფილიყო... ცხრ თანხმოვანთა კომპლექსის ადგილმონაცვლეობით მოცხრულა დროთა განმავლობაში მორცხულად ქცეულა“.³³ ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს უსურვაზის სინონიმად აღ. მაყაშვილის მიერ ლექსუმში დადასტურებული სიტყვა მოცხარი.

აღ. მაყაშვილი უსურვაზის ლექსუმში გავრცელებულ სინონიმად მოცხართან ერთად მენცხეროსაც ასახელებს. ლექსუმურ ლექსიკონში მიხეილ ალავიძეს შეტანილი აქვს სიტყვა ომცხვარო „მღვამბლი, ომცხვარო გარეული ყურძენი“.

#88#

კაჭიჭი. ტყის ყურძნის აღმნიშვნელი ტერმინი **კაჭიჭი** გვხვდება ქვ. იმერეთში. „კაჭიჭი – ტყის ყურძენი, თეთრი, ხეზე ება; ღვინო არ გამოგვიხდია, ყურძნად ვჭამდით; ძალიან გემრიელი იყო“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ბაბილო, ტყის ბაბილო, მთის ბაბილო. რაფიელ ერისთავის განმარტებით „ბაბილო არის კრიკინა, გრძღვამლი, უსურვაზი...“. ბაბილო გვხვდება ქართლში: „ბაბილო ტყის ყურძენია“ (ქართლ., ატენი). „ბაბილო იგივეა, რაც კრიკინა; გარეული წვრილი ყურძენია“ (ქართლ., დიალ). „ბაბილოს წვრილი მარცვალი აქ შავი, ყურძნის გემო“ (ქართლ., ხოვლე). „ქინწურა ან იმერული ვაზი ახლა შემოიღეს“ როგორც ტყის ბაბილო, ეგრეთი მარცვალი იცის“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ტყის ბაბილო გამოუსადეგარია... ფრინველების მეტს იმისაგან სარგებლობა არავის უნახავს“ (იქვე). „მთის ბაბილო ქართლში იხმარება აღ. მაყაშვილის ცნობით.

ძალყურძენა. იმერეთსა და ლექსუმში ძალყურძენა ჩვეულებრივ ისეთ ხვიარა მცენარეს ეწოდება, რომლის ნაყოფი ყურძნის მტევანს მიაგავს და არ იჭმება, მაგრამ იმერეთში იხმარება გარეული ყურძნის მნიშვნელობითაც. „მორცხვილი ტყის ყურძენი იყო... სხვანაირად ძალყურძენას ვეძახოდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დათვიყურძენა. „გარეულ ყურძენს რაჭაში... აქა-იქ ეძახიან ტყის ყურძენს, დათვიყურძენას და კრიკინას“ (რაჭ., ფრ.).

პანტაყურძენი. „ტყის ყურძენი, პანტაყურძენი წვნიკი კაკალი აქვს, მჟავა“ (აჭარ., მენთ.).

თხილაგუნა, თხილაკუნა. ქვემო იმერეთში გვხვდება ტყის ყურძნის აღმნიშვნელი სიტყვები თხილაგუნა, თხილაკუნა. „თხილაკუნას თეთრს, ხის, ტყის ყურძენს ვეძახოდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „თხილაგუნა თეთრი ყურძენი იყო“ (იქვე).

ბურუხი. ქვემო იმერეთში (სოფ ღვაბუნა, ხონის რაიონი) ველური ყურძნის მორცხვილის განმარტების დროს მთქმელს ნახმარი აქვს სიტყვა ბურუხი. „მორცხვილი ტყის ყურძენი იყო, მას კაცი არ აკეთებდა ღვინოდ. შავი იყო, ჩიტები ჭამდა, ბურუხი იყო (სუროსავით მოქნილი იყო და შემოხვეული ხეზე)“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). იმერელ გლეხს

³³ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 296.

ბურუხი ნახმარი უნდა ჰქონდეს მორცხვილის სინონიმად, მორცხვილის განსამარტავად. ამას მხარს უჭერს მეგრულში ბურეხის არსებობა ველური ყურძნის მნიშვნელობით.³⁴

#89#

ალ. მაყაშვილი შენიშნავს, რომ ბურუხი თანამედროვე მეგრულში მეტწილად დაქვეითებული ვაზის მიმართ იხმარება. მნიშვნელობის ასეთი გადახრა ბუნებრივია, რადგან ველური ყურძენი ველური ვაზი მდარე ხარისხის ვაზია, შდრ. კრიკინა, პატარა, უხეირო მტევანი კახეთში.³⁵

ბურძღუმი. ბურზღუმი. ივ. ჯავახიშვილი გარეული ვაზის სხვა ქართულ სახელებთან ერთად ასახელებს ბურძღუმსაც და აღნიშნავს, რომ ბურძღუმი ჰერეთსა და საინგილოში არის გავრცელებული. ალ. მაყაშვილს ველური ყურძნის აღმნიშვნელი ტერმინი საინგილოში დასახელებული აქვს ბერზღუმი.

ბრძღუამლი, ბრძღვამლი. ქართლის ცხოვრებაში გვხვდება გარეული ყურძნის აღმნიშვნელი ტერმინი ბრძღუამლი. „შესადრწუნებელ არს სვლა კაცისა... ტყისა სიჭშირითა... განრთხმული ბრძღუამლითა“ (ქართლ. ცხ., II, 261). გძღვამლი რაფიელ ერისთავის ცნობით გავრცელებულია იმერეთში.

ძღუამლი, ძღებელი რძღვამლი. ძღუამლი საბას შეტანილი აქვს ლექსიკონში. ძღვამლი, რძღვამლი იხმარება რაჭაში (ალ. მაყაშვილისა და დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონის მიხედვით).

ძღვამბლი. ძღვამბლი ალ. მაყაშვილის ცნობით რაჭაში იხმარება, მ. ალავიძის ცნობით კი – ლეჩხუმში. ამბროლაურში გარეულ ვაზს ძღვამბლი უწოდეს.

ზღვამბლი. „გარეულ ვაზს რაჭაში ძირითადად ძღვამბლი (ზღვამბლი) ეწოდება“ (რაჭ., ფრ.)

ძღვლამი, რძღვლამი. რაფიელ ერისთავის ლექსიკონში, აგრეთვე ნათქვამია, რომ ძღვლამი, რძღვლამი იმერეთშია გავრცელებული.

#90#

ზღვამილა. იმერეთში გავრცელებული გარეული ვაზის ერთ-ერთი სახელწოდებაა ზღვამილა. „ზღვამილა ნამდვილი ტყის ყურძენი იყო, ფერად წითელი. ფოთოლი დიდი მრგვალი და ფურცელი უკბილო ქონდა. მომწვრილო კეკალი და მრგვალი, გრძელი ტევანი ქონდა, კუმპალი (= ფხარი) მრგვალი ქონდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწ.“).

უსურვაზი. ქართლსა და კახეთში ველური ვაზის მნიშვნელობით გვხვდება უსურვაზი.³⁶ „უსურვაზი ტყეში იცის; წვნიკ ყურძენს ისხამს“ (კახ., ახმეტა). „უსურვაზს იმას ვეძახოდით, გრძელი რომ იყო, ისხამდა ყურძენსა“. უსურვაზსაც ვაახლებდით“ (ზ. ქართლ.,

³⁴ И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. СПб., 1914

³⁵ ბურეხზე მსჯელობის დროს ივ. ჯავახიშვილი სვამს კითხვას: „სამეგრელოში გავრცელებული... სახელი ბურეხი ისე გასაოცრად მიაგავს „ქერ-ფეტთა და სხვათაგან“, მათ შორის ხილისაგანაც დამზადებული სასმელის სახელს ბურახ-ს (იხ. საბას ლექსიკ.), რომ თავისდათავად იბადება საკითხი, ბურეხი-ც გარეული ყურძნის, ანდა მისგან დამზადებული სასმელის სახელი ხომ არ არის“-ო (ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 296).

³⁶ უსურვაზი იხმარება სუროს მნიშვნელობითაც.

„შინამრეწვ.“). ზემო ქართლშივე ზოგიერთის თქმით უსურვაში ვაზი არ არის. „ის (=უსურვაში) ტყვილია. მსგავსი ვაზისა, კი არ ისხავს რა, შემოეხვევა და ადის ხეზე“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). ივ. ჯავახიშვილი უსურვას ორ ნაწილად შლის: სიტყვის პირველ ნაწილს უსურს უკავშირებს „უსუარს“. „უსურვაში ქართულ ვაზსა ჰნიშნავს, ამ სახელში ქართველ მიწისმოქმედსა და მევენახეს გარეული ვაზ-ყურძნის დაბალი ღირსება გამოუმჟღავნებია.³⁷

ჭანჭყატო. სოფ. ოზაანელ (წითელწყაროს რაიონი) მთხრობელთა გადმოცემით „ჭანჭყატო ხეზე გადის, უსურვას მიეგვანება, ნარგიზოვით ყვითელი თავი აქვს წამოზმული, სამფოთლიანია, ვაზოვით არის“. ამ ცნობის საფუძველზე ეთნოგრაფი ი. ნანობაშვილი ჭანჭყატოს გარეული ვაზის ჯიშის სახელწოდებად ვარაუდობს (გვ. 52).

ამრიგად, გარეული ვაზის, ტყის ყურძნის აღსანიშნავად გვხვდება შემდეგი სახელწოდებები:

კრიკინა ვაზი – ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ.

კირკენა – ქიზ.

კირკინა – ფშ.

მორცხულა – გურ.

მორცხვილი – იმერ.

მოცხარი, მენცხერი, ომცხვარო – ლეჩხ.

კაჭიჭი – იმერ.

ბაბილო, ტყის ბაბილო, მთის ბაბილო – ქართლ.

#91#

ძალყურძენა – იმერ.

დათვიყურძენა – რაჭ.

პანტაყურძენი – აჭარ.

თხილაგუნა, თხილაკუნა – იმერ.

ბურუხი – იმერ.

ბურძლუმი – კახ., საინგ.

ბურზლუმი – საინგ.

ბრძლუამლი – „ქართ. ცხ.“.

ბრძლვამლი – იმერ.

ძღვამლი, რძღვამლი – რაჭ.

ძღვამლი – საბა.

ძღვამბლი – რაჭ., ლეჩხ.

ზღვამბლი – რაჭ.

ძღვლამი, რძღვლამი – იმერ.

ზღვამილა – იმერ.

³⁷ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 295.

უსურვაზი – ქართლ., კახ.

ჭანჭყატი – ქიზ.

#91#

თავი მეორე ვენახი

ვენახი. ვაზის ბაღის აღმნიშვნელი ძირითადი ტერმინი არის ვენახი, ძვ. ქართულში ვენაკი „შვილო, წარვედ დღეს და იქმოდე ვენაკსა ჩემსა“ (მათე, 21.28.DE). „აღდგა აქაბ და შთავიდა ვენაკსა“ (III. მეფ 17,2, ოშ.). „და განვიდა ველად კრებად არიოთისა და პოვა ვენაკი“ (IV მეფ., 39. 1, ოშ.). „განამრავლეთ მტილები თქუენი და ვენაკები თქუენი“ (ამოსი 4.9. იერუს), „ვენაკი დავასხ და ზღუდე გარემოვსდევ მას“ (ბას. დიდსი, 57.19). „შთავიდეს ორნივე ზოგად ვენაკსა მას შწნებულსა მისსა კეთილად – ნაყოფიერსა“ (გრ. ხანძთ. ოდ. 3, 11).

ვენახი თანამედროვე ქართული ენის კილოებში: „ეს ვენახი სამეტიანია“ (ქართლ., ბერბუკი), „ვენახს განიერი ალაგი უნდოდა, მაღლობი ალაგი, დაბლობში ვაზი არ გამოდგება“ (ქართლ., ჩრ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი – საცა ყურძენია, ვაზი“ (ქართლ., იკოთი). „ვენახი სამი ჩარეკი გვაქო“ (კახ., ყვარელი), „ვენახი ახო ადგილზე უფრო გამოდიოდა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ერთ ძმასა ჰქონდა მინდობილი გუთანი და ურემი, მეორეს – ცხვარი, მესამეს – სახლ-კარი და ვენახი“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „მინდოდა დღეს გულდაგულ შენი წაყვანა ვენახში“ (იმერ., ოზჩა). „ვისაც შორს ქონდა ვენახი, მარანი აუშენებია თვით ვენახში“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ვენახი კი აყვე, მაგრამ გადოუახლებიათ, გადოუბრუნებიათ, და ახალი ვენახი ჩოუყრიათ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

მენახი. სტ. მენტემაშვილს აჭარაში ჩაუწერია მენახი. „აქ თაა, მენახი არ არისო, მენახი ბარ ადგილებში იცისო“ (აჭარ., მენტ.).

ვენახი ფართოდ არის გავრცელებული ქართული ენის კილოებში, მაგრამ გვხვდება სხვა სახელწოდებაც ვენახთან ერთად, თუ მის მაგივრად. ეს ტერმინებია ვენაკოვანი. სავენაკე, საყურძენი, მამული, ვაზიანი, ვაზი.

#93#

ვენაკოვანი (ვენაკოანი). ძველი ქართული ენის ძეგლებში გვხვდება ვენაკოვანი. „ეგრჭთ ჰყო ვენაკოვანი შენი და ლელოვანი შენი“ (გამოსლვ. 23. 11). „დამადგინეს მე მცველად ვენაკოვნისა“ (ქება, ქებ. 15.1. ოშ).

სავენაკე. სავენაკე, ვენაკოვანის მსგავსად, ვენახისაგან ნაწარმოები სიტყვაა და ვენაკოვანისაგან განსხვავებით, დღესაც იხმარება. მხოლოდ თანამედროვე ქართულში სავენახე გამოხატავს, რომ რაიმე ვენახისათვის არის გამზადებული, ვენახისათვის არის განკუთვნილი. „მიწას სავენახე დ ჩვენ სამ ჩარეკზე ვაბრუნებთ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „სავენახე ადგილს იქ ირჩევენ, სადაც ფშვნილი მიწა იყო“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „მიწა სავენახედა მაქვს მოხნული“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). ძველ ქართულში სავენაკე ორივე მნიშვნელობით გვხვდება. სავენაკე გამოხატავს რომ ვენახისათვის არის განკუთვნილი

(ადგილი, საქმე). „რომელთა აქუნ მის საქმისა მეცნიერებაჲ, – გინა თუ სამჭედლოდ იყვის გინა სახუროვნოდ. გინა სავენაჯჳ, – და მათ თანა დაიურვოს სამამოს“ (ცხ. იოვ. და ეფთ., 74,4). საბას სიტყვა აგარაკი ასე აქვს განმარტებული: „ესე არს ადგილი საყანური, გინა სავენაჯე, გინა დაბა“.

სავენაჯე-ვენახის მნიშვნელობით: განიყვანეს იგი გარეშე სავენაჯესა მას და მოკლეს. აწ რად უყოს მათ უფალმან სავენაჯისამან?“ (ლუკა. 20,15 CDE). ლელჳ ვისმე ედგა ნერგი სავენაჯესა თჳსსა, და მოვიდა და ეძიებდა ნაყოფსა მისგან და არა პოვა“ (ლუკა, 13.6C). „განაგდეს გარე „სავენაჯისა მისგან“ (მათე, 21.39DE). „სავენაჯე იქმნა საყურელისა რქისა ადგილსა პოხილსა“ (ბას. დიდი 57. 18).

საყურძენი, საყურძენი. საყურძენი „ვენახის“ მნიშვნელობით მხოლოდ ძველ ქართულში გვხვდება. „რამეთუ მსგავს არს სასუფეველი ცათაჲ კაცსა მამასახლისსა, რომელ გამოვიდა განთიადითგან დადგინებად მოქმედთა საყურძენსა თჳსსა“ (მათე, 20.1C). „მივედით თქუენცა საყურძენსა მას ჩემსა და რაჲ-იგი ღირდეს მიგცე თქუენ“ (მათე, 20,4C); „მივედ დღეს და იქმოდე საყურძენსა ჩემსა“ (მათე, 21.28C). „საყურძენი იგი მისცეს სხუათა მოქმედთა, რომელთა მისცოდინან მას ნაყოფი ჟამთა მათთა“ (მათე. 21.41C). „შეიპყრენით მელნი მცბიერნი #94#

გამრყუნელნი საყურძენისა ჩემისანი“ (სახისა სიტყ., 24.20-31). „იხილენ რა ჩოვენებით მჯეცნი მძვნვარენი. განმრყოვნელნი შრომით დანერგოვლთა მათ საყოვრძენთა“ (სას. პოეზ., ჟგ. 87).

მამული. ქართული ენის დასავლურ კილოებში, ვენახის გარდა, ვაზნარის მნიშვნელობით გვხვდება მამული.³⁸ „ვისაც დიდი მამული ჰქონდა საკრეფი ჩვენში, ყურძენის კრეფაზედ ნადს იხმარდენ“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „მამული ქობმა გააფუჭა და არ ვიცი ჩვენში კაცი უღვინოდ როგორ გაძლებს“ (იმერ., ბერ.). „მამულები რავარია თქვენსკენ“ (იმერ., ჭორვილა). „ეს³⁹ მამულის ყურძენია, იგი ადესაა ხეზე შესული“ (იმერ., წითელხევი). „დიდ ხუთშაფათს და ამაღლობას ვიცოდით ყანაში და მამულში წრა ბალის (მწარე ბალი) ჯოხის დასმა“ (ლექს., „შინამრეწვ.“). „მამული მაქ გზაში, იქანე დავდგე, ვაშს რა ვუყო?“ (ქვ. ლექს., დერჩი). ქიზიყში მამულად ვენახი იგულისხმება თითქმის ყოველთვის“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“).

ვაზიანი. შედარებით იშვიათად იხმარება ვენახის მნიშვნელობით ვაზიანი. „ვაზიანში ბალახს სათიბელათი ვთიბავთ. ნამგალი სათიბელაზე დიდია და გაშლილი“ (ქართლ., ატენი). „ლობიოს დავეთესავთ შიგ ვაზიანში“ (იქვე). „ვაზიანი – ყურძენი რო დგა“ (ქართლ., ხოვლე). „ვაზიანს დაბარვა უნდა. ერთ წელიწადს მაინც უნდა დაიბაროს მეორე წელიწადს გაითოხნოს“ (ქართლ., იკოთი). „ვენახს ვემახით ვაზიანსა, ერთ ცალზე არ ვიტყვი“ (ქართლ., ყანჩავეთი).

³⁸ ქართლსა და კახეთში მამული უფრო ფართომნიშვნელობით იხმარება. „მიტო მამულზე ზედსიძედ მივიდა“ (კახ., ახმეტა). „მამული არის ეზო, ბახჩა, ვენახი“ (კახ., ყვარელი). „მამულში ყველაფერი მოგვყავ წიწაკაც, კომბოსტოც“ (ქართ., ბერბუკი). „მამული – მიწა“, ე. ი. სახნავ-სათესი (ქართლ., ნოსტე). „თუ ამპარტავანი მამულია, ლასტი ზოგ ხუთ საყენზეც გააქვს“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „სულ მამულია ეს, რო ხნამენ“ (ქართლ., იკოთი).

³⁹ აჩვენებს ყურძენს.

ვაზი. ვენახის მნიშვნელობით უხმარიათ აგრეთვე. ვაზიც. „სათიბელათი ვაზი უნდა გაგვეთიბნა წელიწადში ორჯერა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის ვენახის მნიშვნელობით ხმარება მოულოდნელი არ არის, რადგან ქართულისათვის ბუნებრივია კულტურის და ამ კულტურით დათესილი ადგილის ერთი და იმავე სიტყვით აღნიშვნა. „ლობიოში მივდივარ“, „სიმინდში ძროხა შესულა“ და სხვ.

#95#

შევაჯამოთ ვაზნარის ვაზის ბაღის აღმნიშვნელი ტერმინები, – ვენახი და მისი სინონიმები გვექნება:

ვენახი – საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში.

ვენაჯი – ძვ. ქართ.

მენახი – აჭარ.

ვენაჯოვანი, ვენაჯოანი – ძვ. ქართ.

სავენაჯე – ძვ. ქართ.

საყურძენი, საყურძნე – ძვ. ქართ.

მამული – იმერ., გურ., ლეჩხ.

ვაზიანი – ქართლ.

ვაზი – ქართლ.

ვენახისაგან და მისი სინონიმებისაგან ნაწარმოები სიტყვები გვხვდება ახალსა და ძველ ქართულში: „ნავენახარი ადგილი. სადაც წინათ ვენახი იყო გაშენებული და ახლა სახნავ-სათესადაა გადაქცეული“ (დ. ჩუბინ.). „ნაზურევი – ადგილი, სადაც წინათ ზუარი იყო“ (იქვე). „ვეშაპნი გამოჩნდეს ანჩისა ვენაჯსა და მევენაჯენი ივლტოდეს“ (გრ. ხანძთ., TP ძე 1.III). „მერმე თვნიერ მჭედელთა და ხუროთა და გალატოზთა და მევენაჯეთა და ნავის-მოქმედთა და სხუათა ესევითართა ამის ესევითარისა ვრცელისა ლავრისა დამჭახვა უღონო არს“ (ცხ. იოვ. და ეფთ. 20.25). „მევენახე, ვინც ვენახს უვლის – მემამულეც ქვია“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „მეზვრე – ვენაჯის მცველი“ (საბა). „მეზუარე ყურძნის დამკრეფი“.⁴⁰ „რომელნიმე დაადგინნეს... მწველად და მომკალად, ვენაჯის მოქმედად და მეზუარედ“ (I მეფ. 8, 12, ოშ.). „მეზვრე ვენახის მომვლეელი“ (ქიზ., მენტ.). ძველ ქართულში გვხვდება, აგრეთვე, მოქმედი ვენაჯისაჲ, უფალი ვენაჯისაჲ, მუშაკი ვენაჯისაჲ და სხვ. „მოვიდეს და წარწყმიდნეს მოქმედი იგი მის ვენაჯისანი“ (მარკოზ. 12.9 C) „მე ვარ ვენაჯი ჭეშმარიტი, და მამაჲ ჩემი მოქმედი არს“ (იოვ. 15., 1 CDE). „რომელ გამოვიდა განთიადითგან დადგინებად მოქმედთა საყურძნესა თვსსა“ (მათე, 20.1C). „რადმე უკუე უყოს უფალმან მის ვენაჯისამან (მარკოზ., 129. C). „მოვედ აწ მონაო სახიერო და სარწმუნოო მოვშაკო ქრისტეს ვენაჯისაო. (სას. პოეზ. რნა).

#97#

როგორც ცნობილია, ვენახი ძველ ქართულსა და ახალი ქართულის დიალექტებში გვხვდება ყურძნის ხისა და ყურძნის ბაღის მნიშვნელობით, ძველი ქართული ენის ერთსა და

⁴⁰ ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

იმავე ძეგლში გვხვდება ვენახი ორივე მნიშვნელობით. მაგალითად ოთხთავში: 1. „მე ვარ ვენაჲ, და თქუენ რტონი“ (იოვ., 15. 5 CDE). „ყოველმან ვენაჲმან რომელ ჩემ თანა დამკვდრებულ არს და არა გამოიღოს ნაყოფი მოჰკუეთოს იგი“ (იოვ. 15.2C) და სხვ. 2. „განვიდა განთიად დადგინებად მუშაკთა ვენაჲსა თვისსა“ (მათე, 20.1DE); „წარავლინა იგინი ვენაჲსა თვისსა“ (მათე, 20.2TE) და სხვ.⁴¹ ასევე დაბადებაში: 1. „გამოაბას ვენაჲსა კიცვ ვირისა მისისაჲ“ (49. 11) და 2. „იყო ვენაჲი წინაჲმე ჩემსა და ვენაჲსა მას სამნი ძირნი“ (40, 10). ბასილი დიდი: 1. „სხუად არს სიტკბოებაჲ ვენაჲისაჲ, და სხუად – ვაშლისაჲ“ (61.8) და 2. „ვენაჲი დავასხ და ზღუდე გარემოვსდეჲ მას“ (57.19). ვისრამიანში: 1. „ვენაჲისაებრ ნაყოფიერი ხე იყავ“ (88.14). და 2. „ვენაჲსა ჰგუნდა ვისისა პირი, ვენაჲისა კარი მაგრა ხშულიყო“ (56,3) ივ. ჯავახიშვილი სვამს კითხვას: „ვენახის პირვანდელი მნიშვნელობის შეცვლის პროცესი ხომ უკვე ასეთ შორეულ ხანაში არ დაიწყო, როდესაც ეს ძეგლი (=დაბადება) გადმოუქართულეზიათო.⁴²

საბას ლექსიკონში შეტანილი აქვს „ვაზი – ყურძნის ხე“, ხოლო სხვადასხვა სიტყვის განმარტებაში ვაზის მნიშვნელობით ვენაჲს ხმარობს. მაგალითად, „ჯოჯვა – ვენაჲის შტოს მოტეხა“, ვყელავდი – ვენაჲს სარზე ვაკრავდი“. „სასხლევი – ვენაჲის დანა“ და სხვაი ზოგიერთი სიტყვის განმარტებაში ვენაჲი ვაზნარია. მაგალითად, „ზვარი – მეპატრონის ვენაჲი“, „მეზვრე-ვენაჲის მცველი“ და სხვ. საბა ორბელიანი თვით ვენახს განმარტავს როგორც საყურძნეს და წყაროდ ასახელებს დაბადებას „მიცემაჲდ შენდა ქალაქებისა მის... რომელნი არა შენ აღაშენე ვენაჲებისა მის და ზეთის ხილებისა რომელ არა შენ დანერგენ“ (2 შჯ. 6. 11, ოშ.), სადაც ვენახი ყურძნის ხის მნიშვნელობით არის ნახმარი, უნდა ვიფიქროთ, რომ ვენახის განმარტებაშიც „ვენაჲი საყურძნე“, საბა საყურძნე ხეს გულისხმობს, ე. ი. როგორც ძველ ქართულში, ისე საბას ლექსიკონშიც ვენახს, „ვაზნარისა“ და „ყურძნის ხის“ მნიშვნელობით ხმარება, ამავე დროს ტერმინ ვაზის (ყურძნის ხე) არსებობა და ვაზნარის #98#

აღმნიშვნელი ტერმინების ვენაჲოვანი, სავენაჲე, საყურძნის ერთდროულად არსებობა ასახულია საბას ლექსიკონში.

დობილო. ადგილს, თუ იქ ბევრი ხე დგას, რომელზეც ვაზია ასული იმერეთსა და გურიაში ეძახიან დობილოს: „დობილო ადგილია, სადაც ხეებია და ზედ ყურძენი“ (იმერ., ობჩა). „ამ ადგილზე ხეები იყო და ზედ შავში მალღარი ყურძენი, ამ ადგილს ახლაც დობილო ეწოდება“ (იქვე). „სა ნახეს ცხვრები? – დობილოში იყვენენ“ (ზ. იმერ., მოწ. I, გვ. 526). ილია ჭყონიას თავის „სიტყვის კონაში“ დობილოს განმარტებაში უწერია: „ასე ეძახიან დასავლეთ საქართველოში ერთს რომელიმე ადგილას ხშირად გაშენებულ ხეებზე აშვებულ ვენახს“.

⁴¹ ამავე ძეგლში გვხვდება ტერმინი ვაზიც: „არა თუ ვინმე დაადგრა ჩემ თანა განვარდა იგი გარე ვაზი, განჲმა“ (იოვ. 15. 6c) მხოლოდ ვაზი რტოს მნიშვნელობით არის ნახმარი და არა ყურძნის ხისა.

⁴² ი. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 291.

დობირო. დობილოს გარდა გურიაში გვხვდება დობირო,⁴³ „დობირო არის ვაკე ადგილი, სადაც ვენახის ვაზები ხეებზეა გაშენებული“ (გურ., ჟღ).

#98#

თავი მესამე
ვაზის, ვენახის სამუშაოები
ვაზის დარგვა, ვენახის გაშენება

ვაზი შეიძლება თესლით გაეხარებიათ, მოჭრილი ლერწით, ნამყენით და, აგრეთვე, მოუჭრელი ლერწით (ლერწის გადაწვენიით). ყველა შემთხვევაში სავენახე ადგილსა და ნიადაგს შეარჩევდნენ, დასარგავ და გადასაწვენ ლერწებს, დამყნილ ნერგებს დაამზადებდნენ, მიწას გადააბრუნებდნენ, არხს გათხრიდნენ, დაშრავდნენ, ლერწს ჩარგავდნენ, თუ ჩააწვენდნენ, მიწას დააყრიდნენ, მოტენიდნენ, დარგულსა და გადაწვენილ ლერწს ორ-სამ კვირტზე თავს ამოაყოფინებდნენ, ფხვიერ მიწას წააყრიდნენ. აუკოკოლავებდნენ გაზაფხულზე კვირტი ახალ ყლორტებს ამოიყრიდა, პირველ ორ-სამ წელიწადს ახალ ნერგს დატუკავდნენ. მესამე წლიდან ვაზს უვლიდნენ ჩვეულებრივი წესით. შეწამლავდნენ, შეხარდნავდნენ, ააკრავდნენ, გამორჩნიდნენ და სხვ.

განვიხილოთ ვაზის დარგვის, ვენახის გაშენებისა და მასთან დაკავშირებული საქმიანობის აღმნიშვნელი ტერმინები.

ვაზს დარგავს, მიურგავს, ჩარგავს. ვენახის გაშენებისათვის საჭიროა რქის (ნერგის, ნამყენის) დარგვა. ამ მნიშვნელობით იხმარება ტერმინი დარგავს თავისი ვარიანტებით (მიურგავს, ჩარგავს და სხვ). „ლერწს ასე რგავენ: მოღუნავენ და ორივე მხრით ამოაყოფინებენ თავს მიწაში“ (ზ. იმერ., შინამრეწვ.). „ვენახს უნდა კარქი ვაკე ადგილის ამორჩევა. წინეთ ასე რგავდენ: ოთხკუთხათ ამოჭრიდენ მიწას და ჩარგავდენ შიდ ლერწს“ (იქვე). „(მოთხრილ ნაწყენს) რიგში დავრგავთ შვიდი ჩარექის დაცილებით“ (ქვ. რაჭა, შინამრეწვ.). „ჯერ რომ დავრგამთ, მიწას წავაყრით, რომ ამოხეთქს, მოვრწყამთ“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

„შემოდგომაზე რომ გადავაბრუნებთ მიწას, გაზაფხულს დავრგამთ“ (იქვე). „მიწას გადავაბრუნებთ, დავსაჯნავთ, დავაპალოებთ და დავრგავთ ლერწს სამი არშინის სიშორეზე“
#99#

(ლექს., „შინამრეწვ.“). „ახლათ დარგულ ლერწს შემოუშლით, რომ ზედა ფესვი არ გეიკეთოს“ (იქვე). „ხშირად ტყიან ადგილებს კაფამდენ, დასტოვებდნენ მხოლოდ ზოგიერთ ხეებს ვენახის მისარგველად“ (გურ., „შინამრეწვ.“) „გასწმენდენ ადგილს, ორ-სამ წელიწადს იზამდენ ყანად და შემდეგ, როცა ხეები წამოიზრდებოდა, მიურგავდენ ხეებს ვენახს“ (იქვე), „ვაკე ადგილებზე ვენახ მიურგავდენ თხემლას ხეებსაც“ (იქვე) „ვაზი გაისხლა, გაზაფხულზე

⁴³ გ. შარაშიძის განმარტებით, დობირო აგრეთვე გარკვეული ადგილის (ნაყანების) აღმნიშვნელი ტერმინია. შდრ. ნიადაგის აღმნიშვნელი ტერმინი „დობირა“ და „დობერა“ („ვაკე, მაგრამ მომალლო ალაგი“ პ. ჭარაია).

აიჭრა რქა. არც ფოთოლი აქვს.. ჩაერ გავთ მიწაში. ეს არის ჩაყრა (კახ., ყვარ.). ვენახს რო დაბარავდენ, მიაყრიდენ ნაკელს და ისე ჩარგავდენ ლერწს“ (ზ. იმერ., შინამრეწვ.). „დაბარავდენ მიწას. მერე ჩარგავდენ ლერწს, სამ კვირტზე ერთი კვირტი მალლა იყო და ვორი ძირს“ (იქვე). „ყურძნის ჭავლს ჩამოვიდებთ ძირში, ჩავამაგინებთ, ჩავრგავთ“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, 411).

ჩანერგავს. „ამოთხრილ მიწაში ჩანერგავენ ლერწს, როცა გეიხარებდა, იქით-აქეთ გადაწინდინდენ“ (ზ. იმერ., შინამრეწვ.).

ჩასვამს. „რქას რომ ჩავსვამთ მიწაში, მიწას დავაყრით, დავფარავთ. მერე ფოთოლს ამაიტანს და მაირწყვება“ (კახ., ყვარ.).

ჩაასობს. „მუხლებად დაჭრილ ლერწებს ჩავასობ გადაბრუნებულ მიწაში“ (ქვ. იმერ., შინამრეწვ.). „ძირიან ლერწს ჩაასობ მიყოლებით“ (რაჭა, ამბროლაური). „ნამყენს გადაბრუნებულ მიწაში ჩავასობთ ისე, რომ დამყნილი ზევით დარჩეს მიწიდან“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ჩავადებს. „რქას ჩავადებდით“ (შ. კახ., მარტ.. იმნ.), „რქას კიდენა 3-4 ადგილას ჩავადებდით, ზოგი იხარებდა, ზოგი არა, ერთ არშინ გამოუშვებდით კიდე, სამ-ოთხ ჩავადებდით“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“).

ჩადგამს. „დასაბავ რქას ჩავდგამთ ჭანჭრობ ალაგას და იხარებს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

დააბავებს, ჩააბავებს. „თავკვერი ვაზი იცის ხიდისთავში აქ (მეჯვრისხევში) ბევრჯერ დავაბავე, არ ივარგა“ (ზ. ქართლ., შინამრეწვ.). „გავჭრიდით სიგრძეზე გრძელ რქებს, ორ რქას გადაუბავდით წვერებს ერთმანეთზე და ჩავაბავავდით და მივაყრიდით მიწას, მივცემდით წყალსა“ (იქვე).

ამრიგად, ვაზის დარგვის აღმნიშვნელი სახელწოდებებია:

დარგავს – იმერ., რაჭ., ლეჩხ.

მიურგავს – გურ.

ჩარგავს – კახ., იმერ., აჭარ.

#100#

ჩანერგავს – იმერ.

ჩასვამს – კახ.

ჩაასობს – იმერ., რაჭ.

ჩავადებს – კახ., ქიზ.

ჩადგამს – ქართლ.

დააბავებს; ჩააბავებს – ქართლ.

ვენახს გააშენებს. „ვაზის გარკვეული წესით დარგვასა და გახარებას ვენახის გაშენება ეწოდება. აშენებს, შენებული გვხვდება ძველ ქართულში: მერმე აშწნოთ ვენაჰები მთასა სამარიადასას“ (იერემ., 31,5 იერუს.). „შთავიდეს ორნივე ზოგად ვენაჰსა მას შწნებულსა მისსა კეთილად ნაყოფიერს“ (გრ. ხანძთ.).

ტერმინი **გააშენებს** თანამედროვე ქართული ენის კილოებში: „წინათ რქაზე აშენებდენ“ (ქართლ., ყანჩავეთი). „რქებს რომ მოვჭრიდით, იმას გავამწკრივებდით. გავამრავლებდით, გავაშენებდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ჯერ არ არის გაშენებული ვენახი, სავენახეა და ვაზი უნდა ჩავყარო“ (კახ., გავაზი). „არ ვიცოდით ვაზის პირდაპირ ჩაყრა ერთბაშად და ერთი ვენახის აშენებას მთელ ჩვენ სიცოცხლეს ვუნდებოდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“) მეორე-მესამე წელიწადს გადავაწვენ-გადმოვაწვენდით, გადავწინავდით, ის – იქიდან, ის – აქიდან ერთმანეთში გაიბმებოდა და აშენდებოდა ვენახი“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „როცა ვენახი აშენება გვინდოდა, ჯერ გადავჭრიდით შარებათ ორ ბარი პირზე“ (იქვე). ძველი ვენახის ამოვარდნის შემთხვევაში ახალი ვენახის გაშენებას შეუდგებოდა“ (კახ., ბოჭორ.). ვენახის გასაშენებელი იარაღი ეს იყო: მახვილი, ხელწალდი“ (გურ. „შინამრეწვ.“). „ვენახის გაშენება-მოვლისათვის (საჭიროა: სამ-ხუთს წელიწადში ვენახი უნდა გადაშენდეს“ (იქვე).

ვენაჯს დაასხამს. ვენაჯს დაასხამს გვხვდება ვენახის გაშენების მნიშვნელობით ძველი ქართული ენის ძეგლებში. „კაცი ვინმე იყო მამასახლისი, რომელმან დაასხა ვენაჯი და შეზღუდა იგი“ (მათე 21. 33 C). „კაცმან ვინმე დაასხა ვენაჯი და მისცა მოქმედთა“ (ლუკა, 20.9 C). „ვენაჯი დაასხა კაცმან და გარემოის მოზღუდა და აღმოთხარა ტაგარი და ქმნა გოდოლი და მისცა იგი მოქმედთა და წარვიდა“ (მარკოზ 12.1 C). „ვენაჯებსა ნუ დაასხამთ“ (იერემ., 35,7 იერუს.). „ვენაჯი დავასხ და ზღუდე გარე-მოვსდევ მას“ (ბას. დიდი. 57,3).

#101#

ვენაჯს დანერგავს. ძველ ქართულში ვენაჯის დასხმის გარდა გვხვდება აგრეთვე ვენაჯის დანერგვა. „აღვიშენენ ჩემდა სახლნი, დავნერგე ჩემდა ვენაჯნი“ (ეკლესია სტ., 24 იერუს. „მესამესა წელსა სთესოთ და მოიძკოთ და დაჰნერგოთ ვეწამები (IV მეფ. 19, 29. ოშ), „დასანერგავად ვენაჯისა“ (მიქია, 1,6. იერუს.) „მე დავნერგე შენ მე წავალ ნაყოფიერად“ (იერ., 2,21, იერუს.). „მცირედ ვენაჯნი ჭირით და ურვით დაუნერგვან და ეგრჭთვე მტილები“ (გრ. ხანძთ. 24.26).

ვენახის კეთება: „მარტიდან უნა დავიწყოთ ვენახის კეთება“ (იმერ., ქართ. დიალ., I, 462).

ვაზს ჩაყრის. „სუ ნიადაგი იყო, ე. ი. არაფერი – არც ხე, არაფერი იყო, მერე ვაზი ჩავყარეთ“ (ქართლ., ბერბ.) „ჩავყრიდი ვაზსა მწვანეს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ახლად რომ ჩავყრიდით ცარიელ მიწაში ვაზსა, იმას ბაგას ვეტყოდით“ (იქვე). „უნდა გადააბრუნო დედამიწა არშინზე, ისე ჩაჰყარო ბაგა“ (ქართლ., სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ჯერ არ არის აშენებული ვენახი. სავენახეა და ვაზი უნდა ჩავყარო“ (კახ., გავაზი). „ვაზის ჩაყრა, ახლად რო გააშენებ, დარგვა – სათბურში ნახერხს ჩავყრით, დამყნობილებს ნახერხში ჩავსხამ“ (კახ., ყვარ.). „ვაზი გაისხლა, გაზაფხულზე აიჭრა რქა, არც ფოთოლი აქვს, ჩავრგავთ მიწაში. ეს არის (ვაზის) ჩაყრა“ (იქვე). „გვინდა ვაზი ჩავყაროთ, თავსა და ბოლოში ჰალოებს დავარჭობთ, მართულს გავაბამთ“ (კახ., საბუე). „ამოთხრილ, დაბარულ მიწაში ჩაჰყრიდა რქას და მიაყრიდა მიწას. გაზაფხულზე გაიკეთებდა კვირტს. ტოტებს ამოიტანდა“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „წელს რომ ჩავყრით ვენახს, ახალშენს უძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მარტში რომ ჩავყრით ნაწყენს, მაისში ამოსულია“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

დაბაგავს, დაბაგვა, დაიბაგება (ვაზის დაბაგვით ახალი ვენახი – ბაგა კეთდება): „წინათ რქაზე აშენებდნენ, დაბაგამდენ“ (ქართლ., ყანჩ.). „უნდა დაიბაგოს ესე: რუები გაიჭრება და რქას გაურიგებთ, მერე მივაყრით მიწასა და მერე მოირწყვება და იხარებს“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“).

ვაზს გაახლებს. გამხმარი ვაზის ადგილზე ცარიელი ადგილი რომ არ დარჩეს ვენახში, ახალი ვაზის გახარება არის საჭირო. ახალი ვაზის გახარებას, ვაზის გაახლება ეწოდება. „გაუთხრიდით განივრად სამარეს ორი ბარის პირს, მერე გადვიყვანდით რქასა და ველს გავავსებდით და გავახლებდით ვაზსა. როგორც გავახლებდით, ისე გავამრავლებდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

#102#

„უსურ ვაზსაც ვახლებდით, განა სულ ძირიანად კი არ მოვჭრიდით, ვახლებდით“ (იქვე). „იცოდენ ძველათ ვაზის გადაბარვა, ვაზის გაახლება“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ვენახის ავსება. ვენახში ცარიელი ადგილის ვაზის გადაწვევით შევსებას ვენახის ავსება ეწოდება. „ავსება ვენახისა – ვენახის შევსება ვაზით“ (ქიზ., მენტ.). „მესამე წელიწადს მწკრივში გავასწორებდით, დავშარავდით და მეოთხე წელიწადს დავიწყებდით ავსებას. ექვს წლამდე უნდოდა (ვენახის) ავსებას“ (კახ., „შინამრეწვ.“).

გაავსებს, გადაავსებს, შაავსებს. „გაუთხრიდით განივრად სამარეს ორი ბარის პირს, მერე გადვიყვანდით რქასა და ველს გავავსებდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „გადავწიდნიდით და გადავავსებდით, შარი შარ... ჩავყრიდით და ამას ვეძახოდით ბაგას“ (იქვე). „თუ ვაზი ამოხმებოდა, სხვა ვაზს გადავწვენდით და შაავსებდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“).

ამრიგად, ვენახის გაშენების და შევსების აღმნიშვნელი ტერმინებია:

გააშენებს (ვენახს) შენებული – ძვ. ქართ., ქართლ.

აშენდება, აშენება, აშენებული – კახ., ქიზ.

გაშენება, გასაშენებელი – გურ., კახ.

დაასხამს ვენახს – ძვ. ქართ.

დანერგავს – ძვ. ქართ.

ვენახის კეთება – იმერ.

ჩაყრის – ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ.

დაბაგავს, დაიბაგება – ქართლ.

გაახლებს – ქართლ., რაჭ.

ავსება – კახ., ქიზ.

გაავსებს, გადაავსებს – ქართლ.

შაავსებს – კახ.

გადაწვენს ვაზს, რქას (ვაზის გადაწვენა), **გადმოაწვენს, დაწვენს (დაწვება), ჩაწვენს.** ვენახის ავსება, ვაზის გაახლება ხდება რქის გადაწვევით, რქის გადაწვევით ვენახის გაშენებას

სხვადასხვა სახელს უწოდებენ. ერთი მათგანია გადააწვენს. ტერმინი გადააწვენს (გადაწვენა, აწვენს, დააწვენს, გადმოაწვენს, ჩააწვენს და სხვ.). საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში #103#

იხმარება. თუმცა გადააწვენს ტერმინთან ერთად ქართველი მეურნე სხვადასხვა კუთხეში სხვა ტერმინებსაც ხმარობს (წიდნავს, გადაწიგვის, დაამაგინებს). „ნაცარიც ყველაზე წინ ჯანაანურას ააჩნდებოდა ხოლმე, ამისათვის გავკავავდით ხოლმე და იმის მაგივრად რქაწითელსა, საფერავსა და სხვა ყურძნებს ვაწვენდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“) „ვაზის წვენა უფრო მაშინაა კარგი, ვინემდისინ კვირტი გამოა, მერმე კი არა“ (შ. კახ., მარტ., იმნ.). „ამდენი და ამდენი ვაზი მაქვს საწვენი“-ო (შ. კახ., ბოჭორ). „ვაზს რომ კარგი ტოტები, რქები ექნება, იმას გადავაწვენდით და გადავმუხლავდით და ამოვიდოდა ახალი რტო, როგორც გადააახლო ის არის“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „როცა ვაზი ბერდება, ოთხ რქას ვუშვებთ ზედა, გადავაწვენთ და შეემატება ვაზი ვენახს“ (კახ., ყვარ). „გაზაფხულზე რომ გადააწვენ, ამოიტანს რქებს“ (კახ., გურჯაანი). „თუ ვაზი ამოხმებოდა, სხვა ვაზს გადავაწვენდით და შევავსებდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის ძირიდან გავჭრიდით ორ ბარის პირზე და გადავაწვენდით, რო ერთ არშინზე ახლო არ დამდგარიყო“ (იქვე). „აპრილის მერმე კი კვირტი სცვივა და გადაწვენა აღარ შეიძლება. თითო ვაზი თავნის გარეთათ სამ-ოთხ ვაზსა მატულობდა“ (იქვე). „გადაწვენა გაუჭრი მიწას, წეიყვან ლერწს და ამოაყოფინებ თავს“ (იმერ., საქარა). „ერთ ნეკს მარჯვნივ გადავაწვენდით სამ ჩარექზე კვალში და მეორეს – მარცხნივ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ერთი არშინის სიგრძეზე ძველი ლერწიდან მიწას ამოზარავდენ თითქმის ორ ჩარექ ნახევარზე, ნეკს გადმოაწვენდენ ამოზარულში“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „რქას კიდენა სამ-ოთხს ერთ ადგილას ჩავვაგდებდით, ზოგი იხარებდა, ზოგი არა... მერმე ის რომ იხარებდა, მეორეს მესამე წელიწადს გადავაწვენ-გადმოვაწვენდით“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „დატუკული ვაზი რქებს გაიტანს – საწვენ რქას გაიკეთებს და მომდევნო შემოდგომაზე ან გაზაფხულზე დაწვენა“ (კახ., ბოჭორ., 12). „გაითხრებოდა მიწა სამ ჩარექ სიღრმეზე, არშინი სიგრძე ექნებოდა და რქას ჩააწვენდენ ნახევრად და ამოუშვებდენ ზევით ერთი ჩარექი დონს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „საცა ვაზი უნდა გადაგვეწვინა, – იქ ორი ბარი პირ ამოვიღებდით და ვაზ ჩავაწვენდით, წვერს იქ ამოუშვებდით, საცა აკლდა“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“).

#103#

წიდნა. წიდვნა. წიდნა, წიდვნა ვაზის გადაწვენით გამრავლების აღმნიშვნელი სიტყვებია. „წიდნა – ვენაჯის გარდაფლვა“ (საბა). „წიდნა – ვაზს რომ კარგი ტოტები, რქები ექნება იმას გადავაწვენდით და გადავმუხლავდით და ამოვიდოდა რტო, როგორც გადააახლო ის არი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „როდესაც ვაზის რქას გადაზნექავენ, შუაწელს მიწაში ჩაუფლავენ და წვერს ზემოთ ამოაშვერინებენ, რომ მისგან წარმოიშვას ახალი ვაზი, მას ეწოდება წიდნა“ (ქართლ., ლეონ). „წიდვნას ვეტყვოდით, რომელიც ვაზი დაბერდებოდა, ემას ველი ქონდა, გაუთხრიდით საფლავის და ჩავაწვენდით და ჯერ პატივს მივყრიდით ერთ ზურგს. რასაც მოერეოდა ერთი კაცი, მერე შემდეგ მიწასა. ორიდან სამამდე კუთხეებში იმ ბებერ ვაზს ამოუშვერდით რქას, ორგან, სამგან მეტს არა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გადაწინდის, გადაწინავს. „წრეულ რომ გადაწინდით მეორე წელს მოისხამს“ (ქართლ., ბერბ.). „შევარჩენთ (ვაზს) ოთხ ტოტს გავთხრით მიწას და გადაწინდით“ (იქვე). „ძველად როცა ვაზი დაბერდებოდა, გაუთხრიდით ვაზს წინ და იმ ვაზს გადაწინდნავდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „გადაწინდა (არის) ერთი ვაზი რომ იყო, იმას გავსხლავდით და გაუშვებდით ოთხამდე ექვსამდე“ (იქვე). „(რქა) რომელიც გაიხარებდა და მოღონიერდებოდა გადაწინდნავდენ რომ ცარიელი შარი არ გამოსულიყო და ყოფილიყო ხშირად, ყოველ სამ ჩარეჭზე უნდა ყოფილიყო ვენახი“ (იქვე). „რქას კიდენა სამ-ოთხ ერთ ადგილას ჩავაგდებდით, ზოგი იხარებდა, ზოგი არა... მერმე ის რომ იხარებდა, მეორე მესამე წელიწადს გადავაწვევ-გადმოვაწვევდით, გადაწინდნავდით“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ამოთხრილ მიწაში ჩანერგავდენ ლერწს, როცა გეიხარებდა იქით-აქეთ გადაწინდინდენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დაწინდის, დაწინავს, დაწინდნა. დაწინდვა და დაწინდნა ორივე ფორმა გვხვდება საბას ლექსიკონში „დაგამინება სიტყვის განმარტებაში“. „ორმოც ამოჭრიან, დაწინდინან. მერე პატოვ დააყრიან. ეხლა შამაილეს ნამყენი“ (ქართლ., ყანჩ.). „თავთავ დააწყობენ რქას, იხეირებდა ღა მერე დაწინდინდენ“ (იქვე).

ჩაწინდნება. „თხელი ვაზი სადაც არის ჩაწინდნება მიწაში, რომელსაც კაი რქა აქვს იმას დაგაწვენთ“ (ქართლ., ატენი).

გადაწინდვა. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, წინდა უნდა წინდი-საგან იყოს #105#

წარმომდგარი.⁴⁴ ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს იმერეთში გავრცელებული იმავე მნიშვნელობის ტერმინი გადაწინდვა „გადაწინდვა ვენახისა – გადაწინდა ვენახისა“ (ზ. იმერ., წერეთ.).

გადაწინდრვა. „წინათ ასე რგავდენ: ოთხკუთხათ ამოჭრიდენ მიწას და ჩარგავდენ შიგ ლერწს. მერე იცოდენ გადაწინდრვა: „ვაზს წავუთხრიდით მიწას და წამოვაქცევდით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დაწინდმის. „გაზაფხულზე უნდა გაგვესხლა, დასაწინდმი იყო დავწინდმიდით, დაგზარამდით და შავყელამდით“ (ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გადაწინგნავს, დაწინგნავს, წიგნა. გადაწინგნავს, წიგნა, წიგნას მნიშვნელობით როგორც ქართლში, ისე იმერეთში იხმარება გადაწინგნავს, დაწინგნავს, წიგნა. „ადგილი აღარ გვქონდა, რომ გადაგვეწიგნა (სქელში რათ უნდოდა წიგნა, ველი რომ აღარ იყო)“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ძველად გადაწინგნიდით, როდესაც ვენახი ტანზე ამოიყრიდა, რომ ნაყოფი გამოელო“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გადაწინგნის შემდეგ გეიზრდებოდა და გვიკეთებდა ძირს, მერე ტანს“ (იქვე). „ვენახისათვის რომ თხრილს გავთხრიდით და ზედ ლერწებს გადავიყვანდით, იმას ვეძახოდით გადაწინგნას ვენახის გასამრავლებლად“ (იქვე). „ვენახი დავწიგნე გაახალშენდებოდა მიწაში ძირები“ (იმერ., გელათი). მესამე წელიწადს გადასაწინგნარია ლერწი“ (იქვე).

გადანაწიგრება. „გადანაწიგრება – ვაზის დაწინდვა“ (ლექს., ჩიქ.).

⁴⁴ ი. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ, გვ. 313

დაბაგვა. „დაბაგვა ვაზის გადაწიდვნა, ვაზის მიწაში გადაწვენა და ჩაფლვა გასამრავლებლად, ვაზით ახალი ვენახის გაშენება“ (ქართლ., ძიძიგ. და სხვ.).

დაამაგინებს, გადაამაგინებს, დამაგინდება, ჩაამაგინებს. გურია-აჭარაში ვაზის გადაწვენას დაამაგინებს, გადაამაგინებს ეწოდება. „უფრო შემოდგომაზე ვამაგინებთ“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, 411). „გადაამაგინება ასე ხდებოდა – მოძველებულ ვენახს ჩამოსწევინ კვევით, ხის ძირშივე მოთხრიან მიწას და შიგ გააწვენენ. ორპოტიკა ჯოხით მიწაში ვენახს ჩაამაგრებენ და ზედ მიწას მიაყრიან. ეს ვენახი გამოიღებს ლერწებს და ამას გაუშვებენ ხეზე და ვენახი გაახლდება. ძველს მოაჭრიან“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ხშირად ვენახს როცა მოძველდება გადაამაგინებენ“ (იქვე). „სამ-ხუთს წელიწადში ვენახი უნდა გადაშენდეს, #106#

ხე დაისხეკოს, ვენახი დაბლა დაიშვას, გაისხლას და დამაგინდეს“ (იქვე). „მსხვილ ვენახს დააწვენენ გათხრილ მიწაში და დაამაგინებდენ“ (იქვე). „ყურძენს დანაცრავდა, არც დამაგინებამ ცადა და არც არაფერმა“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, 411). „ყურძნის ჭავლს ჩამოვიღეთ ძირში, ჩავამაგინეთ, ჩავრგავთ, ძირს გეიკეთებს“ (იქვე).

დაგამინება. „დაგამინება – დაწინდვა (დაწიდვნა)“ კვითხულობთ საბას ლექსიკონში.

გადაგაზავს, დაგაზავს (დაგაზავა). ხანისწყალელთა მეტყველებაში დადასტურებულია გადაგაზავა, დაგაზავა გადაწვენის მნიშვნელობით. „დაგაზავა – ვენახის გადაწევ-გადმოწევა“ (იმერ., დიალ.). „გადაწვენა, გადაფშანვა – გადავგაზე ვენახი – გადაამაწვინა დაწვიგნე“ (იქვე).

გადაფშანავს, დაფშანავს. გადაფშანვა იგივეა, რაც გადაწვენა. „გადაწვენა. გადაფშანვა – გადავგაზე ვენახი – გადავწვინე. დაწვიგნე“ (იმერ., დიალ.). „დათოხნის მერე დავფშანავთ – წამაქცევთ ვენახს და ლერწებს ამოვაცოფინებთ თავს“ (იმერ., ქართ. დიალ. I, 462).

გადაბარავს, გადაბარვა. დასავლეთ საქართველოში გადაწვენის მნიშვნელობით გადაბარვაც გვხვდება. „ვაზის გადაბარვა – ერთი არშინის სიგრძეზე ძველი ლერწიდან მიწას ამობარავდენ. თითქმის ორ ჩარეკ ნახევარზე, გადმოაწვენდენ ამობარულში. ნეკს ამოაცოფინებდენ თავს ძველი ვაზის ერთი არშინის დაცილებით და გადაჭრიდენ ორ კვირტზე. ამოხეთქავდა და ახალი ვაზის მოღონიერების შემდეგ ძველ ვაზს მიაჭრიდენ მიწაში გადმოსულ ლერწს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „იცოდენ ძველათ ვაზის გადაბარვა, ვაზის გაახლება“ (იქვე). „ცოლიკოურის გადაბარვა არ შეიძლება“ (იმერ., ოზჩა). „მიწას გადაბარავდენ ხოლმე და ჩარგავდენ ლერწს. გეიხარებდა და გადაბარავდენ გვერდზე“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). ამ ფრაზაში პირველი გადაბარვა ჩვეულებრივი დაბარვაა, მეორე კი გადწიდვნის მნიშვნელობით არის ნახმარი.

გადაშენდება. გადაშენდება ნიშნავს, რომ ვაზი გადაიწიდნება. „სამ-ხუთს წელიწადში ვენახი უნდა გადაშენდეს“ (გურ., „შინამრეწვ.“).

#107#

გადააქცევს, გადმოაქცევს, წააქცევს. „აკლია ვაზი – ვაზი შაგიძლია გადმოაქციო“ (ქართლ., ყანჩ.). „დარჩება გადასაქცევად (რქა). გადავწვენთ და შავყელამთ“ (იქვე). „ვაზი მაქვს წასაქცევი“ (კახ., ბოჭორ., 12) „დათოხნის მერე დავფშანავთ – წავაქცევთ ვენახს და ლერწებს ამოვაცოფინებთ თავს“ (იმერ., ქართ. დიალ. I, 462).

გადიყვანს. ქართლში გვხვდება აგრეთვე გადიყვანს ვაზის გადაწვევის მნიშვნელობით. „გაუთხრიდით განივრად სამარეს ორი ბარის პირს, მერე გადვიყვანდით რქასა და ველს გავავსებდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ჩაფუძნება. „მორჩებიან თუ არა „ძიროულების დაბინავებას“, მერე დაიწყებენ რქების „ჩაფუძნებას“ (რაჭ., ფრ.).

დამუხლავს, გადამუხლავს. ვენახში შიგა და შიგ გამხმარი ვაზის ადგილი რომ შეეცსოთ, ამისათვის მეზობელი ვაზიდან რქა უნდა გადმოეწვინათ, ასეთი ხერხით ვაზის გაახლებას დამუხვლა ეწოდება „დამუხვლა ვაზის გამრავლების საშუალებაა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის დამუხვლა ვიცოდით, ერთი ვაზის დაბერებულის გაახლება იყო“ (იქვე). „გადავწიდნით. ვაზის გასამრავლებლად მეორე საშუალება იყო დამუხვლა; ძალიან დაბერებული, დაღონებული დასუსტებული ვაზის დამუხვლა ვიცოდით“ (იქვე). „დიდ ხანს უნდა გაევილო რომ ვენახი სამუდამოდ „ამოვარდნილიყო“. თუ ვაზი ამოხმებოდა მეზობელი ვაზის შესაფერის რქას „გადამუხლავდენ – გადააწვენდენ“ (კახ., ბოჭორ., 12). „მწკრეზე ჩაჰყრიდა... შარში რქას და მიაყრიდა მიწას. გაზაფხულზე გაიკეთებდა კვირტს, ტოტებს ამოიტანდა და მერმე იმ შამადგომაზე და ზამთარში გადავმუხლავდით, მერმე კარგს ამოიტანდა და მაშინ გადავწვენდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“).

დაათარგულებს, დაათარგულება. დაათარგულებას ბ. წერეთელი იმერულ ლექსიკონში ასე განმარტავს: „მაღლარ ვენახს რომ გადმოიყვანდნენ ხიდან, მიწას მოუჩხრეკდნენ“ ჩარგავდნენ და როდესაც გაიხარებდა, შეუშვებდნენ მეორე ხეზე, ამ საქმიანობას უწოდებენ დაათარგულებას“. „მაღლარს ზოგჯერ მეორე ხეზე გადაიყვანდნენ ხოლმე ხიდან. მერე მიწაზე დაათარგულებდნენ: ხიდან რო უნდოდათ გადმოყვანა, მიწას გოუჩხრეკდნენ და გადაიყვანდნენ, მერე შეუშვებდნენ მეორე ხეზე, მეორე-მესამე წელიწადს გასხლავდნენ წალდით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

#108#

ამრიგად, ვაზის გადაწვევით გახარების აღმნიშვნელი ტერმინებია:

აწვენს, წვენა,საწვენი – კახ.

გადააწვენს – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ., რაჭ.

გადმოაწვენს – ქიზ., რაჭ.

დაწვება – კახ.

ჩააწვენს – ქართლ., კახ., ქიზ.

წიდნა, წიდვანა – საბა, ქართლ.

გადაწიდნის – ქართლ. კახ., ქიზ., იმერ.

დაწიდნის, დაწიდნვა, დაწიდვანა – საბა, ქართლ.

ჩაიწიდნება – ქართლ.

გადაწინდვა – იმერ.

გადაწინდვა – იმერ.

დაწიდმის – ქართლ.

წიგნა – ქართლ.

გადაწიგნავს – ქართლ., იმერ.
დაწიგნავს – იმერ.
გადანაწიგრება – ლეჩხ.
დაბაგვა – ქართლ.
ამაგინებს – აჭარ.
გადაამაგინებს – გურ.
დაამაგინებს, დამაგინდება – გურ., აჭარ.
ჩაამაგინებს – აჭარ.
დაგამინება – საბა
გადაგაზავს – იმერ.
დაგაზვა – იმერ.
გადაფშანვა – იმერ.
დაფშანავს – იმერ.
გადაბარავს – იმერ., რაჭ.
გადაშენდება – გურ.
გადააქცევს – ქართლ.
გადმოაქცევს – ქართლ.
წააქცევს – კახ., იმერ.
გადიყვანს – ქართლ.
ჩაფუძნება – რაჭ.
დამუხლავს – ქართლ.
გადამუხლავს – კახ.

#109#

დაათარგულებს – იმერ.

მცნობა. საქართველოში ფილოქსერის გავრცელების შემდეგ (მე-19 საუკ.) შემოიღეს ვაზის მცნობა.

ამცნის, აწამენის, დამცნა, დამცნობა, დაიმცნობა (დაიყვანება). „ეხლა ვაზს მწარეზე ანამცნიან, იმას ფილოქსერა არ უჩნდება“ (ქართლ., გაჩ.). „ლერწს ასე ვამცნით“ (რაჭ., „შინამრეწვ.“). „და მერე დაიყვანება ტკბილი ვაზი იქნება ერთი „ვერშოკი“ და მწარე ვაზი იქნება შვიდი ვერშოკი და დაიყვანება და მერედ მოეხვევა რაფია“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზის დამცნა“ (კახ., გავაზი). „დამცნობილი ვაზი“ (კახ., ყვარ.). „წინათ დამცნა არ იცოდენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“), „საჭირო იყო ძველი ვენახის მოსპობა და ამ ჯიშების დამცნა“ (ქვ. რაჭ., „შინამრეწვ.“). მწარე ლერწზე სხვადასხვა ჯიშების დამცნობა“ (იქვე).

მონამყენდება. „მერე მონამყენდება გაზაფხულზე ისი წარე ლერწზე. კაი ჯიშის ვენახს დავმცნით წარეზე – საძირეზე“ (ზ. იმერ., მოწ., 1.432). მცნობა სხვადასხვაგვარია და სახელიც სხვადასხვა ჰქვია.

კალმით მცნობა, კინწრით (კინწით) მცნობა. სტ. მენტეშაშვილის ქიზიყურ ლექსიკონში „კინწრით მცნობა და კალმით მცნობა შემდეგნაირად არის ახსნილი: „ახალი შტოთი მცნობა

საძირეს გადასჭრიან, ქერქსა და მერქანს შორის წვერწათლილ შტოს, კალამს ჩაურჭობენ, მერმე ზემოდან და გარშემო მონაჭერს აყალო ლაფს წაუსვამენ სქლად, ჩვარს შემოახვევენ, ბაწარს შემოუჭერენ, რომ წვიმის წყალი არ ჩავიდეს, ან მზემ არ შეაწუხოს, კენწერი გარეთ ჩანს, როცა გაიგებს (გაიხარებს) შემოხსნიან ჩვარსაც და ლაფსაც“ (ქიზ., მენტ.).

კვირტში მცნობა. „მცნობა ორნაირად ვიცით: კინწით მცნობა და კვირტში მცნობა“ (ქვ. რაჭა. „შინამრეწვ.“). „კვირტზე დამცნობა“ (იმერ., ამაღლება). „ნამცენობა რომ შემოვიდა. რკო ყურძენი კვირტად იყო დასამცენად“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ცივათ მცნობა. „კარგა აკეთებს კოლექტივი ცივათ დამცნობილ არც როდის არ ჩაყრის და ეგრეც უნდა. როცა ცივათ დამცნობილი ჯერ „შკოლათ“ არის გაკეთებული და მერმე სავენახე ადგილში ჩაიყრება, მაშინ გაცდენაც ნაკლებია“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, 216).

ნამცენობა. „ავანტყოფობა ამ ნამცენობაში არ იცის, ოღონდ ჭრაქი იცის, თუ წამალი შეუცდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ჩხაველი საოჯახო ღვინო იყო. ნამცენობა მოვიდა, მოსპო მაშინ იგიც“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

#110#

დაკალმება. ახალი შტოს – კალმის სამცენად აჭრას დაკალმება ეწოდება. „დაკალმება – კალმის აჭრა“ (მაყ.).

ირიბი. „შვაზე, ამ ირიბზე გაუკეთებთ დასამცენელ ენას“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „აუცილებლათ კვირტის მახლობლათ უნდა გავაკეთოთ ირიბი“ (იქვე).

დასამცენელი ენა. „ირიბზე გაუკეთებთ დასამცენელ ენას, ვახსაც ასე გადავთლით და გაუკეთებთ ენას ისე, რომ ენები ერთი მეორეს გადაკეტავენ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ნაჭრელები. „ვჭრით მწარეს და ვამცნობ ვახს შუაზე და ნაჭრელებში ვაერთებთ ორივეს“ (კახ., გავაზი).

ნაჭდევი, კილო. „დედოსაც და კვირტსაც ირიბულად წაჭრილი თავის შუაში უკეთებენ ნაჭდევს – კილოს“ (იმერ., ჭუმბ.).

ამრიგად, მცნობასთან დაკავშირებული სახელწოდებებია:

ამცნის, ანამცნის – ქართლ., რაჭ.

დაიმცნობა (დაიყვანება), დამცნა, დამცნობა – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ., რაჭ.

მონამცენდება – იმერ.

კალმით მცნობა – კახ., ქიზ.

კინწრით მცნობა – კახ., ქიზ.

კვირტში მცნობა, კვირტზეა მცნობა – იმერ., რაჭ.

ცივათ მცნობა – ქიზ.

ნამცენობა – იმერ.

დაკალმება – მაყ.

ირიბი – რაჭ.

დასამცენელი ენა – რაჭ.

ნაჭრელები – კახ.

ნაჭდევი – იმერ.

კილო – იმერ.

სავენახე ადგილი, მიწა

ვენახისათვის საგანგებოდ უნდა შეირჩეს ადგილი. „სავენახე ადგილს შერჩევა უნდა“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „თუმცა კახელი გლეხის თქმით „სავენახე ადგილს ჩვენ არ #111#

ვარჩევდით, ვისაც სად უნდოდა იქ დავემარავდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ვენახს განიერი ალაგი უნდოდა, მაღლობი ალაგი. დაბლობში ვაზი არ გამოდგება“ (ქართლ. ჩრდ., „შინამრეწვ.“). „ვენახს უნდა ზიგული ადგილი, სადაც ზიგული უდგება“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვენახს უნდა ცოტა ფერდა ადგილი, ძალიან ვაკე არ ვარგა; მშრალი – ტალახზე არ ივარგებს“ (ქართლ. სამხრ. „შინამრეწვ.“) „ალაგი უნდა მოგვენახა, რო მისდგომოდა წყალით მოგვერწყა, ფიცხი ადგილი უყვარს, ქარიანი“ (იქვე). „(ვაზს) ქარი უნდა ხვდებოდეს, რო არ გამოიხანძლოს, შიგ უნდა იმუშავოს ქარმა, აიოდლოს, კოდა არ გაიკეთოს“ (იქვე). „აქ სუ სავენახე ადგილებია, არც სუ ჭყანტშია კარგი, არც მთაში. ეგრე შუა ადგილი, ცოტა ფერდა ჯობია, აგრე რო წყალი არ უნდა გუბდებოდეს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი ახო ადგილზე უფრო კარგი გამოდიოდა, ან დიდი ხნის დაყამირებული ადგილი იქნებოდა“ (კახ., დიალ.). „პირჩრდილში ყურძენი არ იწეოდა, პირმზეში კი კარგა იწეოდა“ (იქვე) „მიწას აბრუნებენ სამ ჩარექზე, თუ გვერდობია, ერთ არშინზე“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახისათვის შავ მიწას შეარჩევენ ხოლმე მოწმენდილი, მზიან ადგილზე“ (იქვე). „სავენახე ადგილებს ავარჩევთ, რაც შეიძლება თბილს, ქარი⁴⁵ არ უნდა უდგებოდეს, თბილი ადგილი უნდა იყოს, წდალი ადგილი, ჭყონდი და ჭაობიანი რომ არ იქნება?“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „სავენახე ადგილს მზე უნდა უდგებოდეს, გრილი არ უნდა იყოს“ (იქვე). „სავენახე ადგილებს ფენილი ადგილი უნდა“ (იქვე). „მზუარეა ადგილი, სადაც მზე ადგება დილიდან საღამომდე – მზვარეა ვენახი და კარგი ყურძენი გამოვაო“ (იმერ., დიალ.). „მზუარე – პირიმზით რო გვერდო გამოდის ზოგ ადგილს სახელადაც ქვია“ (იქვე). „ჩვენში სავენახე ადგილისათვის უფრო ზეგნებს ეტანებოდნენ, სამზეურო ადგილებს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „სავენახე ადგილს იქ ირჩევენ, სადაც ფხვნილი მიწა იყო, სადაც უმხრობდა მზე, ჩამავალი და ამომავალი. უმეტესად ჩამავალ მზეს ეტანებოდნენ, რადგან ეს ყურძენს უფრო ამწიფებს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ვაზითვინ ვარჩევთ მზიურ ალაგს... ფერდო ჯობია, მზეზე მიფიცხებული“ (ზ. რაჭა, #112#

„შინამრეწვ.“). „ვენახს – თბილი და მზიური მხარე“ (იქვე). „ვარჩევთ შავ მიწას; ცოტა ნიავი რო მოქმედობს – ჰე, ისეთს. თლა ჩავარდნილ ადგილს არ ვარჩევთ“ (იქვე).

ამრიგად, ქართველ მევენახეს სავენახე ადგილად სასურველად მიაჩნია:

---

⁴⁵ იგულისხმება დიდი ქარი.

ფერდა – ქართლ., კახ.
ფერდო – რაჭ.
გვერდო, გვერდობი – იმერ., რაჭ.
ფენილი – იმერ.
ზიგული – ქართლ.
პირმზე – კახ.
პირიმზით – იმერ.
მზიანი ადგილი – იმერ.
მზე უდგებოდეს – იმერ.
მზუარე – იმერ.
მზიური – რაჭ.
მზე უმხრობს – რაჭ.
მზეზე მიფიცხებული – რაჭ.
სამზეური ადგილი – გურ.
ზეგანი – გურ.
თბილი – იმერ., რაჭ.
მშრალი – ქართლ.
მალლობი – ქართლ.
ფიცხი – ქართლ.
ქარიანი – ქართლ.
ქარი უნდა ხვდებოდეს – ქართლ.
ქარმა იმუშავოს – ქართლ.
ნიავი მოქმედებს – რაჭ.
წყალი არ გუბდებოდეს – კახ.
წყალი მიუდგეს – ქართლ.
ახო ადგილი – კახ.
დაყამირებული – კახ. და სხვ.

ვენახს, ვაზს საგანგებოდ უნდა მიწის შერჩევაც.

თირი, თირიანი. „თირი მიწა კარგია, ვაზი იმაში ნებაზე მუშაობს, კაცი სამუშაოთ იოლია“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ვენახითვინ თირი მიწა კარგია, მალე ხეირობს, მარა. საქმე ისაა, #113#

რომ დაბერებითაც მალე ბერდება იქ ვაზი“ (იქვე). „ვენახისთვის კარგია თირიანი, მჩალტე მიწა“ (ლეჩხ. „შინამრეწვ.“).

ხირხატი, ლიამი. „ხირხატში კაი ღვინო მოდის და ცოტა. ლამში ბევრი მოდის, მაგრამ დაბალია“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“).

დიხაშხო. „სავენახე ადგილებია: დიხაშხო მიწა – შავი მიწა არის და როგორც ნაკელი, ისეა სუყველას ჯობიან“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ქვაგუნდა. „სავენახეთ არის კიდევ ქვაგუნდა მიწა, ამის დამუშავება ადვილია“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

მჩალტე მიწა. „ვენახისთვის კარგია თირიანი, მჩალტე მიწა“ (ლექს., „შინამრეწვ.“).

ხრიშიანი. „თირიანი მიწის მერე კარგია ხრიშიანი, შავი მიწა. ხრიშიანს ვეტყვით ქვიშანაირს“ (ლექს., „შინამრეწვ.“).

ჯანიანი. „თუ ადგილი „ჯანიანია“ (მსუქანი) და ამინდიც კარგი შეხვდა, საფერავი გამოტანილ ნაყოფს შეირჩენს“ (კახ., ბოჭორ.).

მშრალი მიწა. „ვენახს უნდა მშრალი მიწა ჯობია, რო კლდე არ ქონდეს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

შავი, შავნოყიერი მიწა. ვენახს შავი მიწა ურჩევნია“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „თირი მიწა კარგია, მალე ხვეირობს, მარა საქმე ისაა, რომ დაბერებითაც მალე ბერდება იქ ვაზი. შავნოყიერ მიწაში ქვე უჭირს გვიან ხეირობს, მარა გვიანაც ბერდება“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ფხვნილი მიწა. „სავენახე ადგილს იქ ირჩევენ, სადაც ფხვნილი მიწა იყო“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

შირიფი. „სავენახედ ეირჩევა შირიფი მიწა“ (რაჭ., ფრ. 51).

ამრიგად, მევენახე ვენახისათვის ისეთ ადგილს შეარჩევს, სადაც არის მიწა:

თირი, თირიანი – რაჭ., ლექს.

ხირხატი – ქიზ.

ლამი – ქიზ.

დიხაშხო – იმერ.

ქვაგუნდა – იმერ.

მჩალტე – ლექს.

ხრიშიანი – ლექს.

ჯანიანი – კახ.

მშრალი – იმერ.

კლდე არ ქონდეს – იმერ.

#114#

შავი, შავნოყიერი – რაჭ.

ფხვნილი – რაჭ.

შირიფი – რაჭ. და სხვ.

მიწას აბრუნებს, გადააბრუნებს. ვაზის კარგად გახარებისა და უხვი მოსავლის მიღებისათვის საჭიროა სავენახე მიწის გადაბრუნება. მიწის გადაბრუნება ხდება ორი ან სამი ბარის პირზე (ორპირად, სამ ჩარექზე და სხვ.). „უნდა გადააბრუნო დედამიწა არშინზე, ისე ჩაყარო ბაგა. თუ გადააბრუნე დედამიწა, ღონიერი ვაზი იქნება“ (ქართლ., „შინამრეწვ.“). „მარტში მიწა გვექნება გადაბრუნებული სამ ჩარექზე და იმ მიწაში დავრგავთ სანერგეს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „მანამდის გადაბრუნება არ იცოდენ მიწას გადაბარავდენ ხოლმე და ჩარგავდენ ლერწს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მიწას აბრუნებენ სამ ჩარექზე, თუ გვერდობა –

ერთ არშინზე“ (იქვე). „მიწას აბრუნებენ ვორი ბარის პირს“ (იქვე). „გადაბრუნებულ ან გოდოლბრუნებელ მიწაში ჩავრაზავთ ლერწს. მერე იქა-აქა გეიხარებს“ (იქვე). „პირველად გადავბრუნებთ მიწას და გავგეგმავთ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „სავენახედ ჩვენ სამ ჩარექზე ვაბრუნებთ, როდესაც მიწის ბრუნებას დავიწყობთ, პირველად თხრილს გავჭრით, ერთს და მერე მივყვებით და ორი ბარის პირზე ვაბრუნებთ“ (იქვე). „ყურძენს ნაცრავდა. არც დამაგინებამ ცადა და არც არაფერმა. გადაბრუნებულმაც არ ქნა“ (ქვ. აჭარა, ქართ. დიალ. I., 411). „ნამყენს გადაბრუნებულ მიწაში ჩავასობთ ისე, რომ დამყნილი ზევით დარჩეს მიწიდან“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „მიწას ასე ვაბრუნებთ: ერთ ბარი პირს რომ ამოვიღებთ, მობარულს ამოვწმენდავთ და წინ გადავყრით. ამ ამოწმენდილს ხელახლა ამოვბარავთ და პირველ ნაბარავს დავაყრით. მიწა ფხვიერდება და იშოშნება: (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „მიწას გადავბრუნებთ, დავსაჯნავთ, დავაპალოებთ და დავრგავთ ლერწს“ (ლექს., „შინამრეწვ.“). „წინეულს კიდევ გადავბრუნე და ოცდაათი ძირი ცოლიკოური ჩავყარე“ (ქვ. ლექს., ონჭიეში).

დაბრუნება, მიწიბრუნება. „სავენახედ ჯერ დაბრუნება უნდა ორ ბარი პირზე. დაბრუნები მერე ლერწზე უნდა იზრუნო“ (ქიზ. ქართ. დიალ. I, 215). „მიწიბრუნება დავიწყე სავენახედ“ (ქვ. ლექს., დერჩი).

#115#

ააქვავებს, აჰკენჭავს. თუ მიწა ქვიანკენჭიანია, მას საგანგებოდ ასუფთავებენ ქვებისაგან. ამ საქმიანობის აღმნიშვნელი სიტყვებია ააქვავებს, აჰკენჭავს“ (ქიზ. მენტ.).

შეხურავს. „დამყნილს გადაბრუნებულ მიწაში დავრგავთ ოროლს და შევხურავთ მიწით, ბღვერით“ (ლექს., ქართ. დიალ. I, 492).

წაშლის. „არხში ჩალაგებულ რქას „წაშლიდენ“, მიწას მიაყრიდენ“ (კახ., ბოჭორ.).

მოტენის. „ძირში ვაზს მოუჭრიდით მიწას, მერმედ პატარა კელას (ნაკელს) ჩაუყრიდით, წავაყრიდით მიწას და მოვტენიდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „კვლის ფსკერს პალოთი ჩახვრეტენ და შიგ ფესვებს მოათავსებენ... შემდეგ თხრილს მიწით ამოავსებენ და მოტენიან“ (რაჭ., ფრ. 61).

შემოუშლის, შემოშლა. „ახლადდარგულ ლერწს შემოუშლით, რომ ზედა ფესვი არ გეიკეთოს, ძალიან უწყობთ ხელს“ (ლექს., „შინამრეწვ.“). „ვაზს შემოშლა უნდა ძირის“ (ქვ. ლექს., ონჭიეში).

უმქვრევს, მქვრევა. „მქვრევა – ახლამოსული ვაზის გარშემო ფხვიერი მიწის აკოკოლავება, შემოყრა“ (კახ., მარტ., მენტ.). „ჯერ სათბურში გამოჰყავთ. როცა მალა ამოა, უმქვრევენ თავს“ (იქვე).

სავენახე მიწის დამუშავების აღმნიშვნელი სახელწოდებებია:

აბრუნებს, გადააბრუნებს, გადაბრუნება, გადაბრუნებული – ქართლ., იმერ., აჭარ., რაჭ., ლექს.

დაბრუნება – ქიზ.

მიწიბრუნება – ლექს.

ააქვავებს – ქიზ.

აპკენჭავს – ქიზ.

შეხურავს – ლეჩხ.

წაშლის – კახ.

მოტენის – იმერ.,რაჭ.

შემოუშლის, შემოშლა – ლეჩხ.

უმქვრევს, მქვრევა – კახ.

დაკვალავს, დაკვალვა. ვაზის დასაწვენად კვალის გავლებას დაკვალვა ეწოდება.

„გრძელ-გრძელ სამარხებს, ან არხებს გაჭრიდენ ორბარიპირზე, ან გუთნით დაკვალავდენ“ (კახ., ბოჭორ). „დაკვალვა სახვნელითაც იცოდნენ და ბართაც“ (რაჭ., ფრ.).

#116#

დაშარავს, დაშარვა. „დაშარვა – ვაზის, ხეხილის მწკრივად გაშენება“. (ქართლ., მიძიგ. და სხვ.). მესამე წელიწადს მწკრივში გავასწორებდით, დავშარავდით და მეოთხე წელიწადს დავიწყებდით ავსებას“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „სავენახე ადგილს ჩვენ არ ვარჩევდით, ვისაც სად უნდოდა, ან სადაც ჰქონდა ადგილი, იქ დაჰშარავდა, ე. ი. მწკრეზე ჩაჰყრიდა ორი ბარის პირის სიღრმეზე ამოთხრილ შარში რქას“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ვაკე ან მცირედ დაფერდებული ადგილის დაშარვა მიღებულია სიგანეზე, ხოლო დამრეცი ფერდობისა – ცერად“ (რაჭ., ფრ.). როგორც ამ განმარტებიდან ჩანს დაშარვა ორგვარია სიგანეზე დაშარავს და ცერად დაშარავს, ან იმავე მნიშვნელობის განზე დაკვალავს და ცერად დაკვალავს.

შარი-შარ ჩაყრის. „გადავწინდით და გადავავსებდით, შარი-შარ ჩაყრით და ამას ვეძახოდით ბაგას“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

შარებათ დარგავს (რგია). „ვაზი თუ სწორათაა დარგული, ვიტყვით – შარებათ რგიას“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

მოირმიცოთ რგია. „ვაზი თუ სწორათაა დარგული, ვიტყვით – შარებათ რგიას. თუ ირიბათაა – ვიტყვით მოირმიცოთ რგიაო“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

მწკრივში გაასწორებს, გაამწკრივებს. „სამ წელიწადს ვატონკებდით და მემრე ვაწვენდით. პირველ წელიწადს ისევ იქვე დავაყენებდით პატარას, მეორე წელიწადსაც ისევ დავაყენებდით ორ-სამ კვირტზე, თუ შნო ჰქონდა, აქათ-იქით გადავაწვენდით. მესამე წელიწადს მწკრივში გავასწორებდით“ (კახ., „შინამრეწვ.“). „რქებს რომ მოვჭრიდით იმას გავამწკრივებდით და გავამრავლებდით, გავაშენებდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

მწკრეზე ჩაჰყრის. „მწკრეზე ჩაჰყრიდა ორი ბარის პირის სიღრმეზე ამოთხრილ შარში რქას და მიაყრიდა მიწას“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „გადავაწვენდით. ერთ წვერს ვაზის ძირშივე ამოვუშვებდით და დანარჩენებს – მწკრეზე“ (იქვე).

სიმართლეში დააყენებს. „რო იხარებდა, მეორე მესამე წელიწადს გადაგაწვენ-გადმოვაწვენდით, გადავწინდნავდით, დავაყენებდით სიმართლეში, მივაყოლებდით, ის – იქიდან, ეს – აქადან ერთმანეთში გაიბმებოდა და აშენდებოდა ვენახი“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“).

#117#

რიგში დარგავს, გაურიგებს. „გაზაფხულზე რიგში დავრგავთ შვიდი ჩარექის დაცილებით“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „უნდა დაიზაგოს ესე: რუები გაიჭრება და რქას გაურიგებთ“ (ქართლ., სამხრ., „შინამრეწვ.“).

ვენახს წკაპათ აკეთებს. „ვენახს ყოველ წელიწადს უნდა შემოთოხნა და გაწმენდა თოხით, ვენახს უმეტესად წკაპათ აკეთებენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ამრიგად, რა წესით გათხრიან არხს ვაზის ჩასარგავად, ან გადასაწვენად გამოხატავენ სახელწოდებებით:

დაკვალავს (დაკვალვა) – კახ., რაჭ.

დაშარავს (დაშარვა) – ქართლ. კახ., რაჭ.

განზე დაკვალავს – რაჭ.

ცერად დაკოდავს – რაჭ.

სიგანეზე დაშარავს – რაჭ.

ცერად დაფარავს – რაჭ.

შარი-შარ ჩაყრის – ქართლ.

შარებათ დარგავს (რგია) – რაჭ.

მოირმიცოთ რგია – რაჭ.

მწკრივში გაასწორებს – კახ.

მწკრეზე ჩაჭყრის – კახ.

გაამწკრივებს – ქართლ.

სიმართლეში დააყენებს – კახ., ქიზ.

რიგში დარგავს – რაჭ.

გაურიგებს – ქართლ.

წკაპათ აკეთებს – იმერ.

ვაზის დარგვის, გადაწვენისა და დამყნის დროს სრულდება სხვადასხვა სამუშაოები.
კვირტები დეეცლება. „მწარე ლერწს სათითად კვირტები დეეცლება“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

კვირტს უბრმავებს. „სანაწიგროს მიწაში კვირტებს ვუბრმავებთ, სამ კვირტზე ამოვაცოფინებთ თავს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

დააფესოებს, ჩააფესოებს. „დააფესოება ძირზე საკვირტე მასალის დამყნის ადგილას, მიწის ზევით გამოღებული ფესვების დაჭრა, რომ მიწაში მყოფმა საძირემ გაიღოს ფესვები“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.) „გემრიელის ლერწი როა დამყნილი წარეზე, ი გემრიელს მოვჭრით ფესოეფს და ესაა ჩაფესოება“ (იქვე).

#118#

დანეკავს. ნამყენი უნდა ჩავრგათ გაზაფხულზე მიწაში, მერე ამოვა ისი და ფესოები იცის და იმას დავნეკავთ, ჩამოვაჭრით ფესოებს, ახლა უძახიან დაფესოებას მანამდე უძახოდენ დანეკვას“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.).

ფესო დაექრება. „მარიობისთვეში ნერგს უნდა გამოეცვალოს მიწა და დაექრას ფესო“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

წვერებს გადაუბამს. „ორ რქას გადაუბავდით წვერებს ერთმანეთზე და ჩავაბავადით და მივაყრიდით მიწას“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ქუსლებით აჯვარედინებს. „უქონელ წყვილ რქას ქუსლებით აჯვარედინებენ“ (რაჭ., ფრ.).

ამოუშვებს. ჩარგულ ან გადაწვენილ რქას წვერს ორ კვირტზე მიწის ზემოთ დაუტოვებდენ. „რქას ჩააწვენდენ ნახევრად და ამოუშვებდენ ზევით ერთი ჩარექი დონს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

თავს ამოაყოფინებს. „ლერწს ასე რგავდენ: მოლუნავდენ და ორივე მხრით ამოაყოფინებდენ თავს მიწაში“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ლერწებს ამოვაყოფინებდით ნეკებს და გადავჭრიდით ორ კვირტზე“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ამოაბრუნებს. „გავთხრიდით ბრით... ჩავაწვენდით და ამოვაბრუნებდით წვერს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

აუკოკოლავეს. გადაწვენილ და დარგულ ლერწს თავს ამოაყოფინებენ. რაზედაც, აგრეთვე მიწას მიაყრიან ფხვიერად, რასაც აკოკოლავება ეწოდება. „ნამყენს აუკოკოლავებენ მიწას, მერე ბარვა, თოხი, შეწამლვა“ (კახ., ლაგოდეხი).

კოკოლა. ნერგის და დაწვენილი ლერწის ამოშვერის თავზე წაყრილ მიწას კოკოლა ეწოდება. „ვუკეთებთ კოკოლებს ხელით“ (კახ., გავაზი). „ფერიცვალობას ვუწყებთ ფესოს დაჭრას და კოკოლებს აღარ ვუკეთებთ“ (იმერ., ოზჩა).

მოთხრის. ერთი წლის შემდეგ დარგულ რქას, თუ ნამყენს მოთხრიან. მოთხრილ ნამყენს ორმოში ინახავენ. „მარტში რომ ჩავყრით ნამყენს, მაისში ამოსულია, იზრდება და შემოდგომაზე მოვთხრით ისევ, ორმოებში შევიწინახავთ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „გაზაფხულამდე შენახული გვაქვს მოთხრილი ნამყენი სოველ ორმოებში“ (იქვე).

მოწვდა. „ფესვიანი ვაზების – ძიროულების მოწვდა“ (რაჭ., ფრ.).

#119#

ანიავეს, გააბზიურებს. ქვიშაში შენახულ ნაწყენს დროდადრო ანიავებენ. „ნამყენს შევიწინახავთ ქვიშაში. ვანიავებთ თვეში ორჯერ, გავაბზიურებთ“ (იმერ. ოზჩა).

ვაზის დარგვის, გადაწვენის და დამყენის დროს იხმარება შემდეგი სიტყვები და გამოთქმები:

კვირტები დაეცლება – ქართლ.

კვირტს უბრმავებს – ლეჩხ.

დააფესოებს, ჩააფესოებს – იმერ.

დანეკავს – იმერ.

ფესო დაექრება – ქართლ.

წვერებს გადაუბამს – ქართლ.

ქუსლებით აჯვარედინებს – რაჭ.

ამოუშვებს – ქართლ.

თავს ამოაყოფინებს – იმერ., რაჭ.
ამოაბრუნებს – ქართლ.
აუკოკოლავენს – კახ.
კოკოლა – კახ., იმერ.
მოთხრის – რაჭ.
მოწვდა – რაჭ.
ანიავენს – იმერ.
გააბზიურებს – იმერ.

ვაზის, ვენახის მოვლა

მაღლარს მოვლა არ უნდოდა. „მაღლარს არც დათოხნა უნდოდა, არც დაბარვა, არც გასხლვა და არც არაფერი აქიმობა... იყო მიშვებული ხეზე“ (ზ. იმერ., შინამრეწვ.). „ანდასოული ხის ყურძენია, უწამლეა“ იმერ., „შინამრეწვ.“). „ხის ვენახს არ გავკვირტავდით, ახვევა გაფურჩქენა, შეკონვა არ უნდოდა“ (იქვე). თუმცა ზოგიერთის თქმით, „ხის ვენახს... ყოველწლიურად გავსხლავდით, გევიდოდით ხეზე იმ სიმაღლეზე, რომ კოდალი ვერ აუწევდა“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

მაღლარისათვის საჭირო იყო ხის შერჩევა. „ხუმბრაზე და ბჟოლაზე მეტად ხეირობდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „სავენახე ხეებად უფრო უკეთესია ხუმრა, ბალი, კოპიტი და ბჟოლი“ (გურ. „შინამრეწვ.“).

#120#

დროდადრო ხეს, რომელზედაც ვაზი იყო ასული, კაფავდენ, ხმელ ტოტებს გამოაცლიდნენ. „მაღლარს ათასში ერთხელ თუ შევაჭრიდით გამხმარ ტოტებს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „დობილოს უჩეხენ ხეებს, ჩვენ არ ვუჩეხავთ“ (იმერ., სხვიტორი) „მაღლარს ხეს უხეტრავდენ“ (იმერ., ჯაჯან.). „ყოველ მესამე წელს სხეპდენ გამოსჭრიდეს ზედმეტ რტოებს და გასწმენდნენ ხმელი ტოტებიდან“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ადესა ყურძენს უნდა სხეპვა“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, 411).

გამოხმელავს „ვაზს ხმელ ლერწებს გამოაცლის. – მაღლარი ვენახი ხეზე იყო ასული იმას მერე გაზაფხულზედა გამოვხმელემდით – ხმელი რომელიც იყო გამოვაცლიდით, ნედლს გოუშობდით ზედ“ (ზ. იმერ., მოწ., ლ.).

გადაკიდებს. მაღლარისათვის სასურველი მიმართულება რომ მიეცათ, ხის ტოტებზე ლერწებს გადაკიდებდნენ ხოლმე, „ხის ვენახს გაფურჩქენა, შეკონვა არ უნდოდა, მხოლოდ გადაკიდებდით ხელით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

გადაწყობა. „ადესა ყურძენს უნდა სხეპვა, გადაწყობა“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. , 411).

გასხვლა. გაზაფხულზე ან შემოდგომაზე ვაზი უნდა გაისხლას. ვაზის დროზე და სწორად გასხვლას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ვაზის შემდგომი გახარებისათვის, მევენახემ უნდა „დაადაბლოს“ ვაზი, უნდა დაუმოკლოს „თამამი რქა, შეარჩიოს „სამამულე“ და „მოსავლიანი“ რქები და სათანადოდ გასხლას.

ტერმინი გასხვლა გვხვდება ძველი ქართული ენის ძეგლებში „ექუს წელ განსხლათ ვენაჯი თქუენი... ხოლო წელსა მეშუდესა... ვენაჯი შენი არაგანსხლა“ (ლევიტ. 253). „და ჟამი სხლვად ვენაჯთა მოიწია და სხლვენ ვენაჯთა“ (სინ. მრ., 159, 11). „დაუტეო ვენაჯი ჩემი და არა განისხლას და არცა მოითოჯნოს“ (ეს. 56 იერუს).

გასხვლა ქართული ენის კილოებში „გაზაფხულზე უნდა გაგვესხლა“, (ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“). „სხვლაში მაკრატელი და ხერხი უნდა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „ვაზი... უნდა გაგვესხლა, შეგეყელა“ (ქართლ. სამხრ... „შინამრეწვ.“). „ვაზი გაისხლა გაზაფხულზე“ (კახ., ყვარ.). „ვაზს გასხლავ დაკრეფის შემდეგ“ (კახ., ახმეტა). „მარტი როცა გავიდოდა, #121#

გავსხლავდით, შამოდგომაზე შეიძლებოდა გასხვლა, მანამ სიცივე მასწრობდა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“) „ვსხლავდით სავაზით და რქასა და ერთ ნეკს ვამლევდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „თებერვალ-მარტში გავსხლამდით და აპრილში შავყელამდით“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“). „რომ გასხლავენ დატოვებენ სამ კვირტს“ (იმერ., სხვიტ.) „ლორდი რო გეიზრდება, მეორე წლისთვის უნდა გაისხლას“ (იმერ., ამაღლება). „გასხვლა... ვენახს მესამე წლიდან უნდა. რავარც მოკრიფავ, მაშინათვე უნდა გასხლა“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“) ჩვენ ვენახს ვსხლავთ მარტში ერთი კვირით აპრილი სანამ მოუვა, უნდა გავსხლათ, რომ წყალი არ მოუვიდეს ვენახს რომ მოუვა, მაშინ აღარ ივარგებს“ იმერ., „შინამრეწვ.“) „სამ-ხუთ წელიწადში ვენახი უნდა გაისხლას“ (გურ., „შინამრეწვ.“) „თვითეულ ვაზს სამ-ოთხ რქაზე ვსხლავდით. ახლაც ასე უნდა, თუ ვენახი არ გვინდა მალე დაგვიბერდეს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“), „მარტში ავაშენებთ გასხლულ ვენახს. ვსხლავთ შემოდგომაზე გაზაფხულზედაც ვიციტ გასხვლა. ზომიერია სამ რქაზე გაისხლას ვენახი“ (იქვე). „ვენახის გასხვლა ვიციტ, სავაზეთი“ (ლექს. „შინამრეწვ.“). სულ ზემოთ და ზემოთ ისხვლება, რამდენიც ძირს იქნება, უკეთესია. ნეკი ძირს წევს“ (ქვ. ლექს., დერჩი).

იმერეთში უხმარიათ მოსხლავს ფორმა. „რო გაზაფხულდება, მოვსხლამთ, მოვსარამთ (ზ. იმერ., მოწ. 518).

გამსხლავს. „წრეულს რუმ ვენახი გამუა შეიძლება გაისათ სულ არ გამეისხას, თუ არ გამსხალე“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, 411).

ჩასხეპავს. „ვენახი... რომ შეიქმნება სამი წლის... ჩავსხეპავ სამ ჩარექზე კვირტის ქვეშე“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“)

დანეკავს, განეკავს. სამ-ოთხ კვირტზე გასხლული რქა ნეკია, ამიტომ ასეთ გასხვლას განეკვა, დანეკვა, ნეკათ გასხვლა და აგრეთვე მოელეთ გასხვლა ტუკად გასხვლა და სხვ. ეწოდება „თუ უღონო არის ვაზი, არ მივცემთ დასაკავებელს და უნდა დავნეკოთ სამ კვირტზე“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

#122#

დატოკავს, დატოკვა. „გაზაფხულზე საჭიროა აზდილი ტოტების დატოკვა უნდა დაიტოვო ორ კვირტზე (ქიზ., ქართ., დიალ. I, 216).

დატუკავს. „ნერგი რო ამოიფოთლება, უნდა დატუკო სამ კვირტზე“ (ქართლ., გორი).

ატონკებს, დაატონკებს. „ვატონკებდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „სამ წელიწადს ვატონკებდით და მემრე ვაწვენდით“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“).

დატუნკავს დაიტუნკება. „ვაზი დაიტუნკება, დატუნკე ვაზი – მოკლეთ რომ გასხლავ“ (კახ., გავაზი).

ტუკათ გასხლავს (სტუკათ, მოკლეთ, სამ-ოთხ კვირტზე). „თუ უღონო არის ვაზი, გაბმულას არ მისცემენ მოკლეთ, ტუკათ გასხლავენ. რო აიტანოს“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“) „წლეულ რო დავწიდნეთ მეორე წელს სტუკათ გაისხლება ახალი ამოწვერილი სამ კვირტზე, ოთხზედაც“ (ქართლ., ატენი).

ამრიგად, გვაქვს:

გასხლავს – ძვ. და ახ. ქართულში

მოსხლავს – იმერ.

გამსხლავს – აჭარ.

ჩასხეპავს – იმერ.

და მოკლედ გასხვლის აღმნიშვნელი სიტყვები და გამოთქმები:

დანეკავს, დაინეკება – იმერ.

განეკავს (განეკვა, განეცილი) – რაჭ.

დატოკავს, დატოკვა – ქართლ.

დატუკავს – ქართლ.

ატონკებს, დაატონკებს – კახ., ქიზ.

დატუნკავს, დაიტუნკება – კახ.

ტუკათ, სტუკათ მოკლეთ... გასხლავს – ქართლ.

სასხლავი იარაღი. ძველად ვენახის სასხლავ იარაღად სავაზე იხმარებოდა.

#123#

სავაზე. „ჩვენ მამა-პაპას ხერხი და სავაზე ეჭირა, სავაზით რქას აჭრიდნენ“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). ვსხლავდით სავაზითდა რქასა და ერთ ნეკს ვამლევდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“) „სავაზე არის ძველებური სასხლავი. პრტყელპირიანი და დაბლა ხისტყავგადაკრული“ (კახ., ახმეტა). „ვენახის გასხვლა ვიცით სავაზეთი სასხლავი ქვია იმერულათ. წალდივითაა, მოკლედ ტარიანი“ (ლექს., „შინამრეწვ.“).

სავალზე. „სავალზე – პატარა უნიღრო საჭრელი პატარა წალდსა ჰგავს. ყუნწით დაგებულია ხის ტარზე, ტარი გრძელია. ვაზის სასხლავად ყოფილა წინათ მიღებული“ (ქიზ., მენთ.).

სასხლავა, სასხლევი, სასხლეპი, სასხლები. დასავლეთ საქართველოში ვაზის გასასხლავი იარაღი იყო სასხლავა. „ვენახს ხელწალდათი, სასხლავათი სხლავენ“ (იმერ., ოზჩა). „სასხლავა ქვიოდა ძველათ“ (იმერ., გელათი). „ვენახის სასხლავათ ვხმარობთ სასხლავას და მაგრატელს მე სასხლავა მიჩვენია“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“) „სასხლევი – მევენაჯის დანა“ (საბა). „სასხლევი რკინის იარაღი, პატარა წალდივითაა“ (იმერ., დიალ.). „სასხლევი წალდივითაა პატარა. ვენახს სხლიან იმითი“ (იქვე). „სასხლეპი პატარა წალდუნა არის“ (იმერ., ჭორვილა). ვენახს სხლევენ მარტში. გასხლვა იცოდენ სასხლებით, ახლა მაგრატლით სხლევენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

სასხლავი დანა. „პატარა-პატარა სასხლავი დანები გვქონდა“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ვენახის გასასხლევით არი დანა ცოტათი მოღუნულია, ნამგალივით ფართე და სქელია“ (იმერ., დიალ.).

წალდულა, წარდულა, წალდუნა. „წალდულათი ვსხლავთ, ხელისოდენა“ (ქართლ., ბერბ.). „ძველათ ვაზს რითაც ვსხლავდით, იმას წარდულას ვეძახდით. ახლა კი მაკრატელს ეძახიან“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს წალდუნითა ვსხლავთ“ (ქართლ., ატენი). „სხლავენ ვენახის სასხლავი მაგრატლით, წინეთ – წალდით“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

ხელწალდი, ხელწალდა. „ვენახის გასაშენებელი იარაღი იყო და არის გალესილი ხელწალდა – სავაზე“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ვენახის გასაშენებელი იარაღი ეს იყო მახვილი, ხელწალდი – წალდი მოკლე ტარით“ (იქვე). ვენახს ხელწალდათი, სასხლავათი სხლავენ“ (იმერ., ოხბჩა).

ვაზის მაკრატელი, სასხლავი მაგრატელი (მარგატელი). დღევანდელ სოფელში ვენახს ძირითადად სასხლავი მაკრატლით, ვაზის მაკრატლით სხლავენ. „ძველად ვაზს რითაც ვსხლავდით, იმას წარდულას ვეძახდით. ახლა კი მაკრატელს ეძახიან“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „სხვლაში მაკრატელი და ხერხი უნდა“ (იქვე). „სასხლავი მაკრატელი“. (ახმეტა). „გასხლავ სასხლავი მარგატლით“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „სხლევდენ წინათ სასხლევით, ახლა – მაგრატლით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახის სასხლავათ ვხმარობთ სასხლავას და მაგრატელს“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“). „მარგატელი, დანა და სასხლავი მეტი კი არა უნდა რა (ვენახს)“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“).

მახვილი. „ვენახის გასაშენებელი იარაღი ეს იყო მახვილი, ხელწალდი“ (გურ., „შინამრეწვ.“).

ნამგალი. „ავახვევდით. ე ი. ჭიგოს მივაკრავდით, რაც ჭიგოს ზევით წავიდოდა, იმას ნამგლით მოვაჭრიდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“).

ცხემლარი. სამეგრელოში ვენახის სასხლავად ცხემლარს ხმარობენ. „ვენახს გასხლავენ ცხემლარით და დანით“ (ქვ. სამეგრ. „შინამრეწვ.“). „ცხემლარი – ცულის მაგვარი, მოკლეთარნი იარაღია, რომელსაც მოკაუჭებული წვერი აქვს“ (იქვე).

ხერხი, ხელიხერხი. „სხვლაში მაკრატელი და ხერხი უნდა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ჩვენ მამა-პაპას ხერხი და სავაზე ეჭირა. სავაზით რქას აჭრიდნენ და ხერხით კიდე, ბებერ ვაზს გადაჰხერხამდნენ“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „სხვლაზე ხელი ხერხი გამოიყენება“ (რაჭ. ფრ., 70).

სასხლავი იარაღის სახელწოდებებია:

სავაზე – კახ., ლეჩხ., სავალზე – ქიზ.

სასხლავი – ქართლ.

სასხლავა – საბა, იმერ., რაჭ.

სასხლავი, სასხლავი, სასხლავი – იმერ.

სასხლავი დანა – ქიზიყ. იმერ.

წალდულა, წალდუნა, წარდულა – ქართლ.

წალდი – ლეჩხ.

ხელწალდი, ხელწალდა – გურ.

ვაზის მაკრატელი, მაგრატელი – ქართლ. კახ., იმერ. და სხვ.

სასხლავი მაგრატელი – ლეჩხ.

მახვილი – გურ.

ნამგალი – კახ.

ცხემლარი – სამეგრ.

#125#

ხერხი – ქართლ., კახ.

ხელიხერხი – რაჭ.

ქირქას (ნამხრევს, ბოშებს...) **გამოაცლის** (შემოაცლის). **ქირქის** (ნამხრევის...) **გამოცლა**. ვაზის ზომიერად დატვირთვის და თანაბრად განვითარებას ხელს უწყობს (გასხვლის გარდა) ზედმეტი ყლორტებისა და ფოთლების გაცლაც. ზედმეტი ყლორტებს მევენახე ხელით აცლის, რადგან იმტვრევა ნორჩი ყლორტები. ამ საქმიანობის აღმნიშვნელი სხვადასხვა სიტყვა და გამოთქმა არსებობს. „შემორგოლვას მირჩვენია თავი გადავჭრა და ქირქა გამოვაცალო“ (კახ., გურჯაანი). „ერთი მოწამლი მემრე კი ქირქა ამოუა და ქირქი გამოცლაა საჭირო“ (ქიზ., ქართ. დიალ, 216). „კარგი ნაზარდი, ნახეირალი ვაზი, იძლევა ბუშებს (ნაყარს), ამ ბუშებს ვაცლით (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“), „გვერდებში ამეიღეფს ბუშებს (ნაყარს), უნდა ორჯერ დოუარო და შემოაცალო“ (ლეჩხ., ქართ. დიალ, 492).

„ქირქის გამოცლის სინონიმური გამოთქმებია: „ნეშოს შეართუმს“ (იმერ., ამაღლება), „ხრეფს მოვაცილეფთ“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.), „ამონაყარს შეაგლიჯავს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

გამოფუნთხლავს, გამოფუნთხვლა. „ზედმეტი ფუნთხლების, ზედმეტი ლორდების გამოცლას უძახით გამოფუნთხლავს“ (ზ. იმერ., ძოწ., ლ.). „ფუნთხლია – ვაზის ზედმეტი ლორდები, რომელიც აღარ იზრდება და უნდა გამოფუნთხლო“ (იქვე).

მომქვრევა. „ნამქვრევი – აცლილი მომქვრევის დრო“ (კახ., მარტ., იმნ.).

გამორჩავს (გამორჩნის), **გამორჩვა** (გამორჩნა), **დამორჩნის** „ვენახი უნდა გავმორჩოთ“ (იმერ., ქართ. დიალ. I, 462). „გამორჩვაც იცოდენ მოუმბელი ლერწის გამოკლება“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „მაისში გამორჩვა ვიცით – ბევრი ფოთოლი რომ ექნება ნაყარი, დავაყენებთ სამოთხ ლერწზე“ (იმერ. „შინამრეწვ.“). „ვენახს გაზაფხულზე ნედლ ყლორტებს გამოაცილიან, ამას ქვია ვენახის გამორჩნა“ (ზ. იმერ., დიალ.) „დავმორჩნით ვენახს შევაცლით ხრეფს, რო აქ ამონაყარი, ტევანი რაზეც არ არის, სულ მოვაცილეფთ“ (ზ. იმერ.; ძოწ. ლ.).

გამომორჩნის. გამომორჩნიან – გლახა ლორდებს, მოუმბელებს გამოკვირტავენ“ (ზ. იმერ.მ „შინამრეწვ.“).

გამოლორდვა, დალორდვა. „გამომორჩვას ზოგჯერ გამოლორდვას ან გამოკვირტვას
#126#

უწოდებენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს გზადაგზა უნდა გამოლორდვა, ზედმეტი ნაყარი ტოტების გამოცლა“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „დალორდვა – ვენახის ტოტების გამოცლა, გამოკლება“ (იმერ., დიალ.).

გაკვირტავს, გამოკვირტავს, შეკვირტავს. „პირველათ გავსხლავთ, მარტის დამლევს მოვახვოვთ, ხარდანს გამოუცვლით, დაწმინდავთ და გაკვირტავთ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გამომორჩინან – გლახა ლორდებს, მოუბმელებს, – გამოკვირტავენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „რომელიც გლახაა, აშენების დროს გამოკვირტავ ფოთოლს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ვენახი გამოკვირტე, გამოვფურჩქნე“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). „რომ გაიფურჩქნება, ავაკრავთ ხის კანით, შეკვირტავთ ბუშებს“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“).

გაფურცლავს. „რადგან სიმხურვალე ხვატი ახთენს, ამისათვის გაფურცლავთ გამოვაკლებთ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ფურჩნის (ფურჩვნა), გაფურჩნის (გაფურჩვნა), შეფურჩნის (შეფურჩვნა). „ფურჩნა – რაც ზედმეტია რქაი, უნდა გაეცალოს“ (ქართლ., ბერბ.) „გასხვლა უნდოდა მარტში, ყელვა – აპრილში, ფურჩვნა თიბათვეში“ (ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“). „გაფურჩვნა – ვაზის ზედმეტი ისენი რაცა აქვს, იმას ამტვრევენ“ (ქართლ., იკოთი) „ყლორტებს რო ამაიტანს, გაფურჩვნა უნდა, უყურძნო გემეცლება და სამამულე და ყურძნიანი რქები დარჩება“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „გაფურჩნიან, გამოაცლიან მავნებელს და საღს დატოვებენ, მერე გადასტეხავენ თავს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი) „გაფურჩნიან ხელით“ (ზ. ლეჩხ., უსახელო). „შეფურჩნა – უსარგებლო ტოტს რომ გავაცლით მაისში“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „შეფურჩნით უყურძნო რქას“ (ქართლ., ატენი).

გაფურჩქნავს, გაიფურჩქნება (გაფურჩქნის, გაფურჩქვნა). „მერმედ გაფურჩქნავთ ვენახს. მაისში თუ არ გაფურჩნით⁴⁶. მაშინ გამოულაპავს ფურცელს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ფოთლებს რომ მოვაცილებთ იმას ვეტყვით გაფურჩქნას“ (იქვე), „ვენახი იფურჩქნება“ (კახ., ყვარელი). „უწინ არც წამლობა იყო, არც გოგირდი იყო, არც გაფურჩქვნა და ახვევა იყო“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“) „ამდ მაღდევეს მემრე ფურჩქვნა... „გაფურჩქნა ორჯერ #127#

მაინც უნდა“ (ქიზ., ქართ. დიალ. I, 216). „გაფურჩვნა მაისა და ივანობისთვის დამლევს ვიცით. გაფურჩქნი – ფოთოლს, გადავჭრი ყურებს, რომელიც მაღალი იქნება“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). გაზაფხულზე რომ გაიფურჩქნება მოვწამლავთ გოგირდით“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ვაზს გაფურჩქნა უნდა“ (იქვე). „მაგალითად, ბევრია ნოშო გამოღებული, რომ არ გაფურჩქნოს, ყვავილის დროს გამოიხარშება“ (ქვ. ლეჩხ., ონჭეიში). „რო გაიფურჩქნება, ავაკრავთ ხის კანით“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“).

გამოფურჩქნის, გამოფურჩქვნა. „გამოფურჩქნის დროს დაიყრება ნამორჩი“ (იმერ., ოზჩა). „გამოფურჩქნით – ზედმეტ ფოთლებს და ვაზს გამოვიღებთ მოუმბელს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

შეფურჩქვნა „ყვავილიდან რომ გამოვა, შემდეგ დაიწყებენ შეფურჩქვნას. მერმე გვიანობამდე არ იქნება“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „შეფურჩვნა – ენკენისთვეში უნდა, გაათხელო ფოთოლი, რომ იმუშაოს შიგა ჰაერმა“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“).

⁴⁶ ერთსა და იმავე ფრაზაში გაფურჩქვნასაც ხმარობს და გაფურჩქნასაც.

გაფურჭვნის. „რომელიც სავარგისი რქა იყო, იმას უშვებდით, და რომელიც ფუჭი იყო გაფურჭვნიდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

გაფურცქვნა. „ფურცქვნა – აცლიან უნაყოფო ტოტებს, ამ დროს ტოტებს სანაწიგრეს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ფურცქვნის დროს აცლიან ნამხრევეებს“ (იქვე) „მერე გაფურცქვნის მერე – თავის გადატეხვა“ (ქვ. ლეჩხ., ტვიში).

გაქორჩვნა „გაქორჩვნა – ფოთლებს რო გავაცლით“ (იმერ., საქარა).

გამოქურჩნას „გაზაფხულზე ვაზის ზედმეტი გამონაყარის შეცლას ვეტყვიტ გამოქურჩნას“ (ზ. იმერ., მოწ., ლ.).

გაკვიწნის. „ერთიანად გაწმენდს... ნამხრევეებისაგან – ბიჭა-ბიჭა რო არ გააცალო, ერთი კიმპალიც არ იქნება, გავკვიწნით იმას და ფოთლები დარჩება ღა ყურძნის ტევანი“ (ზ. იმერ., მოწ. ლ.).

გამოყელავს. „პირველ თიბათვეში ფურჩვნა ვიცოდით, გამოყელამდით, ძაან მოვლა ვიცოდით აქეთ“ (ქართლ., ჩრდ., „შინამრეწვ.“).

გაათხელებს ფოთოლს, **გამოთხელება** ფოთლის „(უნდა) გაათხელო ფოთოლი, რომ ჰაერმა იმუშაოს შიგა“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ფოთლის გამოთხელება ენკენისთვეში უნდა, სიმწიფეში რო შედის ყურძენი“ (ქართლ., ატენი).

#128#

გახილავს. გახილვა. ზედმეტი ფოთლებისა და ყლორტების გამორჩევას აღნიშნავს. ვენახს რომ გავხილავთ, იმას მერე მოუხვოვთ ტანზე“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

გამოხშირვა. „გამოხშირვა – შეთვალეზულ მტევანს მეტი ჰაერი რომ ჰქონდეს, ზედმეტ ფოთლებს ზომაზე აცლიან“ (რაჭ., ფრ., 89).

დაირჩევა ვენახი. „ყვავილს რო დაყრის დეირჩევა ვენახი. დეირჩა ვენახი და მაშინ გამოირკვევა მოსავლიანობა“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

გამორჩევა. „გამორჩევა – ზედმეტი ფოთლების, ტოტების გამოცლა – ორჯერ ვიცით (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „იმას არც გამორჩევა უნდოდა – ლოფორთებიან ვაზს რომ ამოიღებდა, მისი მოცილება არ უნდოდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

აჯოჯვა, ჯოჯვა. ძველ ქართულში გვხვდება ტერმინი აჯოჯვა. „ოდესცა რამდე საერთო საქმე არნ მონასტრისაჲ, გინა თუ ვენახთა ასარვასა, გინა თუ აჯოჯვასა, გინა თუ სთულეზასა“ (ცხ. იოვ. და ეფთ. 42.2) საბას ლექსიკონში შეტანილია სიტყვა „ჯოჯვა ვენახის შტოს მოტეხა“. თანამედროვე ქართულში ჯოჯვა, აჯოჯვა არ შეგვხვდებოდა.

ნამხრევეებისა და ზედმეტი ყლორტების გაცლის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

ქირქას გამოაცლის – კახ., ქიზ.

ნამხრევეს (ბუშს) აცლის, შემოაცლის – იმერ., ლეჩხ.

ამონაყარს შეაგლიჯავს – ლეჩხ.

ნეშოს შეართუმს – იმერ.

ხრეფს მოაცილეფს – იმერ.

გამოფუნთხლავს, გამოფუნთხლვა – იმერ.

მომქვრევა – კახ.

გამორჩავს, გამორჩვა – იმერ.
გამორჩნის, გამორჩნა – იმერ.
დამორჩნის – იმერ.
გაკვირტავს – იმერ.
გამომორჩნის – იმერ.
გამოლორდვა – იმერ., რაჭ.

#129#

დალორდვა – იმერ.
გაკვირტავს – იმერ.
გამოკვირტავს – იმერ., ლეჩხ.
შეკვირტავს – ლეჩხ.
გაფურცლავს – იმერ.
ფურჩნის, ფურჩვნა – ქართლ.
გაფურჩნის – იმერ., ლეჩხ.
შეფურჩნის, შეფურჩნა – ქართლ.
იფურჩქნება – კახ.
ფურჩქვნა – ქიზ.
გაფურჩქნის – ლეჩხ.
გაფურჩქნავს – ქართლ.
გაიფურჩქნება – რაჭ.
გაფურჩქვნა – ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ.
გაიფურჩქნება – ლეჩხ.
გამოფურჩქნის, გამოფურჩქვნა – იმერ., ლეჩხ.
შეფურჩქვნა – ქართლ.
გაფურჭკნის – ქართლ.
გაფურცქვნა – ლეჩხ.
გაქორჩვნა – იმერ.
გამოქურჩნა – იმერ.
გაკიწნის – იმერ.
გამოყელავს – ქართლ.
გათხელეებს ფოთოლს – ქართლ.
გახილავს – იმერ.
გამოხშირვა – რაჭ.
დეირჩევა – ლეჩხ.
გამორჩევა – იმერ.
აჯოჯვა ჯოჯვა – ძვ. ქართ.

თავს (ყურებს) გადაჭრის, დააჭრის, მოაჭრის (წაჭრა). ყლორტების ზრდის მოწესრიგებისათვის საჭიროა ყლორტების წვერის წაჭრა, თავის გადაჭრა, რადგან

ყლორტების გადაჭარბებული ზრდა „გათამამება“ მავნებელია ვაზისათვის. „ვაზი რომ გეიზდება, გადავჭრით თავზე ვაზის წალამს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „დაბოლოვების დროს კენწერი უნდა გედექტრას, რქა რო კარგა შამოვა და ძირში რო დაწითლდება, მაშინ გედექტრება კენწერი“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“) „თავის გადაჭრა ორჯერ (უნდა) თუ მოითხოვს.

#130#

ზოგჯერ სულ არ მოითხოვს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „გავფურჩქნი ფოთოლს, გადავჭრი ყურებს, რომელიც მაღალი იქნება“ (ქვ. იმერ., შუა გორა). „წვერები დავაჭერით ვაზებს“ (ქართლ., ბერბ.) „ავახვევდით, რაც ჭიგოს ზევით წავიდოდა, იმას ნამგლით მოვაჭრიდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „წვერის წაჭრა“ (ქართლ., ატენი). „წვერების წაჭრა, წაკაფვა“ (კახ., ახმეტა).

თავს გადატეხავს (რქას). „ლერწს თავს გადავტეხთ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „ლერწს რომ თავებს გადავტეხავთ, ზედმეტ თავებს უწოდებთ“ (იქვე). „თავს ტეხენ ივნისში ან მწიფობას რომ დეიწყებს მაშინ ტეხავს თავს“ (ქვ. ლეჩხ. დერჩი). „ჭიგოზე ახოვენ, მერე გაფურჩქნიან, მერე გადატეხავენ თავს“ (ქვ. ლეჩხ., ორხვი). „თავის გადატეხვა, ვენახის ნატეხი – საქონლისათვის“ (ქვ. ლეჩხ. ონჭეიში).

თავს გადაამტვრევს (თავის გადამტვრევა) **წაამტვრევს**. „თავებს რომ გადავამტვრევთ ხელით, თავის გადამტვრევა“ (კახ., გავაზი). „ახვევის მწერე თავი უნდა გადავამტვრიოთ (იმერ., ჭორგ.). „თავს გადაამტვრევენ გამორჩვის შემდეგ“ (იმერ., სხვიტ.). „ფოთლებს რომ მოვაცილებთ იმას ვეტყვით გაფურჩქვნას, ზომის ზევით რაც არის, რქას წავამტვრევთ“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ქუდს გაუტეხს. ე.ი. ცას გაუხსნის. „მაღლა, ნამგლით რომ წავაჭრიდით (ვაზს თავს), იმას ასე ვეტყოდით „ქუდი გავუტეხეო“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“).

ცის გახსნა. ზრდადამთავრებულ ვაზის ყლორტებს წვერებს წააჭრიან, რადგან ყლორტი უკვე საკმაოდ გახევებულია. ყლორტის წვერებს ნამგლით აჭრიან. „ცის გახსნა – ვაზი როცა დიდად გაიზრდება, გაიბურება და თავებს გადააჭრიან, სინათლე რომ მოხვდეს“ (იმერ., ტაბ). „ცის გახსნისას დაიყრება ნამორჩი, გაფურჩქვნის დროსაც“ (იმერ., ობჩა).

ვაზისათვის თავის გადაჭრის აღმნიშვნელი სიტყვები და გამოთქმებია:

გადაჭრის თავს (ყურებს) – ქართლ., კახ., იმერ.

დააჭრის წვერებს – ქართლ.

მოაჭრის – კახ.

წაჭრა (წვერების) – ქართლ., კახ.

გადატეხავს (თავს) – იმერ, ლეჩხ.

#131#

გადაამტვრევს (თავს...) – კახ., იმერ.

წაამტვრევს (თავს) – ქართლ.

ქუდს გაუტეხს – კახ.

ცის გახსნა, ცას გაუხსნის – იმერ.

სარი. საგანგებოდ არის სახელდებული ვაზის სხვადასხვაგვარი საყრდენი, საყრდენის დამზადების წესი და ვაზისათვის საყრდენის შედგმის საქმიანობა. ვაზის საყრდენის ერთ-ერთი სახელწოდება არის სარი. სარი გვხვდება ძველ ქართულშიც და თანამედროვე ქართულის თითქმის ყველა დიალექტში. „სარი – ვაზის მანა“ (საბა) „ვინაფთგან ახალ-ნერგ იყვნეს წუთლა ვენაჴნი, ყოველთა სართთა განგებად უნდა. (ცხ. იოვ. და ეფთ 89,6).

ქართული ენის კილოებში: „სარს შეუდგამთ ვაზს“ (ქართლ., ბერბუკი) „ვაზს სარს მივაკრავთ მანუელით“ (ზ. ქართლ. „შინამრეწვ.“). „უწინა ჩვენ ფეხის ვაზი არ ვიცოდით ხეივანი იყო... თითა, თავკვერი შიგადაშიგ იყო გარეული და სარი არ უნდოდა, ლატანი უნდოდა. სარსა ბევრი ამაგი უნდოდა, ლატანს არ უნდოდა“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“) „სარს ვაზსაც ვუდგამთ სარი უნდა გაითალოს მუხა“ (კახ., ყვარ.) „სარი მუხის გულისაა გამოთლილი, დიდხანს სძლებს“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ნამყენი ვაზი ვიცით სარებზე მიკრული“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ჭიგო, ჭიგვა, ჭიღვა, ჭირღვა. ჭიგო, ძირითადად კახეთში არის გავრცელებული. „ჭიგოს ვაზს შაუდგამენ“ (კახ., დიალ.). „სარი მუხის გულისაა გამოთლილი... ჭიგო კი ყველანაირი ხისაა“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“) „ჭიგვას მოვჭრით, შავსარავთ ვენახს“ (კახ., ყვარელი), „სარი ანუ ჭიგო ჯაგისა, რცხილისა, იფნისა და ხეშავისაა“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“) „ვენახს ჭიგვას უდგამდით, ჭიგვა გასხეპილი წვრილი ხეა“ (იქვე). „ერთ სარს დაუსვამთ თითო ვაზსა ან ჭიგვას, ასედაც ვეტყვით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). იმერეთში გვხვდება ჭიღვა, ჭირღვა „თითო ჭირღვას დოუსვამდით თითო ვენახს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს წაბლის ტყავით მივაკონკვებთ ჭირღვაზე“ (იქვე). ვ. ბერიძის განმარტებით ჭირღვა სარი კი არ არის, რომელზედაც დამაგრებულია ვაზი, არამედ წნელია, რომლითაც ვაზი მაგრდება სარზე. საბას განმარტებით „ჭიგო – დიდი სარი“.

ხარდანი. „ხარდნის დასმა მანამდისაც ქე იცოდენ, მარა უხარდნო ვენახიც ქე იცოდენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „(ვაზი) როცა გეიზრდებოდა ხარდანს ჩოუსვამდენ“ (იქვე) „ხარდანი – ვენახის ერთი დასასობი ჯოხია“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

#132#

„პყალეზი – ლერწმა იცის გამოტანა, რომელიც ხარდანს მოეხვევა“ (იქვე). „ხარდანი იცის კარგი ბჟოლამ, მარა ეს ჩვენ ტყეებში მოისპო დიდიხანია და ახლა ეზოებში და ყანის კიდეებზე გვაქვს. კოპიტმაც კარგი ხარდანი იცის“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „გასხვლის შემდეგ მოუხოვთ ხარდანზე“ (ქვ. ლეჩხ, დერჩი).

სარჩუტა. ახლადამოსულ ვაზს პატარა სარებს უსობენ – სარჩუტებს „პატარა ვაზს სარჩუტებს ვუსობთ“ (ქართლ., ატენი).

ჩხირი. „ახალ ვაზს ჩხირებს ჩაურჭობენ“ (ქართლ., ბერბ.).

ჯოხი. „პირველი წლის ვაზს ვუკეთებთ პატარა ჯოხებს“ (კახ., გავაზი).

პალო. „პალოს (უკეთებენ) პირველად ჩაყრილ ვაზს“ (კახ., ყვარ.) „გვინდა ვაზი ჩავყაროთ, თავსა და ბოლოში პალოებს დავარჭობთ; მავთულს გავაბამ“ (იქვე).

კაკვი, ორპოტიკა ჯოხი. გადაწვენილ რქას მიწაში პატარა კაკვებით ან ორპოტიკა ჯოხით ამაგრებენ. „ვენახს ხის ძირში მოთხრილ მიწაში ჩააწვენენ და პატარა კაკვებით

დაამაგრებენ მიწაში ვენახს“ (გურ. „შინამრეწვ.“). „ორპოტიკა ჯოხით მიწაში ვენახს ჩაამაგრებენ და ზედ მიწას მიაყრიან“ (იქვე).

მერქანი. „მერქანი „ვაზის შესადგმელად დახეთქილი მუხის გულის სარი...“ (ქიზ., მენტ.). „ქიზიყში უფრო მიღებულია სარი სახელწოდება გასხეპილი სწორე ხისათვის, ხოლო გათლილი, დახეთქილი მუხისგულისათვის – მერქანი“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“)

ცილამპალი. „ცილამპალი – ქერქ და ცილაშემომპალი მუხის მანა. გამძლეა, ვაზს უდგამენ ჭიგოს მაგიერ“ (ქიზ., მენტ.).

სარი, მერქანი და ცილამპალი უფრო დიდია, ვიდრე ჭიგო და ხარდანი. „სარებს დოუსვამენ (ვაზს), როცა მოსაბმელათ დადგება“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). მობმული ვაზი მძიმეა და ცხადია მას უფრო დიდი და მაგარი საყრდენი ჭირდება. „ჭიგვა გასხეპილი წვრილი ხეა. სარი, დახეთქილი მუხის მერქანი, ცილამპალი“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“). ვაზი ხშირად სარიდან სარზე გაჭიმულ მავთულზეა გაშვებული. ასეთი მავთული სწორედ მაგარი მუხის სარებზე უნდა იყოს დამაგრებული. „მერქანი ამაგრებს ათი, ოცი ვაზის შემდეგ მავთულს“ (კახ., კარდან.).

ჯლა, ჯლარი. ჯლა, ჯლარი ტოტებიანი ხარდანია. ეს ტერმინი იმერეთში გვხვდება „ჯლა სარივით არი და ზედ აქვს თითები“ (იმერ., ოზჩა). „ჯლა ხარდნის მაგივრად ძველათ იყო“ (იმერ., შუა გორა). ტალავერს ვეძახით ოთხყურიანს... ჯლარს კი ერთი ძირი ვენახი რომ არის გადებული, – ვენახის გასამაგრებელ დაბალ ხეს უძახით“ (იქვე). ზოგიერთის თქმით ჯლარი იგივე ხარდანია. „ჯლარს ჩვენ ხარდანს ვეძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

#133#

ხალახინი. ტოტებიან ხარდანს საგანგებო სახელს ხალახინს უწოდებენ. „ხალახინი ტოტებიანი ხარდანი, ან ხე, რომელზედაც ვაზი ადის“ (ლექს., ალავ.) „ხალახინი შტოებიანი ხარდანია“ (ქ. ლექს., დერჩი).

ოლიხი. „ოლიხი – დიდი კაპიანი ბოძი. აყვანილ ვენახს ოლიხებს შეუყენებენ“ (იმერ., დიალ.).

ქანდარა. ტოტებიან ჯლარს ქანდარა ეწოდება. „ჯლარს რომ მოცილდება პატარა შტოები და დიდი შტოები დარჩება თავში. იმას კი ქანდარას უძახით“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

ხალახი. ხალახი ეწოდება საყრდენიან ვაზს. „ხალახის იმას უძახით, რომ ერთ ჯლარზე რომ ერთი ძირი ვენახია“ (ქ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ჩანგალი. „როდესაც ხარდანს დიდი ქიმები აქვს და ზედ დიდი ტოტები გადავა ვენახის, ვეტყვით ჩანგალს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ტერმინები ხალახი და ჩანგალი იხმარება საყრდენიანი ვაზის მნიშვნელობით. საბას განმარტებით ხარდანიც სარდასმული ვაზის მნიშვნელობით იხმარება. „ხარდანი – სარიანი ვენაქი“.

ვენახის საყრდენის სახელებია:

სარი – ძვ. ქართ., ქართ. ენის თითქმის ყველა კუთხე.

ჭიგო, ჭიგვა – საბა, კახ., ქიზ., ქართლ.

ჭიღვა, ჭირღვა – იმერ.

ხარდანი – საბა, იმერ., რაჭ., ლეჩხ.

სარჩუტა – ქართლ.

პალო – კახ.

კაკვი – გურ.

მერქანი – ქიზ.

ცილამპალი – ქიზ.

ჯლა, ჯლარი – იმერ.

ხალახინი – ლეჩხ.

ოლიხი – იმერ.

ქანდარა – იმერ.

ჩანგალი – იმერ.

ხალხი – იმერ.

#134#

ჭიგოს, ხარდნის დამზადება. სასარე, სახარდნე ხეს საგანგებოდ არჩევენ და აშენებენ კიდევაც. „საბელავი – სამი-ოთხი წლის სახარდნე ხე“ (ლეჩხ. ალაგ.). ჭიგოს, ხარდნის მოჭრით იწყება ვენახის მუშაობა.

გარეკავს, დაჩეკავს, ჩაუჩეკავს. მოჭრილი სარისათვის წვერის წათლას გარეკვა, დაჩეკვა, ჩაჩეკვა ეწოდება. „წალდით ჭიგოს ჩეკამენ“ (კახ., თელავი). „სარს რომ წვერს წაუთლით, იმას გარეკავს ვეძახით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „ჭიგვას ძირს გაუჩეკავთ (წალდით ძირს გაუთლით) და ჩავარჭობთ ჭიგვას“ (კახ., ყვარელი). „პირველად სარ გამოვაცლით, სარ დავჩეკავთ“ (ქართლ., ბერბ.) „სარის დაჩეკვა“ (იმერ., დიალ.) „ჩაუჩეკავენ მზეებს თავს“ (კახ., ახმეტა).

საჩეკელა. „საჩეკელა „ჭიგვის დასაჩეკი“ (კახ., ახმეტა).

მახვავს (მახვა), დამახვავს, დაუმახვავს. „ხარდანს ვენახში ჩამოვიტანთ და იქ ვმახვავთ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „თუ კაი ამინდები იქნა, თებერვალშიც დავიწყებთ ტყეში ბარდნის მოჭრას და მახვავს“ (იქვე). „დამახვა ჭიგვასი, სარისა – სარისათვის წვეროების წაწვეროება“ (იმერ., დიალ.). „ორასი ხარდანი დავმახვე“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი) „ხარდანს დოუმახვავთ კარგებს თავს და ისევე ჩოუცვლით“ (იქვე).

დასწრაფული. „ხარდანი – დაბალ ვენახს რომ დაუსობთ დასწრაფულ სარს (წვერი რომ აქვს წათლილი)“ (ქვ. იმერ. „შინამრეწვ.“).

დარაფვა. „დარაფვა სარის წვერის წაწვეტება, დამახვა“ (ქვ. იმერ., ჭუმბ).

სარის გამოცლა, გამოყრა. შემოდგომაზე ვენახში სარს, ჭიგოს ამოაძრობენ, რომელსაც სარის გამოცლა, სარის გამოყრა ეწოდება „(ვაზს) სარს გამოაცლიან, დამარხამენ და ბელტებს დააწყობენ“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“) „ვენახში სულ პირველათ სარს გამოვყრით“ (ქართლ., ბერბ.).

ხმელიანს გაასწორებს. სარი ხანდახან შერჩევით არის ამოსაყრელი და არა მთლიანად. ამ პროცესს კახეთში ხმელიანის გასწორება ეწოდება. „ხმელიანს გავასწორებთ – დაუვლით

ვენახ. ჭიგვა, რომელიც კარგია, დავტოვებთ რომელიც ცუდია – გავწმენდავთ, ჭიგვას ძირს გაუჩხრეკავთ და ჩავარჭობთ“ (კახ., ყვარ.).

ჩაუცვლის (ჩოუცვლის) „გავსხლავთ, მერე ავაშენებთ – დოუმახვავთ კარგებს თავს და ისევე ჩოუცვლით, რომელიც არ ვარგა გადავყრით“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

#135#

შეფანტვა. „შეფანტვა ეწოდება... შესარვამდე ჭიგოების დაყრას ვაზებთან“ (ქართლ., ლეონ.)

მირიგება (ხარდნის). „აშენებას წინ უძღვის მირიგება. თითო „ილია“ გამზადებულ ხარდანს ვენახში შეიტანენ და გაანაწილებენ“ (რაჭ., ფრ., 84).

ასარავს, მოსარავს, შესარავს (შასარავს, შაისარება), ჩასარავს. საგანგებო ტერმინებით აღინიშნება ვაზისათვის სარის შედგმა, „ოდესცა რაიმე საერთო საქმე არნ მონასტრისი“. გინა თუ ვენაქთა ასარავსა, გინა თუ აჯოჯვასა, გინა თუ სთულებასა“ (ცხ. იოვ. და ეფთ 89.3). „ვენახს გასხლევენ... მერე მოსარევენ: (იმერ., ქართ. დიალ. I, 44). „ახალგაზაფხულზე ხდებოდა მოსარვა. ჭირღვას მოვჭრიდით და დოუსვამდით თვითო... ვენახს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“), „ვაზს რომ სარს ჩაუდგამთ, იმას შესარვას ვეტყვი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი ისხვლება მარტში... რო დავბარამთ, მერე შევსარამთ“ (ქართლ., ქართ. დიალ. I, 28). „შავსარავთ ვენახს“ (კახ., ყვარელი) „იანვარშიც შეიძლება შასარვა“ (კახ., „შინამრეწვ.“) „ვაზის წვენა... მემრე მოდევს ჭიგვის ჭრა, ჩასარვა“ (შ. კახ., მარტ., იმნ.).

ხარდნის, ახარდნავს, მოხარდნავს, შეხარდნავს. „ვენახს ხარდნიდენ“ (იმერ., შუა გორა). „ვენახს გავსხლავთ“. მერე ავხარდნავთ“ (იმერ., ქართ. დიალ. I, 462). „მარტში ავაშენებთ – მოვხარდნავთ გასხლულ ვენახს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „შეხარდნავენ აწი ვენახს“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი) „ვენახი მაქ შესახარდნავი“ (იქვე).

მოჭიღვავს, მოჭიღვა. „მოჭიღვა – მოსარვა, მოვჭიღვეთ ვენახ, მოვსარეთ, სარები დავუსვით“ (იმერ., დიალ.).

დავაპალოებს. „მიწას გადავაბრუნებთ, დავსაჯნავთ, დავაპალოებთ და დავრგავთ ლერწს“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“).

მოჩხირვა. „მოჩხირვა – ვენახისათვის სარის დასობა“ (ქვ. იმერ., ჭუმბ.).

ვაზის აყენება. ვაზს საყრდენს რომ შეუდგამდნენ, ვაზს აყენებენ ფეხზე. „გაზაფხულზე აუშვებდით ვაზს, ავაყენებდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

განგებაჲ. ძველ ქართულში ვაზისათვის სარის შეყენებას განგებაჲ ეწოდება. „ვინაფთგან ახალკნერგ იყვნეს წუთკლა ვენაქნი ყოველთა სართთა განგებაჲ უნდა“ (ცხ. იოვ. და ეფთ. 89. 6).

#136#

ვენახის აშენება, მოშენება. „მარტში ავაშენებთ (მოვხარდნავთ) გასხლულ ვენახს“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „გასხვლის და აშენების შემდეგ მარტშივე ან აპრილის დასაწყისში ვენახს გავთოხნით ღრმად“ (იქვე), „გავსხლავთ მერე ავაშენებთ ხარდნით“ (ლეჩხ., დერჩი) „ორასი ხარდანი დავმახვე, მევე ავაშენე“ (იქვე), „ვენახს რომ დაუსობთ ხარდანს, იმას ვეძახით ვენახის ხარდანის მოშენებას“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

მიუღვამს, შეუღვამს (სარს, ხარდანს, ჭიგოს) „სარს მიუღვამთ“ (ქართ., ატენი). „სარს შეუღვამთ“ (ქართ., ბერბუკი). „...მაღლა უნდა ყოფილიყო ორი კვირტი. მაშინვე ჭიგოებს შევუღვამდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს სარს ვუღვავთ“ (კახ., ყვარელი). „მარტო მართულიც არაა შველის საქმედ, წვრილი ჭიგოც საჭიროა, რო შეეღვამ“ (ქიზ. ქართ. დიალ. I, 26). „ხარდანს მიუღვამენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დაუსობს, მიუსობს (სარს, ხარდანს, ჭიგოს...) ვენახი იმ წელიწადს ამოჭრის მიწას და ამოვა, მეორე წელიწადს ხარდანს დაუსობთ“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ხარდანს დოუსოფთ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი) „სარს მიუსობთ“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“), მიუსობთ ვენახს ჭიღვას (იმერ., ქართ. დიალ. I, 462), „ნამყენს რიგში დავრგავთ... ხარდანს მიუსობთ და ვუაქიმებთ“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“).

დაუსვამს, მიუსვამს (სარს, ხარდანს...) „სარებს დოუსვამენ, როცა მოსაბმელათ დადგება“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“), „ხარდნის დასმა მანამდისაც ქე იცოდენ ხოლმე მარა უხარდნო ვენახიც ქე იცოდენ“ (იქვე). „ხარდანს ჩრდილო მხარეზე მიუსვამთ“ (ლეჩხ. „შინამრეწვ.“).

ხალახინზე აყვანა, ხალახინზე შესვლა. „ხალახინზე აყვანა – ხეს დოუსობენ ვენახს და ერთი ძირი აყვება“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ყურძენი ატამზე რო შევა, იმაზეც იტყვიან ხალახინზე შევიდაო – სახლზეც“ (იქვე).

ჭიგოს დამზადების და ვაზისათვის სარის შედგმის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

ჩეკავს – კახ.

გაჩეკავს, გაუჩეკავს – ქართლ., კახ.

დაჩეკავს – ქართლ., იმერ.

ჩაუჩეკავს – კახ.

მახვავს, მახვა – რაჭ.

დამახვა – იმერ., ლეჩხ.

#137#

დასწრაფული – იმერ.

დარაფვა – იმერ.

სარის გამოცლა – ქართლ.

სარის გამოყრა – ქართლ.

ხმელიანს გაასწორებს – კახ.

ჩაუცვლის – ლეჩხ.

შეფანტვა – ქართლ.

მირიგება – რაჭ.

ასარავს – ძვ. ქართ.

მოსარავს – იმერ.

შესარავს – ქართლ., კახ.

ჩასარავს – კახ.

ხარდნის – იმერ.

ახარდნავს – იმერ.
მოხარდნავს – რაჭ.
შეხარდნავს – ლეჩხ.
მოჭიღვავს, მოჭიღვა – იმერ.
დააპალოებს – ლეჩხ.
მოჩხირვა – იმერ.
აყენება ვაზის – ქართლ.
განგებად – ძვ. ქართ.
ვენახს ააშენებს, ვენახის აშენება – რაჭ., ლეჩხ.
მოშენება – იმერ.
უდგამს (სარს.) – ქართლ.
შეუდგამს (სარს...) – ქართლ., კახ., ქიზ,
მიუდგამს (ხარდანს..) – იმერ.
დაუსობს (ხარდანს...) – იმერ.
მიუსობს (სარს...) – ქართლ., იმერ., რაჭ.
დაუსვამს (სარს..) – იმერ.
მიუსვამს (ხარდანს...) – ლეჩხ.
ხალახინზე აყვანა – ლეჩხ.
ხალახინზე შესვლა – ლეჩხ.

ყელავს (ყელვა), შეყელავს (შეიყელება, შეყელილი). ვაზი სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა წესით მაგრდება ჭიგოზე. ვაზის ჭიგოზე სხვადასხვაგვარად დამაგრებას სხვადასხვა სახელი ეწოდება. „გასხვლა უნდა მარტში, ყელვა – აპრილში, ახვევა (შაკონვა) – თიბათვეში“ (ქართლ. ჩრდ., „შინამრეწვ.“). „ყელვა პირველათ უნდა“ (კახ., ქისტაური). „სვეს #138#

ვეძახით, იმითა ვყელამდით. ეხლაც ის არის“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“); „გაზაფხულით გავსხლამთ და შავყელამთ“ (ქართლ., ყანჩავეთი). „შაიყელება ერთხელ“ (იქვე). „სანამ კვირტი გაიღვიძებს, მინამდისი უნდა შეიყელოს“ (ზ. ქართლ. „შინამრეწვ.“). „ვაზი წინათ უნდა გაგესხლა, შეგეყელა (ქართლ., სამხრ., „შინამრეწვ.“). „დასაწილში იყო, დავწილმდით, დავბარამდით და შავყელამდით“ (ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“). „შავყელამთ ფუჩქით“ (კახ., გურჯაანი). „იანვარშიც შეიძლება შასარვა, მარტშიც, აპრილში შეიყელება“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „შავყელამდით სვიით, ან ლაფნით“ (იქვე). „თუ ვენახი შაყელილი იყო, თუ დაკავებული იყო ვაზი, სიცივე აფუჭებდა თუ არ იყო შაყელილი, ვერაფერსაც ვერ დააკლებდა“ (იქვე). „შაყელილ ვაზს ხელ-ფეხი აქვს შაკრული ერთ ადგილას არის გაჩერებული და ჰყინავს. შაყელავი ვაზი კი მიინძრევ-მაინძრევა და სიცივე ვერას უზამს“ (იქვე). „თებერვალ-მარტში გავსხლამდით და აპრილში შავყელამდით“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“).

აკრავს, მიაკრავს. გაფოთლილი ვაზის კარგად ამოყრილი ყლორტების ჭიგოზე დამაგრებას აკვრა ეწოდება „აკვრა ივანობისთვეში ვიცით. ლერწები რომ ექნება ვენახს, იმას ავაკრავ ხარდანზე და მერე გავთოხნი“ (იმერ., „შინამრეწვ.“). „გადაბარდულ ვენახს რომ

ავაკრავთ იმას ვენახის აკვრას ვეძახით“ (იქვე). „შეკონას არ ვეძახით, მაგრამ ტანზე რომ ლერწს მოვაბამთ ბჟოლის და წაბლის კანით, იმას აკვრას ვეტყვით“ (იქვე). „ლერწს მოახვევდენ და მიაკრავდენ ხოლმე თელის, ლაფნის და ეკლის საკრით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ავაკრავთ ეკლის ქერქით. კანს ჩავალბობთ წყალში, მერე ავაკრავთ“ (ლერწ., დერჩი). „ნეკი თავისუფლადაა, ხო გეიბურდება ვენახი, მერე აკვრა უნდა და მაშინ ნეკის ნახეთქს, ამონაყარს ავაკრავთ, მოსახოვის ყლორტებს ავაკრავთ“ (ქვ. ლერწ., ქორენიში). „ჯერ გავსხლავდით, რქებს დავაჭრიდით, ორ რქას შევარჩენდით, ერთს საკავებელს გაუკეთებდით, მოვრკალავდით ან დავაკავებდით. და სარს შევსარავდით და მივაკრავდით ზედ ვაზს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „წინათ არ სწამლობდენ ვენახს და არც უხვევდენ (ხარდანზე მარტო ერთხელ მიაკრავდენ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

დააკავებს (დაკავდება, დაკავება). „ორ რქას შევარჩენდით, ერთს საკავებელს გაუკეთებდით, მოვრკალავდით ან დავაკავებდით და სარს შევსარავდით და მივაკრავდით #139#

ზედ ვაზს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“), „სარს (მანულით ან სვიით) ან ჭიგოს მივაბავთ, დავაკავებთ საყელავით“ (იქვე) „თუ კარგად იხარა და თამამია, შეიძლება დავაკაოთ, თუ დაღლია მაშინ ისევ დავატონკებდით, რომ გათამამდეს. მეორე წელიწადს (გავსებიდან) დავაკავებდით, ექვსკვიდ კვირტს მივცემდით და იქვე დავაკავებდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ვაზს დავაკავებთ, მერე მაიწამლება და მერე აიხვევს და თავი გედეეჭრება“ (კახ., ყვარ.). „მართულზე ვაზს დავაკავებთ“ (იქვე). „ჯერ უნდა დააკაო (ყელვა), მერე აახვიო“ (კახ., ახმეტა). „დაკავება – გასხვლის დროს ვაზზე დატოვებული გრძელი რქის (70 სმ-მდე) სამამულის რკალივით მოხრა და ჭიგოზე მიკვრა შეყელვისას“ (ქიზ., მენთ.) „ვაზისათვის გრძელი რქის მიცემა ისე, რომ შეყელვის დროს მოიკაკვოს, დაკავდეს“ (ქიზ., დიალ.).

თავს ჩაუკავებს. ვაზის ჭიგოზე გარკვეული წესით დამაგრების გამოხატველია გამოთქმა თავს ჩაუკავებს. „დამძლავრებულ კაი ვაზის ერთ ნეკს ხუთ-ექვს კვირტზე გადავჭრით და თავს ჩავუკავებთ ისე რომ, ვაზს ამოეღოს ეს მოქიანია და მისი თავი ყოველთვის ემაგრება ვაზის რომელიმე რქას, ხარდანზე შუაში იქცევს“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“).

მოკონავს, შეკონავს. „ნამყენი ვაზი ვიცით სარებზე მიკრული. ლერწს მოკონავთ“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „(ხის ვენახს) ახვევა, გაფურჩქვნა, შეკონვა არ უნდოდა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ახვევა (შეკონვა) იციან თელის კანით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „შეკონავთ ხი ქერქით და, რომ დამწიფდება გიდელი და კოდით ვკრეფამთ“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

აწვერდება, აწვერება. „ნეკი რო ნაყარს იზამს ის აწვერდება (მომავალი წლისთვის რომ მზადდება) კანით აწვერდება ჭიგოზე“ (იმერ., ოზხა). „ვენახის მოხოვა – ქე რო პირველათ ავახოვთ, აწვერება – მერე ამონაყარს“ (იქვე).

შეფურჩნის. „სამამულე მიკრულია სარზე წნელით. მერე რო ამოიყრის შავფურჩნით ბალახით“ (ქართლ., ბერბუკი). „შეფურჩნით ჭილით“ (იქვე).

ახვევს, მოახვევს, შეახვევს. წამოზრდილი ყლორტების დამაგრებას სარზე ახვევა, მოხვევა, შეხვევა და სხვ. ეწოდება. „ლაფნით ავახვევთ“ (ქართლ., „შინამრეწვ.“) „გასხვლა უნდა მარტში, ყელვა – აპრილში, ახვევა (შაკონვა) – თიბათვეში“ (ქართლ. ჩრ., „შინამრეწვ.“)

#140#

„ვაზი მაინამლება და მერე აიხვევა“ (კახ., ყვარელი) „გაფურცნის შემდეგ ახვევა უნდა, ეს იქნება პირველი ახვევა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). მემრე (გასხვლის შემდეგ) როცა რქა გეიზრდებოდა, ავახვევდით, ე. ი. ჭიგო მივაკრავდით“ (გ. კახ, „შინამრეწვ.“) „ახვევა ვაზის ახალგამოტანილი ყლორტების ჭიგოზე მიკვრა, რომ ქარმა არ ატოკოს“ (ქიზ., მენტ.) „ახვევას ვიწყებთ აპრილში, ვახვევ სახვევი სუროთი და ლაფანით“ (იმერ, „შინამრეწვ.“). „გასხვლის მერე სანამდის ლორდს გამოიღებდეს, შეკონავენ ეკლის საკრით, ან ტყავის საკრით, მიაბამენ სარზე. მერე ერთ ლერწს მიაკრავენ მაღლა, გამომორჩნიან... მაღლა რო მიაკრავენ საკრით, ამას ქვია ახვევა, ასე რომ, ორჯერ არი აკრული სარზე“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „წინათ ვენახს სულ არ ვუხვევდით. ახლა ვაზი რაც უფრო იზდება – უფრო ხშირათ უნდა ახვევა“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“). „წინათ არც სწამლობდენ ვენახს და არც უხვევდენ (ხარდანზე მარტო ერთხელ მიაკრავდენ“ (იქვე) „რო წამოიზდება ყლორტები აახოვენ კანით“ (ქვ. ლეჩხ, დერჩი). „ახხოვ კაპიჭის წკენით“ (ზ. ლეჩხ. უსახელო). „ლერწს მოახვევდენ და მიაკრავდენ ხოლმე თელის, ლაფნის ან ეკლის საკრით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ჩავსხეპავ სამ ჩარექზე კვირტის ქვეშე, ზევით კი დაუტოვებ ექვს კვირტს და შემდეგ მოუხვევ ძირზე სამ კვირტს დავტოვებ გოუნძრეველად“ (იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახს რომ გავხილავთ იმას მერე მოუხვოვთ ტანზე. მოხვევას კი ვეტყვით, როდესაც გამოზაფხულზე მოუღუზავთ ლერწს და მოვაბამთ ისევ ხარდანზე“ (იქვე). „მესამე წლით მოუხვევთ და იმუშავენ მერე ვაზი“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“). „ერთს დავნეკავ, მეორეს მოუხვოვ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი), „რაც უფრო ძირს მოუხვევ ვენახი ახალგაზრდება და ძირს მიდის“ (ქვ. ლეჩხ., ტვიში) „რქას რომ გამოიტანს ვაზი, მერმედ შევახვევთ, რომ არ გააფუჭოს ქარმა ყურძენი. შეხვევა ორჯერ უნდა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ამრიგად, ვაზის ჭიგოზე სხვადასხვაგვარად დამაგრების აღმნიშვნელი ტერმინებია:

ყელავს, ყელვა, შეყელავს (შეიყელება, შეყელილი, შეუყელავი) – ქართლ., კახ., ქიზ.

აკრავს, აკვრა – იმერ., ლეჩხ.

მიაკრავს – ქართლ., რაჭ.

დააკავებს (დაკავდება, დაკავება) – ქართლ., კახ., ქიზ

#141#

თავს ჩაუკავებს – რაჭ.

მოკონავს – რაჭ.

შეკონავს (შეკონვა) – იმერ., რაჭ.

აწვერდება, აწვერება – იმერ.

ახვევს, აახვევს, ახვევა – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ., რაჭ., ლეჩხ.

უხვევს – რაჭ.

აიხვევა – კახ.

მოახვევს, მოუხვევს, მოხვევა – იმერ., ლეჩხ.

შეახვევს, შეხვევა – ქართლ.

საკრი, საკრე, ასაკრავი, გარსაკრი. ვაზის ჭოგოზე დასამაგრებლად იყენებენ ზოგიერთი მცენარის უმეტესად ხვიარა მცენარის მოქნილ ტოტებს. „ლერწს მოახვევდენ და მიაკრავდენ ხოლმე თელის, ლაფანის ან ეკლის საკრით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მაღლა რომ მიაკრავენ საკრით, იმას ქვია ახვევა“ (იქვე). „გასხვლის მერე, სანამდის ლორდს გამოიღებდეს, შეკონავენ ეკლის საკრით, ან ტყავის საკრით, მოაბამენ სარზე“ (იქვე). „ხარდანზე ავაკრავთ საკრით (იმერ., საქარა). „საკრე – თელის, ეკლის“ (იქვე). „ვენახის ასაკრავი წითელი ტილიფის ხის ქერქისა აკაციის, თელას ტყავიც შეიძლება“ (იმერ., დიალ) „გარსაკრი, საკრი – ვენახის საკრი, სურო ან მცენარის კანი, რომელსაც ვაზის ასახვევ-ასაკრავად ხმარობენ“ (იქვე).

მარნა, მარნეული, მანეული. „მარნა – წურილი ტირიფი. ვენახის ასაკრავი“ (საბა). „მარნეული მარნას რტოთაგანი“ (იქვე). „მანეულით ვყელავთ“ (ქართლ., ბერბ). „ვაზს რომ მივაკრავთ მანეულით, იმას შეყელვას ვეძახით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) საკავებელი უნდა აპრილში. მანეულით მივაკრავთ“ (იქვე). „მანეული ვაზის შესაყელავი ყვითელი ხე“ (ლექს., ალავ.) „მანოულით ან წაბლის ტყავით მოუხვოთ. მანოული ყველას ჯობს. მანოული საუკეთესო წკნელია“ (ქ. ლექს., დერჩი).

კაპიჭი. „კაპიჭი – ტირიფის, წნორის... წვრილი ტოტები, რომლითაც ვაზს ამაგრებენ ჭიგოზე (ჰყელავენ)“ (ქართლ., ლეონ.). „ახოვ კაპიჭის წკნით – ტილიფის ხეს შეასხლავენ“ (ზ. ლექს., უსახელო).

სვია, სვე. „სარს მანეულით, სვით... მივაბამთ, დავაკავებთ საყელავით“ (ზ. ქართლი, #142# „შინამრეწვ.“). „სვია ღობეებში ამოდის ვაზის შესაყელადაც ხმარობენ“ (კახ., დიალ) „სვეთი ვყელავთ“ (კახ., ახმეტა). „სვეს ვეძახით, იმითა ვყელამდით... მხრალსაც ვხმარობდით და ვხმარობთ ეხლაც“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“).

საყელავი. „სარს მანეულით სვით ჭიგოს მივაბამთ, დავაკავებთ საყელავით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „საყელავი – ახვევის დროს“ (კახ., ახმეტა). „საყელავი – ხრალისაგან“ (კახ., ქისტ).

სახვევი. „(ვენახს) მარგატელი, დანა და სახვევი, მეტი კი არა უნდა რა“ (ლექს., „შინამრეწვ.“).

საკონავი „საკონავი – წაბლის ან აკაციის კანი ვაზის ასაკრავად“ (იმერ., ლეონ).

ლაფანი. „ლაფანი კეთდება ცაცხვის ქერქისაგან ინახვენ სველ მიწაში, ლაფში. ხმარობენ ვენახის ასაკრავად. თელის ლაფანი წყალში არ ინახება, მაშინვე ნედლად შეიძლება გამოყენებული იქნეს“ (ქართლ., დიალ.) „ლაფნით შეჰყელავ“ (კახ., ახმეტა). „ავახვევთ ლაფნით, რქას მივაკრავთ ჭიგოზე“ (კახ., ახმეტა). „თელის ლაფნით მიაკრავდენთ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ლაფანი – ასახვევი ვენახის“ (ქართლ., დიალ).

ხარალი „ხარალი ხის ქერქი, რომლითაც ვაზს ახვევენ“ (ქართლ., კირიონი). „ხარალი – ვაზის ასახვევი, შესაყელი“ (კახ., ახმეტა).

ხრალი, მხრალი „ხრალი ესე არს რაიც ხის ქერქი დაიხვევის“ (საბა), „ხრალი – ფურცლის ტოტის გარე კანი“ (კახ., გავაზი). „ვაზს ჯოხებზე ვაკრავთ ხრალით“ (იქვე) „ტყეში არის ლაფნის ხრალი, გავხდით, გავახმოვით, დავალბოვით წყალში, მერე ავახვევთ“ (კახ., ყვარ.). ვენახში ბაყილოები ყველას გვედგა მხრალისთვინ“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“)

ქეთელო. „ქეთელო... აკაციის ტყავი, რომელსაც ვენახის ასახვევად ხმარობენ“ (იმერ., ლეჩ.).

ჭონი, ჭონია. „ჭონი, ჭონია არის ვენახის ასახვევი, თელის ხის კანისაგან გაკეთებული“ (რაჭ., დიალ.).

ვაზის ასაკრავად იყენებენ, აგრეთვე სხვადასხვა მცენარეს, მცენარის წნელს, კანს (ტყავს) ან ლაფანს „ვაზს ჭილით ვკრავთ“ (ქართლ., ბერბუკი). „ვაზს ჭილით ვახვევთ“ (ქართლ., ატენი). „ავახვევთ თელათი“ (იმერ., სხვიტორი) „მარმალო, წნორი ვაზის ასაყელად“ (კახ., ახმეტა). „ღვედკევი, ღვერტკევი შესაყელი“ (კახ., საბუე) და სხვ. „ტირიფის წკენით #143#

უხოვენ“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „ნერგი წნელით შავყელავთ“ (ქართლ., ბერბუკი). „ქეჩეჩი – სიმინდის ფურჩი დამზალი შესაყელად“ (კახ., ლაგოდები). „ახვევა (შეკონვა) იციან თელის კანით, ეკლის ხის კანით, წაბლის კანით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „ნეკი რო ნაყარს იზამს, ის აწვერდება, კანით აიწვერდება“ (იმერ., ოზი). „ცაცხვის კანს, თელის კანს წინათ ასახვევათ ვხმარობდით... ახლაც ბევრმა იცის თელის კანი“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“). „რომ გაიფურჩქნება (ვაზი), ავაკრავთ ხის კანით“ (ლეჩხ. „შინამრეწვ.“). „კანით აახოვენ რო წამოიზრდება ყლორტები“ (ზ. ლეჩხ., უსახელო). „წაბლის ეკლის ხის კანით ვაზს აკრავენ ხარდანზე“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „მანოულით ან წაბლის ტყავით მოუხოვთ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

საკრი, საკრე – იმერ.

ასაკრავი, გარსაკრი – იმერ.

მარნა, მარნეული – საბა.

მანეული – ქართლ., ლეჩხ.

კაპიჭი – ქართლ., ლეჩხ.

სვია, სვე – ქართლ., კახ., ქიზ.

საყელავი – ქართლ., კახ.

სახვევი – ლეჩხ.

საკონავი – იმერ.

ლაფანი – ქართლ., კახ., იმერ.

ხარალი – ქართლ., კახ.

ხრალი – საბა, კახ.

მხრალი – ქიზ.

ქეთელო – იმერ.

ჭონი, ჭონია – რაჭ. და სხვ.

შემორგოლავს შემოგოლავს. ვაზის „გათამამებულ ყლორტების რგოლად შემოჭრიან კანს, რომ „წვენის“ მაღლა წასვლას შეუშალონ ხელი. „ნამხრევი რომ არ გამოიტანოს, უნდა შემორგოლო“ (კახ., გურჯაანი) „შემორგოლავს მირჩევნია თავი გადავჭრა და ქირქა გამომაცალო“ (იქვე) „დღეს დღეობით შემოგოლავა არ კეთდება“ (კახ., საბუე).

წალმის ახიკვა. „გასხვლის დროზე წალმის ახიკვა ვიცით“ (რაჭ., ამბროლაური).

გათოხნა, დათოხნა, თოხი მოხვდება, თოხს მოუსვამენ. „თოხით კაი სიგრილე აქ (ვაზს) აღარ უნდა ბევრი მორწყვა, რო გათოხნი“ (ქართლ, სამხრე, „შინამრეწვ.“) „ვაზს #144#

დავთოხნიდით ტენი არ გამოელიოსო“ (იქვე). „რომ გაზაფხულდება უნდა გასხლა... გვიანობის შემდეგ თოხს მოუსვამენ, რომ (ვაზი) ბალახით არ დაიჩაგროს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). გათოხნითაც ეხლა ხშირათ ითოხნება. სამჯერ-ოთხჯერ უნდა გაითოხნოს მაგრამ თუ ყინვა არის, გათოხნა არ შეიძლება სიცხეში გათოხნაც აფუჭებს, მიწა ცხელია და სწყენობს“ (შ. კახ., „შინარეწვ.“) „ვენახი დაიბარება გაზაფხულზე და მერე გადაითოხნება (კახ., ყვარელი). „გათოხვ ა არ ვიცოდით“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „გასხვლის და აშენების შემდეგ მარტშივე ან აპრილის დასაწყისში ვენახს გავთოხნით ღრმად“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „ყოველ წელიწადს უნდა შემოთოხნა და გაწმენდა თოხითი“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დაბარავს. „მიწას დავბარავდით ორპირად“ (კახ., ყვარელი). „თოხით ან ბარით ვენახის გარშემო მიწა უნდა დაიბაროს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „ერთ ბარისპირს რომ ამოვიღეთ მიწას, მობარულს ამოვწმენდთ ბარით და წინ გადავყრით. ამ ამოწმენდილს ხელახლა ამოვბარავთ და პირველ ნაბარავს დავაყრით“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“). ამ ორ წინადადებაში რაჭველმა მევენახემ იხმარა ტერმინები: „ბარისპირი“, „მობარული“, „ბარი“, „ამობარავს“ და „ნაბარავი“.

ვენახს გაამოსთიბავენ, დახნავენ, მორწყავენ. ვენახებს „თუ ბალახი შეერეოდა.. გამოსთიბავდნენ და გაანებებდნენ თავსა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). სავენახე ადგილს წინათ დავხნავდით ღრმათ“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“). „დავკეტამდით კარებს რო შიგ არავინ შესულიყო თიბათვემდის მემრე გაგხსნიდით კარებს, შევიტანდით სათიბლებს, გაუთიბამდით ვაზების ძირებს, მტევნებს ეგრე ავწევდით და დავაწყობდით ნათიბზე.“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ვაზი წინათ უნდა გაგესხლა, შეგეყელა, მოგერწყო თავის დროზედა“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „წყალს მთლიანად ჯერ ერთ შარში მიუგდებენ, ბოლოში რომ გავა, ახლა მეორეში, ახლა მესამეში და ა. შ. აგრე მუშაობაც გაადვილებულია, არც წყალი გაეპარება და ვენახიც თანაბრად მოირწყვის“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“) „ორ რქას გადაუბავდით წვერებს ერთმანეთზე და ჩავაბავადით და მივაყრიდით მიწას და მივცემდით წყალსა შემდეგ იხარებდა და თოხნა-ბარით მოუვლიდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

წამლავს, დაწამლავს, მოწამლავს, შეწამლავს (შეწამლვა). მე-19 საუკუნის ბოლოდან საქართველოში შემოიღეს ვენახის შაბიამნით წამლობა. „არა წამლიან ვენახსა“ (კახ., ყვარ.) #145#

„უწინ არც წამლობა იყო, არც გოგირდი იყო“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი იწამლება სწორიდან სწორზე ყოველკვირა“ (კახ., გავაზი). „მანამდი ვენახის წამლობა არ იცოდენ და არც ჭირდებოდა“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ხის ვენახებს წამლობა არ უნდოდა, ხოლოდ ყოველწლიურად გავსხლავდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ათ მაისს უწამლებთ, ეს იქნება პირველი წამლობა. ათ ივანობისთვის უწამლებთ, ეს იქნება მეორე წამლობა, ოცდახუთ ივანობისთვის უწამლებთ, ეს იქნება მესამე წამლობა“ (იქვე). „(ანდასოული) ხის ყურძენია, უწამლეა“ (იქვე). „წამლობა ახალი საქმეა; წინათ არც სწამლობდენ ვენახს და არც უხევედენ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „შაბიამნით წამლობა შემოიღეს 1886 წლიდან ტბეთელმა... ნესტორ ჭოხონელიძემ მოიტანა ქუთაისიდან „ვერმორცის“ მანქანა“ (იქვე) „დავწამლეთ ვენახი.

ხთებოდა, მეოთხედ დავწამლეთ. ორჯერ მეტად არ უნდა დაწამლვა, მარა ხთენა დეიწყო“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). „შაურიანის ხელა რო გეიზდება ფოთოლი დავწამლავთ მაისის თვეში“ (იქვე). „წინათ არ უნდოდა მოწამვლა (ვენახს)“ (ქართლ. სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი მაიწამლება და მერე აიხვევა“ (კახ., ყვარელი). „შაბი იმთვენიც არი კულავაც გვეყოფა“. რაკი შაბი ბევრი იყო, გულუხვად მოვწამლეთ“ (იქვე) „ვენახების მოწამლა რო დაიწყეს, ხალხი ვერა ჰსვამდა ნაწამლ ღვინოს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). „სტაროსელსკიმ შემოიტანა დამყნაც და მოწამლვაც“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). გაზაფხულზე რომ გაიფურჩქნება, მოვწამლავთ გოგირდით მერე შაბიამანით“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“) „შეწამვლა არ ჭირდებოდა ძველათ ვენახს“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“).

მორწყავს. მორწყავს, იგივეა, რაც წამლავს. „რომ მოთავდება მთელი ვაზი, მერმეთ მოვრწყავთ შაბიამანით ათ დღეში ერთხელა მარიობისთვის თითქმის გასვლამდე“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „მაისიდან მოვრწყავთ ვენახს, დავწამლავთ“ (იმერ., საქარა). „მერე რწყავენ შაბიამნით. მარტში თოხნიან“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

უაქიმებს. „მალლარს... არც დათოხნა უნდოდა, არც დაბარვა, არც გასხლვა და არც არაფერი აქიმობა“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახის აქიმობა ენკენისთვის დამლევამდე არ ეშლება“ (იმერ., ოზჩა). „გავთოხნით მაისში და ვუაქიმებთ. მეორეთ შვა ივნისის თვეში ვუაქიმებთ. იციან კიდევ მესამეთ აქიმობა ივლისში“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“).

#146#

მიაშხეფებს. „მივაშხეფავთ ვაზს საგველით წამალს“ (კახ., გავაზი).

მისხურება. „ცოცხითაც იცოდენ წამლის მისხურება ვაზზე“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“).

გოგირდის შეყრა, გოგირდს შეყარიან. „გოგირდის შეყრა და შაბიამანის დასხმა სულ არ ვიცოდით“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“), „გოგილდს შევაყრით კვირტი რო გამოუვა“ (კახ., ახმეტა). „აიღებ ნაცარს, გაცრი, ჩაყრი ქუფსშია... მერმედ დაუბერავ, შეყარო ვაზსა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

უბღვირებს. „შაბიამანთან ვამღვირვით გოგირდს, თავის საბერველით, უბღვირებდით იმას“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

შეაფრქვევს. „(საბერველით) შეაფრქვევენ გოგირდს“ (იმერ., ტაბ.).

„ვენახს სასუქს ვაყრიდით ლეკები გამოდიოდენ და იმათ ვაყრევიანდით. ვაყრიდით იგრე ოთხ წელიწადში ერთხელ, როცა გვქონდა“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „მირში ვაზს მოუჭრიდით მიწას.. მერმედ პეტერა კელას (ნაკელს) ჩაუყრიდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ნაკელს კაა დამპალს მიცემთ შემოდგომაზე ყოველ მეორე წელიწადს“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“). „შემოდგომაზე რომ გადავაბრუნებთ მიწას, გაზაფხულზე დავრგამთ, პატივს ჩაუყოლებთ“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „პატივი უნდა მიცე ძლიერ დამპალი – გიორგობის თვეში“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“). ვენახის დაპატივება ვიცით ძველი პატივით“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

წუნწუხი. წუნწუხი სასუქია“ (იმერ., ოზჩა).

ვაზის სხვადასხვა სამუშაოების აღმნიშვნელი ტერმინებია:

შემორგოლავს, შემოგოლვა – კახ.

წალმის ახიკვა – რაჭ.

გათოხნა, დათოხნა, თოხი მოხვდება, თოხს მოუსვამს – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ., რაჭ.

დაბარავს – კახ., გურ.და სხვ.
გამოსთიბავს – კახ. და სხვ.
დახნავს – რაჭ. და სხვ.
გაუთიბავს ძირებს – ქიზ. და სხვ.
მორწყავს – ქართ., ქიზ. და სხვ.

#147#

წყალს მიუგდებს – ქიზ.
წყალს მისცემს – ქართ.
წამლავს, დაწამლავს, მოწამლავს, შეწამლავს – ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ., ლეჩხ., და სხვ.
მორწყავს – ქართლ., იმერ.
უაქიმებს – იმერ., რაჭ.
მიაშხეფებს – კახ.
მისხურება – რაჭ.
გოგირდს შეაყრის – ქართლ., კახ.
უბღვირებს – იმერ.
სასუქს აყრის – ქიზ., კელას ჩაყურის – იმერ. პატივს ჩაუყოლებს – რაჭ.
დააპატივებს – რაჭ.

სახვნელი. სავენახე ადგილს წინათ დავხნავდით ღრმათ, თითო არშინის დაცილებით კვალებს გავაყოლებდით სახვნელით“ (ქვ. რაჭა. „შინამრეწვ.“).

სათიბელა, სათიბელი. „ნამგლით უნდა ყანა მოგვემკა და სათიბელათი ვენახი გვეთიბა. სათიბელა პატარაა, პატარა ბიჭინა“ (ქართლ., სამხრ. „შინამრეწვ.“). „სათიბელათი ვაზი უნდა გაგვლეთიბნა წელიწადში ორჯერა. ერთი მაისში, ერთი ენკენის თვეში“ (იქვე). „სათიბელით ვენახში თიბავენ“ (კახ., ყვარ). „ყოტი რო გამოვიდოდა კარგათ, მემრე დაგვეტავდით კარებს“... თიბათვემდის. მემრე გავხსნიდით კარებს, შევიტანდით სათიბლებს, გაუთიბამდით ვაზების ძირებს“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“).

ბიჭინა. „სათიბელათი ვენახი (უნდა) გვეთიბა. სათიბელა პატარაა, პატარა ბიჭინა, (ქართლ. სამხრ. „შინამრეწვ.“).

ქორჩი. „ქორჩი თოხისებური იარაღია. იხმარება ვენახში“ (ქართლ., დიალ). ქორჩი – თოხივით, მაგრამ მძიმეა და დიდი, დაჩირკნის დროს კარგია“ (იქვე).

ვაზის გუთანნი. „ვაზის გუთანნი პატარაა, „პლანებს“ შუა ხნავს“ (კახ., ყვარელი).

თოხწერაქვი, თოხწერაქვა. „მარტში თოხნიან თოხწერაქვით“ (ზ. იმერ. „შინამრეწვ.“). „თოხწერაქვას ვხმაროფთ. იქ, სადაც კავი არ უდგება, ვთოხონი თივით“ (ზ. იმერ., ძოწ. ლ.).

ვენახში, აგრეთვე, მუშაობენ თოხით, ბარით. „ბარვაში ბარები უნდა გაზაფხულით, შემოდგომით ვბარავთ“ (ზ. ქართლ, „შინამრეწვ.“). „თოხით ან ბარით ვენახის გარშემო მიწა

#148#

უნდა დაიბაროს“ (გურ., „შინამრეწვ.“). „შემდეგ თოხს მოუსვამენ, რომ ბალახით არ დაიჩაგროს, მერმედ წამლობას შეუსრულებდით“ (იქვე).

შაბიამანი, შაბიაზანი. ვენახს წამლავენ შაბიამნით. „ათ გირვანქა შაბიამანზე სამი გირვანქა გოგირდი უნდათ აღარ შეატყობინებს ღვინოს შაბიაზანის გემოს თუ გოგირდი მიეშველა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „შაბიამანი ძალიან მოუხდა ჯანაანუარსა და მწვანეს“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“) „ჯერ შაბიაზანს გავადნობდით თბილ წყალში ახლა კი ცივ წყალში ვადნობთ“ (იმერ., „შინამრეწვ.“).

შაბიაზანს პირდაპირ წამალსაც უწოდებენ „წამალი მაშვინ არ ვიცოდით“ (ზ. ქართლი) „შინამრეწვ.“). მტევანი რომ დააპირებს აყვავებას მაშვინ უნდა მიაშველო წამალი“ (იქვე). „ვენახის წამალი“ (კახ. ყვარ). „წამალი სულ ვის გაუგონია; ქვე კი არაფერი უჩნდებოდა და რა ვიცით“ (ლეჩხ. „შინამრეწვ.“).

გოგირდი. „ორ გირვანქა ნახევარი გოგირდი (უნდა) გათქვიფო წყალში და დაურიო მაგრათ პატარა ქვაფში რომ ხელს მოავლებ გოგირდი კარგად დაისრისება“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ნაცარი. ვაზს ნაცრით წამლობენ, „კათათვის შემდეგ რომ ეხლა შათვალეზაშია (წიფობას რომ დაეპირება)... აიღებ ნაცარს, გაცრი, ჩაყრი ქუფსშია... მერმედ დაუბერავ, რომ შეაყარო ვაზსა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

აპარატი, აზარატი. „ვენახის აპარატი“ (კახ., ყვარ.) „(ვენახს) ვწამლით აპარატით“ (კახ., ახმეტა, გავაზი) „აპარატს აქვს მკლავი“ (კახ., ყვარელი).

საგველი, ცოცხი. „საგველი – ბალახია, რომლითაც ვენახს წამლავენ“ (კახ., გავაზი). „ცოცხითაც იცოდენ წამლის მისხურება ვაზზე“ (რაჭა, „შინამრეწვ.“).

საბერველი, ქუფსი. „ქუფსი, საბერველი გოგირდის დასაყრელი ხელსაწყო“ (კახ., ჯობ). „საბერველით უბღვირებდით (გოგირდს)“ (ქვ. იმერ. „შინამრეწვ.“).

ცალყურა. „ვენახის წამალს ცალყურათი ამოვიღებთ და აპარატში ჩავასხამთ“ (კახ., ყვარელი).

ამრიგად, ვენახის სამუშაო იარაღებია:

სახენელი – რაჭ.

სათიბელა – ქართლ.

#149#

სათიბელი – კახ., ყვარ.

ბიჭინა – ქართლ.

ქობრჩი – ქართლ.

ვაზის გუთანა – კახ.

თიხწერაქვი, თიხწერაქვა – იმერ.

თიხი, ბარი და სხვ.

შაბიამანი – ქართლ., კახ.

შაბიაზანი – იმერ., ლეჩხ.

წამალი – ქართლ., კახ., ლეჩხ.

გოგირდი – ქართლ.

ნაცარი – ქართლ.

აპარატი, აბარატი – კახ.

მკლავი – კახ.

საგველი – კახ.

საბერველი – კახ., იმერ.

ცალყურა – კახ.

მოვლა-დამუშავებით განსხვავებული ვაზი, ვენახი

მევენახემ ვაზი ოთხნაირად შეიძლება გაახაროს. ერთი, ვაზს დაბალ ბუჩქად გაზრდის, უსაყრდენოდ; მეორე – მევენახე ვაზს გარკვეულ სიმაღლეზე (დაახლოებით მეტრნახევრიდან სამ მეტრამდე) დააყენებს და საყრდენზე (ჭიგოზე) დაამაგრებს, მესამე – ვაზს თავისუფლად გაუშვებს. ასეთ შემთხვევაში გაზრდილი ხვიარა ვაზი ან ხეს უნდა აყვეს ან საგანგებოდ გაკეთებულ ნაგებობაზე (ტალავერი და სხვ.) გავიდეს.

გართხმული ვაზი. ძველად ვაზს ზოგჯერ საყრდენს არ უდგამდნენ. ასეთ ვაზს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელი ერქვა. ერთ-ერთი სახელწოდება არის გართხმული ვაზი. სტ. მენტემაშვილის განმარტებით „გართხმული ვაზი არის ჭიგოშეუდგმელი ვაზი“.

წაქცეული ვაზი. „თუ არ შევსარავდით წაქცეულ ვაზს, ნაცარი ადვილად უჩნდებოდა“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“).

უხარდნო ვენახი. „ხარდნის დასმა მანამდისაც ქე იცოდენ ხოლმე, მარა უხარდნო ვენახიც ქე იცოდენ. ისე გედეიზდებოდა იქით-აქეთ მაყველის ბუჩქივით“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დაბალი ვენახი (ვაზი)⁴⁷ ჭიგოზე დაყრდნობილი დაბალი ვაზის აღსანიშნავად რამდენიმე ტერმინი არსებობს. იმერელი მევენახე ხარდან სიტყვას ასე განმარტავს „დაბალ ვენახს რომ დოუსობთ დასწრაფულ სარს“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

#150#

დაბლარი. „მაჩანაური საფერე... წინეთ მაღლარი იყო, ახლა დაბლარია“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „შავი მაღლარი ზოგჯერ ქე აქ მაღლარათ დატოვებული, ისე დაბლარათაა გადაქცეული“ (იქვე). „დაბლარი ვიცოდით უმფრო ხშირათ მაისა, ქველოური, ციცქა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ძირეული ვენახი „ძველათ კამური მაღლარიც იყო ხოლმე, ახლა ძირეულია“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). ჩვენში ძირეული იყო ყოველთვის ვენახი, დაბალი ვაზი“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ფეხის ვაზი. „უწინა ჩვენა ფეხის ვაზი არ ვიცოდით: ხეივანი იყო“ (ქართლ. სამხრ შინამრეწვ.).

⁴⁷ დაბალი ვაზი, დაბლარი და ძირეული ვენახი, იხმარება ვენახის (ვაზის ბაღის) მნიშვნელობითაც (იხ აქვე. გვ. 159, 160).

ფეხზე დამდგარი ვაზი. „ფეხზე დამდგარი ვაზი ანუ საყრდენზე გამართული“ (რაჭ., ფრ.).

სარის ვაზი. „ვაზს რომ ხეზე გავუშვებდით იმას ბაბილოს ვეძახოდით, დაბალს – სარის ვაზს ვეძახოდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

ჩხიროდი. „სარებმისმულ დაბალ მამულს ჩხიროდს ვეტყვით, მაღლა თუა ხეზე, იმას ხემამული ქვია“ (ლექს. „შინამრეწვ.“). ცოლიკოური – თეთრი, მაგარი ღვინო დგება, ჩხიროდია“ (იქვე). წითილოური – შავია, კარგია ღვინოთ, ხე-მამულიცაა და ჩხიროდიც იცოდენ“ (იქვე). „ციცკა... ნამეტანი კარგი იყო. ხე-მამულია. ჩხიროდიც იცოდენ“ (იქვე).

ბაბილო. ვაზი ხვიარა მცენარეა. მისი რქა დიდზე იზრდება. ამიტომ ხშირად ვაზი ან ბუნებრივად აჰყვება ხეს, ან საგანგებო ნაგებობაზე აუშვებენ ხოლმე. ხეს აყოლილ ვაზს თავისი სახელი აქვს. ქართულში ხეს აყოლილ ვაზის აღსანიშნავად ფართოდ არის გავრცელებული სიტყვა ბაბილო. საბას განმარტებით „ბაბილო მაღალი ვაზია“.

ბაბილო ძველ ქართულში: „ვითარცა ბაბილონი რამე აღვმალდეზოდით სიმაღლესა ზედა ხეთა მაღალთასა აღმალღებულნი“ (ბას. დიდი 57. 30). „ზაქარია სთულისა ჟამთა ჯდა ოდეს – მე ტბას თვსთა ბაბილოთა მწიფეთა ქუეშე, რომელთა მრავალ გზის შაშვ ჭამდა“ (გრ. ხანძთ. დე 29) „არა ვრიდო სამოთხესა მას სამუეფოსა და ნაძუთა სიმაღლესა და ბაბილოთა მათ ნაყოფიერებასა და ყუავილთა მათ სულნელებასა“ (წა ნინოს შატბ. ცხ. II, 757). ტერმინი ბაბილო გვხვდება ვახუშტი ბატონიშვილის წიგნში: „და არს ქუეყანა ესე... ნიგვზნარ-ხილიან-ვენახიანი, ხეთა ზედა ასულნი, რომელსა უწოდებენ მაღლარსა ანუ ბაბილოსა“.⁴⁸

#151#

თანამედროვე ქართული ენის კილოებში ბაბილო გვხვდება ქართლსა და კახეთში: „ვაზს რომ ხეზე გავუშვებდით, ის გაიფარჩხებოდა, ზედ ტოტებზე გავიდოდა და იმას ბაბილოს ვუძახდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ბაბილო – უბოძოთ რო ავა“ (ქართლ, ბერბ.). „თუ ვაზი ხეზეა ბაბილოს ვეძახით, თუ ლატნებზეა ხეივანს“ (ქართლ., ატენი). ტერმინი ბაბილო გვხვდება გურჯაანშიც.

დობილო. საბას ლექსიკონის ერთ-ერთ რედაქციაში ბაბილოს განმარტებაში ნახსენებია დობილო. „ბაბილო მაღალი ვაზი... ხის ვენაჯი, გინა გრძელი ვაზი, დობილო“, ე. ი. საბა დობილოს ბაბილოს სინონიმად მიიჩნევს.

დობილოს ასეთი მნიშვნელობა დასტურდება ქართულ კილოებში: „მაღლარი ან დობილო ეწოდება, როცა ლერწი შევიდოდა ხეზე“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „მაღლარსა და დობილოს – ხუმლარი და თხმელარი იყო ხოლმე და იმათზე მიუშვებდნენ“ (იქვე). „ძველათ... ლერწი შევიდოდა ხეზე. ამისთანა ვენახს მაღლარი ან დობილო ერქვა“ (იქვე). „დობილოს უჩვენ ხეებს, ჩვენ არ ვუჩვენავთ“ (იმერ., სხვიტორი).

მაღლარი. (ვაზს) ძველად ხის ძირში რგავდენ და ლერწი შევიდოდა ხეზე. ამისთანა ვენახს მაღლარი ან დობილო ერქვა“ (ზ. იმერ. „შინამრეწვ.“). „მაღლარი ყურძენი ხეზე აყავდათ და არ სხლევდენ მხოლოდ ხმელსა გამომორჩავდნენ“ (იქვე). „მაღლარი ქონებოდა ვიღაც-ვიღაცას, სამი ჩაფილა ჩამოვიდოდა თითოზე“ (იმერ., საქარა). „ოხტოურა მაღლარი

⁴⁸ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერ სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1973, გვ. 772)

იყო, ხუმბრაზე და ბჟოლაზე მეტად ხეირობდა, უფრო კარგად მწიფდებოდა“ (ქვ. იმერ. „შინამრეწ.“). „სვანური“ იანვრამდის ება ხეზე, მაღლარი იყო“ (იქვე). „მაღლარს კრეფენ ძროწვრილ გიდელში“ (იმერ., ოზჩა.). „მაღლარს არც წამალი უნდოდა“ (იმერ., ზეინდ.). „მაღლარი, ხეებზე შემვებული ვაზი, ჩვენში ნაკლებათ იცის“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწ.“). „საირმულა შავია, მაღლარი, კაი ღვინო იცის“ (ლექს., „შინამრეწ.“). იმერეთის აღწერის დროს ვახუშტი ბატონიშვილი ახსენებს ტერმინ მაღლარს. „და არს ქუეყანა ესე... ხილიან-ვენახიანი, ხეთა ზედა ასულნი, რომელსა უწოდებენ მაღლარსა“.⁴⁹

#152#

მაღლარი. „მაღლარი ხეზე შესული ვენახი“ (იმერ., დიალ.).

ხე-ძირი. „ნოშრიო შავია, ხე-ძირი, ამისთანა ღვინო ტყუილი იყო“ (ლექს., „შინამრეწ.“).

ხის ვენახი. „ოფოურე ხის ვენახი იყო“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწ.“). „კამური... მაღალი ხის ვენახი იყო“ (იქვე).

ხის ყურძენი. „ანდასოული ხის ყურძენია, უწამლეა“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწ.“). „ხის ყურძენი“ (ქვ. ლექს., ორხვი) „მაღალი ხის ყურძენი“ (ქვ. აჭარ., ქართ. დიალ. I, გვ. 410).

ხის მამული, ხემამული. „ახალი ვენახი რომ ხეზე ავა და დაღორძინდება, ქვია ხის მამული“ (ქვ. ლექს., ქორენიში). „ტბაზე (ადგილია) არის ხის მამულები“ (ქვ. ლექს., დერჩი). „სარებმისმულ დაბალ მამულს ჩხიროდს ვეტყვით, მაღლა თუა ხეზე, იმას ხემამული ქვია“. ხემამულის კრეფა გიდელით ვიცოდით“ (ლექს., „შინამრეწ.“). „წითილოური – შავია, კარგია ღვინოთ. ხემამულიცაა და ჩხიროდიც“ (იქვე).

ოჯალეში. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ იმერეთსა და სამეგრელოში ოჯალეში რამდენიმე ჯიშს ეწოდება, ესენია შონური, პუმპულა. შონურისა და ოჯალეშის სინონიმობას იოსებ ყიფშიძეც ადასტურებს.⁵⁰ ივ. ჯავახიშვილს ოჯალეში ზოგადი ცნების, სახელდობრ, ვაზის მაღლარობის გამომხატველ მეგრულ ტერმინად მიაჩნია.⁵¹

აშვებული, შაშობილი. „აშვებული ხეზე აშვებული ვაზი, მაღლარსავით“ (ქიზ. მენტ.) „ვაზი ხეზე თუა გასული, იმას აშვებულს ანუ შაშობილს ვეძახდით, თითო ოროლა იყო“ (ქიზ., „შინამრეწ.“).

ტალავერი. ვაზის ასაშვებად ბოძებზე აწყობენ ხარისხებს (ლატნებს). ასეთ ნაგებობაზე აშვებულ ვაზს თავისი სახელი აქვს. ქართული ენის უპირატესად დასავლურ კილოებში გვხვდება ტალავერი, ტარაბელი, ტარაველი (შდრ. თალარი ქიზიყურში).⁵² „ტალავერი არის ოთხ ბოძზე აყვანილი ვაზი“ (იხ. ზ. იმერ., „შინამრეწ.“). „ტალავერი (ეწოდება) ოთხყურიათს, სადაც რამოდენიმე სარი არის დასობილი და ზედ ჭოკები გადებული და ვენახია აყვანილი“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწ.“). „ტალავერი – როდესაც ჯღარებზეა გადებული, ბარჯგები ასვია და

⁴⁹ ბატონიშვილი ვახუშტი, იქვე, გვ. 772

⁵⁰ И. Кипшидзе, დასახ. ნაშრ., გვ. 411

⁵¹ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 496

⁵² „ძველი ტალავარის ანარეკლს უნდა წარმოადგენდეს... თალარი“ (ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 310)

ბარჯვებზე ვენახია“ (იქვე). „ტალავერი – მაღალჯღლიან ჭოკებს გავდებთ და ზედ ვენახს გავაბამთ“ (იქვე) „ტალავერი – ჭურის თავზე ვენახს გადაიყვანენ, ოლიხებს შეუყენებენ“ (იმერ., დიალ.). „ჭურ-ქვევრები ტალავერქვეშაა დამარხული მიწაში“ (ქვ. რაჭ., „შინამრეწვ.“). #153#

ტარაბელი. „ტარაბელს ვეძახით, როდესაც რამოდენიმე ბარჯგია დასობილი და ზედ ჭოკებია გადებული“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ტარაბელს... ვეძახით), როდესაც ორ ხეს ბოდებზე მივაკრავთ და ზედ ვენახს გაუშვებთ“ (იქვე).

ტარაველი. „ტარაველს ქვეშ ხშირად ჭურები ქონდათ ხოლმე ჩადებული“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახისგან აკეთებენ ხოლმე ტარაველს, საგრილობელს“ (იქვე).

საბას ლექსიკონში ტალავარი არის „კარავი საჩრდილობელი“. ძველი ქართული ენის ძეგლებში: „კეთილ არს ჩუენდა აქა ყოფად, და თუ გენბავს, ვქმნეთ აქა სამ ტალავარ: შენდა ერთი და მოსწესა ერთი და ელიაძსა ერთი“ (მათე, 17,4C) „და იქმნა მ~ნ მთასა~ა, მცირე ტალავარ და მუნ დაემკვდრა“ (საბა ასურ., 4. 15).

თალარი. „თალარი ტალავარი, ბოდებზე გადებულ ლატნებზე გაშვებული ვაზი, ზევით თავს იკრავს და ჩარდახივით კეთდება, ქვეშ მშვენიერი გრილოა“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „თალარი ბოდებზეა დაყენებული“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). თალარი იხმარება კარდანახსა და ლაგოდებში.

კალავერი. „კალავერი – ტალავერი“ (გურ., ჟღ).

ხეივანი, ხევანი, მხევანი. ხეზე აშვებული ვაზის აღმნიშვნელი კიდევ ერთი გავრცელებული ტერმინია ხეივანი და მისი ფონეტიკური ვარიანტები – მხევანი, ხევანი. ხეივანი გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოში: „უწინა ჩვენა ფეხის ვაზი არ ვიცოდით, ხეივანი იყო... სარი არ უნდოდა, ლატანი უნდოდა“ (ქართ. სამხრ., „შინამრეწვ.“) „ბოდებს რომ დაუსხამთ და ზედ მერმედ ხეებს გავაწყობთ, ვაზები გადავა ის ვაზები მერე სულ დაინეკება სამ-სამ კვირტზე, იმას ვეტყვით ხეივანს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „ბოდებზე რომ ლატნებს გავდებდით აქეთ-იქით და ზედ გავაბამდით რქებსა და იმას ვეძახოდით გაბმულას, ხეივანს“ (იქვე). „უსიერათ იმას ვეტყოდით, რომ გრძლად რომ იზრდებოდა, გრძელი წავიდოდა, ხეივანა წავიყვანდით“ (იქვე)! „ვაზი თუ ხეზეა აშვებული, ბაბილოა, თუ ლატნებზეა – ხეივანი“ #154#

(ქართლ., ატენი). „ბოდებზე ხეებია გადებული, მასზე ავიყვანთ ერთ ძირ ვაზს და ვუშვებთ და ვუშვებთ, თავს არ ვაჭრით, ეს არის ხეივანი“ (კახ., გავაზი) „აქ ხევანზე არ იციან როგორც იქ – იმერეთში – არის, ისე აქ არ არის“ (ქართლ., ყანჩავეთი). „ხეზე თუა გასული, იმას აშვებულს, ანუ შამობილს ვეძახით. თითო-ოროლა იყო. ზემოთ ხევანსაც ეძახიან“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“). „ვაზი დგა და მხევანად გინდა გაზარდო. ბოდებს დაარჭობ და გლანებს გაადებ, ზედ გადის მხევანი“ (კახ., ყვარ.). „დასაკრეფი მაქვს მხევანი“ (იქვე). ივანე ჯავახიშვილის აზრით, სიტყვა ხეივანი სპარსული უნდა იყოს. „ხეივანი, ანუ საბას ჩანაწერით, ხევანი გასაოცრად მიაგავს სპარსულ... „ხიბან“-ს, რომელიც სპარსულად ბალის გზას, სასეირნო გზას, ხეივანს ჰნიშნავს...

რაკი ხეივანი, ანუ ხეივანი ძველ ქართულში ჯერ არსად გვხვდება, შესაძლებელია იგი სპარსულითგან იყოს შეთვისებული“.⁵³

გაბმულა. „ბოდებზე რომ ლატნებს გავდებდით აქეთ-იქით და ზედ გავაბამდით რქებსა, იმას ვეძახოდით გაბმულას, ხეივანს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). გაბმულა, როგორც წინა თავში არის აღნიშნული („ვაზის ნაწილები“, გვ. 22), ეწოდება გრძელ რქას, რომელიც ყურძენს ისხამს და რომელსაც მეზობელ ვაზზე ამაგრებენ. ასეთი რქა, გაბმულა, შეიძლება ლატნებზეც გაუშვა. ამიტომ არის, რომ ქართველ გლეხს გაბმულა ხეივნის სინონიმად უხმარია.

დაკიდული. „უწინა ჩვენ ფეხის ვაზი არ ვიცოდით: ხეივანი იყო, დაკიდული და ჩინური იყო... სარი არ უნდოდა, ლატანი უნდოდა“ (ქართლ., სამხრ., „შინამრეწვ.“).

სანაპირაო. „ვენახის ნაპირებზე აშენებენ ტალავრის თავისებურ სახეს „სანაპირაოს“, თუ ჩვეულებრივი ტალავერი ჰორიზონტალურია, სანაპირაო -- უფრო ნახევრად მაღლარს წააგავს (რაჭ., ფრ.).

ამრიგად, ოთხი წესით გახარებული ვაზის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

გართხმული ვაზი – ქიზ.

წაქცეული ვაზი – კახ.

უხარდნო ვენახი – იმერ.

#155#

დაბალი ვენახი (ვაზი) – იმერ., რაჭ.

დაბლარი – იმერ.

ძირეული ვენახი – იმერ., რაჭ.

ფეხის ვაზი – ქართლ.

ფეხზე დამდგარი ვაზი – რაჭ.

სარის ვაზი – ქართლ.

ჩხიროდი – ლეჩხ.

ბაბილო – ძვ. ქართ., ქართლ., კახ.

დობილო – საბა, იმერ.

მაღლარი – იმერ., რაჭ., ლეჩხ.

მაღნარი – იმერ.

ხე-ძირი – ლეჩხ.

ხის ვენახი – იმერ.

ხის ყურძენი – იმერ., აჭარ., ლეჩხ.

ხის მამული, ხემამული – ლეჩხ.

ოჯალეში – იმერ.

აშვებული, შაშობილი – ქიზ.

⁵³ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 310

ტალავერი, ტარაბელი, ტარაველი – იმერ., რაჭ.

კალავერი – გურ.

თალარი – ქიზ., კახ.

ხეივანი – ქართლ., კახ.

მხევიანი – კახ.

ხევიანი – ქართლ., ქიზ.

გაბმულა – ქართლ.

დაკიდული – ქართლ.

სანაპირაო – რაჭ.

ნამყენი ვაზი. ნამყენი ვაზი არის მწარე ძირზე დამყენილი და გახარებული სხვადასხვა ჯიშის ვაზი. „წინათ ქართული ვაზი იყო, ეხლა ნამყენი ვაზია“ (ქართლ., ყანჩ.) „ეხლა ვენახები გაქრა და ნამყენი ჩავყარეთ. წინდაწინ ნამყენის ჩაყრა არ იყო, არც გვჭირდებოდა ნამყენის ჩაყრა, თუ ვაზი ამოხმებოდა სხვა ვაზს გადავაწვენდით“ (მ. კახ., „შინამრეწვ.“) „ნამყენია – კარგი ჯიში დაიმყნობა მწარეზე“ (კახ, გურჯ.). „თუ გინდა რო გოდრები აამსო ხოლმე, ნამყენი ვაზი უნდა ჩაყარო“ (ქიზ., ქართლ. დიალ. I, 215). „ნამყენი ვენახი (ვაზი) უწინ არ იყო“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „აცხონა ღმერთმა ვინძახამ ნამყენი ვენახი შამაილო“ (ზ. იმერ., ძოწ. I, 352). „ნამყენი როცა ძირს მწარე ლერწი... იმაზე კარქი“ (იმერ., საქარა). „ოჯალემი #156#

შავი ნამყენი ჯიშია“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „აღარ იმუშავა ხეებზე. ნამყენებზე აღარ გაგვიკეთებია. ნამყენებზეც კეთდებოდა, მაგრამ ისე არ იმუშავებს, როგორც ხეზე“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“) „ნამყენი ვაზი ვიცით სარებზე მიკრული“ (ზ. რაჭ. „შინამრეწვ.“). „მარტში რომ ჩავყრით ნამყენს, მათში ამოსულია“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“). „მესამე წელს ნამყენი იბამს“ (იქვე), „უფრო ნამყენია ახლა, ჩვენ თავათ ვამყენით“ (ლექს., „შინამრეწვ.“). „დაბალ ვენახს (ვაზს) ქვია ახალი ნამყენი ვენახი“ (ქვ. ლექს. დერჩი).

დამყნობილი ვაზი, დამყნილი ვენახი. ნამყენ ვაზთან ერთად იხმარება „დამყნობილი ვაზი“ (კახ., ყვარ.) და დამყნილი ვენახი. „ახლად დამყნილ ვენახს შემოდგომაზე ამოთხრიან და ინახავენ სილაში, გაზაფხულზე რგავენ“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ქართული ვაზი. ქართული ყურძენი. ნამყენი ვაზისაგან განსხვავებით, ნერგით გახარებულ ვაზს ქართული ვაზი ეწოდება. გაზაფხულზე ჩარგავენ წინასწარ მოჭრილ ექვს-შვიდ კვირტიან ყლორტებს. „ქართული ვაზი ეწოდება როცა ნამყენი არ არის“ (ქართლ., ატენი). „ხეზე ქართულ ყურძენს ვუშვებთ“ (ქართლ. ბერბ.) „წინათ ქართული ვაზი იყო, ეხლა ნამყენი ვაზია“ (ქართლ., ყანჩ.). „ექვს კვირტიან ყლორტებს მოჭრი გაზაფხულზე, ჩარგავ – ქართული ვაზია. ვერ შეინახავ მაშინვე გაზაფხულზე ჩარგავ. რაც იხარებს იხარებს, რაც არ იხარებს, ჩაუმატებ ან გადააწვენ“ (კახ. გურჯაანი).

ძველი ვაზი. ქართულ ვაზს კახეთში „ძველი ვაზი“ ეწოდება (კახ., ახმეტა). ასეთი წესით ვაზს ძველად აშენებდნენ. ახლა როგორც წესი, ნამყენ ვაზს აშენებენ. „წინათ, ძველი ვაზი იყო, ჩვენ დროს არ იყო ნამყენი სარზე“ (ქართლ., ყანჩავეთი).

ძველი ლერწი.⁵⁴ „მაშინ იყო ალექსანდროული, შავი კაბისტონი, ნაკუთნოული. ძველ ლერწი მანამდე იყო და არ გარახმა“ (ლექს., ქართ. დიალ. I, 493).

ძირეული ვენახი (ვაზი). „ძირეული ვენახი აღარ გვაქვს. ახლა წარე ვენახი, ნამყენი ვენახი, უწინ ძირეულს ვემახოდი“ (იმერ, გელათი). „ფილოქსერამ თითქმის გაანადგურა ძირეული ვენახები, დაუმყენლად დარგული“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“)

#157#

უმყენელი, დაუმყენელი ვაზი. ნამყენი ვაზის შემოსვლის შემდეგ მის დასაპირისპირებლად ძველ, ქართულ ვაზს რომელსაც არ ამყნიან, უწყენელ ვაზს უწოდებენ. „უმყენელი ვაზები თითონ მწარე ნეკები იყო“ (ქვ. ლექს., დერჩი). „დოუმყენელი მალლარი სარზე არ ივარგებდა“ (იმერ, საქარა).

მწარე, წარე ვაზი (ვენახი). ფილოქსერის გამძლე ვაზს, რომელზედაც ამყნობენ სხვადასხვა ჯიშის ვაზს მწარე, წარე ვაზი ეწოდება „მწარეზე ტკბილი ვაზი დეემყენება“ (ქართლ., ყანჩ). „ტკბილი ვაზი იქნება ერთი „გოჯი“ და მწარე ვაზი იქნება შვიდი „გოჯი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „მწარე ვაზი ეტანება მიწაში“ (კახ., გავაზი). „მწარე თესლზე უნდა გამოიყვანო, რომ შეეგუოს. ამერიკიდან ხომ არ ჩამოიტან“ (კახ., გურჯაანი). „ძირეული ვენახები აღარ გვაქვს, ახლა მწარე ვენახია, ნამყენი ვენახი“ (იმერ., გელათი). „წარე ვაზი, იყენებენ ვაზის დასამყნობად“ (იმერ., დიალ.) „ლიპარია ლუპეს მწარე ვენახს ვუმახოდი. ეს სულ ორმოცი წელია რაც შემოსულია“ (იმერ., „შინამრეწვ.“). „საქარადან მოვიტანე მწარე ლეწი და დავიწყე მწარე ლერწზე სხვადასხვა ჯიშების დამყნობა“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“) „მწარე ლერწმა ვენახი გამოაბრუნა. საჭირო იყო ძველი ვენახის მოსპობა და ამ ჯიშების დამყნა“ (იქვე). „წარე ლერწს ჭირი არ ეკარება“ (ლექს., ქართ. დიალ. I, გვ. 492). „წარე ლერწზე ვამყნოფთ გემრიელ ლერწს“ (იქვე).

სადირე, სანამყენე ხე. საძირეს, სანამყენე ხეს ემახიან მწარე ვაზს, რომელზედაც ამყნიან. „მაჟალო... უნაყოფოა, საძირეზე ამოიყრის“ (ქართლ., გორი). „სადირე, სანამყენე ხე-ძირი, რომელზედაც ამყნიან“ (ქიზ., მენტ.) „სადირეს რო მოანამყენეფთ, ცალკეულ ძირეფს შორის დაცილება იქნება ნახევარი „გოჯი“ (ზ. იმერ., ძოწ, I). „კაი ჯიშის ვენახს დავამყნით წარეზე – საძირეზე“ (იქვე).

სადედე, დედო. „ვაზი, რომელზედაც ვამყნით სადედეა“ (იმერ, ობჩა). „მწარე ვაზს – სადედე. ამაზე ამყნიან“ (ქვ. ლექს. დერჩი). „ამერიკული ვაზის ლერწს დედო ეწოდება... ჩვეულებრივი ვენახის ლერწს – კვირტი“ (იმერ., ჭუმბ.).

ფიჩი. აგრონომ დ. ტაბიძის ცნობით ახალციხეში საძირეს ფიჩს უწოდებენ.

ტკბილი ვაზი: კვირტები დეეცლება და მერე დაიყვნობა, ტკბილი ვაზი იქნება ერთი „გოჯი“ და მწარე ვაზი იქნება შვიდი „გოჯი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „მწარეზე ტკბილი ვაზი დეემყენება. ამერიკული ტკბილია. ჩინურას ემახიან“ (ქართლ., ყანჩ.). „მწარე ვაზზე ამყნიან ტკბილ ვაზის ძირს, რომელიც ფესვებს უშვებს, ამერიკულია“ (იქვე).

#158#

⁵⁴ ლერწი ვაზის მნიშვნელობით არის ნამარი.

გემრიელი, გერიელი ლერწი. „წარე ლერწზე ვამყნოფთ გემრიელ ლერწს“ (ლექს., ქართ. დიალ. I, გვ. 492). „ორჯერ უნდა ჩააფესოვო, გერიელი რო არი, ფესოს გაიკეთეფს“ (ზ. იმერ., მოწ. I, 432).

კვირტი, საკვირტე. ტკბილ ვაზს, საძირეზე რასაც ამყნიან, კვირტი, საკვირტე ეწოდება. „სავენაჴედ ჯერ დაბრუნება უნდა ორ ბარი პირზე დაბრუნები მემრე ჯერ ლერწზე უნდა იზრუნო, მემრე კიდე კვირტი უნდა აჴრა“ (ქიზ. ქართ. დიალ. I, 215).

დედა-ვაზი, დედო-ვაზი, დედანი. ვაზს, რომლისგანაც გადააწვენენ რქას ახალი ვაზის გასახარებლად, დედა-ვაზი ეწოდება. „დედა-ვაზია რისგანაც გადააწვენენ“ (კახ., ახმეტა). „სამი წლის შემდეგ „დედო-ვაზს“ ნაწიკარ რქას მოაშორებს“ (რაჭ., ფრ.). „არხის სიღრმე დედნის ძირამდე უნდა დავიდეს“ (კახ., ბოჭორ., 12).

გადასაწვენი ვაზი. „რომელი ვაზიც თამამი იყო და გადასაწვენათ გვინდოდა, იმას რქას არ გავაცლიდით“ (შ. კახ., „შინამრეწვ.“). დასაწვენ ვაზებს ამოვუთხრიდით ძირიდან გძლათ სამარეს ორი ბარის პირზე“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“).

ტუკი, ტუნკი ვაზი. ტუნკი ვაზი დანეკილი ვაზი“ (ქიზ., მენტ.) „ტუკი – სამ კვირტზე გასხლული ვაზი“ (ქართლ., კირიონი).

დანეკილი, განეკვილი ვაზი. „დანეკილი ვაზი – მოკლედ გასხლული, ორ-სამ კვირტზე დაყენებული ვაზი“ ((ქიზ., მენტ.). „ზოგმა მარტვა განეკვა იცის. ერთ სამ ნეკს დაუტოვებთ და თითოს ოთხ-ხუთ კვირტს შევარჩენთ განეკვილს“ (ზ. რაჭა. „შინამრეწვ.“).

ამგვარად, სხვადასხვაგვარად დამუშავებული ვაზის სახელწოდებებია:

ნამყენი ვაზი – ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ., ლექს.

დამყნობილი ვაზი – კახ.

დამყნილი ვენახი – იმერ.

ქართული ვაზი – ქართლ., კახ.

ძველი ვაზი – კახ., ქართლ.

ძველი ლერწი – ლექს.

#159#

ძირეული ვენახი – იმერ.

უმყნელი ვაზი – ლექს.

დოუმყნელი – იმერ.

მწარე, წარე ვაზი – ქართლ., კახ., იმერ., რაჭ., ლექს.

საძირე – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ.

სანამყენე ხე – ქიზ., იმერ.

სადედე – იმერ.

დედო – იმერ.

ფიჩი – ქართლ.

ტკბილი ვაზი – ქართლ.

გემრიელი ლერწი – ლექს.

გერიელი – იმერ.

კვირტი – ქიზ., იმერ.

საკვირტე – კახ.

დედა-ვაზი – კახ.

დედო-ვაზი – რაჭ.

დედანი – კახ.

[გა]დასაწვენი ვაზი – კახ.

ტუნკი ვაზი – ქიზ.

ტუვი – ქართლ.

დანეკილი ვაზი – ქიზ.

დანეკვილი ვაზი – რაჭ.

სანერგე. სანერგე ისევე, როგორც ნერგი სხვა მცენარესთან საერთო ტერმინია „მარტში მიწა გვექნება გადამრუნებული სამ ჩარექზე და იმ მიწაში დავრგავთ სანერგეს“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

სადედე. სადედე იგივე სანერგე არის (იმერ., ოზჩა).

ზვარი, ზუარი, მზვარი. ვენახი სხვადასხვაგვარია სიდიდის მიხედვით, დიდ მსხმოიარე ვენახს ზვარი ეწოდება. „ქემან იჭსჭსმან მოვლეს თქნ დაბნები და აგარაკები გინა ზუარები ვენახთა“ (I, მეფ. 22.7, ოშ.). „ზვარს იკოთში ეძახიან აქ არა, დიდი კია“ (ქართლ., ყანჩავეთი). „ზვარი, მზვარი – დიდი ვაზიანი“ (ქართლ., იკოთი). „მზვარი სკოლის დაღმა ვენახია“ (იქვე). „ზვარი – დიდი ვენახი, ჩოკანთ ზვარი“ (კახ., ახმეტა). „ზვარი – უსასრულო ვენახი“ (კახ., გავაზი). „ენდე დიდი ვენახი ზვარია, პატარა კი ვენახია“ (შ. კახ., მარტ., იმნ). „ზვარი, მზვარი – დიდი ვენახი“ (ქიზ., მენტ.).

#160#

დაბალი, დაბლარი ვენახი. როგორც ვენახი და ვაზი – ორივე იხმარება ყურძნის ხის და ბაღის მნიშვნელობით, ასევე დაბალი და მაღალი ვაზის აღმნიშვნელ სიტყვებსაც ორივე მნიშვნელობა აქვს. „დაბალი ვენახი უფრო იყო უმაღლ, წამალისა იყო. ვერ შეივლიდი შიდა. მას უკან გახმა“ (ზ. იმერ., ძოწ. I, 352). თუ ვენახში დაბალი ვაზი არის გაშენებული მას დაბლარი ვენახი ქვია. ტერმინი დაბლარი ნახსენები აქვს ვახუშტი ბატონიშვილს „ვენახნი დაბლარნი არიან მრავლად“ (გვ. 771. 9). „ვენახი დაბლარი და ღუნო კეთილი“ (იქვე).

ძირეული ვენახი. „ძირეული ვენახი – დაბლარი, ძირს გაშენებული ვენახი“ (იმერ., წერ.).

ხელნაშენი. „იმერეთის თემში დაბლარის სინონიმად ხელნაშენიც იხმარება“ წერს ივ. ჯავახიშვილი ერმ. ნაკაშიძის ცნობის საფუძველზე.⁵⁵

ხარდნივენახი, ხარდნის ვენახი, ოლიხნარი. აგრონომ ერმ. ნაკაშიძის ცნობით „სარის ვაზს“ იმერეთში ოლიხნარს და ხარდნის ვენახს უწოდებენ. მათ შორის ის განსხვავებაა, რომ ოლიხნარად გაშენებული ვაზი მწკრივად იყო ჩაყრილი და ხარდნის ვენახში კი მწკრივი დაცული არ იყო. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ოლიხნარი მეგრული წარმოშობის სიტყვა არის

⁵⁵ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 308).

„ლიხ“ და „ნარ“-ისაგან შემდგარი და როგორც ოჯალეში იყო ხეზე გასაშვები ვაზის ჯიშების ზოგადი სახელი „ამნაირადვე, ოლიხნარი ლიხნარზე, ანუ მაღალ ბუჩქნარზე გასაშვები ვაზის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო⁵⁶ ხარდნის ვენახი იმერეთს გარდა ქვ. რაჭაშიც გვხვდება (ფრ., გვ. 17).

ნარგეული ვენახი. ვაზის ნერნგით, რქის გადაწვევით გამწვანებული ვენახის სახელწოდება არის ნარგეული ვენახი „ნარგეული ვენახები გადავაშენეთ სიმინდი გულითვინა“ (კახ., ყვარელი).

ძველებური ვენახი. „ძველებურ ვენახს ახლაც რგავენ. გადაბრუნებულ ან გოდოლურუნებელ მიწაში ჩავრგავთ ლერწს. მერე იქა-აქა გაიხარებს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ნამყენი ვენახი. „ნამყენი ვენახი უწინ არ იყო“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

ბაგა. ვენახში თუ ვაზი ახალი ჩაყრილია, მას ბაგა ეწოდება. „ბაგად ითქმის ახალი (ახალშენი) ვენახი“ (საბა) „ახლად რომ ჩავყრიდით ცარიელ მიწაში ვაზსა, იმას ბაგას #161#

ვეტყოდით რქებს რომ მოვჭრიდით იმას გავამწკრივებდით და გავამრავლებდით, გავაშენებდით“ (ზ. ქართლ... „შინამრეწვ.“). „სამ წლამდი ბაგას ვეძახოდით, სამი წლის შემდეგ ვენახს ვეძახოდით“ (იქვე). „იმერეთში ახლად ჩაყრილ ვენახს ბაგას ეძახიან, ჩვენ ქართლშიაც ბაგას ვეძახით“ (იქვე) „გადაწინდნავდენ, რომ ცარიელი შარი არ გამოსულიყო... სანამდი შარი შეივსებოდა, ბაგას ეძახოდენ, მერმედ კი ვენახს“ (იქვე) „ბაგა რომ მოისხამს პირველად, იმასაც კიმელას ვეტყვით“ (იქვე) „უნდა გადააბრუნო დედამიწაზე არშინზე, ისე ჩააყარო ბაგა“ (ქართლ., სამხრ., „შინამრეწვ.“). „ბაგა არის, რომ ჩავყრით რქას ხამ ალაგას (ქართლ., ატენი). „რო ჩავყრით რქასა და ვენახს ვიკეთებთ, ის არის ბაგა“ (იქვე).

ახალშენი, ახაშენი „ახალდარგულს – ახალშენი ვენახი ქვია“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“) „წელს რომ ჩავყრით ვენახს, ახალშენს ვუძახით“. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ვენახი დავწიგნე, გაახალშენდებოდა მიწაში ძირები“ (იმერ. გელათი). „ახალშენი ვენახი სამ წლამდე არის. მერმედ რომ დახარდებოდა (ვაზი), სამ წელიწადს იქით ვენახია“ (ზ. ქართლი, „შინამრეწვ.“).

ჩხირა ვენახი. ახლად ჩაყრილმა ვაზმა შეიძლება ყველამ არ გაიხაროს. აქა-იქ რომ გაიხარებს ვაზი ასეთ ვენახს ჩხირა ვენახი ეწოდება (სანამ შეივსებოდეს ვენახი გადაწვევით). „ჩხირა ვენახი აქა-იქ გახარებული ვაზი, რომელსაც ჯერ სარები არა აქვს დასმული“ (იმერ., წერ.), „გადაბრუნებულ და გოდოლურუნებელ მიწაში ჩავრგავთ ლერწს, მერე იქა-აქ გაიხარებსთ ამას უძახიან ჩხირა ვენახს“ (ზ. იმერ., „შინამრეწვ.“). „ჩხირა ვენახია წრევანდელი და შარშანდელი ვენახი. ორ წელიწადს ჩხირაა, მესამე წელიწადს – ვენახი“ (იმერ., ოზჩა).

ახალნერგი. ძველ ქართულში გვხვდება ტერმინი ახალნერგი ახალგაშენებული ვენახის მნიშვნელობით „ა~დ იგი ვენახი: რ~ი ახალნერგ იყო“ (იპოლ., Тр III 20. 62). „რამეთუ ვინაითგან ახალნერგ იყვნეს წუთლა ვენახნი, ყოველთა სართთა განგებაჲ უნდა“ (ცხ. იოვ. და ეფთ., 89.6).

საშვალი ვენახი. „ახალშენის შემდეგ საშვალი ვენახია“ (იმერ., ოზჩა).

⁵⁶ იქვე, გვ. 310

მსხმოიარე ვენახი. მოსავლიან ვენახს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელს უწოდებენ. „მსხმოიარე მქონდა ვენახი“ (ქართლ., გაჩ).

#162#

სრული ვენახი. „მესამე წელიწადს სრული ვენახი იყო (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „სრული ვენახი მეოთხე წელს არის“ (კახ., გავაზი). „სრულ ვენაჯ ძალან დიდი მოვლა უნდა (ქიზ., „ქართლ. დიალ. I, 216) „მეოთხე წლიდან სრული ვენახი იყო“ (იმერ., ოზჩა).

დამზადილი ვენახი. „მესამე წელიწადს დამზადილი ვენახია“ (იმერ., ოზჩა).

მოთავნებული ვენახი. ...მაგრამ სამი წლის რომ გახდება, მაშინ მოთავნებულ ვენახს უძახით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

დამდგარი ვენახი. „არ ვაკეთებთ სახლს, სანამ ვენახი არ დადგება, სამ წელიწადში დამდგარი ვენახი გვექნება“ (იმერ., ოზჩა).

მამცემი ვენახი. „მამცემ ვენახს რო აქ, ისე კი არ უნდა, თხელი წამალი უნდა“ (ზ.-იმერ., მოწ.).

მუშა ვენახი, საკრეფი მამული. „ხუთი წლის შემდეგ ვენახს „მუშა ვენახი“ ანუ „საკრეფი მამული“ ეწოდება (რაჭ., ფრ.).

მოჟორდილი ვენახი. „მოჟორდილი ვენახი – დასაკრეფად მოწეული ვენახი“ (ქართლ., მიძიგ. და სხვ.).

დაკრეფილი ვენახი. „შემოდგომაზე საჭიროა დაკრეფილი ვენაჯი მოქმნა (ქიზ., ქართ. დიალ. I, გვ. 216).

ორპირი ვენახი. თუ ვაზი ორპირად არის ჩაყრილი ასეთ ვენახს ორპირი ვენახი ეწოდება. „ორპირი ვენახი – სავენახე მამულში ორპირად ჩაყრილი ვაზი, მწკრივად გაშენებული ვენახი“ (ქიზ., მენტ.).

ირმიცული ვენახი. „ვაზი თუ სწორათაა დარგული, ვიტყვით შარებათ რგიაო, თუ ირიბათაა – ვიტყვით მოირმიცოთ რგიაო – ირმიცულია“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

წკაპის ვენახი. წკაპზე დარგული ვენახი (იმერ.).

რეული, უშაკო ვენახი. „აქა-იქ შემორჩენილია ძველთაძველი რეული ვენახიც“ (კახ., ლეკ.). „გრიშას ყურძენი დეიწყეს უკვე? ის უშაკო ვენახია“. (ზ. იმერ., მოწ. I)

ლამი ვენახი. „უქვო, უკენჭო შავი მიწის ვენახი, დიდ მოსავალს იძლევა, მაგრამ ღვინო ხარისხით დაბალია, უპირისპირდება ხირხატ... ვენახს“ (ქიზ., მენტ.).

ხირხატი ვენახი. „კენჭიანი ადგილის ვენახი. ხირხატი ვენახის ღვინო კარგია“ (ქიზ., მენტ.).

სარწყავი და ურწყავი ვენახი. „ურწყავი ვენახი“ (კახ., ყვარელი). „სარწყავში 0,25 ჰექტარი აქვს, ურწყავში 0,5 ჰექტარში პაპაჩემს სარწყავში აქ 0,5“ (კახ., გურჯაანი).

აბეჩხარი ვენახი „აბეჩხარი – ნახევრად გადამხმარი ვენახი“ (ქიზ. მენტ.).

ნაოჩხარი, ნაბეჩხარი ვენახი. „გადამხმარი, ამოვარდნილი ვენახით ნაოჩხარის ღვინო ნაქებია“ (ქიზ., მენტ.).

ამოვარდნილი ვენახი. „ამოვარდნილი ვენახი“... დამხმარი ვენახი“ (ქიზ., მენტ.) „ვაზი დიდხანს სძლებდა ძველათ მაინც ორი თაობა უნდა გამეცვალნა ვაზს. მე ვენახის ამოვარდნა არ გამეგონა“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“).

პარტახი. გადამხმარ, ამოვარდნილ ვენახს ლეჩხუმში პარტახი ეწოდება. „პარტახში მიზია ცხენი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი).

აშარაგებული ვენახი. „აშარაგებული – დაუცავი ვენახი (ქიზ., ნანობ., გვ. 56).

უხვედრი მამული. „უხვედრი მამული ანუ ვენახი, სადაც ხალხი ნაკლებ დაიარება და ცოტა ხარჯი აქვს“ (ქიზ., მენტ.).

კარის ვენახი, მამული. სახლთან ახლოს ვენახს კარის ვენახი ეწოდება. „კარგი ხარ, კარის მამულო რომ არა გჭამდეს ქათამი“ (ხალხური).

შინა ვენახი. „შინა ვენახი ორასი საჟენილა მაქვს“ (რაჭა, ამბროლაური).

ამრიგად, გვაქვს

სანერგე – ქართლ. და სხვ.

სადედე – იმერ.

ზუარი – ძვ. ქართ., ქართლ.

ზვარი, მზვარი – ქართლ.

დაბალი ვენახი – იმერ.

დაბლარი ვენახი – ვახუშტი

ძირეული ვენახი – იმერ.

ხელნაშენი – იმერ.

ხარდნი ვენახი, ხარდნის ვენახი – იმერ., რაჭ.

ოლიხნარი – იმერ., რაჭ.

ნარგეული ვენახი – კახ.

ძველებური ვენახი – იმერ.

ნამყენი ვენახი – იმერ.

ბაგა – საბა, ქართლ.

ახალშენი, ახაშენი – იმერ., ლეჩხ.

#164#

ჩხირა – იმერ.

ახალნერგი – ძვ. ქართ.

საშვალო – იმერ.

მსხმოიარე – ქართლ.

სრული – ქართლ., კახ., ქიზ., იმერ.

დამზადილი – იმერ.

მოთავნებული – იმერ.

დამდგარი – იმერ.

მამცემი ვენახი – იმერ.

მუშა – რაჭ.

საკრეფი – რაჭ.

მოჟორდილი – ქართლ.

დაკრეფილი – ქიზ.

ორპირი ვენახი – ქიზ.
ირმიცული – რაჭ.
წკაპის ვენახი – იმერ.
რეული ვენახი – კახ.
უშაკო ვენახი – იმერ.
ლამი ვენახი – ქიზ.
ხირხატი ვენახი – ქიზ.
სარწყავი ვენახი – კახ.
ურწყავი ვენახი – კახ.
აბეჩხარი ვენახი – ქიზ.
ნაოჩხარი, ნაბეჩხარი – ქიზ.
ამოვარდნილი ვენახი – ქიზ.
პარტახი – ლეჩხ.
აშარავებული ვენახი – ქიზ.
უხვედრი მამული – ქიზ.
კარის ვენახი – ქართლ.
შინა ვენახი – რაჭ.

ვენახის დაყოფა სამუშაო ნაწილებად, ვაზის მწკრივი

ეტი. ვენახს ყოფენ ერთჯერობაზე შესასრულებელი სამუშაოს მიხედვით. ვენახის ამ მონაკვეთებს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელს უწოდებენ. ეს სახელწოდებანი ხშირად საზიაროა ზადის, ყანის, ბოსტნისა და მისთანათა სათანადო მონაკვეთების სახელწოდებასთან. „ვენახი ან ზალი რამდენიმე ნაწილად იყოფა, ამ ნაწილთა შორის ბილიკი #165#

ან საურმე გზაა გაყვანილი, თითოეული ნაწილი ეტია“ (ქართლ. ძიძიგ. და სხვ/) „ ეტი – ნაწილი ვენახისა“ (ქართლ., კირიონი). „ეს ვენახი სამ-ეტიანია, ერთ კვალს რომ გაათავებ, აიტან, იტყვი ერთი ეტი გავათავეო“ (ქართლ., ბერბუკი). „ერთი ეტი, ერთი კვალი მოვკრიფეთ“ (იქვე).

კვალი. ეტის გვერდით ქართლში იხმარება კვალიც. „კვალ ი ჩავათავეო, – ძველებურად კვალი ქვია, ახლა ეტსაც ვეძახით“ (ქართლ., ატენი). ბერბუკელები ეტს განასხვავებენ კვალისაგან, „განდიგან რო გადაჭრი ეტია, სიგრძეზე – კვალი“ (ქართლ. ბერბუკი).

სვე, სვრელი, სრიელი. ეტის სინონიმებია სვე, სვრელი, სრიელი. „ერთი სვე გავიტანეთ... (კახ, ახმეტა); „ერთი სვე დაგვრჩა მოსაკრეფი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი); „ეს სვრელი გავიტანოთ“ (იმერ, ჭორვილა). „სრიელთა სიდიდე მუშახელის რაოდენობაზე იყო დამოკიდებული“ (რაჭ, ფრ., 93).

არაკალი. „არაკალი – ვენაჯის ეტი“ (საბა). არაკალი ცოცხალ მეტყველებაში არ შეგვხვედრია. დ. ჩუბინაშვილს არაკალი საბასაგან განსხვავებული მნიშვნელობით („განსხვლა“) აქვს შეტანილი.

ბაქანი. „ბაქანი – კორდი ვენახში“ (ქართლ, ძიძიგ. და სხვ).

ველი. ვაზის ძირთან მის გადასაწვევად დატოვებულ ადგილს ველი ი ეწოდება. „წიდვას ვეტყოდით, რომელიც ვაზი დაბერდებოდა, ემას ველი ქონდა, გაუთხრიდით საფლავსა და ჩავაწვენდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „გაუთხრიდით განივრად სამარეს ორი ბარის პირს, მერე გადვიყვანდით რქასა და ველს გავავსებდით და გავაახლებდით ვაზსა“ (იქვე). „ადგილი აღარ გვქონდა რომ (ვაზი) გადაგვეწიგნა – სქელში რათ უნდოდა წიგნა, ველი რომ აღარ იყო“ (იქვე).

კალო „ოლოხნარის ვაზის ძირს მეტი კალო აქვს დატოვებული“ (კახ., ლევ.).

შარი. მწკრივებს შორის დარჩენილ ადგილს შარი ეწოდება. „რომელიც გაიხარებდა და მოლონიერდებოდა გადააწინავედენ, რომ ცარიელი შარი არ გამოსულიყო და ყოფილიყო ხშირად ყოველ სამ ჩარექზე უნდა ყოფილიყო ვენახი“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“) „შარი რიგსა და რიგს შუა ადგილი“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი) „ძველათ ახლო-ახლო იყო ძირები. შუა შარები არ ქონდა, ახლა რომაა პლანზე ესეც არ ვიცოდით“ (ლეჩხ., „შინამრეწვ.“). „შარები – დარგული ვაზთა შორის მიწის ზოლები“ (ზ. რაჭა, „შინამრეწვ.“)

#166#

გეზი. „აქეთ-იქით გეზებს ვაკეთებდით (ვენახში). რო ხალხს გეყარნა“ (ქიზ. „შინამრეწვ.“).

ცარიელი მამული. „ცარიელი მამული უვენახო, უხეხილო მამული ვენახის ახლოს: სათიბი, საურმე ადგილი შუა ვენახში შესასვლელად“ (ქიზ., მენტ).

უბირო ალაგი. „უბირო ალაგი – ცარიელი“ (ქართლ., ყანჩავეთი).

ტახტი, ქუსმი. „ქართლ;კახეთში დიდი ვენახი ბილიკებითაა დასერილი. ისინი ტახტებად, ქუსმებად ყოფენ ვენახებს“ (ქართლ., კახ., ლევ., გვ. 56).

საყენებელი. „დიდი ვენახის სრიელს საყენებელი ექნება. სრიელის ატანის შემდეგ ისვენებენ, სადაც სრიელი თავდება“ (რაჭ. ფრ., 57).

ვენახის დანაყოფების აღმნიშვნელი სახელებია:

ეტი – ქართლ.

კვალი – ქართლ.

სვე, სვრელი – კახ., იმერ., ლეჩხ.

სრიელი – რაჭ.

არაკალი – საბა.

ბაქანი – ქართლ.

ველი – ქართლ.

კალო – კახ.

შარი – ქართლ, რაჭ., ლეჩხ.

გეზი – ქიზ.

ცარიელი მამული – ქიზ.

უბირო ალაგი – ქართლ.

ტახტი – ქართლ., კახ.

ქუსმი – ქართლ., კახ.

საყენებელი – რაჭ.

ვაზის მწკრივი. ვენახში ერთიმეორეს მიყოლებით დარგულ ვაზებს ეწოდება მწკრივი.

მწკრე. „დაჰშარავდა ე. ი. მწკრეზე ჩაჰყრიდა ორი ბარის პირის სიღრმეზე ამოთხრილ შარში რქას“ (გ. კახ., „შინამრეწვ.“). გადავაწვენდით ერთ წვერს ვაზის ძირშივე ამოვუშვებდით და დანარჩენებს მწკრეზე“ (იქვე).

#167#

წკაპი. „ნამწყენის დასარგავად ვენახს ყოფენ რიგებად, რომელზედაც გააყოლებენ ნაწყენს. თითოეულ რიგს წკაპი ეწოდება... ამ წკაპს მიყევი შენე“ (ზ. იმერ., დოწ. ლ.)

პწკალი, პწკარი. „მწკრივი, რიგი... ვენახს გააყოლებენ პწკალზე... სახლის გადაღმა ერთი პწკარი ვენახი დამიტოვე-მეთქი“ (ზ. იმერ., დოწ. ლ.)

შაკი. „ჩემი შაკი გავათავე“ (ზ. იმერ. დოწ. I, გვ. 531). „უშაკო-შაკის, მწკრივის უქონელი. „გრიშას ვენახი უშაკოა“ (ზ. იმერ., დოწ. ლ.).

შარი. მწკრივის სინონიმია შარი. „შარი მწკრივი ვაზისა ვენახში“ (ქიზ., მენტ.) „შარი-ვაზის მწკრივი“ (კახ., გავაზი). „შარი ვაზების მწკრივი ვენახში – გაზაფხულზედა ამეილებენ (ვენახის ნერგს) და გადაბრუნებულ მიწაში შარებათ რგავენ“ (იმერ., დიალ.). „ვაზი თუ სწორათაა დარგული, ვიტყვით – შარებათ რგაო“ (ზ. რაჭა. „შინამრეწვ.“). „როცა ვენახი აშენება გვინდოდა, ჯერ გავჭრიდით შარებათ ორ ბარიპირზე“ (ქიზ., „შინამრეწვ.“).

რიგი. რაჭასა და ლეჩხუმში ვაზის მწკრივს რიგს ეძახიან. „სვრელი სიმინდის, რიგი ვენახის“ (ქვ. ლეჩხ., დერჩი). („მოთხრილ ნაწყენს) გაზაფხულზე რიგში დავრგავთ შვიდი ჩარექის დაცილებით ხარდანს მიუსობთ“ (ქვ. რაჭა. „შინამრეწვ.“).

ყათარი. „ყათარი – შარი, მწკრივი. (ქართლ., მენტ.)

ვაზის მწკრივის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

პწკალი – იმერ.

მწკრე – კახ.

წკაპი – იმერ.

შაკი – იმერ.

შარი – კახ., ქიზ., იმერ., რაჭ.

რიგი – რაჭ. ლეჩხ.

ყათარი – ქართლ.

არხი. ვაზის დასარგავად ან გადასაწვენად გათხრიან მიწას. „გადაწვენის დროს არხს გათხრიან“ (კახ., გავაზი).

რუ. „უნდა დაიზაგოს ესე: რუები გაიჭრება და რქას გაურიგებთ“ (ქართლ. სამხ., „შინამრეწვ.“).

ორმო. „ორმოდ ამოჭრი, დაწვიდნიან, მერე პატივ დააყრიან“ (ქართლ. ყანჩ). „ორმოებს გავაკეთებთ, ჩავყრით ვაზს“ (კახ., ყვარ.)

#168#

თხრილი. „ვენახისათვის... თხრილს გავთხრიდით და ზედ ლერწებს გადავიყვანდით“ (ქვ. იმერ., „შინამრეწვ.“).

სამარხი. „გრძელ-გრძელ სამარხებს ან არხებს გაჭრიდენ ორბაპირზე“ (კახ., ბოჭორ).

საწოლი. „ვაზის ძირთან „საწოლს“ გათხრიან“ (რაჭ., ფრ., 65).

სამარე. „გაუთხრიდით განივრად სამარეს ორი ბარის პირს, მერე გადავიყვანდით რქასა“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“). „დასაწვენ ვაზებს ამოვუთხრიდით ძირიდან გძლად სამარეს ორი ბარის პირზე“ (გ. კახ. „შინამრეწვ.“).

საფლაავი. „წიდენას ვეტყოდით, რომელიც ვაზი დაბერდებოდა, ემას ველი ქონდა, გაუთხრიდით საფლავსა და ჩავაწვენდით“ (ზ. ქართლ., „შინამრეწვ.“).

შარი. „მწკრეზე ჩაჰყრიდა ორი ბარის პირის სიღრმეზე ამოთხრილ შარში რქას და მიაყრიდა მიწას“ (გ. კახ. „შინამრეწვ.“).

კვალი. „ერთ ნეკს მარჯვნივ გადავაწვენდით სამ ჩარექზე კვალში და მეორეს – მარცხნივ“ (ქვ. რაჭა, „შინამრეწვ.“).

ამრიგად, ვაზის ჩასაყრელად გათხრილი მიწის აღმნიშვნელი ტერმინებია:

არხი – კახ.

რუ – ქართლ.

ორმო – ქართლ., კახ.

თხრილი – იმერ.

სამარხი – კახ.

საწოლი – რაჭ.

სამარე – ქართლ, კახ.

საფლაავი – ქართლ.

შარი – კახ.

კვალი – რაჭ.

#169#

დასკვნა

1. ნაშრომში განხილულია ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული 250-მდე ძირითადი სახელწოდება. თითოეულ მათგანთან თავს იყრის სინონიმების კონა. სინონიმური ვარიანტები მევენახეობის ტერმინთა რიცხვს 1200-მდე ზრდის მაგალითად, ვენახს აქვს 8 სინონიმი; ვაზს – 7, გარეულ ვაზს – 31 სინონიმი, გართხმულ ვაზს – 3, ფეხის ვაზს – 7, ბაბილოს – 12, ტალავერს – 11, ჭიგოს – 18, დედა-ვაზს – 19, ერთწლიან რქას – 24, წალამს – 17, ნამორჩს – 13, ნამხრევს – 35, პწკალს – 22, კლერტს – 31, კუფხალს – 19, ბიმბილს – 8, წიპწას – 17, კუმს მტევანს – 9, თხელ მტევანს – 11, ბაგას აქვს 4 სინონიმი, სრულ ვენახს – 8, დაბლარს –

6, აბეჩხარ ვენახს – 5, ვაზის გადაწიდვის აღსანიშნავად გამოყენებულია 41 სიტყვა, დაკვალვისათვის – 17, დანეკვისათვის – 17, ქირქის გამოცლისათვის – 49 სიტყვა, გამოთხელებისათვის – 8, თავის გადაჭრისათვის – 9, ასარვისათვის – 26 და სხვ. არის ტერმინები, რომლებსაც თითო-ორი სინონიმი აქვს, ან საერთოდ არ გააჩნია სინონიმი. ცხადი, გამორიცხული არ არის, რომ დამატებითა მიეზამ ამოატივტივოს კიდევ ახალი სახელწოდებები.

2. სინონიმური ვარიანტების წყარო არის ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები და თანამედროვე ქართული კილოები. ძველ ქართულ ძეგლებს შემოუნახავს მევენახეობის ძირითად ტერმინთა დიდი ნაწილი: ვენახი, ვაზი, ყურძენი, მტევანი, რქა, ბაბილო, წიდნა, ნასხლევი, მასკნე, კლერტი, ზუარი მეზუარე, ნაზურევი, ახალ-ნერგი, მევენაჰე, სავენაჰე, საყურძენი, ვენაჰოვანი, სარი, ასარავს, განგებად, ვენაჰს გააშენებს (შენებული), დაასხამს, დანერგავს, გასხლავს, აჯოჯვა და სხვ. საბას ქართულ ლექსიკონში დამატებით ვხვდებით შემდეგ ტერმინებს: არაკალი, ბაგა, ბურძლენი, გურტი, დობილო, ეტი, დაგამინება, კლერტი, კუფხალი, მარნა, მარნეული, მარცვალმოგრძე, მრგვალმარცვლიანი, მეზვრე, მუშა-ვაზი, ძველი-ვაზი, სასხლევი, ტუკი, ძლუამლი, წიდნა, დაწიდნის, ჭიგო, ხარდანი, ხრალი და სხვ.

#170#

ყველა ეს ტერმინი, გარდა ერთი-ორი გამონაკლისისა (არაკალი, ნოიჭი, აჯოჯვა), დღესაც ცოცხალია და გვხვდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (ქართლში, კახეთში, იმერეთში, გურიასა და აჭარაში, რაჭა-ლეჩხუმში).

უძველესი ხანიდან შექმნილი მრავალფეროვანი ლექსიკა საუკუნეთა მანძილზე იცვლებოდა, ერთი ტერმინი ძველდებოდა, მის ადგილს ახალი ტერმინი იჭერდა. „განგებად“ ძველ ქართულში ნიშნავს ვაზისათვის სარის შედგმას. ახალ ქართულში მის ნაცვლად იხმარება „მოსარვა“, „მოხარდნვა“, „შეჭიგვა“, „აშენება“ და სხვ. ძველი ქართულის „ვენაჰის დანერგვა“ და „ვენაჰის დასხმა“-ს ნაცვლად ახალ ქართულში იხმარება „ვენახის გაშენება, აშენება“, „ვაზის ჩაყრა“, ძველი ქართულის „ჯოჯვა“, „აჯოჯვა“-ს თანამედროვე ქართულში შეესაბამება ტერმინები „გამოლორდვა“, „გაფურცვლა“ და სხვ. საბას ლექსიკონში შეტანილი ტერმინები: „ნოიჭი-უმწიფარი ყურძენი“, „არაკალი – ვენაჰის ეტი“ თანამედროვე ქართულში არ ჩანს. ასევე ძველი ქართულის კუთვნილებაა ვენახის სინონიმები: „ვენაჰოვანი“, „სავენაჰე“, „საყურძენი“, „საყურძნე“. ხეს აყოლილი ვაზის აღმნიშვნელი არაერთი ტერმინი დროთა განმავლობაში იქცა ჯიშის აღმნიშვნელ სახელად („მალარი“, „ოჯალეში“. „ოლიხნარი“ და სხვ.), ვაზის ჯიშის სახელწოდებად იქცა აგრეთვე „აკიდო“ (ორმტევნიანი რქა).

„კუფხალი“ დღეს ფართოდ არის გავრცელებული მტევნის რტოს მნიშვნელობით. საბას ლექსიკონშიც „კუფხალი – ტევნის რტო“-ს აღნიშნავს, ხოლო დაბადებაში იგი ზეთისხილთან დაკავშირებით იხმარება; სიტყვა „ტალავარ“ ძველ ქართულში საჩრდილობელს, კარავს ეწოდებოდა, თანამედროვე ქართულში ვაზით მოწყობილი საჩრდილობელია. საბას სხვა („რტოთ მოკუეთა“) ფართო მნიშვნელობით აქვს შეტანილი ლექსიკონში და როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, თავდაპირველად ამ ზმნას სწორედ ასეთი ფართო მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ შემდეგში განსაკუთრებით ვაზის რტოთა მოჭრის აღსანიშნავად იხმარებოდა.

3. განხილულ ტერმინთა უმეტესობა საკუთრივ მევენახეობას მიეკუთვნება, მხოლოდ ამ დარგში გვხვდება: ვაზი, ვენახი, ყურძენი, ისრიმი, წალამი, ბაბილო, ბიმბილი, ძღვამლი, ბურძღენი, ჭაჭა და სხვ. ხშირ შემთხვევაში ამ რიგის ტერმინებად გამოყენებულია სხვა მნიშვნელობის მქონე სიტყვებიც. ქართველი მეურნე, რომელსაც ზედმიწევნით შეუსწავლია სოფლის მეურნეობის ეს დარგი, ჩასწვდომია ვაზის კულტურის ურთულეს ბუნებას, არ #171#

დასჯერებია მხოლოდ ძირითად ზოგად სახელწოდებებს და დეტალურად აღუნიშნავს ვაზთან დაკავშირებული ყოველი წვრილმანი. სიტყვათშემოქმედების დროს მას გამოუმჟღავნებია თავისი ნიჭი და დაკვირვების უნარი. მაგალითად, ზოგიერთი ტერმინი მიგვანიშნებს ვაზის ან მისი ნაწილის თვისებასა და დანიშნულებაზე. „დედა-ვაზი“ და „დედა-ტანი“ აღნიშნავს, რომ ვაზის ეს ნაწილი დედაა, საფუძველია ვაზის სხვა ნაწილების – რქის, მტევნის და სხვ. კახეთში დედა-ვაზისათვის „მუშა-ვაზი“ უწოდებიათ, რაც, აგრეთვე იმის მაჩვენებელია, რომ იგი „მუშაობს“ ვაზის სხვა ნაწილების გაზრდის, გამრავლებისა და დამწიფებისათვის; ტერმინები „საწინაო“, „საწინდარი“, „საკულო“ გამოხატავს, რომ ეს რქა წელს კი არ ისხამს ნაყოფს, გაისისათვის არის დატოვებული; მევენახე იცის, რომ რქა უფრო მეტ ნაყოფს ისხამს, თუ ის ფეხზე კი არ დგას, არამედ წაწვნილია. ამიტომ მას მოხრის და მოხრილად ამაგრებს ჭიგოზე და რქისათვის ჭიგოზე მოხრილად, მოხვეულად დამაგრების დიდი მნიშვნელობა გამოხატავს თვით რქის სახელწოდებით – „მოსახვევი“, „მოსახრელი“, „ბლუნძა“, „ბუში“, „ნაბუშარა“ უადგილო ადგილას გამოსული ყლორტია, რომელიც ნაყოფს არ იძლევა, ან ცუდ ნაყოფს იძლევა, „ტყუილი რქა“ ნაყოფის არმომცემი რქის სახელწოდებაა. „გამოთხელება“ და „გამოხშირვა“ სიტყვები ერთი და იგივე მნიშვნელობის გამოსახატავად ერთმანეთის საპირისპირო მნიშვნელობის თხელ და ხშირ ფუძეებს იყენებს (ე. ი. ფოთოლი თხლად უნდა გახადო და ფოთოლი ხშირი არ უნდა იყოს). ასევე სხვადასხვა მხრიდან არის დახასიათებული ერთი და იგივე პროცესის აღმნიშვნელი სიტყვები „გადაწვენა“ (ლერწი უნდა დააწვინონ არხში), „გადათარგულება“ (კვალში თარგულში უნდა დააწვინონ ლერწი), „გადაწიგნვა“ (მომავლისათვის უნდა დააწვინონ ლერწი).

ამ ჯგუფს ეკუთვნის, აგრეთვე რისამე მიმსგავსებით დარქმეული ტერმინების მთელი წყება, როგორცაა: თვალი, ფრჩხილი, უღვაში, ნეკი. წვერი, კლანჭი, გული, თავი, კბილი, ყური, მუხლი, ტანი, ქოჩორი, ქუსლი, ჭორფლი, ძაფი, ბაწარი, ბარტყი, ბუში, კუტალი, დამურგული“, კუნძი და წიწილიანი.

ვაზს, ისევე როგორც ყველა მცენარეს, აქვს ფესვი, ძირკვი, ტანი, ღერო, ტოტი, ყლორტი, ფოთოლი, ყუნწი, კვირტი, მარცვალი, კანი. ბუმბლი; ვაზსაც რგავენ, სხვა მცენარის მსგავსად: ამზადებენ ვაზის ნერგებს; ვაზიც გაიხარებს, გაიზრდება, მოისხამს, დამწიფდება, გაიზარდდება, გაიზურდება, გათამამდება, შეწუხდება. ვაზსაც გათოხნიან, დაბარავენ, #172#

დაამყნიან, მის დასამუშავებლად საჭიროა თოხი, ბარი, წალდი და მაკრატელი. ამიტომ ბუნებრივია, ყოველივე ამის აღსანიშნავად გამოყენებულია შემცენარეობისა და სოფლის მეურნეობის სხვა დარგებთან ზიარი ტერმინები. იმისათვის, რომ სრულად წარმოგვედგინა მევენახეობის ლექსიკა არც ამ სიტყვებისთვის აგვივლია გვერდი.

4. მევენახეობის 1200 ტერმინიდან განსხვავებული ფუძე აქვს 500-მდე ტერმინს. დანარჩენი ან ძირითად, ამოსავალ ტერმინთა ფონეტიკურ ვარიანტს წარმოადგენს (პწკალი და ბწკალი; მხარი და ფხარი; ახალშენი და ახაშენი; მარნეული და მანეული; შემორგოლავს და შემოგოლავს; გაფურჩქნის და გაფურჭუნის; გაბმულა და გამბულა და სხვ.), ან ამ ფუძეთაგან ნაწარმოები სიტყვებია. როგორც წესი, წარმოების შედეგად ვლემულობთ ახალი მნიშვნელობის სიტყვას: ვაზი, სავაზე და ვაზიანი; კვირტი და გამოკვირტავს; ლორდი და გალორდავს; მორჩი და გამომორჩავს; ფურცელი და გამოფურცლავს; ფუნთხლი და გამოფუნთხლავს; ფურჩი და გაფურჩნის; მუხლი და გადამუხლავს; კვალი და დაკვალავს; შარი და დაშარავს; მწკრივი და გაამწკრივებს; კოკოლა და აუკოკოლავებს; სარი და მოსარავს; ხარდანი და ახარდნის; პალო და დააპალოებს; ჩხირი და მოჩხირავს; ჭიგო და მოიჭიღავს.

ნაწარმოები ტერმინის მნიშვნელობა ყოველთვის არ ემთხვევა ფუძისა და მაწარმოებელ აფიქსთა მნიშვნელობას. მაგალითად, ბარავს – მიწას და გადაბარავს – ვაზს გადაწიდნის; ბიჭა, ბიჭა-ბიჭა, ბიჭია – ნამხრევია და ბიჭოურა – პწკალი; გადაკიდებს – ვაზის ლერწებს ხის ტოტებზე გადააწყოებს და გადაკიდებული მტევანი – ტყუპა მტევანი. გააშენებს ახალ ვენახს, მოაშენებს – სარს დაუსობს ვაზს, და გადაშენდება – გადაიწიდნება ვაზი; გამოყელავს – ზედმეტ ფოთოლს გამოაცლის და ყელავს, შეყელავს – ვაზს საყრდენზე დაამაგრებს, განეკავს – მოკლედ გასხლავს და დანეკავს – ნამყენს ფესვებს მოაცლის და სხვ.

არის შემთხვევები, როცა ძირითადი და ნაწარმოები სიტყვა ერთი და იმავე მნიშვნელობის არის. მაგალითად, მხარი და ნამხრევი; ბარტყი და ნაბარტყი; ბუში და ნაბუშარა; გაბმულა და მოსაბამი; ასევე დაკბილული და შეკბილული; გადაავსებს და შეავსებს; ააკავებს და დააკავებს, გაკვირტავს და გამოკვირტავს; მოკონავს და შეკონავს; გადაამაგინებს და დაამაგინებს; დართვილავს და მორთვილავს; ასარავს და მოსარავს, შასარავს; გადააწვენს და გადმოაწვენს, ჩააწვენს; ხარდნის და ახარდნის, მოხარდნის, შახარდნის და სხვა.

#173#

ძირითადი ტერმინებიც თავის მხრივ, არაერთგვარია როგორც შედგენილობის მიხედვით (მარტივი ნაწარმოები, რთული ფუძე), ისე წარმომავლობის მიხედვითაც (საკუთარი და ნასესხები – ნასესხებ სახელწოდებათა რიცხვი უმნიშვნელოა).

5. ყურადღებას იქცევს სიტყვათა კონეტი, რომელთა საერთო წარმოშობა აშკარაა, მაგრამ რა სახის ურთიერთობაა საერთო ელემენტებს შორის – ძირი იქნება ის თუ აფიქსი, ყოველთვის გარკვეული არ არის, მაგალითად: ბაბილო, დობილო, დობირო, ბიმბილი, ბიმბილა და ბიმბილო; ბონძღვი, ბონძღალი, ბოდღი, ბორძღვი, ბრძღვამლი., ბუნძღო, ძუნძღვალი, ბურძღალი, ნაბურძღანა, ბურძღენი, ბურძღუმი, ბურზღუმი, ბუზუნვლო, ბოდონძღი და ბუძუნძღო; პწკალი, კაპწკალა და კაპწალა; კიმპალი, კომპალი, კუმპალი, კუმფხალი, კუმხალი, კუფხალი და კოფხალი. ყუნწი, ყურწი, კუნწი, კურწი, კინწი, კირწი, კიწი, კინწარი და კუნწულა; მორჩი და ნურჩი: მოცხარი, ომცხარო, მორცხულა, მორცხვილი და მენცხერო: სვერი, სვე, სვრელი და სრიელი; ფორცხი, ფურცხი და ფურცხანია; ღვინძღლი, ღვინძღელი, ღუნძღლი, ღვინწკალი, ღუნწკალი, ხინწკი, ხინწკალი, ხუნწალი და ხუნწუნწკალი; ჩხარი, მეჩხერი, აბეჩხარი, ნაოჩხარი და ნაბეჩხარი; ჩხირი, ჩხირა, ჩხიროდი და მოჩხირვა;

ძღვამლი, ძღუამლი, ზღვამილა, ძღვამბლი, გრძღვამლი და ძღვლამი; წალამი, წილამი და წალარი; წიდნავს, გადაწიდნავს, გადაწინდრავს, დაწიდნის, დაწიდმის და საწინდარი; ჭიგო, ჭიგვა, ჭიღვა და ჭირღვა.

საძიებელი

აკრავს (ვაზს, ლერწს) 138
ააქვავებს 114
ააშენებს ვენახს 136
აახვევს 139
აახლებს, გააახლებს 85, 101
აბეჩხარი ვენახი 163
აბრუნებს მიწას 114
ავრები (ვაზი) 77
ავსება ვენახის 102
ავფები (ვაზი) 77
აიოდება 80
აიოდლება 80
აჰკენჭავს 114
აკიდო 30
აკიდონი 30
აკრავს (აკვრა) ვაზს 138
ალერდი 33, 36
ალეში ვაზი 75
ამაგინებს 105
ამოაბრუნებს 118
ამოვარდნილი ვენახი 163
ამოიფოთლება 70
ამოიყრის 69
ამონაყარი 17, 37
ამონახეთქი 36
ამოუშვებს 118
ამოდრავდება ლოპრი 67
ამოჭრის 69
ამოხეთქს, ამოხეთქილი 70
ამყნის 109
ანამყნის 109

ანიავებს ნაწყენს 119
აპკი 59
არაკალი 165
არამი 37
ასაკრავი 141
ასარავს 135
ატირდება ვაზი 68
ატონკებს ვაზს 122
აუკოკოლავებს მიწას 118
აყენება ვაზის 135
აშარავებული ვენახი 163
აშენებს ვენახს, აშენება ვენახის 136
აშვებული ვაზი 152
აჩეხავს ვაზს 85
აწვენს ვაზს 103
აწვერდება, აწვერება 139
ახალ: იხ. აახლებს, გაახლებს, გადაახლებს, განახლდება, ახალგაზრდავდება

ვაზი 86

ახალგასაშენებელი რქა 28
ახალნერგი ვენახი 161
ახალშენი 161
ახარდნავს 135
ახვევს, ახვევა 140
აჯოჯვა 128
ბაბილო 19, 44, 88, 150
ბაგა 160 იხ. დაბაგებს, დაბაგავს, დაიბაგება, დაბაგვა, დასაბაგი, ჩააბაგებს.
ბამ: იხ. გამბულა (გამბულა). გასაბამი, მოსაბამი
ბარავ: იხ. გადაბარავს, დაბარავს
ბარდლი 36
ბარდლი 36
ბარტყი 35
ბარჯგი 62
ბარჯლი 62
ბაქანი 165
ბაწარი 40
ბეწვი 40
ბიმბილი 56, 60
ბიმბილა, ბიმბილო 56
ბიჭა 35

ბიჭა-ბიჭა 35
ბიჭაილა 37
ბიჭია 35
ბიჭინა 147
ბიჭოურა 40
ბობლი 16, 37
ბობლა 16
ბოლი 20
ბონძლი 51
ბონძლალი 51
ბონძღვი 51
ბონძღლი 51
ბორძღვი 51
ბორჯოყო 15
ბორჯღლი 62
ბორჯღლიანი მტევანი 49
ბორჯღლი 37
ბომონძლი 51
ბომლი 51
ბრმა – კვირტი 36
ბრუნება იხ. აბრუნებს, ამოაბრუნებს, გადააბრუნებს, (გადაბრუნება),

დაბრუნება

ბრძღვამლი, ბრძღვამლი 89
ბრჭყალი 39
ბუზუნვლო 51
ბუთქი 36
ბუმბლი 62
ბუნძლო 51
ბუჟღი 37
ბურზღუმი 89
ბურკა 57
ბურუხი 88
ბურძღლაი 51
ბერძღენი 51
ბურძღუმი 89
ბუსუსი 62
ბუმი 35
ბუძუნდღო 51
ბუძუნძღო 51

ბლარტი 35
ბლლა 37
ბლუნძა 21
ბჩხილი 39
ბწკალი 39
ბჟყალი 39
ბჯღლა 16
გაახლებს (ვაზს) 85, 101
გააბზიურებს 119
გაავსებს ვენახს 102
გაათხელებს ფოთოლს 127
გაამწკრივებს 116
გააშენებს ვენახს 100
გაახალშენდება ვაზი 86
გაახმობს 78
გაბმულა 22, 154
გაბორძილი მტევანი 47
გაბრიყვებული ვაზი 74
გადაახლებს ვაზს 85
გადააბრუნებს (მიწას) 114
გადაავსებს ვენახს 102
გადაამაგინებს 105
გადაამტვრევს თავს 130
გადააქცევს ვაზს 107
გადააწვენს ვაზს (გადაწვენა) 102
გადაბარავს, გადაბარვა 106
გადაბარდული 72
გადაბარდლვა 72
გადაბრუნება მიწის 114
გადაგაზავს 106
გადაიჩიჩხლება 73
გადაკიდებს 120
გადაკიდებული მტევანი 47
გადამუხლავს 107
გადამხმარი ვაზი 76
გადანაწიგრება 107
გადარჯულდება ვაზი 77
გადასაქცევი ვაზი 107
გადასაწვენი ვაზი 158

გადასაწიგნარი ვაზი 105
გადატეხავს თავს 130
გადაფშანავს, გადაფშანვა 106
გადაშენდება 106
გადაძველება ვაზი 76
გადაწვენილი რქა 29
გადაწიგნავს, გადაწიგნვა 105
გადაწიდნავს, გადაწიდნის 104
გადაწინდება 104
გადაწინდრვა 104
გადაწყობა 120
გადაჭრის თავს 129
გადახახვა 73
გადიყვანს ვაზს 107
გადმოაქცევს ვაზს 107
გადმოაწვენს ვაზს 102
გავირდება ვაზი 74
გათამამდება ვაზი (გათამამება) 73
გათხელდება მტევანი 81
გაიბურდება 72
გაიბურება 72
გაიბურტყლება 72
გაინძრევა ვაზი (განძრეული) 67
გაიპარტყნება 72
გაირყევა კვირტი 67
გაიფარჩხება 73
გაიფურქება (გაფუთქვა) 71
გაიფურქვნება, გაიფურჩქნება 126
გაიღვიძებს (გაღვიძება) 67
გაიხარებს 67
გაკაფავს 85
გაკაჭავს ვენახს 85
გაკვირტავს 126
გაკიწნის 127
გაკრიკინავდება ვაზი (გაკრიკინავება) 77
გამბულა 22
გამოაცლის ქირქას (ნამსხვრევს, ბუმებს...) 125
გამოიცარცხება 81
გამოიხანძლება 81

გამოკვირტავს 126
გამოლორდვა 125
გამომორჩნის 125
გამომცენარდება 70
გამონატები ვენახის 33
გამორჩავს, გამორჩვა 125
გამორჩევა 128
გამორჩნის, გამორჩნა 125
გამოფოთლილი 70
გამოფუნთხლავს, გამოფუნთხვლა 125
გამოფურჩქნა, გამოფურჩქნის 127
გამოქურჩნა 127
გამოყელავს 127
გამოყვლეპავს 81
გამოყრა სარის 134
გამოცლა სარის 134
გამოწვავს მ2
გამოხმელავს 120
გამოხშირვა 128
გამსხლავს 121
განახლდება ვაზი 85
განგებად 135
განეკავს 121
განეკვილი ვაზი 158
გარეული ვაზი 86
გართხმული ვაზი 149
გარსი, გირცი 58
გარსაკრი 141
გასაბამი 23
გასხლავს, გასხვლა 120
გაუკაჭავს ვენახს 85
გაურიგებს (რქას) 117
გაფურჩნის 126
გაფურჩქნის, გაფურჩქნავს 126
გაფურცლავს 126
გაფურცქვნა 127
გაფურჭუნის 127
გაქორჩვნა 127
გაყიალდება ვაზი 73

გაყმაწვილდება ვაზი 86
გაშენება ვენახის 92
გაშლილი მტევანი 47
გაჩეკავს ჭიგოს 134
გაჩოყება 74
გაწბილებული რქა 29
გახილავს, გახილვა 128
გეზი 166
გემრიელი ლერწი 158
გერიელი ლერწი 158
გრჯღა 31
გული 58, 60
გულში ამოდება 82
გურტი 45
დააბაგებს ვაზს 99
დაადაბლებს ვაზს 85
დაათარგულებს 107
დააკავებს 138
დაამაგინებს 105
დააპალოებს 135
დაასხამს ვენაქს 100
დაატონკებს 122
დააფესოებს 117
დააჭრის (თავებს...) 129
დაბაგავს, დაბაგვა 101, 105
დაბალი ვენახი (ვაზი, მამული) 149, 159
დაბარავს 144
დაბერდება ვაზი 76
დაბლარი (ვაზი, ვენახი) 150, 159
დაბლა წევს (ვაზს) 85
დაბრუნება (მიწის) 114
დაგაზავს 106
დამაგინება 106
დათარგულება 107
დათვიყურძენა 88
დაიმორჩება 70
დაიმუხლება 70
დაიმყნობა 109
დაირთვილება 78

დაირჩევა ვენახი 128
დაიტუნკება 122
დაიყვავილებს 71
დაფენება 109
დაიყლორტება 70
დაიჭორფლება 81
დაკავდება, დაკავება 138
დაკალმება 110
დაკვალავს (დაკვალვა) 115
დაკვალავს განზე 116
დაკვალავს ცერად 116
დაკიდული 154
დაკრეფილი ვენახი 162
დაკუწული (ფოთოლი) 65
დალორდვა 125
დამაგინდება, დამაგინება 105
დამახვავს ხარდანს 134
დამდგარი ვენახი 162
დამზადილი ვენახი 162
დამორჩილი 70
დამორჩნის 125
დამურგული მტევანი 46
დამუხლავს, დამუხლვა ვაზის 107
დამყნა, დამყნობა 109
დამყნილი ვენახი 156
დამყნობილი ვაზი 156
დამძლავრებული ვაზი 74
დანაცრავს 79
დანეკავს 118, 121
დანეკილი ვაზი 158
დანერგავს ვენახს 101
დაპატივება ვენახის 146
დარაფვა სარის 134
დარგავს (ვაზს) 98
დართვილავს 78
დასაბაგი რქა 27
დასაწვენი ვაზი 158
დასწრაფული სარი 134
დასხდომა ვაზისა 68

დატოკავს, დატოკვა 122
დატუკავს 122
დატუნკავს 122
დაუმახვავს თავს 134
დაუყნელი ვაზი 157
დაუსვამს სარს 136
დაუსობს ხარდანს 136
დაფშანავს 106
დაყვერდება 70
დამარავს (დამარვა) 116
დაჩეკავს სარს 134
დაჩქოლება 71
დაძველებული ვაზი 76
დაწვავს 82
დაწვენა (ვაზის) 102
დაწამლავს 144
დაწიგნავს 105
დაწიდვნა 104
დაწიდნის 104
დაწიდნვა 104
დაწიდნის 104
დაჭრაქავს 80
დახარდება 68
დახვატავს 81
დახრილვა 71
დევ: იხ. უდგამს, დამდგარი, მიუდგამს, შეუდგამს
დედა 12
დედა-ვაზი 12, 158
დედანი 12, 158
დედა-ტანი 14
დედო 157
დედო-ვაზი 12, 158
დიხაშხო 113
დობილო 97, 151
დობირო 97
დოყი 16
დურდლი 59
დუყი 16, 36
დუყე 63

ეტი 164
ვაზი 8, 12, 19, 94
ვაზიანი 94
ვაზის გუთანი 147
ვაზის დანა 116
ვაზის დასხდომა 173
ველი 165
ველური ვაზი 86
ვენახი, ვენაჯი 9, 19, 92
ვენაჯოვანი, ვენაჯოანი 93
ვსებ: იხ. სავსე ავსება, გაავსებს, გადაავსებს, შეავსებს
ზვარი, ზუარი 159
ზრო 13
ზღვამბლი 89
ზღვამილა 89
თავი 42
თავს გადაამტვრევს 130
თავს გადატეხავს 130
თავს გადაჭრის 129
თავს ჩაუკავებს 139
თავს წამტვრევს 130
თავნატები 33
თალარი 153
თამამი ვაზი 74
თამამობს (ვაზი) 73
თვალი 56, 63
თოხწერაქვი, თოხწერაქვა 147
თხელი მტევანი 46
თხელდება მტევანი 81
თხელკანიანი (მარცვალი) 65
თხელტევანა 46
თხილაგუნა 88
თხილაკუნა 88
ირმიცული ვენახი 162
იფურქნება 126
იხარებს 67
კავებ: იხ. საკავებელი, დაკავებს, დაკავდება.
კავი 40
კავანა 40

კაკალი 56, 58
კაკვი 132
კალავერი 153
კალო 165
კახი 58, 142
კანჭი 39
კახჭაბალახი 84
კაპიჭი 141
კაპწალა 39
კაპწკალა 39
კარის ვენახი (მამული) 162
კაფავს 120
კაჭაჭი 52
კაჭეჭი 52
კაჭიჭი 88
კეთება (ვენახის) 101
კეკალი 56, 58
კენწერი, კენწერო 42
კეპტო 51
კერენჩხო 51
კვალი 165, 168
კვანჭი 39
კვარი 37
კვირტი 36, 44, 158. იხ. საკვირტე გაკირტავს, გამოკვირტავს, შეკვირტავს.
კვირტა-ჭია 84
კვირტები დეეცლება 117
კვირტის წვიმა 68
კვირტის ძვრა 67
კვირტს უბრმავებს 117
კვირტში მცნობა 109
კვირჩუა 45
კილო 110
კიმბალი 53
კიმელი, კიმელა 54
კიმპალი 53, 54, 56
კინწი 42, 64
კინწრით (კინწით) მცნობა 109
კირკენა 87
კირკინა 87

კირწი 42
კიწი 42, 54
კლანჭა ბალახი 84
კლეპტო 51
კლერტი, კლერტო 50
კნატუნა მარცვალი 65
კოკოლა 118
კოკონა-ჭია 83
კომპალი 53
კონავ: იხ. საკონავი, მოკონავს, შეკონავს
კოჟოჟი 62
კოჟრები 81
კორძი 23, 63
კოფხალი 53
კრავ: იხ. საკრი., ააკრავს, აკრავს, ასაკრავი, მიაკრავს, შეკრული
კრახუნა მარცვალი 65
კრიკინა, კრიკინა ვაზი 87
კუკუტი 45
კუმპალი 53, 56
კუმპალიანი მტევანი 48
კუმსი 46
კუმფხალი 53
კუმში მტევანი 46
კუმხალი 53
კუნწი 42
კურკა 57
კურწი 42
კუტალი მტევანი 46
კუფხალი, კუფხალა 52
ლამი ვენახი 162
ლერწი 10, 14, 18, 32
ლეშკი 60
ლორდი 17, 33
ლოფორთი, ლოფორთო 43
მაგარყუნწიანი მტევანი 48
მაკრატელა (ფოთოლი) 65
მამული 10, 94
მანეული 141
მაჟალო 37

მაჟაურა 81
მარნა 141
მარნეული 141
მარცვალი 55
მარცვალმოგრძე მტევანი 48
მასკანა 40
მასკნე 40
მალლა მიდის (ვაზი) 73
მალლარი 151
მალნარი 152
მაცილობელა 35
მახვავს ხარდანს (მახვა) 134
მახვილი 124
მევენახე, მევენაჯე 95
მეზვრე, მეზუარე 95
მემამულე 95
მენახი 92
მენცხერო 87
მეჩხერი მტევანი 47
მეჭეჭა 81
მზე ერევა 82
მზვარი 159
მთის ბაბილო 88
მიაკრავს ვაზს 138
მოაშხეფებს გოგირდს 146
მორიგება (სარის) 135
მისხურება (წამლის) 146
მიუდგამს სარს 136
მიურგავს (ვაზს) 98
მოუსვამს ხარდანს 136
მიუსობს სარს 136
მიწიბრუნება 114
მკავანა 40
მკვრივი მტევანი 46
მოაცილეფს (ხრეფს) 125
მოაჭრის (წვერებს...) 123
მოახვევს 13
მოთავნებული ვენახი 162
მოთხრის 85, 118

მოიფშრუკება ვაზი 76
მოიხალეზა 76
მოკლემუხლიანი 48
მოკონავს 139
მოკუფხვლა, მოკუფხლავს 53
მომქრევა 125
მომცემი ვენახი 162
მონამყენდება 109
მოჟორდილი ვენახი 162
მორთვილავს 78
მორჩი 17, 36
მორცხვილი 87
მორცხულა 87
მორწყავს (შაბიაბანით) 145
მოსაბამი რქა 21
მოსარავს 135
მოსახვევი, მოსახოვი 21
მოსახრელი 22
მოსხლავს 121
მოტენის 115
მოტუტავს, მოტუტვა 81
მოქიანი 22
მოქმედი ვენაცისა 95
მოშენება ვენახის 136
მოჩხირვა 135
მოცხარი 87
მოწამლავს 144
მოწვდა 118
მოჭიღავს, მოჭიღვა 135
მოხარდნავს 135
მრგვალმარცვალა, მრგვალმარცვლიანი ყურძენი 48
მსხვილმარცვალა ყურძენი 48
მსხმოიარე ვენახი 161
მტევანი 45
მტვერი 60
მუშა-ვაზი 12
მუშა ვენახი 162
მუშაკი ვენაცისად 95
მუხლი, მუკლი 62, 63

მქვრევა 115
მენობა 109
მენობა კალმით 109
მწარე ვაზი, ვენახი 157
მწივანა ბალახი 84
მწკრე (ვაზის) 166
მწკრეზე ჩაჰყრის 116
მწკრივი (ვაზის) 166
მწკრივში გაასწორებს 116
მჭრელი 84
მხარი 16, 54
მხევანი 153
მხრალი 142
მხრიანი მტევანი 48
ნაბარტყი 35
ნაბეჩხარი ვენახი 163
ნაბურტყალა 35
ნაბურძღანა 51
ნაბუშარა 35
ნავენახარი 95
ნაზურევი 95
ნაკუფხალი 53
ნამატი 35
ნამკვრევი 29, 34
ნამორჩი 32
ნამუხლი 35
ნამქვრევი 34
ნამყენი ვაზი, ვენახი 155, 160
ნამყენობა 109
ნამხარი 33
ნამხრევი, ნამხრები 33
ნაოჩხარი ვენახი 163
ნაოჭი 63
ნარგეული ვენახი 160
ნასხლავი, ნასხლევი 32
ნატეხი (ვენახის) 33
ნაფურჩქნი 33
ნაფხარები 33
ნაფხუწი 51

ნაყარი 17, 37
ნაყვი 54
ნაყვერავი 35
ნაცარი, ნაცარა 79, 148
ნაცარს აყრის, მიაყრის, შეაყრის 79
ნაწიგარი, ნაწიკარი რქა 29
ნაჭი 59
ნაჭდევი 110
ნაჭრელები 110
ნახეთქი 17
ნახჭი 63
ნეკი 24
ნეშოს შეართუნს 125
ნურჩი 17
ობი 80
ოდი 80
ოდი დაკრავს 80
ოლიხი 133
ოლიხნარი 160
ომცხვარო 87
ორმტევანა 48
ორპირი ვენახი 162
ოჯალეში 152
პანტაყურძენი 88
პარტახი 163
პატრიარქობს ვაზი 73
პოწიალა მტევანი 48
პოწვი 20, 54
პწკალი 39, 167
პწკარი 167
პწყალი 39
პჭყალი 39
ჟანგი 81
რეული ვენახი 162
რთვილ: იხ. დართვილავს, დაირთვილება, მორთვილავს
რიგი ვაზის 167
რიგში დარგავს 117
როკი 14
რქა 14, 18

რქა-ნეკი 25
რქის-რქა 34
რჩევა: იხ. გამორჩევა, გაირჩევა
რძღვამლი 89
რძღვლამი 89
საბელავი 134
საბერველი 148
სადედე 157, 159
სავაზე 122
სავალზე 123
სავენახე ადგილი 110
სავენაჲე 93
სავენახე ხე 119
სავსე ტევანი 46
სათიბელა, სათიბელი 147
საკავებელი 21
საკვირტე 158
საკონავი 142
საკრი 141
საკრე 141
საკრეფი მამული 162
საკულაო 27
სამამულე ვაზი 29
სამამულო რქა 25
სამარე 168
სამარხი 168
სამორჩე რქა 29
სამჯვარედინა მტევანი 48
სანამყენე ხე 157
სანაპირაო 154
სანაყოფე, სანაყოფო 21, 26
სანაწიგრე, სანაწიგრო 29
სანეკე 26
სანერგე 159
სარი 131
სარავ: იხ. ასარავს, მოსარავს, შესარავს, შეისარება, ჩასარავს
სარის ვაზი (ვენახი) 150
სარჩუტა 132
სარწყავი ვენახი 162

სასხლავა 123
სასხლავი დანა, მაგრატელი (მარგატელი) 122, 123
სასხლები 123
სასხლევი 123
სასხლეპი 123
საფესვე რქა 29
საფლავი 168
საფურჩქნი 35
საყელავი 142
საყენებელი 166
საყურძენი, საყურძნე 93
საყურძნე რქა 26
საშუალი ვენახი 161
საჩეკელა 134
საძირე 157
საწვენი რქა 29
საწვენი ვაზი 103
საწინაო 25
საწინდარი 26, 28
საწოლი 168
სახვევი 142
სახსარი 62, 63
სერი (სერები) 62
სვე 141, 165
სვია 141
სვრელი 165
სიმართლეში დააყენებს 116
სვრელი 165
სრული ვენახი 162
სუსტყუნწიანი, სუსტკინწიანი მტევანი 48
სქელკანა, სქელკანიანი ბიძბილი 65
სხეპს, სხეპვა 120
სხვილმარცვალა, სხვილკეკალიანი მტევანი 48
სხვლა, სხლავს 120
სხლავს ტუკათ, სტუკათ, მოკლეთ 122
ტალავერი 152
ტანი 14
ტარაბელი, ტარაველი 153
ტახტი 166

ტევანი 45
ტირის ვაზი 68
ტირილი ვაზის 68
ტკბილი ვაზი 157
ტოლი 16
ტუკი 29, 158
ტუნკი ვაზი 158
ტყავი 59
ტყაპუნა ვაზი 75
ტყის ბაბილო 88
ტყის ყურძენი 86
ტყუილი რქა 29
ტყუპა მტევანი 47
უაქიმებს 145
უბღვირებს (სებერველით) 146
უგვარო ვაზი 77
უდგამს სარს 136
ულვაში 40
უმქვრევს 115
უმყნელი ვაზი 157
ურწყავი ვეწახი 162
უსარგებლო ვაზი 77
უსურვაზი 90
უფალი ვენაჯისაჲ 95
უღელი 63
უღონო ვაზი 75
უშაკო ვენახი 162
უჩეხავს ხეებს 120
უჭირს (ვენახს) 76
უხარდნო ვენახი 149
უხეტრავს ხეს 120
უხვედრი მამული 163
ფერსო 11, 61
ფერფლი 59
ფესვი 11
ფესო 11, 61
ფესო დაეჭრება 118
ფეხის ვაზი 150
ფიფქი 60

ფიჩი 157
ფოთლის ხმოზა 80
ფონცხი 51
ფორცხვი 51
ფრჩხილი 39
ფუთქი 36
ფუნთლი 36
ფუნთხი 36
ფუნთხლი 36
ფურჩი 36
ფურჩნის 126
ფურჩქენა 126
ფურცხანია 51
ფურცხვი 51
ფხა 54
ფხარი 34, 54
ფხრიანი მტევანი 48
ქანდარა 133
ქარაფა მტევანი 47
ქარაფცუა მტევანი 47
ქართული ვაზი, ყურძენი 156
ქაჩალა ყურძენი (მტევანი) 47
ქერქი 58
ქეფჩო 58
ქვთელო 142
ქირქა 34
ქირქას აცლის 125
ქორჩი 147
ქოჩორი 42
ქუდს გაუტეხს 130
ქუსლი 62, 63
ქუსმი 166
ქუფსი 148
ქცევ (ქევ): იხ. გადააქცევს გადასაქცევი, გადმოაქცევს, წააქცევს, წასაქცევი,
წაქცეული.
ღარიბი ვაზი 75
ღერი 13
ღერო 20,52
ღვინძგლი 60

ღვინძლი 60
ღვინჯკალი 57
ღონიერი ვაზი 74
ღუნძლი 60
ღუნჯალი 57
ღუნჯკალი 57
ყათარი 167
ყარ: იხ. ნაყარი, ამონაყარი, გამოყრა, ჩაყრა, ჩაყრის, ჩასაყრელი
ყელავს, ყელვა 137
ყერწი 42
ყვავის 71
ყვავილიდან გამოვა 71
ყვავილობს 71
ყვავილს დაყრის 71
ყვავილში შევა (შავა) 71
ყვიორი 17, 36
ყინწი 42
ყლერტო 51
ყლორტი 16
ყოვერი 17
ყოტი 16
ყუნწი 42
ყური 42, 62
ყურებიანი (ფოთოლი) 65
ყურძენი 10
ყურძნიანი რქა 21
ყურწი 42
შაბიაზანი, შაბიამანი 148
შავი 12
შაკი ვაზის 167
შარი 165,167, 168
შაშობილი 152
შეაგლიჯავს ამონაყარს 125
შეავსებს ვენახს 102
შეაფრქვევს, შეაყრის (გოგირდს) 146
შეახვევს 139
შეიყვლება 137
შეკვირტავს 126
შეკონავს, შეკონვა 139

შეკრული მტევანი 45
შეკუმშული მტევანი 46
შეკუნძული მტევანი 46
შემოგოლავს, შემორგოლავს 143
შემოსახვევი 21
შემოშლის (შემოშლა) 115
შენებ: იხ. ააშენებს, აშენებს აშენდება, აშენება, აშენებული, გააშენებს, გაშენება,
გადაშენდება, მოშენება, შენებული
შესარავს (შასარავს, შაისარება) 135
შეუდგამს სარს 136
შეფანტვა 135
შეფურჩნის 126, 139
შეფურჩქენა 127
შეყელავს (შეიყელება, შეყელილი) 137
შეწამლავს 144
შეწუხდება, შეწუხებულია (ვაზი) 76
შეხარდნავს 135
შეხურავს 115
შინა ვენახი 163
შულა რქა 21
შხანკო 39
ჩააგდებს (რქას) 99
ჩაამაგინებს 105
ჩაასობს (ლერწს) 99
ჩააფესოებს 117
ჩააწვენს 102
ჩადგამს (რქას) 99
ჩაიწიდნება 104
ჩანერგავს (ლერწს) 99
ჩარგავს (ვაზს) 98
ჩასაგდები რქა 28
ჩასარავს 135
ჩასაყრელი რქა 28
ჩასვამს (რქას) 99
ჩასხეპავს 121
ჩაუჩეკავს (ჭიგოს თავს) 134
ჩაუცვლის 134
ჩაფუძნება რქის 107
ჩაყრის, ჩაყრა ვაზის 101

ჩეკავს ჭიგოს 134
ჩენნი 58
ჩენჩო 52, 58
ჩინჩხრები 32
ჩურჩა 59
ჩქოლოზა 71
ჩხა 31
ჩხანკო 32
ჩხარი მტევანი 47
ჩხირა ვენახი 161
ჩხიროდი 150
ცალყურა 148
ცანცარა მტევანი 47
ცარიელი მამული 166
ცვრიანი მარცვალი 65
ცილა 60
ცინცხვი 51
ცის გახსნა, ცას გაუხსნის 130
ცხემლარი 124
ძაღლყურძენა 88
ძველი-ვაზი 13, 156
ძველი-ლერწი 15, 156
ძველი-რქა 15
ძველიანი 15
ძველ-კუნძი 13
ძირი 11, 13
ძირეული, ძიროული 27
ძირეული ვაზი 156
ძირეული ვენახი 150, 160
ძირიანი ლერწი 28
ძირკვი 12, 62
ძირს მიდის (ვაზი) 85
ძღვამბლი 89
ძღვამლი 89
ძღვლამი 89
ძღუამლი 89
წააქცევს ვაზს 107
წალამი 31
წალარი 32

წალდუნა, წალდულა 123
წალმის ახიკვა 143
წამლის, წამლავს; წამლობა 144
წაპწა 57
წარდულა 123
წარე ვაზი 157
წასაქცევი ვაზი 107
წაქცეული ვაზი 149
წაშლის 115
წაჭრა თავის 129
წელი 14
წერგანი 81
წვენი 60
წვენ: იხ. აწვენს, წვენა, საწვენი, საწოლი, გადააწვენს, გადაწვენა, გადასაწვენი,
გადმოაწვენს, დაწვენა, ჩააწვენს
წვენა ვაზის 103
წვერი (ვაზის) 41
წვენი 60
წვრილმარცვალა ყურძენი 48
წიგნა 105
წიდნა, წიდენა 105
წიდნა 29
წითელა 81
წილამი 32
წიმწა 57
წინწა 57
წიპწა 57
წიწა 57
წიწილიანი მტევანი 48
წკაპი ვაზის 167
წკაპის ვენახი 162
წკაპათ აკეთებს ვენახს 117
წკაპზე დარგავს 117
წკირი 39
წელიანი მარცვალი 65
ქავლი 17
ქანქყატო 90
ქაქა 59
ქაქის კაკალი, კეკალი 58

ქერ: იხ. მჭრელი, ნაჭრელები, გადაჭრის, მოაჭრის, დააჭრის, წაჭრა
კვანვი 39
კიგვა 131
კიგო 131
კიდრო მტევანი 46
კირი ვენახის 80
კირღვა 131
კიღვა 131
კონი, კონია 142
კორფლი 81
კრაქი 80
ხალახი 133
ხალახინი 133
ხალახინზე აყვანა 136
ხალახინზე შესვლა 136
ხარალი 142
ხარდანი 131 იხ. უხარდნო, შეხარდნავს
ხარდნის 135
ხარდნივენახი, ხარდნის ვენახი 160
ხეივანი, ხევანი 153
ხეირობს 68
ხელიხერხი 124
ხელნაშენი ვენახი 160
ხელშავი 15, 28
ხელწალდი, ხელწალდა 123
ხე მამული 152
ხე-ძირი 152
ხვატი 81
ხვევ: ახვევს, ახვევა, სახვევი, აახვევს, მოახვევს, მოსახვევი, შეახვევს,
შემოსახვევი
ხინწკალი 57
ხირხატი ვენახი 162
ხის ვენახი 152
ხის მამული 152
ხის ყურძენი 152
ხმელიანს გაასწორებს 134
ხოულა 40
ხრალი 142
ხრიალი 71

ხრიალობა 71
ხრიალში შევა (შავა) 71
ხრილობა 71
ხუნწალი 52
ხუნწარი 57
ხუნწკალი 57
ხუნწუნწკალი 57
ხშირი ტევანი 46
ჯაგანი 31
ჯარჯი 32
ჯოჯვა 128
ჯღა 31, 132
ჯღარი 132